

KAREN

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

2016 cilt volume 2 sayı number 2

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES

ISSN 2458-7680
E-ISSN 2458-9705

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES

2016 cilt **2** sayı **2**
volume number

**Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü adına sahibi / Owned on
behalf of Institute of Black Sea Studies by**
Prof. Dr. Mehmet OKUR

Editörler / Editors

Prof. Dr. Mehmet OKUR
Yrd. Doç. Dr. Yüksel KÜÇÜKER
Yrd. Doç. Dr. Volkan AKSOY

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Dmitry D. Vasiliev / *Rusya Bilimler Akademisi
Doğu Araştırmaları Enstitüsü*
Prof. Dr. Gocha TSETSKHLADZE / *Melbourne Üniversitesi*
Prof. Dr. Gökhan KOÇER / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Haşim KARPUZ / *Karatay Üniversitesi*
Prof. Dr. İ. Hakkı DEMİRCİOĞLU / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Kadir SEYHAN / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet OKUR / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Mesut ÇAPA / *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Mihai MAXİM / *Bükreş Üniversitesi*
Prof. Dr. Murat ARSLAN / *Akdeniz Üniversitesi*
Prof. Dr. Ömer İskender TULUK / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Ramazan ÖZEY / *Marmara Üniversitesi*
Prof. Dr. R. SHUKUROV / *Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi*
Prof. Dr. David McDonald / *Wisconsin Üniversitesi*
Doç. Dr. Bayram SEVİNÇ / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Doç. Dr. Mustafa Zeki ÇIRAKLI / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Doç. Dr. Necmettin AYGÜN / *Aksaray Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Bahadır GÜNEŞ / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Murat AŞÇI / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Volkan AKSOY / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Yüksel KÜÇÜKER / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*

Dil Sorumluları

Yrd. Doç. Dr. Badegül CAN EMİR
Yrd. Doç. Dr. Tuncer YILMAZ

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Barış ÖZDAL / *Uludağ Üniversitesi*
Prof. Dr. Bernt BRENDEMOEN / *Oslo Üniversitesi*
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ / *Kırıkkale Üniversitesi*
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Enis ŞAHİN / *Sakarya Üniversitesi*
Prof. Dr. Faruk BİLİCİ / *Inalco Üniversitesi*
Prof. Dr. Feridun EMECEN / *29 Mayıs Üniversitesi*
Prof. Dr. Hakan KIRIMLI / *Bilkent Üniversitesi*
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU / *Ondokuz Mayıs Üniversitesi*
Prof. Dr. İlhan EKİNCİ / *Ordu Üniversitesi*
Prof. Dr. Kenan İNAN / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN / *Uludağ Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Mirian MAKHARADZE / *Tiflis Devlet Üniversitesi*
Prof. Dr. Nedim İPEK / *Ondokuz Mayıs Üniversitesi*
Prof. Dr. Oktay BELLİ / *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Peter Benjamin GOLDEN / *Rutgers Üniversitesi*
Prof. Dr. Selçuk URAL / *Kafkas Üniversitesi*
Prof. Dr. Sergey P.Karpov / *Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi*
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Doç. Dr. Sezai BALCI / *Giresun Üniversitesi*
Doç. Dr. Şahin DOĞAN / *Akdeniz Üniversitesi*
Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA / *Giresun Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Ferdi KESİKOĞLU / *Bülent Ecevit Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. M. Reşat SÜMERKAN / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Osman EMİR / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Serkan DEMİREL / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Okt. Veysel USTA / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*

KAREN International Institute of Organized Research (I2OR), Academic Resource Index ve MLA International Bibliography indeksleri tarafından taranan uluslararası hakemli akademik bir dergidir ve senede iki kez yayımlanır. Dergide yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

KAREN is a peerreviewed journal indexed by **Institute of Organized Research (I2OR), Academic Resource Index and MLA International Bibliography** and published twice in each year. Authors are responsible for the content of their work.

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES

Kapak ve Logo / Cover and Logo

Prof. Dr. Ömer İskender TULUK

Sayfa Düzeni / Page Layout

Yrd. Doç. Dr. Yüksel KÜÇÜKER

Düzeltili / Redaction

Yrd. Doç. Dr. Bahadır GÜNEŞ

Yazışmalar / All Correspondence

Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü
Karadeniz Teknik Üniversitesi,
Kanuni Kampüsü, 61080, Trabzon / Türkiye

Institute of Black Sea Studies
Karadeniz Technical University,
Kanuni Campus, 61080, Trabzon / Turkey

Tel: +90 462 377 42 37

Fax: +90 462 325 86 88

<http://www.ktu.edu.tr/karen>

karen@ktu.edu.tr

karen.dergiler@gmail.com

ISSN: 2458-7680

E-ISSN: 2458-9705

Aralık / December 2016, Trabzon, TÜRKİYE

Baskı / Printing

Karadeniz Teknik Üniversitesi Matbaası

Tel: +90 462 377 21 44

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- Pantelis CHARALAMPAKIS**
Short Notes on the Prosopography of the Byzantine Theme of Koloneia (Part I) 1-17
- Yücel DURSUN**
XV. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Üç Merkezli Bir Nahiye: Yomra Nahiyesi Örneği 18-41
- İsmail KÖSE**
Russia's New Irredentist Foreign Policy Approach & Energy Card 42-63
- Ülkü ELİUZ - Elif ÖKSÜZ GÜNEŞ**
Mitten Anlama: Çırpınırdın Karadeniz Şiirini Göstergebilimsel Açıdan Okuma 64-78
- Mustafa Zeki ÇIRAKLI - Öznur YEMEZ**
Temporal and Spatial Arrangements in Serkan Türk's Postmortem Narrative: "I Didn't Cry When I Died" 79-94
- Özge KOÇ - M. Yavuz ALPTEKİN**
Siyasal ve Kültürel Yönleriyle Trabzon'da Muhafazakârlık 95-179
- Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER**
Trabzon Kamuoyunun Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilere Bakış Açısı 180-211
- Hüseyin AYZ - Cantürk GÜMÜŞ**
Türkiye'de Orman Mülkiyeti, Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri 212-236

DÜZELTME / CORRECTING

- Yakup AHBAB**
Kaynakça Düzeltmesi 237

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES

Sunuş

Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü'nün bilimsel faaliyetlerinden biri olarak yayın hayatına başlayan KAREN, 2015 yılında çıkan ilk sayısı ile akademik camiayla buluştu. Mükemmeli hedefleyerek çıktığımız bu yolda dergimizin ikinci sayısını yayımlamanın heyecan ve gururunu yaşıyoruz. Bu sayıda 8 makale yer almaktadır. 2 Tarih, 2 Edebiyat, 2 Sosyoloji, 1 Uluslararası İlişkiler ve 1 Ormancılık alanlarında hazırlanan makaleler ve yazarları şu şekildedir:

Pantelis Charalampakis, *Short Notes on the Prosopography of the Byzantine Theme of Koloneia (Part I)*, **Yücel Durşun**, *XV. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Üç Merkezli Bir Nahiye: Yomra Nahiyesi Örneği*; **İsmail Köse**, *Russia's New Irredentist Foreign Policy Approach & Energy Card*; **Ülkü Eliuz - Elif Öksüz Güneş**, *Mitten Anlama: Çırpınırdın Karadeniz Şiirini Göstergebilimsel Açıdan Okuma*; **Mustafa Zeki Çıraklı - Öznur Yemez**, *Temporal and Spatial Arrangements in Serkan Türk's Postmortem Narrative: "I Didn't Cry When I Died"*; **Özge Koç - M. Yavuz Alptekin**, *Siyasal ve Kültürel Yönleriyle Trabzon'da Muhafazakârlık*; **Mine Gözübüyük Tamer**, *Trabzon Kamuoyunun Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilere Bakış Açısı*; **Hüseyin Ayaz - Cantürk Gümüş**, *Türkiye'de Orman Mülkiyeti, Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*.

Henüz yayın hayatının başında olan KAREN, International Institute of Organized Research (I2OR), Academic Resource Index ve MLA International Bibliography indeksleri tarafından taranmaktadır. Bununla birlikte birçok ulusal ve uluslararası index tarafından başvuru süreci izlenmeye alınan KAREN, 2017 yılından itibaren yılda iki kez yayımlanacaktır. Dergimizin bilimsel yayın kalitesini her sayısında daha da yukarı taşıyarak bu alanda çok daha iyi bir noktaya geleceğinden şüphemiz yoktur.

2017 yazında çıkacak olan nc sayımızda buluşmak dileğiyle, başta yazarlarımız, hakem, danışma ve yayın kurullarımız olmak üzere emeği geçenlere teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Editörler Kurulu

SHORT NOTES ON THE PROSOPOGRAPHY OF THE BYZANTINE THEME OF KOLONEIA (PART I)

Pantelis CHARALAMPAKIS*

*Research Fellow, Centre for
Advanced Study, Sofia.
pantelcha@gmail.com

This paper¹ is the outcome of a preliminary study related to the *TAKTIKON* database developed at the Academy of Athens, Greece.² The history and prosopography of the Byzantine *theme* of Koloneia in the Pontos area have been so far discussed in a very few – yet important – works only, and this is not because of lack of interest, but because of the limited information provided by literary sources and the small number of seals discovered.

The main objective is to publish two so far unknown lead seals issued by officials who served in the *theme* of Koloneia, as well as to provide the reader with updated prosopographical lists of the *thematic* officials. Needless to say, the prosopographical lists presented in this paper are incomplete, because there are more unpublished collections of seals – some of them hard to access – that have to be examined. In a future second part of this study we shall present the remaining offices, together with discussion on some

¹ I would like to thank Dr. Osman Emir for encouraging me to write for *KAREN Studies* and also for his warm hospitality in Trabzon in May 2016.

Moreover, I am indebted to Dr. Harald Schulze (Archäologische Staatssammlung München) and Dr. Vassa Kontouma (IFEB), for granting me permission to publish the seals, and, of course, to Prof. Jean-Claude Cheynet, who shared information and provided me with photos of the IFEB and BnF specimens. The Institutions reserve the copyright of these images. Also, I would like to thank Dr. Elena Stepanova (Hermitage State Museum) and Dr. Nilgün Elam (Eskişehir University) for sharing information about unpublished specimens. Some of this material will be soon presented in the second part of the study.

² About the *TAKTIKON* Project, see Karagiorgou, Charalampakis & Malatras, 2016: .247-252.

particular problems about the career of certain officials.

Introduction: Koloneia (Şebin-Karahisar)

Byzantine Koloneia,³ modern Şebin-Karahisar, is located in inner Pontos, about 70 km. to the South of Giresun. It is worth mentioning that although the name Koloneia (Κολώνεια) implies a Roman colony, all evidence shows that the fortress of Koloneia dates back to Byzantine and not Roman times. In fact, the only source mentioning that Pompeius founded Koloneia after the Roman victory over Mithridates' army is Prokopios, who also provides the additional information that a fortress in that same location pre-existed the Roman one, as well as that Justinian I repaired it in the 6th c.⁴ Moreover, according to Prokopios, near Nikopolis (most likely modern-day Purk) there was another fortress in the area of Lesser Armenia. Other sources mention only Nikopolis as founded by Pompeius after his victory. It is, perhaps, because of this that some scholars identified Koloneia and Nikopolis as one and the same place.⁵ We do not have evidence about the early phase of these two city-strongholds, save for a Roman era inscription from Nikopolis mentioning the city's name. Judging, however, from their later history, it is obvious that these two cities and / or strongholds cannot be certainly identified.

The name Koloneia shows the Roman past of the city and it was still in use in Byzantine times. Due to the dark color of the soil in the area around which was full of minerals, the Byzantines later named the fortress Μαυρόκαστρον, that is Black Castle. It seems that this new name was used only for the acropolis, while the lower city kept the old name of Koloneia. The Ottomans later simply translated the place name of the acropolis as Karahisar and evidently as Şapın-Karahisar, from the word şap, meaning alum, στυπτηρία. Şebin-Karahisar is a mispronounced and misspelled modern Turkish form of the Ottoman name which, of course, has nothing to do with the word şebin (kind of walnut). Additionally, we may note here that in Ottoman times the fortress was

³ Not to be confused with the stronghold - ἄπληκτον - named Koloneia (modern Aksaray) in Cappadocia.

⁴ Προκόπιος: 91 (III.4).

⁵ In *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*: 738, Koloneia and Nikopolis are mistakenly treated as one and the same city (mod. Sebinkarahisar), founded by Pompeius.

also known as Şarkikarahisar or Karahisar-ı Şarki that is “Karahisar in the East”.

The area around Koloneia was and still is full of minerals which were exploited ever since the Middle Ages or even earlier: copper, iron, lead, alum (hence the name of the fortress is Ottoman times), sulfur, brown coal, potassium carbonate, calcium, etc. Being mostly mountainous, with an average altitude of over 2700m., the area of Koloneia was the perfect location for the stationing of an army and for guarding passages. The Byzantines realized the strategic importance of this place and thus created the “theme of Koloneia”. Before that time, the city of Koloneia was known mostly for notable persons originating from there, e.g. Theodoros of Koloneia, a powerful Byzantine general of the 7th c. Also people from later times are known, such as Theodoros of Koloneia, a Byzantine patriarch of Antioch in the early 13th c.

During the first Byzantine period, Koloneia was simply another small city with a fortress in the periphery of the Empire. Apart from Justinian’s building activity in the area in the 6th c. described by Prokopios, as well as Theodoros, the powerful general, a native of Koloneia, in the 7th c., there is not much in the sources. The city itself was attacked by the Arabs in 778 and, despite the military organization that took place in the previous decades (the creation of the so-called *themes*, or rather – as recent scholarship has shown – a preliminary stage to the creation of the so-called *themes*), the whole Eastern frontier was under permanent threat at that time. The military command of the Armeniakoi was covering a huge area stretching from the lands to the East of Ankara to Mantzikert and Mesopotamia. For several reasons, this administrative area was later split into smaller districts, one of which was named Koloneia, after its capital. This must have happened before the mid-9th century or around that time.

The *theme* was originally a military division as well as an administrative area under the supervision of a strategos (general), who, apart from his military duties, was exercising also judicial and administrative power over the whole area. It is not clear when exactly the first *themes* were created and most scholars today accept that there was a long process of

evolution which led to formation of the fully functional units around the early 9th c. Gradually, the few but geographically speaking large *themes* were split into smaller and smaller, thus creating vast provincial bureaucracy with dozens of officials involved in each unit. It is about the officials who served at the theme of Koloneia in Pontos that we write in this study.

Note: Henceforth, when a career or a seal dating is given in brackets, this means it is the one that the author of this paper accepts or suggests. When it is given in square brackets, it means that it is the one suggested by the scholar(s) whose work is indicated. In the lists of officials, the first reference shows the studies related to prosopography, while the second one shows the publication(s) of the seal(s) or comments on them.

1. Leon, krites of Koloneia (Munich, Archäologische Staatssammlung, no. 1998.8121)

During our recent research trip in Munich, we had the opportunity to study and photograph a so far unknown Byzantine lead seal kept at the Archäologische Staatssammlung. The specimen is of unknown provenance.

Diameter (total): 28 x 25 mm.; Thickness: 1-2 mm.; Weight: 9,29 gr.

Blank slightly smaller than die; slightly broken along the channel; chipped; fine imprint in general.

Obverse: Theotokos Hodegetria; no visible sigla or inscription.

Reverse: Inscription in 6 lines.

+ΚΕΡ,Θ,|ΛΕΟΝΤΙ,|ἈΣΠΑΘ,ΚΡ,|ΤΗΣΠΙΤΗ|ΙΠΠ,ΔΡ,Μ,Σ|Τ,Κ
ΟΛΟΝ,| × ·

+ Κύριε βοήθει / Λέοντι {,} /
(πρωτο)σπαθαρίω κρ(ι)/τῆ ἐπὶ τοῦ /
ἵπποδρο(ό)μου (καὶ) / τῆς Κολωνείας

Κύριε βοήθει Λέοντι, πρωτοσπαθαρίω, κριτῆ ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ τῆς Κολωνείας

(Lord, aid Leon, protospatharios, krites of the hippodrome and of Koloneia)

Dating: 1025-1050

Fig. 1. Munich, Archäologische Staatssammlung 1998.8121 obverse (photo P. Ch.)

Fig. 2. Munich, Archäologische Staatssammlung 1998.8121 reverse (photo P. Ch.)

To our knowledge, there are no parallel or similar specimens. This seal is of great importance for the study of the Byzantine *theme* of Koloneia in general and of its civil administration in particular, because only very few officials (civil and fiscal, military, ecclesiastical) of this area are known through either literary sources or sigillographic and epigraphic material.

Krites means judge. In this case, krites is a civil official appointed to a specific administrative area in order to exercise duties either as a judge or as a judge and local governor simultaneously (this latter applies mostly in areas where the military officials – generals were not very high in provincial hierarchy). The honorary title of protospatharios, which was already devaluated around the second quarter – the middle of the 11th c., means that this Leon was either a not very important official, or a person with not much connections in the Palace. His second office, though, that of krites of the hippodrome, shows that at least he had served as a judge in the capital.

Leon, whose seal is published here, could have been the same person with the one registered as no. 8 in the list below. However, this identification remains uncertain. If the two persons are one and the same, then perhaps the seals issued under the title of hypatos are later than the one of the protospatharios. Yet, not only the general appearance of the two bouloteria is very much different (image of Theotokos vs. metrical inscription; letters of different style), but also the spelling of the geographical name: with O in one but with W in the other inscription. The same applies to the two anonymous persons registered as nos. 9 and 10 in the list below. The seals issued by the first show a stylite's pillar on the obverse and a metrical inscription on the reverse, while the one issued by the second shows Archangel Michael on the obverse and a metrical inscription on the reverse.

2. Michael, anagrapheus and krites of Koloneia and of Sebasteia (Paris, IFEB 1063)

This seal, kept at the IFEB collection, has remained unpublished and unnoticed. We had the opportunity to study the specimen during our trip to Paris in

2015 and Prof. J.-Cl. Cheynet was very kind to send us later photos of it.

Severely corroded; some letters are hardly visible.

Obverse: Inscription in 5 lines; border of dots.

ΚΕΡ,Θ.,|ΩC,Δ,Μ.|ΧΑΗ,ΑCΠ.|Θ,Ρ,ΑΝΑΓ|ΡΚΡΤ

Κ(ύριε) β(οή)θ(ει) [τ]/ϖ̄ σ(ϖ̄) δ(ούλῳ) Μ[ι]/χαή(λ)
(πρωτο)σπ[α]/θ(α)ρ(ίῳ) ἀναγ/ρ(αφεῖ) κρ(ι)τ(ῆ)

Reverse: Inscription in 4 lines; border of dots.

.CΚΟ|ΛΩΝ,ΑC|SCERA|ΤΗΑC

[τ(ῆ)]ς Κο/λων(ί)ας / (καὶ) Σεβ(α)σ/τήας

Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μιχαήλ, πρωτοσπαθαρίῳ,
ἀναγραφεῖ (καὶ) κριτῆ τῆς Κολωνείας καὶ Σεβαστείας

(Lord, aid your servant Michael, protospatharios,
anagrapheus (and) krites of Koloneia and of Sebas-
teia)

Dating: 1022- ca. 1050

Epigraphic criteria suggest a date around the second quarter of the 11th century. We know that since the 960's and until ca. 1025, the *theme* of Koloneia was somehow associated with that of Chaldia (as evidenced by seals). In 1021, Basil II ceded the area of Sebasteia to Senakhereim, an Armenian nobleman, but very soon it was taken back by the Byzantines, under the governorship of Basileios Argyros.⁶ Argyros was soon after removed from his office, and it is very likely that either during the time of his service, or a little later (but probably before the revolt of Isaakios, in 1057) the central authorities tried to connect the *theme* of Sebasteia, which was not properly organized after the recent events, to that of Koloneia, which was a fully functional *theme* at that time. Thus, it is not surprising that we find a krites (judge) with the two *themes* under his jurisdiction. Apart from his duties as a judge, this person also served as anagrapheus, a fiscal official. It must be stressed here that the fine line between civil and fiscal officials in Byzantium is not always clear. Sometimes people were entrusted to occupy more than one position or their office demanded engagement with both the civil and fiscal sector.

Fig. 3. IFEB 1063 obverse (photo J.-Cl. Cheynet)

Fig. 4. IFEB 1063 reverse (photo J.-Cl. Cheynet)

⁶ See e.g. Βλυσίδου & al., 1998: 327-328, 334.

Thanks to the specimens published here, we may add two more persons in the list of the judges of this particular *theme*:

1 – Anonymous, krites of Koloneia (976-1007)⁷: Nikephoros Ouranos, *Letters*, no. 24.⁸

2 – Niketas, asekretis and krites of Koloneia (975-1025)⁹: USA, Washington DC, DO BZS 1955.1.1577 (ex Zacos coll.).¹⁰

3 – Konstantinos, protospatharios, kensor, krites of the hippodrome, of Chaldia and of Koloneia (985-1025)¹¹: USA, Washington DC, DO BZS 1958.106.806 (ex Zacos coll.).¹²

4 – Michael, protospatharios, anagrapheus and krites of Koloneia and of Sebasteia (1022-1050): France, Paris, IFEB 1063.

5 – Niketas, (imperial?) protospatharios, epoptes, strateutes and krites of Koloneia (1025-1050): France, Paris, BnF Zacos 1892 (ex Zacos coll.).¹³

6 – Leon, protospatharios, krites of the hippodrome and of Koloneia (1025-1050): Germany, Munich, Archäologische Staatssammlung 1998.8181.

7 – Basileios Eugenianos, patrikios, hypatos, krites of the velon and of Koloneia (1040-1060)¹⁴: USA, Washington DC, DO BZS 1955.1.3018 (ex Zacos coll.).¹⁵

8 – Leon, hypatos and krites of Koloneia (1040-1060)¹⁶: USA, Washington DC, DO BZS 1955.1.3788 (ex Zacos coll.)¹⁷ // Romania, Bucharest, Romanian Academy Orghidan 208 (ex C. Orghidan coll.).¹⁸

⁷ *PmbZ* # 31857 [c. 1000].

⁸ Darrouzès, 1960: 228, no. 24.

⁹ *PmbZ* # 25824 [950-1050]; *PBW*: Niketas 20211 [1000]; Λεβενιώτης, 2007: 570, no. 140 [10th or 11th c.]; Βλυσίδου & al., 1998: 487, no. 2 [10th - 11th c.]; Bryer & Winfield, 1985: 147, fn. 38.

¹⁰ McGeer, Nesbitt, & Oikonomides, 2001: no. 48.4 [10th-11th c.].

¹¹ *PmbZ* # 24008 [950-1050]; *PBW*: Konstantinos 20327 [1000]; Λεβενιώτης, 2007: 569, no. 139 [10th or 11th c.]; Βλυσίδου & al., 1998: 487, no. 1 [10th - 11th c.].

¹² McGeer, Nesbitt, & Oikonomides, 2001: no. 48.2 [10th-11th c.].

¹³ Unpublished.

¹⁴ *PBW*: Basileios 20248 [1050]; Λεβενιώτης, 2007: 570, no. 145 [ca. 1050-1075]; Βλυσίδου & al., 1998: 487, no. 3 [11th c.].

¹⁵ McGeer, Nesbitt, & Oikonomides, 2001: no. 48.1 [11th c.].

¹⁶ *PmbZ* # 24623 [10th - 11th c.]; *PBW*: Leon 20268 [1050]; Λεβενιώτης, 2007: 570, no. 143 [11th c.]; Βλυσίδου & al., 1998: 487, no. 4 [11th c.]; Bryer & Winfield, 1985: 147, fn. 38.

¹⁷ McGeer, Nesbitt, & Oikonomides, 2001: no. 48.3 [11th c.].

¹⁸ Seibt & Seibt, 2003: 198; Laurent, 1952: no. 208 [10th - 11th c.].

9 – Anonymous, imperial spatharokandidatos, krites of the hippodrome and of Koloneia (1040-1060)¹⁹: USA, Washington DC, DO BZS 1947.2.72 (ex Shaw coll.).²⁰

10 – Anonymous (perhaps Michael), krites of Koloneia (1050-1070)²¹: Russia, Saint Petersburg, Hermitage M-2118 (ex RAIK coll.).²² // France, Paris, BnF Zacos 3159 (ex Zacos coll.).²³

11 – Petros, hypatos, krites of the velon and of Koloneia (1050-1070)²⁴: France, Paris, BnF Zacos 3777 (ex Zacos coll.).²⁵

3. The missing inscription of Ioannes, droungarios of Koloneia

An inscription mentioning a certain Ioannes, imperial strator and droungarios of Koloneia, is frequently mentioned in bibliography related to the *theme* of Koloneia and its prosopography.²⁶ Since the whole story is not clearly defined in literature, we would like to put the facts in order and should investigate who has really seen the inscription and who has made drawings of it. The full (corrected) text is:

+ Τῆς πατρικῆς οὐσίας ἄναρχε Λόγε φύλαττε ἀεὶ τῷ σῶ δούλῳ Ἰωάννῃ βασιλικῷ στρατορι καὶ δρουγγαρίῳ Κολωνείας

(Word without beginning, (Word) of the fatherly existence, always protect your servant Ioannes, imperial strator and droungarios of Koloneia)

Imperial strator was originally a military office, a person appointed to take care of the imperial stables. In the course of time, however, this was used mostly as an honorific title, granted not only to military, but also to civil and fiscal officials. Droungarios used to suggest a quite high military rank officer in previous times, but around the late

¹⁹ *PBW*: Anonymus 20267 [1050]; Λεβενιώτης, 2007: 570, no. 142 [11th c.]; Βλυσίδου & al., 1998: 487, fn. 2; Bryer & Winfield, 1985: 147, fn. 38 (Andreas?).

²⁰ McGeer, Nesbitt, & Oikonomides, 2001: no. 48.5 [11th c.].

²¹ *PBW*: Anonymus 20151 [1060]; Λεβενιώτης, 2007: 570, no. 141 [11th c.?].

²² Unpublished.

²³ Zacos, 1984: no. 541.

²⁴ *PBW*: Petros 20112 [1060]; Λεβενιώτης, 2007: 570, no. 144 [11th c.]; Βλυσίδου & al., 1998: 487, no. 5 [11th c.?].

²⁵ Zacos, 1984: no. 669.

²⁶ *PmbZ* # 22879 [9th-10th c.]; Λεβενιώτης, 2007: 234, fn. 1320; Βλυσίδου & al., 1998: 488, no. 1 [9th or 10th c. – 902/903?]; Bryer & Winfield, 1985: 145, fn. 1 and 147, fn. 38 and 40. Latest edition by Rhoby, 2014: 729-731 [9th-10th c.?].

9th c. this office was already in decline and we assume that this Ioannes was in charge of a very small military detachment only.

The inscription was situated on a slab in the church to the south of Koloneia's upper citadel main entrance. The first record ever of this inscription comes from an Austrian scholar named A. Dorn, who visited the area in 1863 and informed O. Blau about the inscription. The latter published a very distorted version of the text (as provided by Dorn) in 1865.²⁷

Fig. 5. Ioannes' inscription (after Taylor, 1868)

The second report on this inscription comes from J. G. Taylor and A. de Courtois, who visited together the site in 1866. According to Taylor's description of the church, there was another inscription, on a slab opposite the one in question, but time had rendered it totally illegible. Taylor provided a drawing of the inscription with a cross in the middle and the letters arranged in the four quarters of the cross' arms.²⁸ This drawing was prepared by Taylor himself because, as we shall see below, De Courtois was distributing a slightly different drawing to scholars.

In that same year (1866), another person visited the site: P. Triantafyllides. He spotted the eagle above the outer walls' entrance, as well as the inscription in the church (mosque at the time). In his opinion, the person mentioned in the inscription was a certain Ioannes, bishop of Koloneia.²⁹

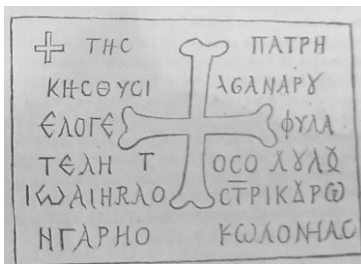

Fig. 6. Ioannes' inscription (by De Courtois, after Waddington and Le Bas, 1870)

In 1870, W. H. Waddington and P. Le Bas published the inscription in their corpus of Asia Minor inscriptions. The drawing, as they admit, came from A. de Courtois and indeed, although it is somehow similar to the one provided by Taylor, there are some minor, yet important differences.³⁰ What we understand here is that despite the fact that Taylor and De Courtois visited together the site, each of them prepared a different drawing for the inscription and they never juxtaposed the two readings.

S. Ioannides visited the site in 1870. He spotted the eagle above the outer walls' entrance, as well as the droungarios' inscription in the church, which he erroneously linked to Ioannes, bishop of Koloneia (just

²⁷ Blau, 1865: 252.

²⁸ Taylor, 1868: 294.

²⁹ Τριανταφυλλίδης, 1866: 113-115.

³⁰ Waddington & Le Bas, 1870: 431, no. 1814g.

as Triantafyllides did before). Moreover, he was the first visitor to notice an inscription or a fragment of inscription indicating a date (ϡυ' = 903/904 A.D.) at the entrance of the inner keep of the citadel.³¹

X. A. Sideropoulos visited the site in 1877. Apart from a plan of the inner citadel, he also provides a drawing of the droungarios' inscription, which he himself saw. Surprisingly, his drawing is much different than those by Taylor and De Courtois because only some of the words are placed in the quarters of the cross and the rest of the inscription he arranged in three lines below the cross.³² It is interesting to note here that Sideropoulos was aware of Ioannides' book and despite his efforts to find the inscription with the date, he wrote that he was not able to see anything. Apart from this, he also spotted the illegible inscription opposite the droungarios' one, as well as the eagle at the outer gate, together with an illegible inscription next to it.

In 1866, when Triantafyllides visited the site, the church had been converted into a mosque. According to A. Bryer and D. Winfield, the inscription of the droungarios was removed from its original place and transferred to another church in the town, after 1868. They also mention that this second church is now (that is already at the time when they were writing, in the early 1980's) lost.³³ Apparently the date they provide cannot be exact, because at least two people, independently of each other, saw the inscription *in situ* after 1868: Ioannides in 1870 and Sideropoulos in 1877. Thus, the inscription was removed after 1877. Moreover, the inscription was spotted by six people in five different missions (Dorn; Taylor and De Courtois; Triantafyllides; Ioannides; Sideropoulos), not four missions as Bryer and Winfield write.³⁴ Later, other scholars (like Cumont or Benay) drew information or copied the drawings from the works of some of these people.

Bryer and Winfield suggested that perhaps this Ioannes, imperial strator and droungarios of Koloneia (dated in the late 9th – early 10th c.), was the same

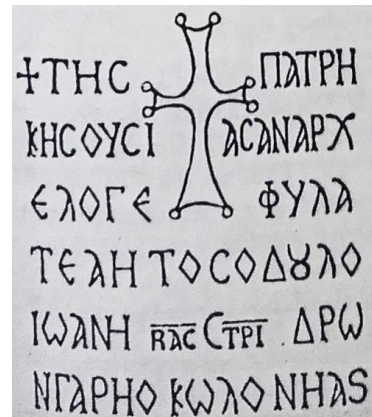

Fig. 7. Ioannes' inscription (after Sideropoulos, 1886)

³¹ Ιωαννίδης, 1870: 199-200.

³² Σιδερόπουλος, 1886: 135

³³ Bryer & Winfield, 1985: 145, fn. 1.

³⁴ See also Lemerle, 1973: 59-60, fn. 24.

person with the anonymous imperial strator and paraphylax of Koloneia, attested on a seal from the Dumbarton Oaks collection (USA: Washington DC, DO BZS 1947.2.73, ex Shaw collection) and dated in the last quarter of the 9th c.³⁵ The fact that it was later proved that the owner of this seal was not named Ioannes as Bryer and Winfield believed, but remains anonymous, should not refute their genuine assumption that seems very likely. And if this identification is correct, then Ioannes served first as paraphylax and later as droungarios in the *theme*, that of Koloneia.

4. One more droungarios of Koloneia (*Passio of the 42 Martyrs*, rec. Γ', p. 34)

It seems that, apart from the unpublished sigillographic material hidden in various state and private collections, references in already published literary sources have escaped the attention of scholars who have tried to establish catalogues of the *theme's* officials.

In the recension Γ' (the only among a series of versions) of the *Passio* of the 42 Martyrs of Amorion, Kallistos,³⁶ an official previously serving in Koloneia, met during his capture by the Arabs with one of his former subordinate officers, a droungarios.³⁷ Although we are very skeptical about a possible connection of Kallistos with the Melissenos family, this issue is not of importance to us now and will be discussed in the second part of this study. What matters now, however, is the career of Kallistos himself. Although one cannot exclude the option of Kallistos having served together with the droungarios when the former was a domestikos of the *scholai*, it seems more likely that this happened during his service as *doux* of Koloneia.

Ioannes (see above, no. 3) and this anonymous person are the two only droungarioi of the *theme* of Koloneia known so far. It is of great interest to note that the time period of their existence spans around the 830's – early 900's, that is the period when the authority of a droungarios was in gradual decline.

³⁵ Bryer & Winfield, 1985: 145, fn. 2 and 147, fn. 38; Βλυσίδου & al., 1998: 488, fn. 3. About the anonymous paraphylax, see: McGeer, Nesbitt, & Oikonomides, 2001: no. 48.6 [9th c.].

³⁶ *PmbZ* # 3606.

³⁷ Васильевскій & Никитинъ, 1905: 34, line 9.

Although Kallistos was *doux* of Koloneia in the late 830's (certainly in 838) and, therefore, the anonymous *droungarios* must have served at about the same time, that is either prior to the formation of the *theme* of Koloneia or at the very beginnings of its existence,³⁸ it is important to add this person in the list of officials, in order to have a better overview of the administrative history of the area.

5. The strategoi of Koloneia

We would like to call the reader's attention to and briefly comment on a passage in Porphyrogenetos' *De administrando imperio* (DAI 45.47).³⁹ According to the emperor's narrative, Leon VI sent Lalakon, strategos (military general) of the Armeniakoi, together with the strategoi of Koloneia, Chaldia and Mesopotamia, to the area of Phasiane against the Arabs. This campaign took place most likely in 901.⁴⁰ But when exactly this anonymous strategos took command of Koloneia, it is not clear. Be that as it may, it is remarkable that although the aforementioned passage is quoted in a few studies,⁴¹ only recently was this person included in a prosopographical dictionary and thus his name should be added to the list of officials of the *theme* of Koloneia, together with the one mentioned in a seal from Vienna, which was published after the Greek edition for the Asia Minor *themes*.

The list of the strategoi of the *theme* of Koloneia can be thus completed as follows:

- 1 - Anonymous, strategos of Koloneia (863)⁴²: Theophanes Continuatus, 4.25.42.⁴³
- 2 - Konstantinos, imperial protospatharios and strategos of Koloneia (850-900)⁴⁴: Austria, Wien, W. Seibt collection 28.⁴⁵

³⁸ On the date of the formation of the *theme* see: Λεβενιώτης, 2007: 235-236, with references.

³⁹ Πορφυρογέννητος: 206.

⁴⁰ This strategos of Mesopotamia was apparently not in charge of a *theme*, but of a smaller division, perhaps a *tourma*. Iachnoukas' appointment as strategos of Nikopolis occurred between ca. 903-912, and Porphyrogenetos (DAI 50.123-124) wrote that at the time when Leon VI promoted Iachnoukas (*PmbZ* # 22652), there was no *theme* of Mesopotamia yet. This view, could, perhaps, move the creation of the *theme* of Mesopotamia a little later than it is generally accepted today (ca. 899-901).

⁴¹ Βλυσίδου & al., 1998: 325-326, with fn. 43.

⁴² Βλυσίδου & al., 1998: 485, no. 1 [863]. This strategos of Koloneia is mentioned together with those of the other themes of Asia Minor. This is, perhaps, the earliest reference to the *theme* of Koloneia.

⁴³ *Συνέχεια του Θεοφάνη*: 258.

3 – Gregoras, imperial protospatharios and strategos of Koloneia (885-925)⁴⁶: USA, Washington DC, DO BZS 1958.106.3493 (ex Zacos coll.).⁴⁷

4 – Anonymous, strategos of Koloneia (901)⁴⁸: *DAI* 45.47.

5 – Christophoros, imperial protospatharios and strategos of Koloneia (940-960)⁴⁹: USA, Washington DC, DO BZS 1947.2.71 (ex Shaw coll.).⁵⁰

6 – Michael, imperial protospatharios and strategos of Koloneia (940-960)⁵¹: USA, Washington DC, DO BZS 1955.1.1558 (ex Zacos coll.).⁵²

7 – Katakalon Kekaumenos, kouropalates and strategos of Koloneia (1057-1059).⁵³

Conclusion

The two newly published lead seals help us complete the lists of Byzantine officials who served at the *theme* of Koloneia in Pontos area. It is worth noting that, as Leveniotes has already pointed, the kritai of Koloneia are all dated in the 11th (or, perhaps, also in the very late 10th) century. Provided that the *theme* was formed around the first half or the middle of the 9th century, one would expect to find at least one krites dated earlier in the 10th c. We have either not yet discovered this evidence or Koloneia was at that time (that is before the 11th c.) somehow still connected to the *theme* of the Armeniakoi, and jurisdiction of the kritai of the latter was stretching as far as Koloneia. Nevertheless, the number of seals related to Koloneia in general is quite small compared to other *themes*. About the strategoi, apparently the existing number is too small for a period of about two centuries and, perhaps, we should expect more

⁴⁴ *PmbZ* # 23787.

⁴⁵ Seibt & Wassiliou, 2004: no. 319 [2nd half of the 9th c.].

⁴⁶ *PmbZ* # 22326; Βλυσίδου & al., 1998: 485, no. 2 [9th - 10th c.].

⁴⁷ McGeer, Nesbitt, & Oikonomides, 2001: no. 48.8 [9th - 10th c.].

⁴⁸ *PmbZ* # 30847.

⁴⁹ *PmbZ* # 21294; Βλυσίδου & al., 1998: 485, no. 5 [10th c.]; Bryer & Winfield, 1985: 147, fn. 38.

⁵⁰ McGeer, Nesbitt, & Oikonomides, 2001: no. 48.7 [10th c.].

⁵¹ *PmbZ* # 25223; Βλυσίδου & al., 1998: 485, no. 4 [10th c.]; Bryer & Winfield, 1985: 147, fn. 38.

⁵² McGeer, Nesbitt, & Oikonomides, 2001: no. 48.9 [10th c.].

⁵³ Λεβενιώτης, 2007: 569, no. 137, 537 and 573, no. 156; Βλυσίδου & al., 1998: 485-486, no. 6 [1057-1059]. Despite the efforts of G. Litavrin to prove that Katakalon Kekaumenos, himself originating from Koloneia, was strategos of that *theme*, this theory, in our opinion, should be accepted only with skepticism. The same applies to Kekaumenos' position as a *doux*. The editors of the *PBW* (Katakalon 101) decided not to include Koloneia in his career.

seals to appear. The inscription mentioning Ioannes droungarios is now considered lost, yet we shall keep looking for it. The identification of this Ioannes with a person mentioned on a seal, as suggested by Bryer and Winfield, is almost certain. A second droungarios, most likely serving in Koloneia, as we believe, is mentioned in the *Passio* of the 42 Martyrs of Amorion. This passage not only helps us to enrich the lists of officials of Koloneia, but also proves that every detail and every information provided by literary sources is important for the study of the *thematic* administration.

BIBLIOGRAPHY

Blau, O. (1865), "Aphorismen alter und neuer Ortskunde Klein-Asiens", in: *Mittheilungen aus Justus Perthes' Geographischer Anstalt über wichtige neue Erforschungen auf dem Gesamtgebiete der Geographie*, Gotha, 249-253.

Bryer, A. & Winfield, D. (1985), *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Dumbarton Oaks, Washington D.C.

Darrouzès, J. (1960), *Épistoliers byzantins du Xe siècle*, Paris.

Karagiorgou, O., Charalampakis, P. & Malatras, Chr. (2016), "State officials in the themes of Opsikion, the Anatolikoi and the Kibyrraiotai: new and recently revisited sigillographic evidence", *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 16, 247-308.

Laurent, V. (1952), *La collection C. Orghidan*, Paris.

Lemerle, P. (1973), "L'histoire des Pauliciens d'Asie Mineure d'après les sources grecques", *Travaux et Mémoires* 5, 1-145.

McGeer, E., Nesbitt, J. & Oikonomides, N. (2001), *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and the Fogg Museum of Art, vol. 4: The East*, Washington, D.C.

PBW (2011), *Prosopography of the Byzantine World* (ed. M. Jeffreys & al.). <http://pbw.kcl.ac.uk>.

PmbZ (1998-2013), *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit, Abteilung I: 641-867, B. I-VI and Abteilung II: 867-1025, B. I-VIII*, (ed. F. Winkelmann & al.), Berlin-New York.

Rhoby, A. (2014), *Byzantinische Epigramme auf Stein*, Wien.

Seibt, W. & Seibt, N. (2003), "Review of Laurent, V., *La collection C. Orghidan*, Paris 1952", *Jahrbuch der Österreichische Byzantinistik* 53, 195-203.

Seibt, W. & Wassiliou, A.-K. (2004), *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, 2, Wien.

Taylor, J. G. (1868), "Journal of a Tour in Armenia, Kurdistan, and Upper Mesopotamia, with Notes of Researches in the Deyrsim Dag, in 1866", *The Journal of the Royal Geographical Society* 38, 281-361.

Waddington, W. H. & Le Bas, P. (1870), *Explication des inscriptions grecques et latines recueillies en Grèce et en Asie Mineure III*, Paris.

Zacos, G. (1984), *Byzantine Lead Seals II*, Bern.

Βλυσίδου, Β. Ν. & al. (ed.) (1998), *Η Μικρά Ασία των θεμάτων: Έρευνες πάνω στην γεωγραφική φυσιογνωμία και προσωπογραφία των βυζαντινών θεμάτων της Μικράς Ασίας (7^{ος}-11^{ος} αι.)*, Αθήνα.

Ιωαννίδης, Σ. (1870), *Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος*, Κωνσταντινούπολη.

Λεβενιώτης, Γ. (2007), *Η πολιτική κατάρρευση του Βυζαντίου στην Ανατολή. Το ανατολικό σύνορο και η κεντρική Μικρά Ασία κατά το β' ήμισυ του 11^{ου} αι.*, 1-2, Θεσσαλονίκη.

Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια (n.d.), 14, Αθήνα.

Πορφυρογέννητος Κωνσταντίνος, *De Administrando Imperio* (ed. 1967), *Constantine Porphyrogenitus, De Administrando Imperio*, ed. G. Moravcsik & R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks, Washington DC.

Προκόπιος (ed. 1964), *Procopii Caesariensis Opera Omnia*, 4 (Κτίσματα), ed. J. Hauray & G. Wirth, Leipzig.

Σιδερόπουλος, Ξ. Α. (1886), "Περί της εν Μικρά, Αρμενία, Νικοπόλεως (Καρα Χισαρ-ι Σαρκι)", *Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος*,

Παράρτημα του ΙΖ' τόμου, Κωνσταντινούπολη, 134-143.

Συνέχεια του Θεοφάνη (ed. 2015), *Chronographiae quae Theophanis Continuati nomine fertur, Libri I-IV*, ed. M. Featherstone & J. S.Codoñer, Boston – Berlin.

Τριανταφυλλίδης, Π. (1866), *Η εν Ποντω ελληνική φυλή ήτοι τα Ποντικά...*, Αθήνα.

Васильевскій, В. & Никитинъ, П. (1905), *Сказанія о 42 аморійскихъ мученикахъ и церковная служба имъ*, in: *Записки Императорской Академіи Наукъ, по историко-филологическому отдѣленію*, VII.2, С.-Петербургъ.

SHORT NOTES ON THE PROSOPOGRAPHY OF THE BYZANTINE THEME OF KOLONEIA (PART I)

Abstract: This study, the first part of two, presents short notes and comments on the officials of the Byzantine *theme* of Koloneia. Two Byzantine lead seals are published here for the first time. One belongs to Leon, krites of Koloneia, the other to Michael, anagrapheus and krites of Koloneia and Sebasteia. The lost inscription of Ioannes, droungarios of Koloneia is also presented here, together with a previously unnoticed reference to another droungarios in the *Passio* of the 42 Martyrs of Amorion. The lists of the kritai and strategoi of Koloneia are completed on the basis of recently discovered and published, but also unpublished evidence.

Key Words: Pontos, Koloneia, *theme*, prosopography, administration, Byzantine seals

KOLONEIA THEMASI BİZANS PROSOPOGRAFİSİ ÜZERİNE KISA NOTLAR (BÖLÜM I)

Özet: Bu çalışma, Bizans'ın Koloneia thema'sı ile ilgili kısa notlar ve yorumlar sunan iki bölümlü bir araştırmanın ilk kısmıdır. İki Bizans kurşun mührü burada ilk defa bu çalışmada yayınlanmıştır. Mühürlerden birisi Koloneia krites'i Leon'a ve diğeri Koloneia ve Sebastia anagrapheus'u ile krites'i Michael'e aittir. Ayrıca Koloneia droungarios'u Ioannes'in kayıp yazmasına da Amorion'un 42 martirinin *Passio*'sundaki diğeri droungarios'un daha önce farkedilmemiş atfına da burada yer verilmiştir. Koloneia'nın Kritai ve strategoi listesi yakın geçmişteki keşiflerle tamamlanmış ve yayınlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pontos, Koloneia, Thema, prosopografi, yönetim, Bizans mühürleri

XV. YÜZYILDAN XX. YÜZYILA ÜÇ MERKEZLİ BİR NAHİYE: YOMRA NAHİYESİ ÖRNEĞİ

Yücel DURSUN*

*PhD,
dursunyucel@windowslive.com

Giriş

1940'lı yıllar Trabzon ve civarındaki birçok yerleşim merkezinin idari olarak yeniden teşkilatlandırıldığı bir döneme denk düşmektedir. Günümüzde Trabzon ili sınırları içerisinde yer alan ilçelerin önemli bir kısmının temeli bu dönemde uygulamaya konulan düzenlemelere dayanmaktadır ki çoğunluğu Karadeniz sahilinde kümelenen ilçe merkezi konumundaki kıyı kasabalarının hızlı gelişimi yine aynı düzenlemelerle ilişkilendirilebilir.¹ Modern Yomra ve Arsin ilçeleri söz konusu idari birimlerin tipik birer örneğini teşkil etmektedir. Zira yüzyıllar boyunca tarihi Yomra nahiyesini meydana getiren coğrafyanın iki ayrı parçaya bölünerek² her iki bağımsız yönetim bölgesi ile kıyı kasabasının ortaya çıkışına 1940'lardaki gelişmeler etkili olmuştur.

Yomra ve Arsin ilçelerinin kuruluşuna zemin hazırlayan gelişmelerin aslında adı geçen yöreleri kapsayan tek bir ilçenin teşkilatlandırılma süreci ve dönem itibarıyla önemli bir sorun haline alan ilçe merkezinin nerede teşkil edileceği sorusuyla gündeme geldiği dikkat çekmektedir. Nitekim Yomra ilçe merkezinin Arsin'in sahil kesiminde kurulmasına dair

¹ Doğu Karadeniz sahil şeridinde yer alan kasaba ve ilçe merkezlerinin tarihi gelişim süreci hakkında ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Emecen, 2005; Emecen, 2006a: 89-105.

² Tarihi Yomra Nahiyesini oluşturan coğrafya günümüzde iki ayrı ilin yetki sahası içerisinde dört ayrı parçaya bölünmüş durumdadır. Bu hususta geniş bilgi için bkz. Dursun, 2015: 60-61.

Arsin Bucağına tabi köylerin muhtarlarınca imzalanmış 1946 tarihli bir dilekçe bu durumu açıkça gözler önüne sermektedir.³ İlginçtir dönemin şartları ve yeni ihtiyaçların zorlamasıyla ortaya çıkan Arsin yönündeki eğilimin⁴ işaret ettiği coğrafi mekân, yüzyılları bulan bir zaman diliminde Yomra Nahiyesinin merkezi konumundaydı. Ancak söz konusu dilekçenin muhtevası, bu gerçeğin yöre sakinlerinin hafızalarından tamamen silindiğini göstermektedir. Öte yandan benzer amaçlarla ve eşzamanlı olarak hazırlanan diğer bir dilekçede Durana'nın (*Dryona*) ilçe merkezi tayin edilmesi istenilmekte adı geçen köyün merkez hususunda Arsin'in kıyı kesiminden hiçbir eksikliğinin bulunmadığı ısrarla vurgulanmaktaydı.⁵ Bununla birlikte Durana adlı köy yerleşimi de fetih öncesinde Yomra nahiyesinin merkezi konumundaydı ve kesintili bir süreçten sonra XIX. asırda resmi olarak merkez olma hüviyetini tekrar kazanarak bu özelliğini son yıllara kadar da muhafaza etmişti. Bütün bu değişiklikler geçmiş, Bizans idari teşkilatına kadar inen Osmanlılarca yeniden yön verilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin politikalarıyla şekillenen uzun bir gelişim sürecini ortaya koymaktadır.

Tarihi Yomra'nın sahil kesimini meydana getiren coğrafyada Arsin ve Yomra ilçe merkezleri gibi XIX. yüzyıl itibarıyla hızlı bir biçimde şehirleşen iki hatta Şana diğer bir adı ile Kovata da dâhil edilirse üç ayrı kıyı yerleşiminin bulunduğu görülmektedir.⁶ Her üç yerleşim iskân özellikleri bakımından Doğu Karadeniz'deki diğer örneklerinden pek de farklı olmadığı gibi bölgeye has gelişim çizgisi içerisinde ortak bir coğrafyanın tayin ettiği ortak bir tarihi süreç söz konusu sahil kasabalarının ortaya çıkışını sağlamıştır. Fakat idari geçmiş dikkate alındığında Yomra nahiyesinde böylesi bir gelişimi sağlayan unsurlar kısmi farklılıklarla kendisini belli etmiştir. Zira 1461 öncesi telaffuzu ile Yemora'nın (Gemora) ilk kez bağımsız bir yönetim birimi olarak teşkilatlandırılışın-

³ Arsin Bucağına tabi köylerin muhtarlarınca imzalanmış dilekçenin içeriği için bkz. BCA, Fon Kodu: 490.01, Yer No: 507.2035.2.

⁴ İlçe merkezinin kuruluş aşamasında çeşitli kurum ve heyetlerce Arsin'de bir takım incelemeler yapılarak bölgenin sağlık, güvenlik ve ekonomik açılardan ilçe merkezinin tesisi için elverişli olduğu kararı alınmıştır. İlgili belge ve daha ayrıntılı bilgi için bkz. BCA, Fon Kodu: 490.01, Yer No: 507.2035.2.

⁵ Yomra Bucağında yer alan köylerin muhtarlarınca imzalanmış diğer dilekçenin içeriği için bkz. BCA, Fon Kodu: 490.01, Yer No: 507.2035.2.

⁶ Yomra ilçe merkezi ile Şana (Kovata) kasabaları günümüz itibarıyla birleşmiş durumdadır.

dan bu yana⁷ her yeni idari düzenlemenin neticesinde merkezin tayini hususu kuşkusuz halledilmesi gereken bir mesele ya da yukarıda da zikredildiği üzere bir sorun halini almış ve zaman zaman farklı yerleşimler yörenin merkezi olarak tayin edilmiştir. Dolayısıyla ortaçağlardan bugüne Yomra Nahiyesinin birbirinden farklı merkezlerinin mevcudiyeti Doğu Karadeniz’de yer alan günümüz kıyı kasabalarının gelişim sürecinin bir örneğini oluşturmakta ve nispeten kendisine özgü istisnai bir yapı göstermektedir. Bu doğrultuda bölgedeki birtakım sahil yerleşmelerine merkez olma vasfını kazandıran etkenlerin ve nahiyeye özelinde beliren merkez değişikliklerinin nitelikleri her iki hususun tespiti açısından gözden kaçırılmayacak kadar önemlidir.

1. Yomra Nahiyesinin Tarihi Gelişim Süreci

Trabzon ve çevresi, Osmanlılarca fethedilişinin ardından sancak haline getirilerek teşkilatlandırıldı ve Osmanlı idari sistemine dâhil edildi. XVI. asırda sancağın merkezi olan Trabzon Kazasının idari anlamda alt birimlerini Sürmene, Yomra, Maçka ve Akçaabat nahiyeleri meydana getirmekteydi.⁸ Söz konusu nahiyelerin hepsi fetih öncesinde Bizans idari sistemi esas alınarak düzenlenmiş ve Osmanlı kazası/nahiyesine benzer “*Bandon*” adlı küçük birer idari ünite hüviyeti taşımaktaydı. Bu sebeple Trabzon Kazasını oluşturan yöreler; idari terminolojiyle nahiyeler Trabzon Rum İmparatorluğu’ndaki alt yönetim bölgelerinin coğrafi ve tarihi açılarından devamıydı ancak Osmanlı idari teşkilatına uyarlanmış bir hususiyet arz etmekteydiler. Yomra Nahiyesi bu tarihidari yapılanmayı bariz bir şekilde temsil etmekte ve incelenen dönem itibarıyla tipik bir Osmanlı Nahiyesi özelliği göstermekteydi. Fetih öncesi (1461) “*Yemora*” (*Gêmôrá*), Osmanlı hâkimiyeti altında “*Yomra*” adlarıyla bilinen bu bölge XX. asrın ortalarına kadar, Trabzon şehrinin yanı başından denize dökülen Değirmendere ile Yanbolu Deresi arasındaki büyükçe bir kırsal alanı kapsamaktaydı. XVI. ve XVII.

⁷ Trabzon Rum İmparatorluğu’ndaki “*Bandon*” adlı alt yönetim bölgelerinin Haldiya Theması içerisinde yer aldığı ve söz konusu üst idari çatı yani Haldiya Theması’nın teşkilatlandırılışının tarihi olarak 820’lere kadar gittiği bilinmektedir. Bu çerçevede Haldiya Theması, yedi ayrı merkezi vadi birer alt askeri ve idari ünite oluşturacak şekilde yapılandırılmıştı. Bu hususta bkz. Bryer, 1980: 116-117. Dolayısıyla bu teşkilatlanma içerisinde Gemora Bandonu’nun idari geçişinin IX. asra kadar indirilebileceği en azından daha sonra da uygulandığı gibi bölgenin Sürmene Bandonu içerisinde yer alabileceği ileri sürülebilir. Bilhassa da mevcut “*Bandon*”ların sınırlarının coğrafi anlamda vadiler esas alınarak belirlenmiş olması bu kanaati güçlendirmektedir.

⁸ Geniş bilgi için bkz. Bostan, 2002: 32.

yüzyıllarda yörenin güneydeki ucu bugün Gümüşhane ili sınırları içerisinde yer alan yaylalık alanlara kadar ulaşırken Santa yerleşimi (Santa Karyesi) köy yerleşmelerinin en üst sınırını çizmekteydi.

Tarihi Yomra, XV-XVI. yüzyıllara ait mufassal nitelikteki Trabzon Sancağı tapu-tahrir defterlerinin tamamında nahiye terimi ile “*Nahiye-i Yemora*” şeklinde kayıt altına alınmıştır.⁹ XV.-XVI. asırlar arasında Yomra Nahiyesi coğrafi anlamda Trabzon Kazası'nın diğer nahiyeleri Sürmene, Maçka ve Akçaabat'a göre daha küçük bir yönetim bölgesi idi. Ayrıca dönem itibariyle yöre nüfusunun bu nahiyelere oranla oldukça düşük olduğu, yine nahiyenin bütünüyle kırsal bir bölge özelliği taşıdığı müşahade edilebilmektedir.¹⁰ Diğer taraftan yörede tarihi bir kale ile korunan kasaba düzeyinde bir yerleşme, ticari hacmi yüksek büyük bir liman bulunmadığı¹¹ ve de düzenli bir şekilde kurulan nahiye pazarı yer almadığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Yomra Nahiyesi'nin, kazai olarak Trabzon kadısının, idari olarak da sancak beyinin yetkisi dâhilinde coğrafi bir bütünlük arz eden köyler topluluğundan öte bir idari hüviyet taşımadığı söylenebilir. Dolayısıyla XVI. yüzyılda her iki Osmanlı idarecisinin nahiye bünyesindeki temsilcileri kadı sicillerinde sıklıkla rastlanılan naib ve subaşından başkası değildi.

2. Yörenin Bilinen İdari Merkezleri: Durana (Dryona) ve Kovata

Yomra Nahiyesi ile ilgili çok sayıda tarihi kaynak bulunmasına ve son yıllarda giderek artan yerel tarih çalışmalarına rağmen XV-XVII. hatta XVIII. asırlarda nahiye merkezinin neresi olduğu halâ tam anlamıyla bilinmemektedir. Bununla birlikte Trabzon'un Osmanlılarca fethinden evvel Yomra Bandonunda idari merkezi vasfını Durana (Dryona) adlı köyün taşıdığı tahmin edilmektedir.¹² Kesinlik arz etmese de önemli tarihi kanıtlar ve söz konusu yerleşimin coğ-

⁹ BOA, MAD, nr. 828, s. 192; BOA, TD, nr. 52, s. 60; BOA, TD, nr. 288, s. 184; TK.KKA, TD, nr. 29, s. 61a. Ayrıca icmal nitelikteki miladi 1520 yılına ait 387 numaralı Karaman ve Rûm İcmal Defteri'nde yöre yine nahiye olarak kayıtlıdır. Örnek bir kayıt için bkz. 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, 1997: 720.

¹⁰ Krş. Bostan, 2002: 46.

¹¹ Sürmene ve Akçaabat limanları ile kıyaslandığında şehre yakın Kovata limanının düşük bir ticari hacmi olduğu anlaşılmaktadır.

¹² Ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Bryer ve Winfield, 1985: 319.

rafi konumu bu iddiaları doğrular niteliktedir.¹³ Ancak bu hususiyet Bizans ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun idari teşkilatlanmasına ve Osmanlı hâkimiyetinin son dönemine; XIX. yüzyıl ve sonrasına has bir durumdu. Bu yönüyle Durana Köyü ve bir zamanlar aynı köyün bir mahallesi olan Kohali Karyesi ile tıpkı Durana gibi bağımsız bir karye Civera günümüzde de Yomra İlçesi'nin merkezini meydana getirmektedir.¹⁴ Dolayısıyla Durana'nın tarihi derinliği ile yöresinde idari bir merkez olma hüviyeti XX. asırda da resmi olarak tanınmıştır.

Yomra Nahiyesinde Durana adlı köyün merkezi bir iskân birimi haline gelişi hatta Yomra'nın, yöre halkınca Durana adı ile bütünleştirilmesi nahiye pazarının adı geçen köyde kurulmasıyla doğrudan alâkalı olmalıdır.¹⁵ Zira nahiye sakinlerinin XV-XVIII. yüzyıllarda faal olarak Sürmene pazarını kullandıkları¹⁶ ve nahiyenin en azından tapu-tahrir defterlerinde ve kadı sicillerinde kayıtlı herhangi bir pazarı ya da pazar mevkiinin bulunmadığı görülmektedir. Bu sebepten ötürü 1868 yılına ait olup her Çarşamba günü "*Durana İskelesi nam mahalde*" nahiye pazarının kurulduğunu gösteren kayıt, pazar mevkiinin köyün merkezi özelliğini arttırarak kasabaya dönüşüm sürecini hızlandırdığını açıkça ortaya koymaktadır.¹⁷ Kovata'ya gelince¹⁸ Kovata koyunun doğal bir liman oluşuna Osmanlı kaynaklarında sıklıkla vurgu yapılmış hatta bu hususiyet XVI. yüzyılın sonunda resmîyet dahi kazanmıştır.¹⁹ Kovata Burnu'nun iç kısmında kalan korunaklı doğal liman vasıtasıyla deniz ulaşımında önemli bir durak işlevi gören mevkiinin Trabzon Vilayet Salnameleri'nde nahiyenin merkezi

¹³ Yomra Bandonunun idari anlamda en yetkili yöneticisi olan "*Dük*"ün Durana (Dryona)'da oturduğu tahmin edilmekte, dönemin saray kronikçisi Panaretos'a atfen söz konusu köyde bir de kale bulunduğu düşünülmektedir. Bu hususta bkz. Fallmerayer, 2011: 279. Günümüzde varlığı tespit edilemeyen bu kale hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Dursun, 2015: 76.

¹⁴ Yukarıda zikredilenlerden başka Yomra İlçesi'nin merkez mahallelerinden olan Namık Kemal Mahallesi (Mesona ya da Mesona-i Zir yani Aşağı Mesona) tarihi olarak Durana Köyü'nün değil günümüzde Yokuşlu adı ile bilinen (Mesona ya da Mesona-i Bala yani yukarı Mesona) köyün bir parçasıdır.

¹⁵ TK.KKA, TD, nr. 29, s. 71a.

¹⁶ T.Ş.S., 1849, 14/4; Aygün, 2005: 146.

¹⁷ Bu gelişim çizgisi Doğu Karadeniz Bölgesi'nde XX. yüzyıl kıyı kasabalarının ortaya çıkış özelliklerini yansıtmaktadır. Bu tip köylerin iskele-pazar yerinden kasabaya dönüşüm süreci hakkında bkz. Emecen, 2005: 16-25; Emecen, 2010.

¹⁸ Kovata Köyü şehre yakınlığı, deniz ve kara ulaşımının kolaylığı ve uygun coğrafi yapısıyla XVI-XVII. yüzyıllarda şehirli ve askerlerin yoğun ilgi gösterdiği kırsal bölgelerin başında gelmekteydi. Bu hususta bkz. Dursun, 2015: 241.

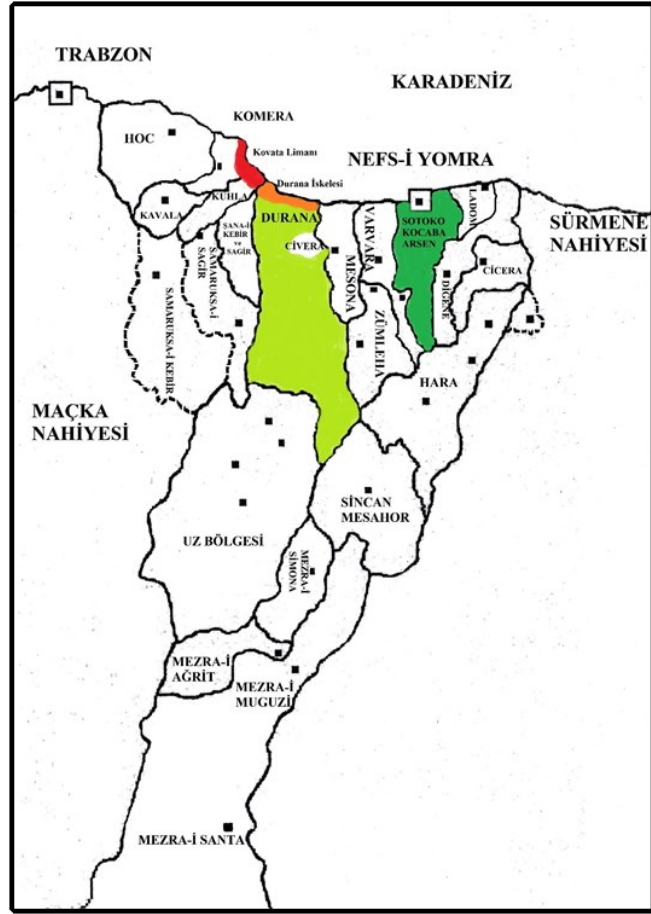
¹⁹ Bu dönemde Osmanlı Devleti'ndeki menzil ve iskelelerin listelerini muhtevi bir defterde Trabzon Sancağı'nda yer alan limanlar arasında Kovata İskelesi'nin de adı geçmektedir. BOA, KK, nr. 2555, s. 24.

olarak kayıtlı olduğu müşahede edilebilmektedir.²⁰ Kovata'nın Yomra'nın merkezi olması süreklilik arz etmediği gibi yine aynı dönemde zaman zaman Durana Köyü'nün nahiye merkezi kabul edildiği belirlenebilmektedir.²¹

XIX. yüzyıla ait Osmanlı kaynaklarında Durana ve Kovata köylerinin ayrı ayrı nahiyenin merkezi olarak ön plana çıkartılması bir tezadın sonucu olmasa gerektir. İlk bakışta bir karışıklıkmış gibi gözükken bir Durana ve bir de Kovata'nın ilgili kaynaklarda nahiyenin merkezi olarak kayıtlı bulunması meselesi coğrafi anlamda oldukça yakın bu bölgeleri birbirinden bağımsız düşünmenin imkânsız olmasından kaynaklanmaktadır. Zira büyükçe bir limanın varlığı, nispeten geniş ve düzlük bir arazi yapısı, daha yoğun dokulu yerleşim, şehre ve Durana'da kurulan pazara yakınlık zaman zaman Kovata'nın nahiyenin merkezi olarak nitelendirilmesinde şüphesiz etkin olmuştur. XIX. asrın ulaşım imkânları dâhilinde bir bütün olarak değerlendirilirse mevkiinin, aynı koyda yer alan Durana'ya alternatif olmadığı bilakis Kovata Limanı'nın bu hususta kullanılabilirliği, her iki mevkiinin yaya olarak da ulaşılabilir mesafede bulunması nedenleri ile pazar yerinin Durana'nın merkezi özelliğini arttırdığı ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle dönemin Osmanlı idarecilerince bu durumun ciddi bir sorun ya da karışıklık teşkil etmediği anlaşılmaktadır. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta bütün bu hususların XIX. yüzyılda vuku bulmuş çeşitli gelişmelerle anlam kazanmasıdır. Her iki köyün XIX. yüzyıldaki idari konumlarından geriye dönük XV-XVII. asırlar için yapılacak değerlendirmeler yanıltıcı olmaktadır.

²⁰ Trabzon Vilayet Salnameleri'nde "*Kovata nam mahallin*" Yomra Nahiyesi'nin merkezi olduğu kayıtlıdır. Söz konusu salnamelerin önemli bir kısmında doğrudan bu duruma atıfta bulunulmaktadır. Çeşitli örnekler için bkz. *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, 1892 (1309), s. 198 (Çalışmada Kudret Emiroğlu tarafından hazırlanan Salnâmeler, orijinal sayfa numaraları esas alınarak kullanılmış olup bundan sonra TVS kısaltması ile verilecektir); *TVS* 1894 (1311), s. 205; *TVS* 1896 (1313), s. 190. Hatta Şâkir Şevket de nahiye merkezinin Kovata olduğunu belirtmiştir. Bkz. Şâkir Şevket, 2013: 96. Doğrudan Yomra Nahiyesinin merkezi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmasa da Bijişkyan önemine binaen -belki de idari merkezlik vasfından ötürü- Kovata limanından bahsetmektedir. Bununla beraber yazarın ifadelerinden söz konusu bölgenin bu hususta resmi bir niteliğe haiz olduğunu tespit edebilmek mümkün değildir. Bijişkyan, 1998: 115. Ancak 1878 gibi daha erken tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesinde Durana Kasabasının nahiye merkezi olduğu görülmektedir. Bu hususta bkz. *TVS*, 1878 (1295), s. 59.

²¹ *TVS* 1903 (1321), s. 124; *TVS* 1904 (1322), s. 89.

Harita: XV.-XVIII. Yüzyıllarda Yomra Nahiyesinin Sınırları ve Nahiyenin Farklı Dönemlerdeki İdari Merkezleri²²

3. XV.-XVIII. Asırlarda Yomra Nahiyesinin Merkezi: Nefs-i Yomra Nam-ı Diğer Arsen

Yomra Nahiyesinin merkezi ile alakalı XV.-XVIII. asra ait Osmanlı kaynaklarında mevcut ayrıntıların nahiyenin doğrudan herhangi bir tarih çalışmasına konu edilmemesinden ötürü gözden kaçırıldığı anlaşılmaktadır. Hakikaten ilgili literatürde nahiyenin fetih sonrasındaki merkezine ilişkin kesin bir veriye tesadüf edebilmek mümkün değildir. Zira birçok çalışmada son dönem kaynaklarına atıfla yörenin XIX. ve XX. asırlardaki merkezlerinin isimleri Durana ve Kovata'ya yer verilmekte bu konudaki belirsizlik nedeniyle yalnızca "Nefs-i Yomra"ya işaret edilmektedir.²³ İncelenen dönem itibariyle ne tapu-tahrirlerdeki ne de kadı sicillerindeki kayıtlar üzerinden na-

²² Haritada isimleri yazılı karyelerin sınırları çizilirken genel olarak bu köylerin tımar sistemi çerçevesinde tevcih edilen hisseleri de dikkate alınmıştır.

²³ Bu hususta bkz. Bostan, 2002: 189-190. Benzer bir durum için bkz. Bilgin, 2013: 59-60.

hiyenin en önemli yerleşim birimleri arasında bulunan Durana ve Kovata adlı karyelere idari merkez vasfının atfedilmesi mümkün olmadığı gibi söz konusu kayıtlar bu iddiayı çürütmektedir.

XV-XVI. yüzyılların Yomra Nahiyesi hakkında bilgi veren Osmanlı kaynaklarının başında Trabzon Sancağı tapu-tahrir defterleri gelmektedir. Fakat genel olarak nahiye merkezinin coğrafi konumuna dair ayrıntılı tasvirler bu defterlerde yer almamaktadır. Nitekim çoğu durumda nahiyenin idari merkezi pek çok hissesiyle “*Karye-i*” ya da “*Hisse-i Karye-i Nefs-i Yomra*” şeklinde kayıt altına alınmış olup Nefs-i Yomra’yı meydana getiren köyler ve mahallelerin lokalizasyonuna imkân verecek “*nam-ı diğer*” gibi ikinci bir yer adı da zikredilmemiştir. Bu durumun çeşitli istisnaları da yok değildir ve bilhassa 1583 yılına ait tapu-tahrir defterinde “*Nefs-i Yomra*” adı ile kayıtlı yerleşim birimleri “*nam-ı diğer*” ifadesinin yanına eklenen diğer bir isimle açık bir biçimde tanımlanmıştır. Söz konusu toponimler nahiye merkezinin neresi olduğu hususunda güvenilir bir hareket noktası sağlamaktadır. Öte yandan XVI-XVII. yüzyıllara ait Trabzon kadı sicillerinde kayıtlı çeşitli belgeler²⁴ bu hususiyeti fazlasıyla detaylandırmakta ve kanıtlanabilir lokalizasyonlara izin vermektedir. Hatta bu konuda külliyatlı bir seri teşkil eden XVII. yüzyıl kadı sicillerine başvurma lüzumu dahi yoktur. Zira XVI. yüzyıl tapu-tahrir defterleri ile aynı döneme ait Trabzon kadı sicilleri nahiye merkezinin gerçek mevkiini şüpheye mahal bırakmadan ortaya koymaktadır.

Trabzon’un fethinden önce nahiyenin merkezi konumundaki Durana (*Dryona*) köyü ile “*Karye-i Nefs-i Yomra*” ve “*Hisse-i Karye-i Nefs-i Yomra*” adı altında tapu-tahrir defterlerinde kayıtlı yerleşim birimleri aynı iskân merkezleri değildir. Dolayısıyla Nefs-i Yomra’nın konumu hususunda XIX. asırda idari merkez niteliği resmen belgelenmiş Kovata Köyü ikinci bir seçenek olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak tapu-tahrir defterlerinde ve kadı sicillerinde mevcut

²⁴ Kadı sicilleri bu durumun istisnasıdır. Örneğin mülk satış hüccetleri, iki tımar sahibi arasındaki anlaşmazlık ya da köylüler arasında topluca ya da bireysel düzeyde vuku bulmuş arazi anlaşmazlıkları vb. meseleler “*Nefs-i Yomra Karyesi*” ve hisselerinin coğrafi konumunu bariz bir şekilde tasvir etmektedir. Tımar-Ruznamçe defterleri tımar olarak tevcih edilen köylerin ve hisselerinin isimlerini de içerdiğinden zaman zaman “*Nefs-i Yomra Karyesi*”nin hisselerinin gerçek isimlerine ve dolayısıyla da bu köylerin coğrafi anlamda konumlarına dair önemli bir veri barındırmaktadır.

kayıtlar incelendiğinde her iki köyün de “*Nefs*” ibaresi ile kayıt altına alınmadığı görülecektir. Üstelik Durana ve Kovata, hisseleri ve kendilerini çevreleyen diğer köyler ile günümüzde buldukları coğrafyaya şüphe bırakmayacak şekilde lokalize edilebilirken aynı kaynaklardan hareketle pek çok köy daha doğrusu mahalleden oluşan ikinci bir grup karyeler topluluğu yani “*Nefs-i Yomra*” ise tamamen farklı karyelerle bambaşka bir coğrafyaya yerleştirilebilmektedir (Haritaya bkz.). Bu nedenle “*Nefs-i Yomra*” adıyla kayıtlı köyler topluluğunun kesinlikle farklı bir bölgede yer aldığı anlaşılmaktadır.

1486, 1515 ve 1554 tarihli Trabzon Sancağı tapu-tahrir defterlerinin her birinde Yomra Nahiyesinin merkezini ifade eden “*Karye-i Nefs-i Yomra*” ve “*Hisse-i Karye-i Nefs-i Yomra*” adlı iskân birimleri yer almakla birlikte söz konusu kayıtlar coğrafi anlamda konum belirtecek herhangi bir tarihi isim içermektedir. Fakat XVI. yüzyılın ortalarına tarihlenen 1816, 1817 ve 1819 numaralı Trabzon kadı sicilleri bu soruna açıklık getirebilecek bir muhtevaya sahiptir. Zira bahsi geçen sicillerde kayıtlı bir takım belgelerde “*Karye-i Nefs-i Yomra*” ve “*Hisse-i Karye-i Nefs-i Yomra*” ifadelerinin yanına “*nam-ı diğer ...*” şeklinde birer yer adı eklenmiştir. Bu şekilde tam ya da hisse olarak verilen köy isimleri “*Sotoko*,”²⁵ *Arsen*,”²⁶ *Kocaba*,”²⁷ *Mahurite*,”²⁸ *Cacano*”²⁹ ve *Alano*”dur.³⁰ Miladi 1583 tarihli tapu-tahrir defterinde de benzer bir kayıt sistemi kullanılmıştır. Bu defterdeki “*nefs*”³¹ adı ile kayıtlı yerleşim birimleri ise “*Mazela*,”³² *Cacano*,”³³ *Mahuranda*,”³⁴ *Sotoko*”³⁵ ve *Arsen*”dir;³⁶ ayrıca özel bir isim verilmeden üç adet

²⁵ T.Ş.S., 1817, 60/1, 73/1, 108/4, 113/7, T.Ş.S., 1819, 10/2, 32/9, 90/4. Aynı defterdeki 10/3 numaralı kayıttaki “*Nefs*” ifadesi yazılmamıştır. XVII. yüzyıla ait Trabzon kadı sicillerinde de Sotoko adlı köyün “*Nefs-i Yomra*” şeklinde kayıtlı olduğu görülebilir. Bunun için bkz. T.Ş.S., 1853, 11/5, 12/3.

²⁶ T.Ş.S., 1817, 54/2, 63/1, 113/8, 114/2.

²⁷ T.Ş.S., 1817, 73/1.

²⁸ T.Ş.S., 1817, 82/6.

²⁹ T.Ş.S., 1816, 19/5; T.Ş.S., 1817, 106/1. Ayrıca “*Yomra nam-ı diğer İpsilo*” adlı bir köy adı daha verilmektedir. Söz konusu kayıt için bkz. T.Ş.S., 1817, 60/5.

³⁰ T.Ş.S., 1817, 108/4.

³¹ Söz konusu defterin fihrist kısmında “*Nefs*” adı ile kayıtlı bütün köyler bir arada görülebilir. Bu hususta bkz. TK.KKA, TD, nr. 29, s. 61a.

³² TK.KKA, TD, nr. 29, s. 67a.

³³ TK.KKA, TD, nr. 29, s. 68a.

³⁴ TK.KKA, TD, nr. 29, s. 71a-b.

³⁵ TK.KKA, TD, nr. 29, s. 81a.

³⁶ TK.KKA, TD, nr. 29, s. 81b. Bu kayıttaki ve aynı defterin fihrist kısmında köyün adı “*Hisse-i Karye-i Yomra nam-ı diğer Arsen*” şeklinde yazılmış, “*nefs*” ibaresi unutulmuştur. Aynı defterin icmalı olan 348 numaralı defterde ise bu eksikliğin giderildiği görülmektedir. Örnek için bkz. TK.KKA, TD, nr. 348, s. 18b, 48b.

daha “*Nefs-i Yomra*”nın hissesi kayıt altına alınmıştır.³⁷

Trabzon Sancağı'nın 1583 tarihli mufassal tapu-tahrir defterinde ve XVI. yüzyıl kadı sicillerinde “*Nefs-i Yomra*” olarak kayıtlı karyelerden Arsen, modern Arsin İlçesi'nin bütününe değil küçük (hisse) bir köy yerleşimini bugünkü Elmaalan Köyü'nü ifade etmekteydi.³⁸ Kocaba Köyü ise günümüzde Cumhuriyet ve Yenimahalle isimlerini taşımaktadır ve bunlar Arsin ilçe merkezinin birer mahallesi konumundadır. Sotoko'ya gelince bugün yöre halkınca bilinmeyen bu ismin ve mevkiin Arsin İlçe merkezinin sahil kesimini –belki batı kısmını ki son dönemlere kadar Gölcük adıyla bilinen Süfla Karyesi farklı bir köydür-teşkil ettiği XVII. yüzyıla ait Trabzon kadı sicillerinde kayıtlı çeşitli ilam ve hüccetlerden anlaşılabilir. ³⁹ Adı geçen köylerden başka “*Mazela, Cacanoy, Mahuranda, Alano*” adlı yerleşimlerin nereler olduğu hususunda ise kesin bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak ilgili bütün tapu-tahrir defterleri ve kadı sicilleri incelendiğinde “*Nefs-i Yomra*” köylerinin doğuda Lodom-u Kebir ve Lodom-u Sagir (şimdiki Yaylacık ve Madenli), güneydoğuda Digene (Işıklı ve Dilek köyleri), güneyde Foşa (Fındıklı ve Yeşilköy), batıda ise bir zamanlar Varvara (Harmanlı) köyü ve bu köyün birer hissesi Süfla (eski Gölcük), Karon (Karaca Köyü) ile çevrili bulunduğu görülecektir (Haritaya bkz.). Bir başka ifadeyle “*Nefs-i Yomra*”nın konumu hususunda yukarıda zikredilen yer adlarını barındıran kaynaklar aynı anda bu bölgeye komşu yerleşim birimlerinin de isimlerini vererek kesin bir coğrafi tanımlamanın yapılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla “*Nefs-i Yomra*”, en güneyde Elmaalan (Arsen) köyünü,⁴⁰ kuzeyde günümüz Arsin İlçesi'nin Yenimahalle ve Cumhuriyet (Kocaba) Mahallelerini, sahilde ise eski adı ile Sotoko adlı yerleşimleri sınırları içerisine almaktaydı.

³⁷ Adı geçen sicillerde kayıtlı “Alano, Kocaba” gibi isimler ise bu defterde yer almamaktadır. Bütün bu isimlerin söz konusu tapu-tahrir defterlerinin icmallerine ve tımar-ruznamçe defterlerine sıklıkla aynı, bazen farklı imlâlarla yazıldığı müşahede edilebilmektedir.

³⁸ Bu durum yani Arsin adının bir ilçeyi ifade eder hale gelmesi cumhuriyet dönemi idari politikaları ile alakalıdır.

³⁹ Nedeni ne olursa olsun mahkemeye kayıtlarına yansımış arazi ve mülk tasvirleri köyün denize kıyısı bulunduğunu göstermektedir. Bu hususta bkz. *T.Ş.S.*, 1835, 49/14, 50/1.

⁴⁰ Tarafları ve anlaşmazlık konusu aynı olan ancak farklı tarihlerde mahkemeye intikal etmiş davalara ait iki ilam kaydı Arsen Köyü'nün “*Nefs-i Yomra*” ile coğrafi bütünlüğünü örneklemektedir. Zira erken tarihli ilk kayıta ihtilafı değirmenin Arsen Köyü'nde bulunduğu belirtilirken, geç tarihli ikinci kayıta aynı değirmenin “*Nefs-i Yomra Deresi Vadisi*”nde yer aldığı zikredilmiştir. İlgili kayıtlar için bkz. *T.Ş.S.*, 1837, 2/2 ve *T.Ş.S.*, 1838, 28/11'dir.

“Mazela, Cacano⁴¹ Mahuranda, Alano” adlı birimler de bu coğrafya içerisinde bulunuyor olmalıdır.⁴² Diğer taraftan başta Trabzon kadı sicilleri olmak üzere XVII. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında “Arsenler” ya da “Arsenler maa mahallat”⁴³ şeklinde kayıtlı köyün söz konusu yerleşim birimlerini içerdiği düşünülebilir. Nitekim “Sotoko, Mazela, Cacano⁴¹, Mahuranda, Alano” gibi Yomra’nın merkezini ifade eden yer adlarının zamanla unutulması ve Arsen’in “Arsen-i Bala” ve “Arsen-i Zir” yani yukarı-aşağı adlandırılması ile Yomra’nın bir zamanlar merkezini teşkil eden coğrafyaya adını vermesi bu düşünceyi tarihi anlamda desteklemektedir.

4. Merkez Tayinini Etkileyen Unsurlar

Her ne kadar Kommenos ve Osmanlı yönetimleri altında aynı sınırlara sahip ve nispeten benzer nitelikli küçük bir idari bölge olsa da tarihi Yomra’nın Trabzon’un fethi sonrasında yeni bir merkezle anılması her iki idari düzenin yöre özelindeki belirgin farklarından birini meydana getirmektedir. Yukarıda da açıkça ortaya konulduğu üzere XV-XVIII. asırlarda nahiye merkezinin aslında Arsen’in de içinde yer aldığı bir grup mahalle ve köyden ibaret oluşu merkez hususundaki değişikliğe vurgu yapmaktadır. Bu değişikliğin çalışma açısından dikkate değer yanı ise gözden kaçırılan bir hususa dikkat çekilmesi kadar Osmanlı yönetiminin yöre merkezinin tayini noktasındaki tutumundan da kaynaklanmaktadır. Zira Durana (Dryona) değil de günümüzde büyük oranda Arsen İlçesi merkezinin bulunduğu bölgenin “nefs” tayin edilmesini etkileyen unsurların tespiti Osmanlıların bu yöndeki tercih ve uygulamalarını anlamlandırma açısından önem arz etmektedir.

İncelenen kaynaklarda, Trabzon’un fethi ile tipik bir Osmanlı nahiyesine dönüştürülen tarihi Yomra’nın merkezi olarak niçin Arsen’in tercih edildiği hak-

⁴¹ Cacano⁴¹ ve Zazana isimleri birbirleri ile karıştırılabilir bir benzerlik gösterse de her iki isim tamamıyla farklı köylere aittir. Zira 1583 defterinde Cacano⁴¹, Nefs-i Yomra’nın bir hissesi iken yine söz konusu defterde yer alan Zazana da Hara köyünün bir hissesi idi. Bu hususta bkz. TK.KKA, TD, nr. 29, s. 68a, 73a. Kaldı ki coğrafi olarak adı geçen köyleri ve yine bir karışıklığa sebebiyet veren Alanoz ve Elemanos’u aynı bölgeye lokalize edebilmek mümkün değildir.

⁴² XVII. yüzyıla tarihlenen miras paylaşımı ile ilgili bir hüccette ölen şahsa ait Yomra Nahiyesi’ndeki mülklerin Mazula, Mahurando, Kocaba, Cacano⁴¹ ve Arsenler adlı köylerde bulunduğu kayıtlıdır. Dikkat edilirse adı geçen karyeler “Nefs-i Yomra” olarak anılan ve Yomra Nahiyesi’nin merkezini teşkil eden mahalle ve köylerdir. Söz konusu kayıt aslında zikredilen köylerin coğrafi bütünlüğüne atıfta bulunmaktadır. Bu kayıt için bkz. T.Ş.S., 1858, 6/2.

⁴³ Birtakım örnekler için bkz. T.Ş.S., 1855, 85/1; T.Ş.S., 1860, 135/1; BOA, KK, nr. 2697, s. 11b.

kında doğrudan bir veri bulunmamaktadır. Bu sebeple konuyla alakalı bütün etkenlerin tam anlamıyla belirlenebilmesi ve daha güvenilir ipuçları elde edilebilmesi için yörenin coğrafi yapısı, konumu ve tarihine dair birtakım hususiyetlerin değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Nitekim analitik bir yaklaşımla ilgisi muhtemel unsurlar dikkate alındığında mevcut tablo daha açık bir hal almakta sebepleri izah edilebilir sonuçlara ulaşabilmektedir. Diğer taraftan Trabzon Eyaleti bünyesindeki benzer idari birim ve merkezlerle yapılacak kıyaslamalar da ortaya konulan kanaatleri pekiştirmektedir. Aşağıda esas olarak tarihi gelişim süreci dâhilinde Osmanlılar açısından nahiye merkezini önemli kılabilecek çeşitli etken ve gelişmeler analitik bir şekilde değerlendirilerek sıralanmıştır.

XV-XVIII. asırlarda Yomra Nahiyesinin merkezini oluşturan yerleşim birimlerinin coğrafi özellikleri itibariyle yörenin en az engebeli ve düşük eğimli kısımlarından birini teşkil ettiği görülmektedir. Bu anlamda Arsen karyesi ve yakın çevresi -ki tarihi Süfla karyesinin yer aldığı düzlük günümüzde halâ ova olarak adlandırılmaktadır- hatta Harmanlı deresinin doğusundan Sürmene'ye kadar uzanan bütün sahil şeridi benzer arazi yapısıyla zirai üretim için son derece uygun bir bölge özelliği taşımaktaydı. Ayrıca "*Nefs-i Yomra*" tarihi Sürmene'nin merkezine daha doğrusu Sürmene pazarına yakın bir konuma sahipti ve elde edilecek tarımsal ürünün kolaylıkla kısa mesafelerdeki bu pazara iletilebilmesi mümkündü. Dolayısıyla aynı vergilerin bu vergileri toplama hakkına sahip kişilerce önce nakdi kazanca ardından da devlet hizmetine dönüştürülmesi daha pratik bir anlam kazanmaktaydı. Şüphesiz, nahiye merkezi ve merkezi çevreleyen köylerin böylesi coğrafi avantajları kesintisiz ve yoğun bir tarımsal üretimi destekleyen Osmanlı yönetimi için kayda değer mahiyettedir. Yine de aşağıda değinilen diğer unsurlarla kıyaslandığında bunun, merkezin tayini noktasında kesin bir etki yapıp yapmadığını söyleyebilmek imkân dâhilinde değildir. Fakat bu hususiyet Nefs-i Yomra ve civarının coğrafyasıyla zirai niteliklerini karakterize etmesi ve nispeten istisnai bir yapı göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Nefs-i Yomra'nın merkezini daha doğrusu nahiyenin bu bölgesini yörenin diğer kısımlarından farklı kılan

bir özelliği bulunmaktadır. Şöyle ki “*Nefs-i Yomra*” adlı kırsal yerleşim birimlerinin nahiyeyi doğu-batı doğrultusunda kat eden kervan güzergâhı üzerinde yer alması yukarıda zikredilen hususları konu açısından bir kat daha anlamlı hale getirmektedir.⁴⁴ Bu çerçevede sahili takip ederek Sotoko ve Arsen’den güney doğuya doğru kestirme bir ulaşım alternatifi sağlayan ana kervan güzergâhı Digene⁴⁵ ve Cicera’dan Hara köyüne açılmakta⁴⁶ ve buradan tarihi Sürmene’deki kervan yoluna bağlanmaktaydı.⁴⁷ Bir başka ifadeyle Trabzon şehrinden doğuya Sürmene’ye ulaşan ana kara yolu Nefs-i Yomra’dan geçmekteydi.⁴⁸ Günümüzde söz konusu coğrafyaya hâkim bir mevki olan Karon’daki (Karaca köyü) gözetleme kulesi, bu güzergâhla uyumlu bir biçimde Cicera (Çiçekli) köyündeki kale harabesi, güneyde Hara (Yolüstü ve Yeniköy) ve zamanında tarihi Foşa (Fındıklı ve Yeşilköy) arasında bulunduğu iddia edilen gözetleme kulesi bu hususun birer kanıtı olarak değerlendirilebilir (Haritaya bkz.). Bahsi geçen gözetleme kulelerinin yanı sıra yine yol üzerinde yer alan yerleşim birimlerindeki fırın,⁴⁹ dükkân vb. ticari müesseseler güzergâhın önemini göstermektedir.⁵⁰ Kervan yolunun konumu bakımından değerlendirildiğinde bütün bu hususiyetlerin güzergâhın Osmanlı öncesi önemine de işaret ettiği ileri sürülebilir. Sahilden güneydoğuya uzanan ana yol ve ver-

⁴⁴ Yomra Nahiyesinden, bilhassa da sahil şeridinden geçen kervanların vergilendirildiği tapu-tahrir defterleri vasıtasıyla belgelenebilmektedir. Bu konuda bkz. BOA, TD, nr. 52, s. 61; 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, 1997: 720; BOA, TD, s. 288, s.229.

⁴⁵ XVII. asra ait bir kayıt Digene köyüne lokalize edilebilen bir mahallede yer alan “eski kârhane” ve “büyük yol”dan bahsetmektedir. Bu kayıt için bkz. T.Ş.S., 1835, 3/6. Aynı dönemde Digene karyesinde bir de cami bulunduğu belirlenebilmektedir. Bkz. T.Ş.S., 1860, 141/3. Günümüzde söz konusu kervan yolunun, her ne kadar yeniden inşa edilmiş de olsa aynı köyde mevcut tarihi bir caminin önünden geçtiği ve Cicera karyesindeki kale mevkiine ulaştığı yöre köylülerince ifade edilmektedir.

⁴⁶ XVI. asrın sonu itibarıyla aynı güzergâhın bir kolunun Yanbolu Vadisi boyunca bir derbentçi köyü olan Santa’ya ulaştığı anlaşılmaktadır.

⁴⁷ XVII. asırda nahije merkezinin sahilde yer alan Sotoko adlı mahallesinde bir köprünün bulunduğu görülmektedir. Köprünün tamiri ile mükellef köprücülerin varlığı söz konusu yolun önemini göstermesi açısından kayda değerdir. Bahsi geçen kayıt için bkz. T.Ş.S., 1824, 84/6.

⁴⁸ XVII. asrın ortalarında Yomra Nahiyesinin kolay ulaşılabilir sahil köyleri ile söz konusu güzergâh üzerindeki bazı yerleşim birimlerinin bu döneme has çeşitli sorunlar sebebiyle ciddi oranda nüfus kaybettiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede kervan yolunun kavşak noktalarından “*Nefs-i Yomra*”nın köylülerce tamamen boşaltıldığı görülmekte, ilgili belgelerde bölgenin boş ve harabe olarak tanımlandığı tespit edilebilmektedir. Bu hususta geniş bilgi için bkz. Dursun, 2016: 593-604.

⁴⁹ 1515 senesinde bu yol üzerinde yer alan Cicera köyünde bir adet fırın mevcuttu. Bkz. BOA, TD, nr. 52, s. 81-82. 1554 yılı itibarıyla Nefs-i Yomra’da ise iki adet fırın bulunduğu tespit edilebilmektedir. Bkz. BOA, TD, 288, s. 193.

⁵⁰ Bu yolun güzergâhı bazen dar ve bazen de taş döşeli ve daha geniş bir patika şeklinde de olsa takip edilebilmektedir.

gilendirilebilir ekonomik etkinliklerin bölgenin merkezileşme eğilimini arttırmış olması son derece muhtemeldir.

Yomra Nahiyesi merkezinin bir grup köyle birlikte Arsen olarak kabul edililişinin sebeplerine dair yukarıda irdelenen tahmini etkenler coğrafi ve ekonomik açılardan mantıklı bir zemine oturmaktadır. Bu kapsamda söz konusu unsurların tamamının böylesi bir tercihin şekillenmesinde az ya da çok belli bir etkisinin olduğu düşünülebilir. Bununla beraber fethin ardından Arsen köyü ve civarının ön plana çıkışını, tarihi boyutu ile kısmen yörenin Osmanlı öncesinde aramak gerekir. Zira Osmanlılar “Gemora” adlı bölgeyi eski idari statüsünden farklı bir yapı ile devralmışlardı. Anthony Bryer’in verdiği bilgilere göre Trabzon Osmanlılarca fethedildiğinde “Gemora” bağımsız bir yönetim ünitesi yani “*Bandon*” olma vasfını seneler evvel yitirmişti ve Sürmene Bandonunun bir parçası konumundaydı.⁵¹ Dolayısıyla Durana (Dryona)’nın Osmanlıların bölgeyi teşkilatlandırma sürecinden seneler önce askeri ve stratejik önemi itibarıyla ikincil bir bölge haline geldiği iddia edilebilir.⁵² Öte yandan Osmanlıların “Gemora”nın; Of, Sürmene, Maçka, Akçaabat gibi “*Bandon*” alt yapısıyla belli bir idari geçmişi bulunduğunu ve benzer bir nitelik arz ettiğini yöreyi tanıma ve tahrir aşamasında öğrendiklerine şüphe yoktur. Yomra’nın Sürmene’ye bağlı kaldığı süre zarfında Durana’nın merkezi hüviyetini yitirmesi, belki bunun zayıf bir hatıra olarak kalması⁵³ merkez hususunda yeni yönetimi bir arayışa itmiş olmalıdır. Aslında Arsen’in “Nefs” tayini merkezi bulunmayan bir bölgenin idari niteliğini yeniden kazanmasından kaynaklanan bir durumdur. Diğer bir ifadeyle Arsen’in merkez seçilişi doğrudan Osmanlılarla ilişkilendirilebilir. Ancak Kommenos hâkimiyeti altında “Gemora”nın Sürmene ile birleştirilmesi neticesinde yörenin doğu

⁵¹ Bryer ve Winfield, 1985: 319.

⁵² Trabzon merkezli dar bir sahil şeridinde sıkışan Kommenoslar için Yomra gibi bandonların idari olduğu kadar askeri önemleri de mevcuttu ve bu anlamda bandon yöneticilerinin askeri güçlerine ihtiyaç duyulmaktaydı. Ancak Osmanlı ordusunda Durana merkezli küçük bir nahiyenin aynı ölçüde askeri bir görev ifa etmesi imkânsızdı. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırları ve gücü itibarıyla Durana’nın yaylalık alanlara bağlantısını temin eden bölgeler dış tehditlerin oluşturabileceği güvenlik sorunlarından oldukça uzaktı. Dolayısıyla Kommenoslar ve Osmanlılar açısından Durana’nın askeri ve stratejik önemi kesinlikle aynı düzeyde değildi. Bu çerçevede zaten idari niteliğini de yitiren Durana’nın Osmanlılar açısından birinci derecede öneme haiz olmadığı düşünülebilir.

⁵³ Bryer, 1364’te bağımsız bir bandon olan Yomra’nın Panerotos’un verdiği bilgilerden hareketle 1382’de Sürmene ile aynı idari birimi oluşturduğunu belirtmektedir. Bu hususta bkz. Bryer ve Winfield, 1985: 319.

kısmı yani Sürmene'nin merkezine; ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı liman ve pazarın bulunduğu kesime yakın ve kervan yolunun kavşağı niteliğindeki Arsen'in önem kazandığı ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Eğer tarihi gelişim böyleyse resmi bir idari niteliği mevcut olmamasına rağmen Osmanlılar açısından merkez tayininin bölgenin bu özelliğinin onanmasından öte bir anlam taşımadığı bir nevi geleneğin devam ettirildiği de ileri sürülebilir. Osmanlı hâkimiyetinde Yomra'nın kırsal bir nahiyeye eşdeğer idari işlevi düşünüldüğünde Arsen'in özel bir tercihi temsil etmediği de başlı başına akılda tutulması gereken bir ihtimaldir.

Arsen karyesinin etrafındaki birkaç köyle birlikte Yomra Nahiyesinin merkezi olarak kabul edilmişinden itibaren hiç değilse iki yüzyılı aşkın bir zaman dilimi boyunca bu özelliğini koruduğu anlaşılmakta, en azından incelenen kaynaklarda bu yönde ifadeler rastlanılabilmektedir. Fakat XIX. asırda yörenin farklı merkezlerinin bulunduğu ve merkezin mevkii hususunda bazı değişikliklerin yaşandığı dikkat çekmektedir. Daha önce de değinildiği üzere nahiyenin yeni merkezlerinden biri fetihten önce de aynı işleve sahip Durana'nın (Dryona) ta kendisi iken bir diğeri limanı ile meşhur Kovata idi.⁵⁴ Arsen'in ne şekilde yörenin idari merkez vasfını yitirdiği ve özellikle Durana'nın (Dryona) yüzyıllar sonra niçin ve hangi şartlar altında merkezi karakterini tekrar kazandığına gelince bu mesele ve kuşkusuz Kovata üzerine odaklanmak konu açısından ayrı bir öneme haizdir.

Yomra Nahiyesinin farklı dönemlerde tarihi merkezleri olan Arsen, Durana ve Kovata XV. asırdan XX. yüzyılın başlarına hatta ortalarına kadar birer karye hüviyeti taşımaktaydı. Ayrıca her üç karyeyi de birer kaleyle korunan kasaba niteliğinde iskân birimleri olarak değerlendirebilmek mümkün olmadığı gibi -Kovata istisna edilirse- adı geçen köylerin denizle bulunduğu kısımlarda büyükçe ve ticari potansiyele sahip limanlar da yer almamaktaydı. Arsen kadar Durana ve yine doğal limanı sayesinde diğerlerinden ayrılan Kovata dahi merkez olarak tanındıkları sürecin erken safhalarında böylesi bir kırsal karakteri muhafaza etmekteydi.⁵⁵ Aslında bütün bu hususiyetler Yomra Nahiyesinin tamamıyla kırsal bir yerleşim

⁵⁴ Kovata limanı hakkında geniş bilgi için bkz. Dursun, 2015: 91-92.

⁵⁵ XVIII. asra tarihlenen bir kayıt Arsen'de bir cami bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu kayıt için bkz. Aygün, 2005: 52.

düzenine sahip oluşunun birer göstergesi idi. Yalnız, XIX. asra tarihlenen bir kayıt Osmanlı hâkimiyeti altında ilk kez bu kırsal bölgeye has resmi bir pazar günü ve pazar mevkiinden bahsetmektedir.⁵⁶ Çarşamba günleri kurulduğu anlaşılan nahiye pazarının mevki kayıkla sahile yanaşmaya ve çıkmaya imkân tanıyan bir iskelenin mevcut olduğu Durana idi. Yomra Nahiyesi bünyesinde kayda değer bir ekonomik canlılık anlamına gelen pazar değişikliği Durana (Dryona)'yı bilhassa Arsen'e kıyasla ön plana çıkartmıştır.⁵⁷

Yomra Nahiyesinin XIX. yüzyıldaki sınırları göz önüne alındığında Durana Köyü'nün coğrafi olarak nahiyenin neredeyse tam ortasında yer aldığı hemen dikkati çekecektir (Haritaya bkz.). Ayrıca Durana köyü yörenin doğu ile batısında mevcut kıyı şeridine yakın bütün köylerin, Yomra ve Şana vadileri boyunca sıralanmış kırsal yerleşim birimlerinin birbirleri ve Karadeniz sahiliyle bağlantısını temin eden bir koyda bulunmaktadır. Nahiyenin kara ve deniz yolu ile ulaşım imkânları hele ki dönemin şartları da hesaba katılırsa bu bölgenin hinterlandı ile nahiye pazarının kurulması için seçilmiş olması şüphesiz tesadüfi bir durum değildir.⁵⁸ Durana köyünde na-

⁵⁶ 1583 tarihli Trabzon Sancağı tapu-tahrir defterine sonradan eklendiği anlaşılan bu kayıta, Yomra Nahiyesinde pazarın mevcut olmadığı ve ahalinin aynı hususta yaşadığı zorlukların giderilmesi amacıyla "*Kaza-i mezbur mevki'-i hükümeti nezdinde bulunan Durana İskelesi nam mahalde*" her hafta Çarşamba günleri "*müceddeden*" bir pazar kurulmasının uygun görüldüğü zikredilmektedir. Söz konusu kayıt için bkz. TK.KKA, TD, nr. 29, s. 71a. Kayıta geçen "*müceddeden*" ifadesi ise önceden bölgede bir pazar kurulduğunu fakat sonradan bu uygulamadan vazgeçildiğini düşündürmektedir. Ayrıca "*Kaza-i mezbur mevki'-i hükümeti nezdinde*" ifadesi kaydın ait olduğu 1868 tarihinde Durana ve belki de Kovata'nın -iki mevkiin yakınlığından ötürü her iki ihtimal de akla gelmektedir- idari merkez vasfını taşıdığı görülmektedir. Bu çerçevede eski ya da yeni pazar mevki, iskele ve yöre merkezi arasındaki bütünlük ve nedensellik ilişkisi daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

⁵⁷ XV-XVIII. asırlarda Yomra Nahiyesinde düzenli olarak kurulan bir pazarın bulunmayışı yukarıda zikredilen Sürmene-Yomra Bandonu daha doğrusu Yomra'nın Sürmene'ye bağlı bulunuşu ile değerlendirilebilecek bir konudur. Zira fetih öncesinde Yomra'yı da içine alan Sürmene Bandonunda büyük ve resmi bir pazarın kurulduğu ve doğal olarak bütün bandon köylülerinin bu pazarı kullanması zaruretinin Osmanlılarla da devam ettiği anlaşılmaktadır. Osmanlıların belli bir süre mevcut durumu kabul ettikleri ve Yomra'da bir pazar kurulması hususunda herhangi bir düzenlemede bulunmadıkları göze çarpmaktadır.

⁵⁸ XIX. asır itibariyle yöre pazarının Durana'nın hangi bölgesinde kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Yöre halkınca en azından Yomra deresi vadisinin denizle buluştuğu kesime yakın bir noktada -bugünkü belediye binasının bulunduğu yerde- söz konusu pazarın kurulduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Yomra ilçe merkezinin sahil şeridinde modern bir liman inşa edilmeden önce yine aynı pazar mevkiinin doğrusunda kayıkların çekildiği basit bir iskele olduğu belirtilmektedir. Öte yandan bu kısma çok da uzak olmayan bir yerde "*Liman yolu*" ya da "*Gemi yolu*" olarak adlandırılan bir yol bulunduğu gibi aynı yol ile bağlantılı bir şekilde vadinin batı yakasında yüksek bir mevkiye kayık bağlanılacak demirlerin yer aldığı da iddia edilmektedir. Özellikle pazar yeri ve iskelenin konumlarının ulaşım açısından hem vadi köylerinden ve hem de nahiyenin doğu ve batı kısımlarındaki köylerden gelenler için oldukça kullanışlı olduğu anlaşılmaktadır. 1904 tarihli Trabzon Vilayeti Salnamesinde geçen "*Yomra Nahiyesinin merkezi olan Durana Kasabası Trabzon'un şarkında ve sahil-i bahride Durana deresinin munsabındadır*" ifadesi pazarın ve iskelenin mevki-

hiye pazarının kurulması bu köyün merkezi konunun hem Arsen'e⁵⁹ ve hem de XIX. yüzyılda zaman zaman nahiyenin merkezi olarak zikredilen büyükçe bir limanın mevki Kovata'ya göre daimi bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Tam da bu noktada pazarın kurulduğu ya da yer aldığı mevkiin nahiyenin neresi olacağı hususunu tayin ettiği⁶⁰ merkezleşmenin limana⁶¹ kıyasla açıkça pazara bağlı bir şekilde geliştiği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenden ötürü Durana Köyü modern Yomra'nın merkezi olmaya devam etmiş, coğrafi nitelikleriyle daha müsait gelişim imkânlarına sahip olan yörenin bir önceki merkezi Arsen oldukça geç bir dönemde kasabaya dönüşme şansı bulmuş, doğal ve tarihi bir liman özelliği gösteren Kovata'nın gelişimi ise sekteye uğramıştır. Zira Arsen'in bir zamanlar nahiyenin merkezini teşkil ettiği tamamen unutulurken⁶² yöre halkının zihninde Durana hâlâ tarihi Yomra'nın merkezini ve eski adını ifade etmekte Kovata adına coğrafi anlamda kendisinden büyük bir anlam yüklenmemektedir.

Trabzon Eyaleti'nde yer alan Of, Sürmene,⁶³ Akçabat ve benzeri idari birimlerde sahil kasabalarının ortaya çıkışı doğrudan liman/iskele,⁶⁴ pazar ve Cuma camii gibi üç önemli etkenle ilişkilendirilebilmektedir.⁶⁵ Durana'nın yüzyıllar sonra nahiyenin varlığı ve küçük bir iskele ile yeniden bölgede bir idari merkez olarak sivrilişi ve ardından pazar mevkiinin kasabaya dönüşecek bir süreç içeri-

hakkında bölge halkınca verilen bilgileri doğrulamaktadır. Bkz. TVS 1904 (1322), s. 89.

⁵⁹ XV-XVIII. asırlarda Arsen'in ya da Sotoko'nun derme çatma da olsa bir iskeleye sahip olduğu düşünülebilir. Ancak henüz böyle bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bunun yerine bölgede Kocaba, Varvara, Süfla, Zümleha, Durana ve Mesona, köylerinin art alanını teşkil ettiği "Eski Çömlekçi İskelesi" adıyla bir iskelenin mevcudiyeti tespit edilmiştir. Arsen köyü ahalisinin de bu iskeleyi kullandığı anlaşılmaktadır. Bu hususta Bkz. Vakıflar Genel müdürlüğü Arşivi, *Trabzon ve Havalisi Vakfiye ve Beratlar Defteri*, 2493, s. 83.

⁶⁰ Bulancak ve Of kasabalarının ortaya çıkışında pazar mevkiinin baskın etkisi için bkz. Emecen, 2005: 108; Emecen, 2006a: 97; Emecen, 2006b: 45-54.

⁶¹ Espiye'nin küçük bir köyden kasabaya dönüşümünde iskelenin en etkili unsur olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Emecen, 2007: 1-19.

⁶² XV-XVIII. asırlarda "Nefs-i Yomra"nın idari işlevinden ziyade vergi tabanlı bir tanımlamanın karşılığı olduğu ayrıca tımar sistemi ile gerçek karşılığını bulduğu düşünülürse Arsen'in bu özelliğini yitirisinin merkezi yönetim açısından herhangi bir sorun yaratmayacağı aşikârdır.

⁶³ Sürmene Kasabasının tarihi gelişimi hakkında bkz. Bilgin, 2013: 59-75.

⁶⁴ İskele unsurunun bu noktada en önemli etkenlerden birini teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Bu hususta bkz. Emecen, 2005: 20. Şarlı iskelesinin aynı isimli kasabanın ortaya çıkışındaki rolü ve iskele mevkiinin Beşikdüzü ile Vakfikebir ilçe merkezlerinin oluşumuna etkisi hakkında bkz. Emecen, 2010: 139.

⁶⁵ XV-XVI. asırlarda adı geçen kaza ve nahiyelerde hangi yerleşim birimlerinin merkez vasfı taşıdığı doğrudan zikredilmese de bilhassa pazarın kurulduğu mevkiilerin bu anlamda ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır. Bu hususta bkz. Bostan, 2002: 178-179, 195, 205.

sine girişi bu yönüyle benzer bir gelişim çizgisini örneklemektedir. Ancak yörenin idari geçmişi fetih öncesine dayanmasına rağmen XV-XVIII. asırların Yomra Nahiyesinde Arsen'in pazarı bulunmayan bir merkez karakteri göstermesi ve diğer örneklerle kıyaslandığında Durana'nın aynı vasfı XIX. asır gibi geç bir dönemde -belki daha evvel- kazanmasının istisnai bir durumu yansıttığı da gözden kaçırılmamalıdır.⁶⁶ Yine XV-XVIII. asırlarda tarihi Yomra'daki en büyük ve işlek liman mevki Kovata'nın⁶⁷ önemine binaen idari merkez vasfına haiz olmaması yöreye has bir hususiyete işaret etmektedir.⁶⁸ Oysa aynı dönemde Akçaabat Nahiyesinde pazar ve limanın yer aldığı "Platana" mevkiinin "Platana Nahiyesi" ifadesiyle yöreyi;⁶⁹ bir o kadar da nahiye merkezini temsil eder bir mahiyet kazandığı görülmektedir.⁷⁰ Yomra örneğinde henüz söz konusu asırlara ait Arsen/Yomra özdeşliğini yansıtan herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Şimdilik buna benzer bir hususiyetin yöre halkının ortak hafızasında Kovata'dan⁷¹ ziyade nahiye pazarının kurulduğu yer Durana/Yomra aynılığı şeklinde oldukça geç bir dönemden kalma bir hatıra olarak yaşadığı belirlenebilmektedir.

Sonuç

Tarihi Yomra'nın Kommenos ve Osmanlı dönemlerine ait arşiv kaynakları sayesinde takip edilebilen

⁶⁶ Yomra Nahiyesinin merkezi olduğu dönemde Arsen'de gayri resmi de olsa bir pazarın bulunabileceği ihtimal dâhilindedir. Fakat bu düşüncüyü doğrulayabilecek herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte Arsen'i kat eden kervan yolu üzerindeki fırın ve dükkân gibi ticari müesseselerin kısmen benzer bir işlevi yerine getirebileceği düşünülebilir. Fakat Durana'nın da resmi niteliği bulunmayan bir geleneksel pazarın mekânı olabileceği hesaba katılmalıdır. Zamanla nahiye bünyesinde bu yöndeki ihtiyacın zorlamasıyla mevcut durumun resmiyet kazandığını ya da hakikaten önceden var olmayan yeni bir pazar yerinin tesis edildiğini eldeki veriler üzerinden tespit edebilmek oldukça güçtür. Durana'nın ön plana çıkışı her iki hususun da muhtemel olduğunu ortaya koymaktadır (Bkz. 55 numaralı dipnot).

⁶⁷ Akçaabat Nahiyesinin merkezi önemli ve işlek bir limanın bulunduğu Pulathane'dir. Yukarıda da açıklandığı gibi Yomra Nahiyesinde ise benzer bir durumdan söz edilemez. Zira nahiyenin merkezi önemli ve büyükçe bir iskele olan Kovata değildir. Her ne kadar Evliya Çelebi, Kovata'dan kasaba olarak bahsetse de bu bölge idari ve tarihi olarak standart bir Osmanlı kasabası olmaktan oldukça uzaktır. Evliya Çelebi'nin bu yöndeki ifadeleri için bkz. Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllı, 1998: 53.

⁶⁸ Durana ve Kovata'nın coğrafi olarak bir bütünlük göstermesi aynı köylerin isimlerinden kaynaklanan merkez ikileminin de çözümünü oluşturmaktadır. Zira bu hususta Kovata'dan Durana'ya yaya olarak dahi ulaşmanın oldukça kısa sürelerde ve zahmetsizce mümkün olduğu görülmektedir.

⁶⁹ XVII. asra ait olup doğrudan "Platana Nahiyesi" ifadesinin kullanıldığı örnek kayıtlar için bkz. T.Ş.S., 1847, 34/3; T.Ş.S., 1848, 97/8; Vakıflar Genel müdürlüğü Arşivi, Trabzon ve Havalisi Vakfiye ve Beratlar Defteri, 2493, s. 141. Yine aynı yüzyıla tarihlenen "Platana Pazarı" ve "Platana Limanı" gibi ifadelerin yer aldığı bir takım belgeler için bkz. T.Ş.S., 1852, 7/6; T.Ş.S., 1857, 54/2-3; T.Ş.S., 1859, 103/2.

⁷⁰ Platana limanı ve kasabası hakkında bkz. Şâkir Şevket, 2013: 85; Bijişkyan, 1998: 82.

⁷¹ Kovata'nın Yomra'yı nahiyesini karşılar bir tarzda kullanılmasına yönelik ifadeler Perunak Feruhan Bey'e aittir. Bu hususta bkz. Bijişkyan, 1998: 213. Ancak bu durumun tıpkı Kovata'nın nahiye merkezi oluşu gibi geçici bir nitelik arz ettiği ve yöre halkının zihninde kayda değer bir etki bırakmadığı anlaşılmaktadır.

yaklaşık altı asrı aşkın idari geçmişi bu süreçte yörenin birbirinden farklı iki hatta üç yönetim merkezine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. XIV. yüzyılın ortalarından bugüne dek yörenin farklı merkezlerinin yer aldığı yerleşim birimleri günümüzde birer sahil kasabasının kurulduğu ve geliştiği bölgeler olarak ön plana çıkmaktadır. Fakat Trabzon'un kırsal kesimlerine yönelik tarih yazınında böylesi bir değişim eğrisinin birtakım ön kabullerin yerleşmesine sebebiyet verecek derecede gözden kaçırıldığı anlaşılmaktadır ki bunlardan en önemlisi XV.-XVIII. asırlarda nahiye merkezinin neresi olduğu hususudur. Nitekim Durana'nın Yomra'nın merkezi olabileceği imasının doğruluğu Trabzon'un fethi öncesi, XIX. yüzyıl ve sonrasına denk düşen dönemlerle sınırlandırılabilir. Bölgedeki erken dönem Osmanlı hâkimiyeti adına bu düşüncenin yanlıcılığı bizzat çağdaş Osmanlı kaynakları üzerinden tespit edilebilmekte, söz konusu zaman diliminde birkaç köyle beraber Arsen adlı karyenin yörenin merkezini meydana getirdiği görülmektedir. Önemli bir liman mevki olan Kovata'nın bu yönde kazandığı oldukça kısa süreli resmiyetin ise yine XIX. asırdaki gelişmeler ve biraz da aynı koyda yer alan Durana'nın varlığı ile karşılığını bularak geçici bir durumu ifade ettiği dikkat çekmektedir.

Geçmişten günümüze idari karakterini kaybetmediği sürece Yomra'nın evvela Dryona ardından Arsen ve tekrar Durana -zaman zaman da Kovata- şeklinde gerek asırlar ve gerekse de daha kısa zaman dilimleri içerisinde merkezinin değişimi nispeten istisnai bir süreci gözler önüne sermektedir. Hakikaten XV-XVIII. yüzyıllardaki benzerleri daha doğrusu diğer nahiye ve kaza merkezleri ile kıyaslandığında bir "Nefs" olarak Arsen'de ne büyükçe bir liman bulunduğu ve ne de belirli günlerde nahiyenin bütününe ilgilendiren bir pazar kurulduğu gözlemlenmektedir. Her iki hususiyetten yoksun olan "Nefs-i Yomra"yı az engebeli, tarıma elverişli köylerden oluşan bir hinterlanda sahip yapısı, oldukça yerel ölçekli bir kervan güzergâhının geçtiği ve ayrıca vergilendirilecek düzeyde birtakım ekonomik faaliyetin kümelenmediği bir karyeler topluluğu olarak tanımlamak belli bir tarihi gerçeklikle uyumludur. Diğer taraftan bölgenin merkez tayin edilişini Yomra'nın fetih öncesi idari geçmişinde meydana gelen değişiklikler kadar

yine yörenin fetihle kazandığı idari nitelikten bağımsız değerlendirmek de mümkün değildir. Bu tercih bir başka ifadeyle Arsen'e oranla işlek bir limanı barındıran Kovata'nın merkez hususunda dikkate alınmayışı erken dönemde liman unsurunun hiç değilse Yomra özelinde merkez tayinini etkileyecek unsurlar arasında yer almadığına işaret etmektedir.

XIX. asırdan itibaren Durana'nın, bağlı bulunduğu idari bölge içerisinde merkezi bir rol oynamaya başlaması çalışmanın sonuçları açısından önemli bir yer işgal etmektedir. Bu çerçevede adı geçen köyün yüzyıllar sonra yeniden yörenin idari merkezi olma vasfını nasıl kazandığı cevaplanması gereken en önemli soru idi. Nahiye merkezini Arsen'den Durana'ya taşıyan süreç incelendiğinde yöre pazarının varlığı ilgili soruya kaynaklarla desteklenebilen bir cevap olarak ortaya çıkmaktadır. Pazar üstünlüğünü muhafaza etmesinden ötürü Durana'nın kısa bir süre zarfında nahiyenin diğer çağdaş merkezi Kovata'ya nazaran tekrar değer kazanması da aynı hususiyetin önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Arsen örneği ise bu tür idari bölge merkezlerinin tayini noktasında pazarın mevcudiyeti kadar pazar dışı unsurların bir başka deyişle pazarın yokluğunun ne şekilde etkin olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir. Son olarak 1940'lı yıllarda Yomra ve Arsen bucakları arasındaki merkez çekişmesi ve tartışmasına dönülecek olursa çalışma kapsamında ulaşılan verilerin tarihi boyutuyla her iki tarafın da elini güçlendiren kanıtlar sunduğu düşünülebilir. Ancak bir kasaba ve ilçe merkezine dönüşüm aşamasında Durana'nın önemini ne surette muhafaza ettiğini ve söz konusu tartışmanın niçin Durana yönündeki eylemle sonuçlandığını anlamlandırabilmek için pazarın şekillendirdiği bir tarihi gelişim çizgisi üzerine eğilmek yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Tahrir Defterleri (TD), Nr. 52, 288.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), Nr. 828.

Defterhâne-i Âmire Defter-i Hâkânî Kalemi (A.DFE), Nr. 85.

Kâmil Kepeci Tasnifi (KK), Nr. 2555, 2697.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı

Fon Kodu: 490.01, Yer No: 507.2035.2.

Vakıflar Genel müdürlüğü Arşivi

Trabzon ve Havalisi Vakfiye ve Beratlar Defteri, Nr. 2493.

Ankara Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TK. KKA)

Tahrir Defterleri (TD), Nr. 29, 348.

Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS)

Nr. 1816, 1817, 1819, 1824, 1835, 1837, 1838, 1847, 1848, 1849, 1852, 1853, 1855, 1857, 1858, 1859, 1860.

Diğer Kaynaklar

Aygün, Necmettin (2005), *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Trabzon: Serander Yayınları.

Bıjışkyan, P. Minas (1998), *Pontos Tarihi Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz*, (Çev. Hrand D. Andreevyan), İstanbul: Çiviyazıları.

Bilgin, Mehmet (2013), "Sürmene Şehri'nin Kurulduğu Yerler", *Karadeniz Dünyası*, içinde (59-75), İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bostan, Hanefi (2002), *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bryer, Anthony (1980), "Greeks and Türkmens: the Pontic Exception", *The Empire of Trebizond and the Pontos içinde*, (113-149), London: Variorum Reprints.

Bryer, Anthony ve Winfield, David (1985), *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, 1, Washington: Dumbarton Oaks.

Dursun, Yücel (2015), *Trabzon Eyaleti'nde Kırsal Yerleşim: Yomra Nahiyesi Örneği (1461-1682)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dursun, Yücel (2016) , “XVII. Yüzyılın Ortasında Trabzon Eyaleti’nde Köy Terklerine Dair Bazı Gözlemler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (42), 593-604.

Emecen, Feridun M. (2006a), “İskele-Pazarlardan Kasabaya Doğu Karadeniz’de Küçük Kıyı Yerleşmelerinin Yükselişi”, Zeynep Tarım Ertuğ (Ed.), *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu’na Armağan, içinde* (89-105), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Feridun M. Emecen (2006b), “Of Kasabasının Ortaya Çıkışı Üzerine Notlar”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 1, 45-54.

Emecen, Feridun M. (2010), *Doğu Karadeniz’de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü*, Trabzon: Serander Yayınları.

Emecen, Feridun M. (2005), *Doğu Karadeniz’de İki Kıyı Kasabası’nın Tarihi Bulancak-Piraziz*, İstanbul: Kitabevi.

Emecen, Feridun M., (2007), “Doğu Karadeniz Kıyılarında İskan ve Şehirleşme: Espiye Kasabasının Ortaya Çıkışı”, *Tarihi, Kültürel Özellikleri ve Gelenekleriyle Espiye Sempozyumu, içinde* (1-19), İstanbul: Espiye Belediyesi.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî (1998), *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Zekeriya Kurşun ve diğerleri (Haz.), 2. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Fallmerayer, Jakob Philipp (2011), *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, (Çev. Ahmet Cevat Eren), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Şâkir Şevket (2013), *Trabzon Tarihi*, İsmail Hacifetahoğlu (Haz.), İstanbul: Kurtuba Kitap.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1878 (1295), 1892 (1309), 1894 (1311), 1896 (1313), 1903 (1321), 1904 (1322), Kudret Emiroğlu (Haz.), Ankara: (1995-2008).

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II (1997), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

XV. YÜZYILDAN XX. YÜZYILA ÜÇ MERKEZLİ BİR NAHIYE: YOMRA NAHIYESİ ÖRNEĞİ

Özet: Osmanlı yönetimi altında Yomra Nahiyesinin üç farklı merkezle anılan bir idari tarihe sahip olduğu dikkat çekmektedir. Trabzon Eyaleti'nde yer alan diğer kaza ve nahiyelerle kıyaslandığında oldukça değişken bir özellik gösteren bu durum henüz bütün yönleri ile araştırılmamış bir süreci ifade etmektedir. Öte yandan bölgedeki benzer iskân birimlerinin gelişimini sağlayan sebepler söz konusu merkezlerin değişimi üzerinden okunabilmektedir. Dolayısıyla nahiyenin her üç merkezi de bu yönüyle makalenin konusunu teşkil etmektedir. Çalışmanın amaçlarını ise bahsi geçen hususlardan kaynaklanan iki ayrı sorunun cevaplanması oluşturmaktadır. Tarihi süreçte Yomra Nahiyesindeki yönetim merkezlerinin tespiti ve bu merkezlerin tayinini ya da değiştirilmesini ne gibi unsurların etkilediği cevabı aranan sorulardır. Öncelikle XV-XVII. asırlarda nahiyenin gerçek merkezinin neresi olduğu tespit edilmeye çalışılmış sonuç itibariyle Durana ya da Kovata değil Arsen adlı köyün yörenin merkezi olduğu anlaşılmıştır. İkinci olarak da bu konudaki değişimlerin nedenleri irdelenerek Arsen'den Durana ardından Kovata ve yine Durana şeklinde dönüşen süreç analitik bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu amaçla XV. asrın ortalarından XIX. asra tarihlenen geniş bir kaynak serisi kullanılmış ve diğer merkezlerdeki gelişim de göz önünde bulundurularak iskele, pazar mevki gibi unsurlarla pazar dışı etkenlerin merkez tayini noktasındaki ağırlığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon Eyaleti, Yomra Nahiyesi, Arsin, İskele, Pazar Mevkii.

THREE CAPITAL AND A NAHIYA FROM XVth CENTURY TO XXth CENTURY: A CASE STUDY ON THE NAHIYA OF YOMRA

Abstract: Under the Ottoman rule, the Nahiya of Yomra has an interesting administrative history with its three different capitals. When compared with other kazas and nahiyes in the Trabzon Province, this situation demonstrates a changeable character and is underresearched. On the other hand, the reasons pointing to developments in similar settlements can easily be interpreted in line with the changes in these capitals. Therefore, all capitals of the nahiya are the topic of the article. The aim of the study is to respond two different questions arising from these developments. These questions are to find out the real location of the capitals in the Nahiya of Yomra and reasons affecting the choice and the changes of these capitals in the historical process. Firstly, the attempt to determine the location of the real capital of nahiya in the XVth -XVIIth centuries revealed that Arsen, rather than Durana or Kovata, was the capital of the nahiya. Secondly, the process of changes in capitals- from Arsen to Durana then to Kovata and again to Durana- was examined analytically by discussing the reasons of the process. For this purpose, a

comprehensive series of historical sources belonging from the middle of the XVth century to XIXth century were used and the impact of the parameters such as port, market as well as other different factors on choosing the capital was investigated by taking- the developments in other capitals in the Trabzon Province into consideration.

Key Words: Trabzon Province, the Nahiya of Yomra, Arsin, Port, Market Place

RUSSIA'S NEW IRREDENTIST FOREIGN POLICY APPROACH & ENERGY CARD*

İsmail KÖSE**

Introduction

**Assist. Prof. Dr.; Karadeniz Technical University, Lecturer in the Department of International Relations. ismailkose@ktu.edu.tr; ismailkose@hotmail.com

Several geopolitical and economic developments in the first decade of the twentieth century have heightened Europe's sense of vulnerability in respect of its energy supplies.¹ In addition, the origin of the EU at its founding treaties such as ECSC (1951) and EURATOM (1957) base on energy. That is why, EU has to produce joint, sustainable and multi-alternated policies on energy sources, notably on natural gas. In contrary to that fact, Europe is one of the largest natural gas markets in the world and is also world's largest natural gas importer. This situation makes Europe vulnerable for its energy sources. This fact should carefully be considered, so that the only external supplier enjoying a significant or even dominant position in the both Western and Eastern European countries is Russia.² Europe and natural gas importing countries such as Turkey have to find out new alternatives for their supply. Energy diversification is both socially and economically vital for all countries. Undiversified energy resource importing led dependence and restricts foreign policy making

* This article is the extended and reviewed version of the work which was submitted during IEPAS CESRAN Conference in Istanbul during June 4-5, 2016.

¹ Bahgat, 2006: 961.

² Goldthau, 2003: 6.

process. Bearing this case in mind, Europe and Turkey during the last decades have been searching for new energy alternatives and trying to mitigate their unrivaled dependence mostly on one country.

Turkish-Azerbaijan Trans-Anatolian Natural Gas Project (TANAP) is the latest initiative for Central Asian energy security and diversified multi-alternative energy supply. The project aims to provide a new route for Caspian Sea energy sources mitigating almost unparalleled Russian monopoly over Turkish and European natural gas based on energy demand. European Countries also supporting TANAP and affording financial contribution for the realization of the project as it is mentioned before the Project provides a strong alternative for source diversification.

Middle East and Central Asia are the main parts of world having rich underground fossil sources. Use of oil increases greenhouse gas emissions more than natural gas. When compared with natural gas, oil also pollutes atmosphere and harms environment. Therefore developed countries had a vital need for natural gas. While Middle Eastern countries mostly oil rich areas, Central Asia has rich natural gas reserves and when compared with the rest of fossil sources, transport and transmission of natural gas from one country to other requires a much more sensitive and complex process.

Despite its high expense transporting oil by tankers on sea or land is possible. Same method cannot be implemented for natural gas which it is not worth to transport it in the same way. It is possible to transport natural gas as LNG but the process is expensive and needs high investment. Therefore especially natural gas transportation depends on transnational pipelines which politically and geographically difficult to build. Moreover, countries which natural gas pipelines constructed through, gains political, strategic and economical rights over the transmission of pipeline. Here, geographical location of Russia gains importance and an initial status.

Russia's geostrategic position ensures it essential advantages. As it is known Russia has the largest soils of the world, almost $\frac{1}{7}$ of total land mass belongs to Russia. Its geographic location provides Russia to connect natural gas reserve rich Central

Asia and industrialized Europe like a bridge. When European dependence on natural gas considered the importance of Russia's bridge role gains a new aspect. In addition to its bridging status Russia is a natural gas seller, also have geographical opportunity to control alternative lines addressing Europe. Moreover, Russian dominance on enriched uranium supply needed by nuclear power plants led twice hegemony over energy sources. All these facts, including its irredentist desires, makes Russia a key game builder in international relations of the region. The last victim of Russian expansive movements is Ukraine, which by a fake referendum discrediting customary and codified international law rules, Russia annexed Ukrainian soil Crimean peninsula. This proactive offensive policy inevitably alarmed Western Europe and Balkan Countries yet there was not too much political tool to force Russia not to annex new soils. The last threat has been put forward by Russia on Finland's possible membership to NATO. NATO considering rising Russian irredentism, during its last summit in Warsaw decided to deploy 4000 soldiers on Russian neighboring members namely Poland, Lithuania, Latvia and Estonia.³ Deployment of more soldiers by NATO actually is not a sufficient policy to prevent Russian irredentism.

Nowadays, demand on natural gas is an unrivalled fact at least for a foreseeable future. TANAP ensures a new alternative for Turkey and Europe. Thus, the aim of this paper is to analyze natural gas transmission via TANAP and Russian policies to play energy card as a mean of its offensive irredentist policies. The methodology of the paper will be to unearth realities regarding alternative pipelines before TANAP and bring out a solution for future projects. Related articles, newspapers, columns, official papers and books will be viewed during the study. Natural gas pipeline projects, metric calculations, contracts, subcontracts or undertakings and etc. are complex processes needs extensive mathematical skills to be evaluated truly. Because of said reason all kind of calculations and technical data regarding natural gas are out of the scope of this paper and will not be studied. The aim of this paper is to underline natural gas based energy position of supplier Central Asian

³ *Cumhuriyet* (10 July 2016), "NATO İttifak Tazeledi [NATO Renews its Support]" p. 8.

countries, Russia's role and aspects on this transmission which improved by natural gas importing European policy makers. Thus in this paper it is purposed to shed light on realpolitik in the region based on balance between energy supply and demand.

Russian Irredentism: Role of Energy Card

Soon after Industrial Revolution humankind has an insatiable and unsatisfied need for energy. As it is known to run gears of industrial plants fossil sources still were/are the basic source of energy. Efforts for renewable energy supply and self-sufficiency still far from covering the great demand for fossil sources. Modern society has grown more dependent on energy in almost all human activities. Different forms of energy are essential in the residential, industrial and transportation sectors.

Energy is also crucial in carrying out military operations and it is an important tool to achieve war aims. Indeed, the attempt to control oil resources was a major reason for the II. World War. In addition Cold War mostly was a controversy over Middle Eastern and Asian energy sources. The European Commission defines energy security as "the ability to ensure that future essential energy needs can be met, both by means of adequate domestic resources worked under economically acceptable conditions or maintained as strategic reserves, and by calling upon accessible and stable external sources supplemented where appropriate by strategic stocks."⁴ Here it is seen that energy must be safely accessible, stable and strategically reserved. In contrary, due to balance, developments and real political selfish interests of states, it is not an easy work to ensure above said concepts regarding energy resources.

Political developments closely affect energy policies. Soon after the collapse of Soviet Union former Iron Curtain countries in Balkans accelerated their integration to the Western Block while after a decade lasting shock the legal successor of Soviet Union, Russia put its heavy hand on those who would like to disintegrate from the old structure. During Soviet period especially throughout the rule of Stalin, numerous people living under SU had been expelled or forced to emigrate from their mother lands. That

⁴ Bahgat, 2006: 965.

policy led two important results. Respectively, (a) fertile areas where non-Slavonic races were living had been emptied and (b) demographic structure of western borders had been changed. That policy was a kind of replacement which empty areas filled by Slavonic Russian races. Said policy of course both changed existing demography of non-Slavonic areas and after the collapse of SU afforded Russia a chance to intervene domestic affairs of newly liberated former Iron Curtain countries. To intervene others' domestic affairs, Russia put in use above mentioned irredentist imperialistic policies.

When Russian irredentism and use of energy card considered as the two components of one apple, it is easy to shed light on Russian irredentist policies and generate some realistic predictions about future. So far Middle Eastern countries' monopoly over oil resources was a well-known fact. Despite frequent attempts neither SU nor Russian Federation had a strong hand on Middle Eastern oil resources. Nowadays, accelerated use of natural gas and monopoly of Central Asian countries over this newly invented energy source provided Russia a key role in its newly designed realpolitik. The first area which Russian irredentism could achieve success are Balkan countries. Hegemony over energy ensures Russia's said policies and promotion of a new alternative or diversification of energy sources are a vital fact for Europe and Turkey.

Russian energy priorities and use of energy as a foreign policy tool should be analyzed under the shed of Russian desires addressing to re-seize its hegemonic role in the Balkans. Because Russia especially during the last decade put in use a new tsarist policy trying to annex new lands throughout its western borders, and enlarge its soils to the Balkans as possible as Tsarist Russia had done a century before.

The failure of Nabucco pipeline project which bypassing Russian soils, empowered Russia's self-confidence and encouraged it to use energy card as a tool to achieve political gains.⁵ Parties to Nabucco were, Turkey, Bulgaria, Hungary, Austria, Germany and Romania. Turkey, also one of the countries receiving its gas need mostly from Russia by Blue

⁵ Demirmen, 2016.

Stream and Western Pipelines facing a vital need for a new alternative. As it is seen countries siding Nabucco were dependents of Russian gas supply. That was a kind of humiliation for the rest and TANAP became a new hope to cope with Russian irredentism. It is expected that it will create a new alternative and change said dependence.

Soon after 2008-2012 Global Economic Crisis, a new economic recovery period arrived into world markets. Russia evaluating this new phase, put in use new energy policies in regional energy game. The aim of Russia was/is to keep its key energy source supplier role and use energy card as a means of foreign policy to bring its political aims into true. Russia's main stream energy policy is to resize energy cooperation, create unrivaled dependency, building monopoly in domestic markets, constructing or buying stocking, distribution and carriage pipelines, sale discounts, signing private agreements, if it is needed using hard policy and put in use some sanctions, if all do not work to construct new alternative pipelines.⁶

Considering above mentioned attempt, soon after signing of TANAP, Russia concluded a contract with Turkey to transmit its natural gas to EU region by Southern Stream Project (SSP) or as it is informally known "Turkish Stream". SSP, bypassing Ukraine, through Turkish exclusive economic zone in Black Sea arrives EU region.⁷ As it is seen Russian policies not to lose energy card and keep control on former Iron Curtain countries still prevails. Contrary to the common idea of experts that TANAP undermined Nabucco, actually it was SSP which destroyed all policies related to Nabucco. Nowadays EU had provided continuous support to Nabucco.⁸

In the year of 2009 due to the crisis between Russia and Ukraine, most of the European countries' energy need were cut-off and not all import demand could be fulfilled.⁹ That was not the first crisis, in 2006 Russia and Ukraine had a crisis after western sided

⁶ Çelikpala, M. (7 February 2012), "Enerjide Yeni Dönem [New Era in Energy]" *Cumhuriyet*, p. 7.

⁷ Dilek, B. S. (7 February 2012), "Enerjide Kartlar Dağıtıldı [Cards Resdistributed on Energy]" *Cumhuriyet*, p. 6.

⁸ European Commission, 2015: 4.

⁹ European Commission, 2015: 2.

President Viktor Yushchenko led the so called Orange Revolution defeated Kremlin's favored candidate in Ukraine's presidential election and pursued a pro-western foreign policy.¹⁰

Beside Russian energy card and energy based irredentist policies, lack of adequate infrastructure was another reason of fluctuated transmission. This was important because gas was the backbone of EU's energy supply. Disagreement over gas prices and border disputes between Russia and Ukraine led to several problems over supply to the European downstream market. During the crisis the flow of natural gas to EU area came to a complete halt and caused severe economic and political results.¹¹ Ukraine crisis and Russian irredentism actually was a dramatic challenge to EU reminding one more time its dependence to Russia. EU, as soon as possible should find out a new alternative and force Russia to stop irredentist policies on former Iron Curtain countries. Most of former Iron Curtain countries had been granted EU membership and Russian policies one way or another started to clash with EU's common foreign policy approaches.

As the rest of world EU politicians had expected that Russian irredentism addressing its newly emerged western post-iron curtain neighbors would slow-down. Nowadays, a few year after the Ukrainian crisis and illegal annexation of Crimea, other additional Russian interventions and escalations of internal affairs of Balkan and Baltic Countries proved that in the near future stability of common EU-Russian border is not possible. This fact of course inevitably directed EU's energy supply policies. Because as it is mentioned above, natural gas is backbone of EU's energy supply. Therefore new policies on pipelines transmitting natural gas must have been produced and conducted. Considering this reality, efforts are being made at national and EU level to enhance the security of gas supplies for the winter of 2015/2016 and beyond.¹²

In the year of 2010 EU had issued a Regulation 994/2010 on safeguarding of resilient gas supply. Five years after, at the beginning of 2016 gas supply

¹⁰ Bahgat, 2006: 961.

¹¹ Goldthau, 2003: 14.

¹² European Commission, 2016: 2.

was a highly topical issue for EU. A large proportion of such gas is imported into the Union from third countries mostly through the eastern borders of the Union.¹³ Basic aim of the Regulation was to ensure that all necessary measures are taken to safeguard an uninterrupted supply of gas throughout the Union, in particular to protect customers in the event of difficult climatic conditions or disruptions of the gas supply.¹⁴

Since gas supplies from third countries are central to the security of the Union energy requirements, the Commission led coordinated actions with third countries, worked with supplying and transit countries on arrangements to handle probable crisis and ensure a stable gas flow to the Union. The Commission has been entitled to deploy a task force to monitor gas flows into the Union in crisis periods, in consultation with the third countries involved, and, where a crisis arises from difficulties in a third country, to act as mediator and facilitator.¹⁵ Market conditions and competitive distribution of natural gas is an important fact nowadays, domestic political situation and foreign policy approaches of supplier countries and pipeline transmission are also as important as EU market conditions.

Russia's Energy Card: EU's Struggle for Pipeline Diversification

Tsarist Russia especially after Peter I (1682-1725) was among European big powers. After that dates, notably since French Revolution (1789) some European countries were alliance seekers with Russia for balance of power of Europe. In the Russian political discourse, being a great power is not only regarded as a natural feature of the country's past and present. But it is also seen as essential for its functioning foreign policy and, indeed, as the key precondition for the survival of Russia as an entity. While traditional realist accounts indicate that being a great power is derived mainly from the relative material power of the country, there is no doubt that, as with

¹³ European Commission 2016: 14.

¹⁴ European Commission 2016: 14.

¹⁵ European Commission 2016: 21.

sovereignty, the great power status is primarily subject to scrutiny of other actors, and is thus intersubjective.¹⁶

Russia's irredentist Balkan policies should be analysed under this fact. None the less, after collapse of SU, Russia retained its vital role as a dominant gas supplier after the fall of the Iron Curtain. Europe's high dependence on foreign sources of natural gas, notably from Russia has caused security concerns for EU members and Turkey.¹⁷

So far European Union had issued some directives to regulate natural gas market. In 2009 a new agency for the Cooperation of Energy Regulations has been established.¹⁸ The basic aim was to balance Russian monopoly on EU countries' energy demand and find solutions for diversification. One of the basic aim of directives passed by EU to regulate internal gas market and produce sustainable policies regarding external natural gas sources. Directive 2003/55/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in natural gas and Regulation 1775/2005/EC of the European Parliament had been issued and put in force. European Council also had issued a directive in 28 September 2005 on conditions for access to the natural gas transmission networks.¹⁹

In the year of 2009 EU passed a new directive including descriptive explanations for natural gas works. At the directive the terminology of "transmission", "transport contract", "capacity", "unused capacity", "congestion management", "secondary market", "re-nomination", "system integrity" etc. have been clarified.²⁰ EU's main aim was to adopt necessary rules for domestic competitive regulated distribution of natural gas and encourage diversification of sources. The directives have made significant contributions towards the creation of such a regulated internal market in natural gas. About seven years before the directive of 2009, in 2003 at Madrid, a European Natural Gas Forum had been adopted to regulate the market.²¹ In the year of 2015

¹⁶ Kratochvil, 2008: 408.

¹⁷ Goldthau, 2003: 6.

¹⁸ *Official Journal of EU*, (14 August 2009).

¹⁹ *Official Journal of EU*, 2009: 35-36.

²⁰ *Official Journal of EU*, 2009: 35-36.

²¹ *Official Journal of EU*, 2009: 35-36.

EU published a new directive amending the natural gas directive of 2009.²² At the beginning of 2016 European Parliament passed another directive to regulate internal market and adopt common rules regarding import processes.²³

As it is seen by the frequency of directives, EU had realized that domestic natural gas transmission networks will be a vital issue for Europe over the next few years. This approach obvious on EU directives published throughout last decades. The unobvious invisible fact on EU papers is the doubts on Russia's irredentism and use of energy dominance to achieve that imperialistic aims. For this aim it was as vital as to construct good-working domestic pipelines and well infrastructure. Particularly construction and contracting of diversified external pipelines also much more important than internal undertakings. It is thought that focus on energy networks will be a key aspect of European integration and cooperation in the sphere of energy more generally.²⁴

To analyze EU's aspect on energy especially after the crisis escalated by Russia in Balkans, notably during last years in Ukraine and Crimea it is needed to focus on energy supply policy of the Union. In 2014, the situation in Ukraine reawakened concern in EU circles about natural gas supplies. Because reserves from North Sea and Dutch gas fields have been declining, diversification of import sources was a major issue, along with the Union's capacity to cope with potential interruptions in supply. This meant that, over the coming next few years EU has planned initiating or completing a number of cross-border projects for gas pipelines, compressors to reverse flows if necessary, as well as methane terminals. At the same time, intra-European infrastructure will be needed to promote integration of the internal market and prevent bottlenecks from causing price discrepancies.²⁵ It is not openly declared by EU but, Russia's dominance on the supply was a major challenge for future aspects.

²² *Official Journal of EU*, (5 May 2015).

²³ European Commission (16 February 2016).

²⁴ *Official Journal of EU* (14 August 2015).

²⁵ *Official Journal of EU*, 2015.

There is another problem which use of fossil carbon sources such as oil, natural gas, coal etc. cause acceleration of global warming. The Union always declaring its aim to support policies addressing mitigation of greenhouse gas emissions. Thus, energy transition is unsettling the outlook for the gas industry in various ways by sending signals that can sometimes be contradictory. Gas infrastructure effectively relies on investment that is recuperated only over decades. The wish to reduce energy consumption or shift energy use from carbon-based to renewable energy sources consequently does little to encourage investment. In addition, the development of shale gas in the United States, plus imports of American coal to Europe, was not foreseen and has led to overinvestment in combined-cycle electricity generation, which was intended to counterbalance intermittent generation. On the other hand, energy transition entails developing biogas, which will require some adaptation of networks to take account of the dispersed nature and collection of this type of energy.²⁶ Below paragraph quoted from the Opinion paper of European Economic and Social Committee clearly shows the view of EU circles:

The EU's objectives for 2020 and 2050 -taking account of the climate and the environment, security of energy supply and competitiveness- are prompting a surge in investment in decentralized electricity generation from renewables. In France and Germany, and also Spain and Italy, some 95 % of such power plants are now connected to the electricity grid (low- and medium-voltage). This decentralized energy is essentially produced intermittently, i.e. when it is windy or sunny. The role and tasks of electricity distributors are therefore likely to change radically. In the past, the distribution network faced few 'electricity bottlenecks', and it distributed electricity generated centrally and routed through the transmission network (high- and ultra-high-voltage) to the end-user in a 'top-down' way. In future, the grid will be managed differently.²⁷

From the text it is obviously understood that, the Union has been trying to diversify its energy sources and provide strong support for renewables. But, in a

²⁶ *Official Journal of EU*, 2015.

²⁷ *Official Journal of EU*, 2015.

predictable near future it is not easy for the Union to replace fossils with renewables generating alternative for natural gas.

The increasing proportion of decentralized renewable energy feeding into the grid, charging of electric vehicles and the greater role of customers who can be actively involved in the load management market will change the responsibilities and operations of electricity distributors, as well as the relationships between distribution and transmission networks. Thus distribution networks will in future be increasingly interconnected and complex, with multiple power generation sources and connecting increasingly diverse and fluctuating consumption patterns; electricity flows may even be reversed so that electricity moves from distribution to transmission networks when more power is generated than is consumed locally. The difficulties facing electricity transmission networks today, especially congestion management, can generally be expected to impact on the everyday management of electricity distribution networks in the near future.²⁸

As it is known, in the world including EU region, use of renewable energy sources to produce electricity still insufficient. Except renewable global friendly sources, electricity may be produced by nuclear energy plants, hydroelectric plants and plants using coal or natural gas. Europe's energy sector is currently dominated by oil, natural gas and coal, with lesser contributions from nuclear power and renewables. Heavy dependence on fossil fuels is predicted to continue for the foreseeable future.²⁹ Natural gas is cheaper and more environment friendly than the coal i.e. UE's dependency on this fossil resource will be vital in the coming future. At this point diversification of suppliers is a matter of foreign policy for EU. Otherwise, as European policy makers are very well aware of, Russia's irredentist policies always will find a route to work out.

At the first days of 2016, European Economic and Social Committee on Energy published an opinion paper asking energy source diversification. The paper underlined natural gas pipelines passing through Turkish soils. The importance of SSP (Turkish

²⁸ *Official Journal of EU*, 2015.

²⁹ Bagdat, 2006: 966.

Stream) connecting with TAP (Trans-Adriatic Pipeline) Azerbaijan and Italy link emphasized by EU.³⁰ As it is known Turkish Stream is a pipeline put forward by Russian State Company Gazprom passing through Turkish exclusive zone in the Black Sea will arrive Europe. There is some crucial points here should be clarified.

First of all, it has been seen that insofar EU's basic policy was on diversification of natural gas suppliers and removing Russian dominance on EU's demand. Thus Russia's cross-border foreign policy approaches could be minimized and its use of natural gas as a realpolitik tool would be prevented. Secondly, pipelines starting from Azerbaijan, especially from Shah Deniz II fields do not have any connection with Russia and Turkish Stream. Shah Deniz II and possible Turkmen gas bypassing Russia as EU asked, can only reach Europe through Turkey. This line is named TANAP and right now is under construction. If EU really desires to diversify its suppliers and minimize Russian irredentism it has to support TANAP. Turkish Stream is a Russian originated project which Russia will be able to halt it whenever it desires.

Need for a New and Sustainable Alternative: TANAP

Different gas pipeline projects had been constructed between Turkey-Azerbaijan; between Turkey-Russia and between Russia-European Countries. Some of those lines are still in use such as Blue Stream and Baku-Tiflis-Ceyhan, Nord Stream, Comecon Pipeline, Yamal-Europe NG Pipeline, Opal and NEL Pipelines, Central Asian Pipeline etc. All previous projects' common characteristic is to carry Russian or Azerbaijan gas to Turkey and if possible transmit towards world markets. Therefore, until TANAP reaching to world markets by pipelines through Turkish soils was limited even sometime insufficient.

This situation paved the way of Russia's overwhelming monopoly over European gas demand. New alternatives had to be put in use to mitigate Russian monopoly. The first talks on *Trans Anatolian Gas Pipeline* (TANAP) started during the year of 2011 and on November 17 at the 3rd Black Sea Energy and

³⁰ Official Journal of EU, (28 January 2016).

Economy Forum the talks reached an understanding. About one month after, on 26 December a memorandum of understanding signed between both Turkish and Azeri Ministers of Energy. Before signing the memorandum there were ongoing discussions whether TANAP would use existing national Turkish pipelines or a new line would be constructed. Azeri State oil and gas company SOCAR being overwhelming stake holder of the project (80%) asked construction of a new pipeline through Turkey for transit stream of Azeri Shah Deniz II gas to the Europe.³¹

Infrastructure of TANAP had been prepared three months before in Izmir on October 25. At that meeting again between two country's energy ministers it was agreed that Azeri gas would be carried Europe through Turkey.³² One of the crucial point of both agreements was the clause affording transit passage of Azeri gas and the second the changing policy to put Nabucco aside.

Nabucco was an important project for energy source diversification. It was planned that by Nabucco, Caspian Sea and Middle East Regions' natural gas would be transmitted to Turkey and EU region. The last terminal of Nabucco would be Austria. Nabucco also would carry Shah Deniz II and Turkmen, may be later Kazakh natural gas to Turkey and Europe.³³

In 2012 feasibility studies launched and at the beginning of 2015 Turkish, Azerbaijan and Georgian Head of States met in Kars decided to get start the work. Estimated cost of the project is about 10-11 billion dollars, and expected completion is the year of 2018. According to predictable plan, Europe will get first stream in 2020. Currently, the shareholders of TANAP are: the State Oil Company of Azerbaijan (SOCAR) 58%; BOTAŞ 30% and BP 12%.³⁴ The participation of BP is important because it means Europe's support to the project. The planned annual capacity of the project is about 16 billion cubic meters.

³¹ *Cumhuriyet*, (13 March 2015), "BP TANAP Projesine Giriyor [PB Participating into TANAP]" p. 9.

³² *Cumhuriyet* (27 December 2011), "Doğalgazda Son Perde [Last Negotiations on Natural Gas]" p. 11.

³³ Demirmen, F. (2 February 2012) "Nabucco Projesine Ne Oldu? [What Happened to Nabucco Project?]" *Cumhuriyet*, p. 2.

³⁴ *TANAP*, 2016.

Total investment sum of the project is about 45 billion dollars.³⁵ This amount most likely big enough to absorb all future Azeri gas exports to Europe and even capable to be in use of additional Turkmen gas export. TANAP also will provide Azerbaijan to export additional gas volumes to Europe when offshore fields Absheron, Umid, and possibly Shafag-Asiman come on-stream.³⁶

Trans Anatolian Pipeline (TANAP) is actually a new plan consisted three different parts respectively; the starting point in Caspian Sea on Azeri part of the sea called Shah Deniz II, the line between Shah Deniz II and Turkey passes from Azerbaijan dividing the country into two parts as north and south, bypassing Armenia arrives Georgia passes this country's southern part. That part of the project is called South Caucasus Pipeline Expansion (SCPX).

The line enters into Turkey from Ardahan district, alternating above said monopoly passes from central Turkey dividing the country into two parts similar to Azerbaijan, arrives Canakkale city, passes Canakkale straits and arrives Tekirdağ city of Turkey. The number of cities TANAP passing in Turkey about 20. That part is called Trans Anatolian Pipeline (TANAP) which also is the generally known name of the whole project. Leaving Turkey, TANAP enters into Greece same as Turkey and Azerbaijan, divides the country into two, passes Albania and arrives Adriatic Sea which is the second waterway passage of the project. The last point after Adriatic is Italy thus the line enters into Southern European area through Italian city of San Foca. The name of that part is Trans Adriatic Pipeline (TAP). Total length of the line is about 1850 km. if a branch line which is under consideration built through Bulgaria it would be possible to reach Hungary and Austria. As it is seen, when completed and connected each other, TANAP could construct a strong southern natural gas corridor.³⁷ In this case Russia will lose its energy card and its policy to use energy supply for irredentist policies will be at least minimized. Meanwhile TANAP will increase Turkey's role as a regional energy bridge.

³⁵ *Hurriyet*, (28 February 2014), "TANAP 21 İl'e İş Kapısı Açacak [TANAP will provide employment in 21 Provinces]"

³⁶ Demirmen, 2016.

³⁷ Demirmen, 2016.

Despite its entry into Europe from the south having a definite distance from Central Europe, European Union supports TANAP. This support and financial contribution is important because possibly a pipeline passing from Russia and entering the continent from the north could arrive central Europe cheaper. This choice proves the fact that EU wants to alternate Russia's monopoly over its energy supply and also wants to mitigate Russian irredentist policies using energy sources as a foreign policy brinkmanship tool. At this point Turkey has a vital role, to bypass Russia, Turkey provides mere land passage for any kind of pipeline starting from energy source rich Caspian Sea or Central Asia. Except Turkish alternative there is no any kind of possibility to connect energy resource rich areas by land way, even though Turkish passage also needs to go through two straits named above.

TANAP and the support of EU to the project was a challenge to the ongoing Russian foreign policy priorities. That is why, Russia's State supported company Gazprom tried to bypass Turkish alternative and created a new alternative to prevent Turkmenistan's any connection to Europe bypassing Russia. For this aim Russia escalated disturbances in Caspian Sea arguing that continental shelf sharing of the coastal countries were not solved yet. Ignoring Russian complicated efforts and put-off, EU officials aware of the realpolitik launched talks with Turkmenistan before the fall of Nabucco, nowadays Turkey preferred to stay on sidelines during said talks.³⁸ No result could be achieved during those talks yet it is still possible for Turkmenistan to participate TANAP.

Because no productive common ground could be achieved during the talks with Turkmen leaders EU policy makers to find an alternative to Russian monopoly turned their bid on Azerbaijan. This was a compulsory choice due to fact that EU giving primary importance to energy security and diversification of energy suppliers.³⁹ If Turkmen and Kazakh gasses can be included into TANAP, Turkey could have a key role in EU circles.

³⁸ Demirmen, 2016.

³⁹ Kosolapova, 2016.

Moreover realizing Russian irredentism and realpolitik use of energy card, EU had put in use some measures. Nabucco was one of that attempts which would bypass Russia and supply a new alternative natural gas to EU region. TANAP is a strong alternative for Nabucco still provides an alternative for EU market. Turkey is the most economic destination for transportation of Middle Eastern and including Caspian Sea, Central Asian gasses to EU region.

As underlined above, European Union has established several initiatives aimed at enhancing diversity of supply and transport routes, and at building partnerships with producer regions (notably the Caspian) and transit countries (notably Ukraine and Turkey). New alternatives of course will bring new solutions challenging Russian dominancy. Nowadays, still there is no joint venture among EU members. Some EU member states have also signed up for various planned pipeline projects sourcing from Russia, the Caspian region, or elsewhere such as Middle Eastern countries so on.⁴⁰

It is clearly seen that, the interests of supplier and transit countries are the determining factors in regional political dynamics. Here Russian irredentism must be taken into account. Gas producers and pivotal transit states frequently try to play EU member states and their companies against each other. Here some words should be said about TANAP. The Interconnector Turkey-Greece-Italy (ITGI), backed by the three countries the pipeline was supposed to connect, and the Statoil-led Trans Adriatic Pipeline - both part of the EU's Southern Corridor project aimed at sourcing gas from the Caspian have most recently lost against the TANAP. This Azeri-Turkish project involved BP, a partner in developing Azeri gas field Shah Deniz II.⁴¹

Meanwhile the Western consortium of Nabucco, a competitor project, disintegrated because of faltering sourcing opportunities and also because some consortium members opted for alternative projects, such as Hungary's MOL buying into South Stream, the Russian project.⁴² As it is obviously mentioned above, Russian project through Black Sea bypassing

⁴⁰ Goldthau, 2003: 21.

⁴¹ Goldthau, 2003: 21.

⁴² Goldthau, 2003: 21.

Ukraine had already undermined Nabucco. Nabucco was actually a stubborn project that did not have the source guarantee. TANAP, if could be realized can be a cornerstone of source and pipeline diversification for EU and Turkey.

Conclusion

The span of Industrial Revolution brought numerous developments in human history mostly making life easier. In contrary to the positive developments dependence on fossil energy resources led to numerous crisis and conflicts. Industrialization process irrevocably needs fossils and as it is very well known fossils are not equally spread around the world. When industrialization started basic energy fuel was coal which European continent had rich reserves. At the threshold of the twentieth century oil replaced coal and this time it was Middle East keeping rich oil reserves.

After WWII, nuclear energy gained importance yet it is risky, expensive and dangerous to transform fusions into healthy energy. During last decade before the end of Cold War natural gas and shale gas have been discovered but it was again Middle East and Central Asia having rich reserves. The last discovery furnished Russia a new chance after the Cold War to achieve its realpolitik aims due to use of energy card.

Developed European countries have obvious essential need to natural gas for daily life and industrial plants because natural gas is more environment friendly and cheap. Turkey a developing country also vitally needs natural gas for its industrial development and daily life. Differing from oil, natural gas cannot be transported by dangers. It is LNG that could be carried by dangers but this method is not lucrative. Transmitting natural gas by pipelines is always a much easier and cheaper method. Geo-strategical location of Russia ensures its heavy hand over pipelines between natural gas rich reserves owing central Asia and including Turkey natural gas importing European countries. Almost all notable natural gas pipelines have to pass through Russian soils to reach Europe. Due to this key position, Russia directly or indirectly controls the energy need of

above said countries. Said key role encourage Russian policy makers to use energy card as a tool to stir up old Iron Curtain countries and realize its irredentist policies. The developments throughout last decade, occupation of some Ukrainian soils, intervention to Romania, Bulgaria and other Baltic countries are a few samples to said policies.

Europe and Turkey realizing this fact and dependence on natural gas in a predictable future decided to diversify their import suppliers. Several projects were produced during the last decades nowadays Russia undermining those initiatives generated different alternatives. Nabucco was the last project until the signing of TANAP, would provide a new alternative for Caspian and if possible Central Asian gas resources to be transmitted into Europe. But, after Russia's Southern Stream Project Nabucco had a little chance to come into true.

The last chance actually insofar is TANAP, which will transmit Azeri Shah Deniz II gas reserves to the Europe by a pipeline passing throughout Turkey, Greece, Albania and Italy. European Union at the beginning had some doubts on TANAP but participation of BP shows that European Countries also decided to support TANAP. The Project when realized will contribute diversification of European energy import suppliers and discredit Russia's energy card preventing usage of as a realpolitik tool.

BIBLIOGRAPHY

Bahgat, G. (2006), "Europe's Energy Security: Challenges and Opportunities", *International Affairs*, 5 (Sep. 1). 961-975.

Çelikpala, M. (2012), "Enerjide Yeni Dönem [New Era in Energy]", *Cumhuriyet*, 7 February.

Demirmen, F. (2012), "Nabucco Projesine Ne Oldu? [What Happened to Nabucco Project?]" *Cumhuriyet*, 2 February.

Demirmen, F. (2016), "Azerbaijan is only route for Iranian gas supplies to Europe", <http://ann.az/en/azerbaijan-is-only-route-for-iranian-gas-supplies-to-europe/#.VoVW-NZGLSUK>.

Dilek, B. S. (2012), "Enerjide Kartlar Dağıtıldı [Cards Resdistributed on Energy], 7 February.

Elena K. (2016), "EU Considers Azerbaijan Reliable Partner in Energy Security", <http://en.trend.az/business/economy/2342148.html>.

European Commission (2015), *Report From the Commission to the Council and the European Parliament*, Brussels, 8 August.

European Commission (2016), *Proposal for Regulation of the European Parliament and of the Council*, Brussels, 2006/0030.

Goldthau, A. (2003), *The Politics of Natural Gas Development in the European Union*, James A. Barker III Institute for Public Policy, Rice University.

Kratochvil, P. (2008), "The Discursive to EU-Enticement: The Russian Elite and (The Lack of) Europeanisation", *Europe-Asia Studies*, 60, No. 3 (May). 397-422.

Cumhuriyet (2016), "NATO İttifak Tazeledi [NATO Renews its Support]", 10 July.

Cumhuriyet (2015), "BP TANAP Projesine Giriyor [BP Participating into TANAP]", 13 March.

Cumhuriyet (2011), "Doğalgazda Son Perde [Last Negotiations on Natural Gas]", 27 December.

Hurriyet (2014), "TANAP 21 İl'e İş Kapısı Açacak [TANAP will provide employment to 251 provinces]", 28 February.

Official Journal of EU (2009), Legislation, Vol. 52, 14 August.

Official Journal of EU (2015), Legislation, Regulation No 715/2015, 5 May.

Official Journal of EU (2015), Commission, C 268/14, 14 August.

Official Journal of EU (2016), Commission, C 32/8, 28 January.

TANAP Treats Safety Issues With Responsibility-Head of Consortium (2016), http://en.azvision.az/TANAP_treats_safety_issues_-37967-xeber.html.

RUSSIA'S NEW IRREDENTIST FOREIGN POLICY APPROACH & ENERGY CARD

Abstract: Soon after Industrial Revolution fossil energy resources became extremely one of the irrevocable essentials of humankind. Nowadays, use of fossil energy resources paved the way of several problems. Throughout last two hundred years of human history disagreements to share energy resources led dramatic conflicts and wars broke out. Notably WWII and Cold War were a kind of proxy clashes over energy resources. In 1991 the long lasting Cold War came to an end yet neither energy disputes nor conflicts related to the sharing of energy resources have not ended. Starting with Industrial Revolution so far oil and coal are were unmatched basic energy sources to run the engines of industry.

Especially after 1980's hitherto natural gas and shale gas gained a new status in the energy need of humanity. Because both are more effective, clean and environment friendly. Beside shale gas, Europe and Turkey do not have natural gas reserves nowadays border neighborhood of Russian Federation has rich reserves. In other words Russian Federation is between rich reserves owing Central Asian countries and importer European countries. This fact led Russia to use energy card as a tool of foreign policy. Especially after the collapse of SU, the successor state Russia has not stopped intervening domestic affairs of post-communist countries. While intervening domestic affairs of former Iron-Curtain countries Russia uses numerous excuses such as to protect the rights of Russian originated people, to save its former citizens' lives despite the fact nobody asked such a protection. Russia also argues that it has cultural and territorial rights in former Iron-Curtain countries. This kind of foreign policy aspects in international relations are called "irredentism" and European states could not force Russia to stop such conflict escalating policies. European dependency on Russian natural gas and energy problems one way or another affects European foreign policy priorities on prevention of Russian irredentism which stirring the region. That is why European states and Turkey to mitigate Russian dependency, looks for a new alternative bypassing Russia and diversify energy sources. TANAP replacing Nabucco is a good chance for such an initiative yet there are a lot to be done for the realization of the Project.

Key Words: TANAP, Russia, Natural Gas, Irredentism

RUSYA'NIN YENİ İRREDANTİST DIŞ POLİTİKA YAKLAŞIMI & ENERJİ KARTI

Özet: Endüstri Devrimi'nden hemen sonra fosil enerji kaynakları insanlığın vazgeçilmez temel ihtiyaçları arasına girdi. Buna karşın fosil enerji kaynaklarının kullanımı çok sayıda soruna neden olagelmiştir. İnsanlık tarihinin son

iki yüz yıllık dönemi boyunca enerji kaynaklarının paylaşımı üzerindeki anlaşmazlıklar çok sayıda çatışmaya neden olmuş, bu yüzden savaşlar çıkmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş enerji kaynaklarının paylaşımı üzerindeki vekalet savaşlarıydı denilebilir. 1991 yılında Soğuk Savaş sona erdi fakat ne enerji anlaşmazlıkları ne de enerji kaynaklarının paylaşımıyla ilgili çatışmalar sona ermedi. Endüstri Devrimi'nden bugüne kadar petrol ve kömür enerjinin çarklarını döndüren rakipsiz iki kaynak olma konumlarını korumuşlardır.

Özellikle 1980'lerden günümüze kadar geçen sürede, daha temiz ve çevre dostu olmaları nedeniyle doğalgaz ile kaya gazı insanlığın enerji ihtiyacında önemli bir yere sahip oldu. Kaya gazı bir tarafa bırakılırsa, Avrupa ve Türkiye doğalgaz rezervine sahip değildir buna karşın Rusya Federasyonu'nun sınır komşuları zengin rezervler barındırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Rusya Federasyonu zengin rezervleri bulunan Orta Asya ülkeleriyle ithalatçı Avrupa arasında bulunmaktadır. Bu durum Rusya'ya enerji kartını bir tür dış politika aracı olarak kullanma olanağı sağlamaktadır. Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra, halef devlet Rusya Federasyonu eski Sovyet Bloku ülkelerinin iç işlerine karışmaya ve müdahaleye devam etmektedir. Rusya'nın müdahaleleri genellikle, eski vatandaşlarının hayatlarını korumak, Rus menşeli insanların haklarını korumak gibi çok sayıda bahane ile meşrulaştırılmaktadır. Aslında böyle bir korumanın talep edildiği durumlar oldukça nadirdir. Bunlara ek olarak Rusya, Demir-Perde ülkelerinde sınır aşan toprak imtiyazları ve kültürel haklara sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu tür bir dış politika yaklaşımı uluslararası ilişkilerde "irredantizm" şeklinde adlandırılmaktadır ve Avrupa devletleri Rusya'nın çatışmaları kızıştıran politikalarına set çekmekte yetersiz kalmaktadır. Avrupa'nın Rus doğalgazına bağımlılığı ve enerji sorunları bir şekilde bölgeyi karıştıran Rus irredantizmini engellemeye yönelik Avrupa dış politikasını da şekillendirmektedir. Bu nedenle Türkiye ve Avrupa devletleri Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır ve bu amaçla Rusya'yı bypass eden yeni alternatifler üretilmeye çalışılmaktadır. Nabucco'nun yerini alan TANAP bu anlamda iyi bir şanstır fakat projenin gerçekleştirilmesi önemli miktarda ortak girişim ve yatırım gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: TANAP, Rusya, Doğalgaz, İrredantizm

MİTTEN ANLAMA: ÇIRPINIRDIN KARADENİZ ŞİİRİNİ GÖSTERGEBİLİMSEL AÇIDAN OKUMA

Ülkü ELİUZ* - Elif ÖKSÜZ GÜNEŞ**

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik
Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Öğretim Üyesi
ulku.eliuz@mynet.com
** PhD, elif.oksuz@hotmail.com

Giriş

Edebi eserler hayata dokunan, ait olduğu milletin so-
yut ve somut kültürel varlığını dilin olanaklarından
yararlanarak içeren kurmaca metinlerdir. Gösterge-
ler ve göndergeler dizgesi dil, edebi eser ile derinle-
şir, anlam katmanlarına dönüşür. Gönderme yapan
eylemler ya da yapılar niteliğindeki göstergeleri çö-
zümlenmek, iletilmek istenen anlama ulaşmayı sağ-
lar. Sözcükler, simgeler ve işaretler olarak kabul edi-
len göstergeler, “kendi dışında bir şeyi temsil eden
ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek
nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb.dir”¹
“Dilsel gösterge, yazısal gösterge, görüntüsel gös-
terge, hareketsel gösterge”²; “1. Doğal göstergeler. 2.
Yansıtıcı göstergeler. 3. Saymaca göstergeler (simge,
doğal dil). 4. Görüntü ve simge birleşimi göstergeler
(kutsal törenler, toplumsal kurallar, ikonlar, moda-
lar)”³ olmak üzere farklı şekillerde sınıflandırılırlar.
Gösterge incelemelerinin amacı, metnin yapı kat-
manlarının belirlenerek iletisinin/anlamının tespiti-
dir.

Göstergebilimde anlama ulaşmak için metin, kesitle-
rine ayrılır ve farklı düzeylerde değerlendirilir. Böy-
lece metnin ilk okunduğunda kişi, zaman, mekân dü-
zeyinde beliren anlamına yan anlamları ve çağrışım

¹ Vardar vd. 1988: 111.

² Barthes 1993: 44.

³ Guriaud’dan akrotan Günay, 2012: 16.

değerleri ile alt anlamları da eklenerek derinlik kazandırılır. Çözümleme sürecinde anlamlandırmanın temel yapısını oluşturan bağıntı, metin- söylem-anlam olmak üzere üç düzeyde tahlil edilir.

1. Metin düzeyi

Eserin üzerine inşa edildiği kaynağın oluşturulma sürecine ait verilerin tespit edildiği ve değerlendirildiği metin düzeyi, üç katmanlıdır: metni oluşturan/yazan düzey, şair Ahmet Cevad; tarihsel düzey, Hamidiye Alayları; ve metnin kendisi.

Metni oluşturan/yazan düzeyinde Ahmet Cevad yer alır. O, bireysel ve toplumsal çözülmeyi engelleme hedefi ile kolektifin ve kutsalın bağıntısında öze dönüş olanaklarının ayırdındadır. Azerbaycan Cumhuriyetinin marşını da yazan sanatkar, edebi eser aracılığıyla bilinçsel tamamlanmayı başarı ile yerine getiren bir isimdir. Azerbaycan'ın Gence şehrindeki Şemkir ilçesinin Seyfeli köyünde 1892 yılında dünyaya gelen Ahmed Cevad sade dille ve millî vezin olarak kabul ettiği hece ile şiirler yazar. 1920'ye kadar yazdığı şiirlerinde Azerbaycan Türklerinin bağımsızlık mücadelesinin sesi olur. Ziya Gökalp'in düşünceleri ve Mehmed Emin Yurdakul'un şiir anlayışının etkisi altındaki sanatkar, yeni düzeni, sosyal ve siyasi değişimleri dile getirdiği için⁴ Sovyet döneminde büyük baskı altında yaşar. Ahmet Cevad, "*Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan Sarıkamış felâketi sonrasında Kars, Ardahan, Erzurum, Artvin ve Batum'da felâketzedelerin imdadına koşan Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi'nin öncüleri arasında yer alır.*"⁵ Bu faaliyetleri ve yaşanan sosyal olayları Azerbaycan gazetelerinde yazar. Cemiyet'e bağlı Türkiye Harpzedelere Yardım Şubesi'nin üyeleri ve Ahmed Cevad'ın faaliyetleri sayesinde Çıldır, Ardahan bölge reisleri Müslümanlardan para ve eşya aldıkları için mahkemeye sevk edilir; Kars valisi Podgorski ile Ardahan reisi Nikolayev'in işine son verilir. Cemiyetin özel temsilcisi, cephe vekili Hüseyin Paşa'nın yardımcısı ve sorumlu katibi Ahmed Cevad, bölgeleri dolaşır; harpzedelerin listesini düzenler, maddi yardım dağıtır; yaralıları, esir Türkiye askerlerini ziyaret ederek onların ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenir. Hastane, okul, cami, öksüzler için yuva

⁴ Akpınar, 1994: 73.

⁵ Zeyrek, 2012: 24.

gibi önemli ihtiyaçları belirleyerek merkeze bilgi verir,⁶ ihtiyaçların karşılanması için çalışır. 1915 ilkbaharında Kars ve Ardahan'da çalışan Ahmed Cevad, sonbaharda Artvin, Borçka, Rize ve Trabzon'da bulunur. Bu illerdeki deneyimlerinden hareketle "Acara Mektupları", "Acara'da Dil", "Lazlara Kömek", "Suhum Yolundan", "Rize ve Trabzon Felaketzedeleri", "Batım Müslüman Birlik Cemiyetinden", "Gürcü Matbuatı ve Acara" makalelerini yazar. Türkiye'den gönderdiği mektup, makale ve özel haberleri Birinci Dünya Savaşı yıllarında Bakü basınında yayımlanır. 1916 yılında Hayriye Cemiyeti adına Türkiye özellikle Kars izlenimlerinin etkisiyle "Koşma" kitabında toplanan milli romantik şiirlerini kaleme alır. Sanatkâr, Azerbaycanlı şairler içinde Türk milliyetçiliğini benimseyen öncüler arasında yer alır: "XX. asrın evvellerinde Azerbaycan romantik şiirinin bir temsilcisi olarak Ehmed Cavad'ın Türkiye ile edebî alâkaların inkişâfında, Türkçülük ve istiklâl idealarının formalaşmasında ve tebliğinde, iki ülke arasında ictimâî-siyasî, edebî medenî alâkaların kuvvetlenmesinde, Türkiye istiklâl şâirleriyle münasbetlerin gelişmesinde hizmetleri büyüktür. Hiçbir Azerbaycan şâiri Ehmed Cavad kadar Türkiye ile bu derece bağlı olmamıştır."⁷ Onun bu faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı'nı edebiyata yansıtması ve Türkiye'de yaşayan Türklerin durumunun Azerbaycan'daki Türkler tarafından öğrenilmesini sağlaması açılarından önemlidir: "Bir ehemmiyeti edebiyatımızda Birinci Dünya Savaşı mevzusunun işlenme kapsamı ve çeşitliliği idiyse, bir ehemmiyeti de ilk defa bu bölgelerde Türk soydaşlarımızın, komşularımızın durumunu objektif şekilde öğrenmekti."⁸

1918 yılında Bakü'ye gelen Kafkas İslâm Ordusu'nu karşılayarak onlara katılan Ahmed Cevad'ın Azerbaycan'da Türkçülük görüşlerinin şekillenmesinde rolü olan çalışmaları, Türkçü ve Turancı ilkeleri benimseyenler tarafından takdirle karşılanır: "Ziya Gökalp 1918 yılında 'Yeni Mecmua' dergisinde A. Cevat'ın 'Irak' şiirini yayınlarken başlıkta şöyle yaz(ar): 'Ruslarla dövüştüğümüz esnada Kafkasya'da intişar eden bir şiir mecmuası elimize geçti. Koşma isimli bu kitabın nazımı Ahmet Cevat isminde bir

⁶ Memmedli-Saraçlı, 2008: 170.

⁷ Memmedli'den aktaran Zeyrek, 2012: 26.

⁸ Saraçlı'dan aktaran Memmedli, 2015: 3.

Türk'tür. Bu milletperver şairin bütün şiirleri Osmanlı Türklerine, ana vatana, orduya hitap edilmiştir. Muharebenin muhtelif sayfalarına taalluk eden bazı parçayı birer birer mecmuamızda derç edeceğiz."⁹ Şair, hem bireysel hem de edebi yaşamında Türkçülük ve Turancılık idealiyle hareket ettiğinden 1937 yılında Komünizm düşmanı ve Pantürkist olduğu gerekçesiyle tutuklanır. Bu dönemde "özellikle Türkiye ile herhangi bir ilişkisi olanlar takibe alınır ve 'Türkiye ajanı' suçlaması ile karşı karşıya kalırlar. Bu yıllarda çıkarılan gazetelerde, yayınlanan kitaplarda Sovyet ideolojisinin övülmesi istenir, Marksizm'in temel kabullerine ve Sovyet ideolojisinin siyasal hedeflerine aykırı görülen hiçbir eserin yayınlanmasına izin verilmez ve yazarlarına hayat hakkı tanınmaz. Azerbaycan edebiyatının geçmişi yok sayılır, milli edebiyat kötülenir ve eski kitaplar yakılır. Birçok yazarın eserindeki milli ve geleneksel karakterli tipler için mahkemeler kurulur, edebi eserlerdeki tipler bile yargılanarak mahkûm edilir."¹⁰ Hüseyin Cavid, Mikayil Müşfik gibi Sovyet ideolojisini övmeyi reddeden ve milli temaları işlemeye devam eden sanatçılardan biri olan Ahmet Cevad da halk düşmanı ilan edilir.¹¹ Stalin tarafından "Türk casusluğu ve Türklere yardım etme" suçlamasıyla kurşuna dizdirilir; 1955 yılında suçsuz olduğu anlaşılır ve berat eder.

Metnin tarihsel düzeyi olan Hamidiye Alayları,¹² II. Abdülhamid döneminde Doğu Anadolu'da merkezî otoritenin sağlanması, devletin etkin olacağı yeni bir sosyo-politik dengenin kurulması, aşiretlerin askerî gücünden faydalanılması, bölgede Ermenilerin sürdürdüğü faaliyetlerin engellenmesi ve muhtemel bir Rus saldırısına karşı bölge savunmasının güçlendirilmesi için bölgedeki aşiretlerden oluşturulan süvari birlikleridir. IV. Ordu Kumandanı Müşir Zeki Paşa, Anadolu Islahât-ı Umûmî müfettişi ve padişah yaveri Ahmed Şâkir Paşa, Teftiş-i Askerî Komisyonu üyesi Miralay İbrâhim Bey, bu projenin fikir ve uygulama aşamasında aktif rol alır. Doğu Anadolu'da

⁹ Aliyeva'dan aktaran Memmedli, 2015: 4.

¹⁰ Gasimov'dan aktaran Buran, 2010: 121.

¹¹ Bünyadov, Gasimov, Babayev'den aktaran Buran, 2010: 121.

¹² Hamidiye Alayları ile ilgili bilgi <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=150464> adresinden alındı. (ET: 29.08.2016)

yaşayan Arap, Kürt, Türkmen ve Karakalpak aşiretlerinden başlangıçta yirmi bir alay olarak kurulması planlanan alayların sayısı gösterilen büyük ilgiden dolayı 1892’de kırk beş, 1893’te elli altı, 1894 elli sekiz, 1898’de altmış ve 1901’de altmış beşe ulaşır. Devlet, Hamidiye Alayları sayesinde Doğu Anadolu bölgesine doğrudan müdahaleyi ve buradaki varlığını iyice hissettirmeyi hedefler. Askerlik hizmeti mecburi tutularak aşiret mensupları süvari alaylarına katılmaya sevk edilir; böylece yörede Ermeniler tarafından şikâyet konusu olan kanun ve nizam tanımazlıklar önlenmek istenir. Bu proje ile hem bölgede devletin aşiretler üzerindeki hâkimiyetinin, hem de bu mahallî birlikler sayesinde dış destekli Ermeni meselesinin çözülmesi amaçlanır.

Metnin kendisini oluşturan “Çırpınırdın Karadeniz” şiiri, milli olana düşünsel yaklaşan sanatkârın “kültürel bellek kodlarının taşıyıcısı”¹³ niteliğindeki eserdir. Azerbaycan Türklerinin özlemini dile getiren bu metin, Ahmed Cevad’ın Türkçü ve Turancı duygularını içerir ve 1914’te Gence’de yazılır; 1918 yılının başlarında Nuri Paşa komutasındaki Türk ordusunun Azerbaycan Türklerini soykırımdan kurtarmak için Azerbaycan’a gönderildiği dönemde de bestelenir.

Eser, ilk kez 1919’da Ahmed Cevad’ın ikinci şiir kitabı “Dalga”da yer alır. “Çırpınırdın Karadeniz”in notasının 1918 senesinde bestecisinin evi Ermeniler tarafından yakıldığında veya Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dağıldıktan sonra Hacıbeyli İran’a zorunlu muhaceret ettiği dönemde kaybolduğu tahmin edilir. Mevcut nota ise, 1990 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi’nden Prof. Dr. Süleyman Şenel tarafından Üzeyir Hacıbeyli ev müzesine sunulur. Eser, 1920 yılından sonra ilk kez Azerbaycan’da 10 Mart 1992’de Cumhuriyet sarayında Ahmed Cevad için düzenlenen törende seslendirilir.¹⁴

2. Söylem Düzeyi

Metinde söylem düzeyi, sözdizim basamağındaki eylemleri ve bu eylemlerin eyleyenlerini kapsar. Eyleyen, bir sözcede “eylemin belirttiği oluşa etkin ya da edilgen biçimde katılan varlık ya da nesne(dir).”¹⁵

¹³ Korkmaz, 2004: 69

¹⁴ <http://www.altayli.net/ahmed-cevadin-hikâyesi.html>

¹⁵ Yücel 2005: 147.

İnsan ya da nesne olabilen eyleyen, tekil, çoğul; somut, soyut özellikler taşıyabilir. Eyleyenlerin rolleri birtakım anlamsal figürlerle verilir: “Bir gönderen bir özneyi bir nesneye ulaşması doğrultusunda ikna eder; ikna olan özne harekete geçtiğinde onu engellemeye çalışan eyleyenler olabileceği gibi ona yardım eden eyleyenler de olabilir. Anlatının bu amaç uğrunda dönüşümleri sonucunda özne son durumunu gönderilene ulaştırır.”¹⁶ Böylece yardımcı ve engelleyici eyleyenler özne ve nesne arasındaki ilişkiyi anlatının söylem düzeyinde şekillendirir.

Çırpınırdın Karadeniz şiiri, söylem düzeyinde başlığundan itibaren temelde iki öge üzerine inşa edilir. Eylem düzeyinde çırpınmak fiili ve eyleyen düzeyinde ise coğrafi, siyasi ve ekonomik konumu ile jeostratejik öneme sahip Karadeniz. Çırpınmak, “acı ile debelenmek; kaslar birdenbire kendiliğinden ve düzensiz bir biçimde kımıldamak, ihtilaç etmek; ses çıkararak hafifçe dalgalanmak; ne yapacağını şaşırılmış bir durumda üzölmek ve telaşlanmak; çok istenilen bir şeyi gerçekleştirmek için aşırı derecede çaba harcamak”¹⁷ anlamlarındadır. Şiirde bu fiil, metnin bütünündeki eylem düzeyinin esasını oluştururken eyleyen(ler)i kutsayan geleceğe dönük gücü ve fonksiyonu da içinde barındırır. Milletın bilinçaltı reflekslerinin Promete edası içinde, sistemli ve bilinçli bir şekilde ifade eden bu eylem ile sadece şiir değil şuur da kurulur.

*Çırpınırdın Karadeniz bakıp Türkün Bayrağına
Ah diyordim heç ölmezdim düşebilsem ayağına
Ayrı düşmüş dost elinden yıllar var ki çarpar sinem
Vefalıdır geldi giden yol ver Türk'ün bayrağına
İnciler dök gel yoluna sirmalar diz sağı soluna.*

Fırtınalar dursun yana selam Türk'ün bayrağına

Haysiyet, şeref, bağımsızlık gibi kutsal değerler dizgesine sahip milletin düşünselden eylemsele dönüşen şahlanması, çırpınma fiilinin çağrışımları ile tarihsel başkaldırmaya dönüşür. Milletın varlığını bireyselın üstünde tutan kahramanca yaşayış ve topluma mal edilmiş mücadelenin kişilerinin inancı, değerleri, bilgi birikimi, kendine güven ile sentezlenmiş gücü söyleme taşınır.

¹⁶ Uzdu Yıldız, 2012: 121.

¹⁷ Türkçe Sözlük, 2005: 430

Türk dünyasının ufuk imgesi ile kolektif ruhun varlık sınırlarının sonsuzluğunu belirginleştirildiği metinde çırpınmak fiiliyle bağlantılı olarak eyleyen düzeyinde yer alan Karadeniz, başka bir eyleyenin/şiiir öznesinin baktığı yerdir. Dolayısıyla şiiir öznesinin bakışı Karadeniz'i diğer eylemin nesnesi durumuna getirir. Merkezinde Türk tarihini, kültürünü ve medeniyetini şimdi'de yenileme isteğini barındıran kolektif ruhun mekânsal imgesi Karadeniz, tarihi zaman içinde Türk insanını birbirine bağlayan kolektif ruhun içtenlik mekânına dönüşerek yalıtık sınırlamaların aşılmasını sağlar. Böylece fiziki özelliklerin, sınırlamaların aşıldığı iç dinamikleriyle milletleşmeyi ve kendiliği sürekli kılan etkin rol üstlenerek kolektif ruhun sindiği manzumede kutsanır.

*Hamidiye ve Türk kanı hiç birinin bitmez şanı
Kazbek olsun ilk kurbanı selam Türk'ün bayrağına
Dost elinden esen yeller bana şiiir, selam söyler
Olsun bizim bütün eller kurban Türk'ün bayrağına.*

Şiiirdeki diğer eyleyenler çarpma yani yaşama eylemini gerçekleştiren *sine*; metnin bütününde eyleyen görevindeki *şiiir öznesi*; Kazbek'i kurban etmek ve soydaşlara yardım amacıyla hareket eden *Hamidiye Alayları* ve esme işini yapan *yeldir*.

Gönderici-nesne-alıcı'dan oluşan iletişim ekseninde göndericinin görevi, özneyi alıcıya bir şey iletmesi için harekete geçirmektir.

İletişim Ekseni		
Gönderici	Nesne	Alıcı
Şiiir öznesi	İnci Sırma Fırtına	Karadeniz

Şiiirde eyleyenlerin ilk görünümü alıcı konumunda hitap edilen Karadeniz olmasına rağmen asıl gönderici, metnin ilk dörtlüğünde birinci tekil şahıs istek kipiyle çekimlenen "düşebilsem" ve son dörtlükteki "bana" sözcüğüyle belirginleşen şiiir öznesidir. Karadeniz'e göndericiden iletilen mesaj onun Türk'ün bayrağına yol vermesi, yol açması, Türk'ün yoluna inciler dökmesi, sırmalar dizmesi, fırtınaları kenara bırakması/durdurmasıdır. Dolayısıyla anlam aktarıcı öge olan Karadeniz, şiiir öznesinin çağrılarına öze dönüş olanakları ile katkıda bulunur.

Özne-nesne merkezli isteyim ekseninde, öznenin nesneye ulaşmaya çabaları yer alır. Metnin öznesinin isteği, iletişim ekseninde göndericinin alıcıdan dileklerinde olduğu gibi Türk'ün bayrağına ulaşmak, o bayrağın gölgesinde bir araya gelmektir.

İsteyim Eksen	
Özne	Nesne
Şiir öznesi	Bütün iller/eller (Turan ideali)

O, bizi biz yapan değerler sistemini, bireyin ve milletin tarihsel varlığını devam ettiren bellek mekânı niteliğindeki Karadeniz'den Türk bayrağının karşılaşılabileceği zorluklara engel olmasını, işini kolaylaştırmasını bekler. Çünkü düşlem mekânı Karadeniz, anlam üretici ve yaşatıcı niteliğiyle bireysel ve kolektif kendilik değerlerinin somutlaşmış halidir. Şimdi'de köklü anlamlar dizgesi kurarak tarihi, miti, medeniyeti, kültürü yeniden dirilecektir.

Destekleyici-özne-engelleyici'nin oluşturduğu edim ekseninde özne isteyim'den edim'e geçer ve nesneye ulaşmak için destekleyiciden yardım ya da yeti alır; engelleyici ise, özneye güçlükler çıkararak nesneye ulaşmasını güçleştirir.

Edim Eksen		
Destekleyici	Özne	Engelleyici
Karadeniz	Şiir öznesi	Düşman
Hamidiye	Dost ilinden ayrı	Ruslar
Alayları	düşenler	Ermeniler

Şiirde özneyi destekleyecek, istekten eyleme geçirecek yardımcı unsurlar Karadeniz ve Hamidiye Alayları; engel ise düşman güçleridir. Düşman, şiirin yazılma dönemi ve Hamidiye Alayları'nın kurulma gerekçesi değerlendirildiğinde I. Dünya Savaşı'nda savaşılan güçler olan Ruslar ve Ermenilerdir. Şiir öznesi, Karadeniz'den düşman unsurlara karşı Türk'ün zaferini kolaylaştırmasını, onun lehine tavırlar takınmasını ister. Hamidiye Alayları Rus ve Ermeni zulmünü engellemek amacıyla Arap, Kürt, Türkmen ve Karakalpaklar başta olmak üzere bölgedeki aşiretlerden kurulan Türk kanı taşıyan şanlı birliklerdir. Denizdeki savaşta Karadeniz'den talep edilen karada Hamidiye Alayları'ndan beklenir.

3. Anlam Düzeyi

Türk Dünyasının birliğini ve ebediliğini simgeleyen Çırpınırdın Karadeniz şiiri, milli ülkü olan Turan'ın yeniden kurgulanması ve şimdiye taşınmasıdır. Milli rüya olan Turan algısı, Karadeniz'in yaşatıcı ve birleştirici gücü ile ütopyik düzlemde fiziksel düzleme aktararak toplumsal bellekte kimlik oluşturur. Su simgesiyle yansıtılan yeniden doğuş, başlangıç noktası ile eşitlenerek ummana dönüştürülmek istenir. Su, şiirde ilk anlamını yitirerek alt toplumsal katmanlara taşınan anlamı ile de kutsal nesnenin muadili ya da onunla ilişki kurmanın aracı olur. Somutlaştırmanın kaçınılmaz hale geldiği bu kullanımda göstergenin kullanılışı ve çağrışımlar ile derinleşen anlam katmanı, sürekli olarak kutsalla dayanışma içinde bir fonksiyon kazanır. Manevi olanı deneyimleme olarak ifade edilen bu kullanım, doğrudan tecrübe edilemeyen ve pek çok anlamı ihtiva eden şeylerin aynı zamanda ifade edilebilmesini sağlayacak potansiyele sahiptir. Böylece bireysel deneyim uyanarak mitsel ve tinsel eyleme taşınır. Karadeniz de özü olan su aracılığıyla mitin yeni'lenmesi yani yaşanması, içeriğinin net ve kapsamlı olarak açığa çıkarılarak ebedi değerler ölçüsünde evrensel olana girişin kutsanmasıdır.

Ortak aidiyetler üzerinden geçmişle bağ kuran insan, mecazi ölümden geçer ve milli bilinç uyanışını yaşar. Kopuş ve bırakılmanın ortaya çıkardığı insan tipi, belleğindeki değerler dizgesinin bilincine vararak kendi farkındalığını ben'den biz'e çevirir. Bireyselden milletin geneline evrilerek Turan ideali ile özdeş hale gelen Karadeniz, yeni'den doğuşu sağlayacak öge görevini yapar. Şiir öznesiyle işbirliği içindeki bu öge, çırpınmak fiili ile özlem, hasret, istek ve mücadelenin sentezinde kullanılır. İlk katmandaki ayrı kalmanın acısı ve hüznü ile ikinci katmandaki Türk bayrağının ayağına düşmek yani vatanına kavuşmak çabası birleşir.

Türk Dünyası ülküsünde Osmanlı ve Türkiye, dünya Türklerinin her zaman kurtarıcısı, birleştiricisi olarak görülür. Türklerin Turan ülküsü, Avrasya'da küresel barışın ve dengenin esas unsurudur. Türkiye'nin emperyalizme karşı direnişi ve ulusal bağımsızlığını yeniden kazanması, Türk dünyası için model olur. Bu nedenle, diğer pek çok Türk Dünyası şairleri gibi, Ahmet Cevad da umudunu Türkiye'ye

bağlar; bütün Türklerin yeniden özgürleşeceğine ve birleşeceğine inancı tamdır. Şiir öznesi, Karadeniz ile özdeşleşerek Turan idealini hayalden gerçeğe taşır ve ebedileştirir. Türk cihan hâkimiyeti ülküsünün vatanı olan Turanın hem birleştirici parçası hem de kendisi işlevini kazanan Karadeniz, milli bütünleşmeyi sağlayarak milletin varlık güvencesi olur. En bireyselin en milliye dönüştüğü bu vatan parçası, millete ait her duyguyu içine alan, bütünlenen özdeşim mekânı olur.

Şiir öznesi Türk bayrağının ayağına düştüğünde/ona ulaştığında “hiç ölmeyeceğini”, ölümsüzlüğe ulaşacağına inanır. Metinde “hiç ölmezdim” ifadesi ile işaret edilen durumda, önemli olan yaşamak değil, yaşanılacak mekâna/vatana sahip olmaktır. Vatanın kolektif ruhun sindiği bir değer olduğunu içselleştiren bu bilinç, fiziki nitelikleri aşan iç dinamiklerle bireylerin milletleşmesini sağlayan, kendiliğini sürekli kılan milli ve evrensel vatan algısının göstergesidir. Yüksek bir cevher olan vatan, milletin varlığı ile varlık bulan evrensel unsurdur. Toprağı nesne olmaktan çıkararak özne, bireyi de millet düzeyine yükseltir. Böylece millete ait bilinçaltı göndermeleri kuşaktan kuşağa aktarılır. Toprağa bağlı milliyetçilik düşüncesi ile derinleşen ve Türk milleti için siyasi ayrılıkların önemini yitirdiği bu bakış açısında, bayrak ve vatan imgelerinin sınırsızlığında kendilik atılımları geleceğe taşınır. Milli buluşmanın/bütünleşmenin kaçınılmazlığının vurgulandığı metinde geçen “ayrı düşmek” ifadesinin yönelimi, “dost ili”dir. Millet fertleri, birbirinden uzakta bulunmanın üzüntüsü içinde olmalarına rağmen yitimleri ve siyasi ayrılıkları yazgı olarak kabul etmezler. Ayrıca bu ayrı düşme durumu ile tarihsel düzlemde Azerbaycan Türk’leri için önemli olan Rusya ile İran arasında imzalanan Türkmençay Antlaşması işaret edilir. Bu antlaşmada İran ve Rusya, Azerbaycan Türklerinin kaderini belirlerken onlara söz hakkı verilmez ve topraklar/millet ikiye bölünür. Ermeni göçlerinin (özellikle Karabağ’a) başlaması ve artması sonucunu da beraberinde getiren Türkmençay Antlaşması, kurulması planlanan Ermenistan’ın temellerinin atılmasıdır. Hem özelde hem genelde bölünme ve parçalanma ile karşı karşıya kalan Azerbaycan Türkleri, tekrar birleşme umudunu hep taşırlar.

Şiirde milli kutsalların ve değerlerin yaşatıcı ve koruyucu imgesi bayrak, insan varlığının özündeki bağımsızlık duygusunun somutlaşmış halidir. Bayrağa yönelik tüm tehditler, milleti çözmeyi, dağıtmayı, parçalamayı, anlamsızlaştırmayı, değersizleşmeyi hedefler. Bu hedefin engellenmemesi durumunda ise milletin tüm varoluşsal alanları ötekileştirilerek yok edilir. Özelde Azerbaycan Türklerinin genelde tüm Türk Dünyası'nın yaşadığı parçalanma, bölünme, ayrıştırma stratejileri de bu hedefin sonuçlarındandır. Aynı soy ve kültür dizgesine sahip Türkler, birleştiğinde yeniden doğum gerçekleşecektir. Şiir öznesi bu doğum için Karadeniz'e yönelir ve Türk bayrağına "yol vermesini" yani yardımcı olmasını ister. Birleşme anında ise, kavuşmanın ritüellerine uygun beklentiler (denizden gelen ordunun yoluna inciler dökülmesi, sağ ve soluna sirmalar dizilmesi, kimliğindeki asiliğin bir yana bırakılması, Türk bayrağına selam durulması) devreye girer. Türk kanının kutsallaştırdığı Hamidiye orduları ise, sevgi ve bağlılığın bütünüleştirici gücü ile metne taşınır. Birlik mücadelesinin simgesi bu ordu, "vefa" nitelemesi ile kalıcılık kazanır. Vefa, aynı duygu ve düşünceye sabitlenerek beklenene göre davranmaktır. Tiflis'e bağlanan Gürcistan askeri karayolunun batısında yer alan volkanik bir bölge olan Kazbek, Kafkas Dağları'nın doruklardandır. Onu aşarak yardıma gelen dostların kaybedilmesi, kurban etmek olarak algılanır. Turan ülkesine kurban olmak, ülkücü tipler için Türk varlığının tarihsel varoluş serüvenine hizmet etmektir. Bu varoluşun şiire yansımaları KORA¹⁸ şemasında şu şekilde yer alır:

¹⁸ Edebi metinlerde dramatik aksiyonu sağlayan şey, "ülkü değer" ile "karşı değer" arasındaki çatışmadır. "Ülkü değer" ruhunu eserin merkezine yerleştiren yazarın benimsenmiş değerlerini, doğrularını, özlemlerini, arzularını, varlık kaygısını, kısaca anlatıcının yaratıcı "ben"ini temsil eden bir varoluş dizgesi içerir. "Karşı değer" ise sanatkarın olumsuzladığı değer, kabul ve inanışların oluşturduğu gücün varlık alanını temsil eder. Korkmaz, 2002: 273. Ülkü değer ile karşı değer arasındaki çatışmanın görüntü seviyeleri kişiler, kavramlar, semboller düzleminde gerçekleşir. Korkmaz, 2002: 273.

	Ülkü Değer	Karşı Değer
Kavram Düzlemi	kendi/millet olmak özgürlük mücadele değerler bağlılık inançlı olmak vefalı olmak	ötekileşme esaret inançsızlık ölüm
Simge Düzlemi	Türk Bayrağı Karadeniz selam kurban inci sırma Hamidiye alayları şir bütün iller çırpınmak Türk kanı dost sine/kalp şan yel	Fırtına dağ Kazbek

Tarih söyleminden şiir söylemine doğru anlamsal ve içeriksel dönüşümün gerçekleştirildiği eserde “taki taluy takı müren/ kün tuğ bolsın kök kurikan” söyleminde ifadesini bulan Türk cihan hâkimiyeti ülküsünün devlet, millet ve toplumsal bağlamındaki karşılıkları aynı düzleme taşınır. Bütün illerin Türk veya Türk’ün olması, milletin devamlılığının/ölümsüzlüğünün güvencesi milli rüyaya ulaşmaktır. Aidiyetin çift yönlü söyleminde milletin ve vatanın varlığı için her şey feda edilir. Bu aşamada hiç değişmeyen ve değişmeyecek mutlak gerçeğin ifadesi olan ölüm bir son değil, başlangıçtır. Kabullenilen ölüm, bireyi ürkütmez; asıl ürküten dünyadaki varlık alanlarının bütünü ve tinsel varoluş olanaklarının mekânı olan vatandan ayrılmaktır. Şehitliği ve şehadetini imleyen bu yaklaşım, şiirin ard göstergelerinde yer alan ve açıkça yansıtılmayan savaşın, savaşan tarafların, ideallerin, ölenlerin, öldürenlerin de metne taşınmasıdır. Milli bütünleşme, milletin devamlılığını güvence altına alırken Türk bayrağının ayağına düşmek çağrışım düzeyinde yaratıcı değerlerin mekânsal imgesi toprağa/vatana kavuşmaktır. Toprak-kan-can-bayrak-selam-şan-kurban ifadelerinin

sembolik düzleminde ölümsüzlüğe doğru derinleşen anlam evreni devreye girer.

Sonuç

Milletin bilinçaltı refleksleri ve millet olma macerası, ancak kolektif ruh ile bir uyuma dönüştürülerek yaşanabilir. Yoğunlaşmış bir varlık olarak vatan, bireyin odaklandığı ve yöneldiği bilinç düzeyidir. Sadece yaşanan şimdi'ye ait bir mekân değildir; geçmişteki varlığı kuvvetlendirirken geleceğe uzanan kutlu değerdir. Toprağı ve toprağa dönüşenleri merkeze yerleştiren Ahmet Cevad, vatan ve millet için mücadeleyi kendine amaç edinen aydınlık bilinçtir. Türk Dünyasının milli şairlerinden olan sanatkâr, Türk milletini birbirine bağlayan düşünsel ve milli faaliyetlerin tarihi ve sosyal olayların çağdaş yorumcusudur. Şairin şuurunda tarih, sadece geçmişi değil, şimdi'yi de içerir. Karadeniz'i milleti kuran bir içtenlik ve diriliş imgesi olarak algılar. Kendi'leştiren ve kendilik dönüşümünün gerçekleşmesine olanak tanıyan bu vatan parçası, yaratıcı ve diriltici göndermeleri ile bireyi kuran, tamamlayan, yansıtan bir norm karakter işlevindedir. Hem simge değer hem de olgusal mekân niteliğindeki Karadeniz, şiirde Türklerin yeniden birleşeceği ülküsü olan Turan'a yardımcı ögedir. Bağımsızlık gibi kutsal değerler dizgesine sahip milletin düşünselden eylemle dönüşen şahlanmasıdır. Bu şahlanış çırpınma fiilinin çağrışımları ile başkaldırıya dönüşür ve tarihi, miti, medeniyeti, kültürü yeniden dirilecek işlevi yüklenir.

KAYNAKÇA

Akpınar, Yavuz (1994), *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Barthes, Roland (1993), *Göstergebilimsel Serüven*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Buran, Ahmet (2010), *Kurşunlanan Türkoloji*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Günay, Doğan (2012), "Görsel Göstergebilim ve İmgenin Anlamlandırılması", *Görsel Göstergebilim*, (Ed: Doğan Günay, Alev F. Parsa) İstanbul: Es Yayınları.

Korkmaz, Ramazan (2002) “Romanda Dramatik Aksiyonu Sağlayan Değerlerin Görüntü Seviyeleri Üzerine Bazı Öneriler”, *Scholarly Depth and Accuracy-LarsJohanson Armağanı*. (Yay. Haz. Nurettin Demir, Fikret Turan). Ankara: Grafiker Yayınları. s.271-282.

_____ (2004), *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Ankara: Türksoy Yayınları.

Memmedli, Afina (2015), “1912-1919 Yıllarında Azerbaycan Edebiyatında Türkçülük (Ahmet Cevat yaratıcılığına istinaden)”, *Azerbaycanşinaslık “Geçmiş, Bugünü ve Geleceği” Uluslararası Sempozyum*, (21-23 Ekim 2015), Kars, s. 1-9

Memmedli-Saraçlı, Afina (2008), “Azerbaycanlı Şair AhmedCevad’ın Kars Serüveni”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1, s. 167-174.

Türkçe Sözlük (2005), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uzdu Yıldız, Funda (2012), “Nesnenin Değer Kazanım Süreci. Karşı Öznelerin Mücadelesi: Müzayede Örneği”, *Görsel Göstergibilim*, (Ed: Doğan Günay, Alev F. Parsa) İstanbul: Es Yayınları.

Vardar, Berke vd. (1988), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: ABC Yayınları.

Yücel, Tahsin (2005), *Yapısalcılık*, İstanbul: Can Yayınları.

Zeyrek, Yunus (2012), “Azerbaycan Milli Şairi: Şehit AhmedCevad”, *Bizim Ahıska*, Bahar 2012, s. 24-28.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=150464>

<http://www.altayli.net/ahmed-cevadin-hikayesi>

MİTTEN ANLAMA: ÇIRPINIRDIN KARADENİZ ŞİİRİNİ GÖSTERGEBİLİMSEL AÇIDAN OKUMA

Özet: Ahmet Cevad, Türk'ün varoluş serüveninin değerler dizgesini milli olana düşünsel yaklaşarak aktaran bir aydındır. O, tarihi, sosyal, ahlaki nitelikli eserlerinde milli kültür ve milli tarih içinde varolan ruhu uyandırmak, harekete geçirmek ister. Türklük ve Türk dili ile ilgili çalışmalarına; Sovyet ideolojisine aykırı davranışlara yaşatılan sürgünlerin, baskıların, öldürmelerin olduğu dönemde toplumsal kimliği, tarihi, Türklüğü anlatır. Tarihsel ve milli ruhun fragmanlarını kan bağı üzerinden güncelle taşıyan Çırpınırdın Karadeniz şiiri, kendilik çağruları ile derinleşen bir bilincin kurduğu metindir. Türk cihan hâkimiyeti ülküsünün hem devlet hem millet hem de toplumdaki görüngülerinin imlendiği eserde Türk'e ait tarihi ve sosyal katmanlar, bilgi-aşk bağlamında yansıtılır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, çırpınmak, millet, vatan, birlik.

Bu çalışmada Çırpınırdın Karadeniz şiirinin üzerine inşa edildiği göstergeler okunarak yapı katmanlarının çözümlenmesi ve iletisinin saptanması amaçlanmaktadır.

FROM MYTH TO MEANING: SEMIOTIC READING OF CIRPINIRDIN KARADENİZ

Abstract: Ahmet Cevad, is a literate who narrates values paradigm of Turkish's existence adventure as national approachment. He wants to waken national spirith in his the historical, social, moral arts. There was a time that people were died, and expelled because they face to Soviet ideology. At such a time he tells social identity, history and Turkishness. *Çırpınırdın Karadeniz* is a text that entity invitation conscious, brings up spirith's fragment to the agenda. Social layer of Turkish history is reflected as information-love in the phenomenon of the ideal of Turkish universe dominance are is in state, nation and society.

Key Words: Karadeniz, flutter, nation, homeland, unity.

In this study, it is the aim that reading indicator *Çırpınırdın Karadeniz* and its structure layer's analysis and the designate the message.

TEMPORAL AND SPATIAL ARRANGEMENTS IN SERKAN TÜRK'S POSTMORTEM NARRATIVE: "I DIDN'T CRY WHEN I DIED"

Mustafa Zeki ÇIRAKLI* - Öznur YEMEZ**

There the whole life is bundled up, dwindled.
There the carefully hoarded and enjoyed personality,
our only treasure and at the same time our only defence must
die into
the ultimate truth of things, the black lightening that splits and
destroys all,
the positive, unquestionable nothingness.
And I lie here, a creature [...]
O God! Why can't I sleep?

W. Golding, *Pincher Martin*

*Assoc. Prof. Dr., Karadeniz
Technical University, Faculty of
Letters
Department of Western Languages
and Literature
English Language and Literature
mzcirakli@ktu.edu.tr
**Assist., Karadeniz Technical
University, Faculty of Letters
Department of Western Languages
and Literature
English Language and Literature
oznuryemez@ktu.edu.tr

Born in 1977 in Trabzon, Serkan Türk represents a new generation of storytelling bringing together universal themes as well as local issues. The most distinctive aspect of Serkan Türk's stories is that the reader is invited to be involved in the remembrance of the feelings past rather than the events or the plot. "Emotional density" therefore is due consideration in Türk's stories. Güller argues that "not only language but also the emotions are fluent and moving" in Türk's fiction.² While reading, maintains Güller,

"you need to interrupt your reading and listen to life full of touchy moments from which Türk successfully borrows striking scenes to project on to the mind of the reader." What you should do as a reader is to stand with the emotion, that certain

¹ Golding, 1990: 91.

² Güller, 2016: 57.

*feeling of the character, and accompany him/her. He does not have big words. He is not behind the big events. His stories touch the daily, ordinary, and trivial issues. His stories are not concerned with what would happen next, but what effect and what trace it would leave on the reader as well as characters.*³

Serkan Türk is concerned with death as well as life. In an interview given to Ömer Turan, Türk states that “death is a reference to life. What revives in my mind when I think about life is death. I have seen constant deaths since childhood.”⁴ In his stories he seems to caution the reader as to the significance of the capturing of life. To him, deaths in his stories can be read as a warning about those missing moments in life. His imagination is buzzing with the scenes from the early childhood up to now: “A coffin in the middle of the room and faces crying around. After the ceremonies, we see again the rain, the sun again, the night again and have concerns about life.”⁵ Still, argues Karakaşlı, “Despite the most painful truths of life, Serkan Türk’s stories are never desperate when we consider the words of the character: I am trying to remember the song you whispered to my ear before you push me.”⁶

As in the case with the majority of the studies considering Turkish fictional productions, narratological perspective is mostly missing in the shallow attempts of the analysis of Türk’s work so far. This study therefore aims to investigate the narrative strategies in Serkan Türk’s “I Didn’t Cry When I Died” and provides insights into the making of a story which reveals the expansion of time in the storyworld that is almost always larger than the actual one. According to Booth’s model,⁷ an author produces a narrative discourse or fiction (text) in order to tell some events (story) through a certain way of indirect presentation of events (narration). Any narrative analysis, therefore, deals primarily with the narrative text. The present study thus argues that “I Didn’t Cry When I Died” presents certain narrative

³ Güller, 2016: 57-58.

⁴ Turan, 2015: web.

⁵ Turan, 2015: web.

⁶ Karakaşlı, 14 Nisan 2012.

⁷ Booth’s wellknown and revolutionary model exploring the telling and showing / diegesis and mimesis. See: Booth, Wayne C. *The Rhetoric of Fiction*. Second Ed. London: Penguin Books, [1961] 1991.

strategies which regulate narrative information and tries to orient the story from a postmortem perspective of the first person narrator.

The perspective in post-mortem narratives is achieved through focalizations, which presents the implied reader with the protagonist's "perspectival restriction and orientation."⁸ Since the term focalization has not solely to do with "who sees?" but "who perceives?" the story represents the protagonist's "psychological, cognitive and ideological processes."⁹ Çıraklı states "the act of focalization helps reflect perceptions, imagery, recollections and reminiscences. Through focalizations, the reader can follow up one's consciousness (thoughts, feelings, even dreams or hallucinations)." Moreover, Çıraklı maintains that "through focalizations, it is also possible to violate chronology, create anachronies, question already given narrative information and thereby ravaging reliability."¹⁰ Concerning the distortions and violations of the chronological order used to enrich narrative fictions, Genette's categories of analepsis (flashback) and prolepsis (flashforward) help the implied author provide past and background information as well as reveal the imaginary realm, breaking the chronological order in the story-line filled with gaps. Particularly analepses, and proleptic elements play an important role in the filling of these gaps in the plot.

The originality of postmortem narratives lies in their peculiar temporal and spatial arrangements. Temporal time is strictly attached to clock-time and has a fixed relationship with the representation of the external world. Spatial time is known to be mental time, associated with Bergson's *durée* or modernists' psychological time, which refers to the narrative units or sub-narratives provided by the imaginary or fantasy world of the character or past memories still resonating in the consciousness. The im-

⁸ Jahn, Manfred. "Focalization". *The Cambridge Companion to Narrative*. Ed. David Herman. 2008. pp. 94-108; and abridged in *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Eds. D. Herman, J. David J. and M. Jahn. New York: Routledge. 2005, p. 173. In *Narrative Strategies and Meaning* Çıraklı, with reference to Genette, 1981 [1972]; Rimmon-Kenan, 2008 [1983, 2002]; Mieke Bal, 1997 [1985] argues that "focalization solves a critical problem of whose point of view orients the narrative perspective. It is generally understood by the Anglo American tradition of literary criticism as point of view. But "point of view" is a confusing term and complicates the differentiation between who tells and who perceives.

⁹ Çıraklı, 2010: 23.

¹⁰ Çıraklı, 2010: 23.

plied reader as an “experiencing subject in a constant flux” (44)¹¹ is invited to be involved in a complicated and enlarged story in terms of time albeit it covers a very short pace in the chronological course of time. As is the case with Virginia Woolf’s *To the Lighthouse* (1927) that represents experienced time rather than clock-time, “I Didn’t Cry When I Died” represents the experienced time for the most part of the narrative. Like Golding’s Pincher Martin,¹² the protagonist’s spiritual experience in the puddle presents the reader, “with time passed, time being experienced and expanded time at the threshold of atemporality.”¹³ Çıraklı argues that “what matters in these narratives is not the rigid chronology of the events but the projection of temporal experience on the consciousness of the characters. Beckett’s *The Unnamable* is a good example of time experienced with an internal focalizer reduced to mere consciousness.”¹⁴

The interior monologues frequently infiltrate into the imaginary realm of the persona in post-mortem narratives. The character-narrator is reduced to mere consciousness in such narratives as “I Didn’t Cry When I Died,” and it is unreservedly inaccessible. In fact, the consciousness is located out of the time. The story, therefore, undermines its own reliability since it also gives the impression that it can be the imaginary speculations and inventions of the mind of the character. Thus, unreliable post-mortem individual (un)consciousness of the protagonist represents the characters’ past and present, intellectual abilities, physical and psychological state as well as resistance to nonexistence.

As Çıraklı and Bal argues,

the narrative levels help construct the character at the present and in the past, and the web of focalizations serve to reveal the thoughts and perceptions of that character [and] focalizations expand the dominant authorial vision and creates a sense

¹¹ Remember Bergson’s concept of “dureé” and spiritual/mental time as opposed to clock-time.

¹² For an elaborated analysis of Pincher Martin see: “Postmortem Story of Negation: Pincher Martin” in Çıraklı, M.Z. *Narrative Strategies and Meaning in Golding’s Fiction*, pp. 79-122.

¹³ Çıraklı, 2010: 32.

¹⁴ Çıraklı, 2010: 32.

*of plurality. Through narrative levels and focalizations the implied reader gains insight into the character.*¹⁵

*

“I Didn’t Cry When I Died” is set during the cool winter time and portrays a woman, who has been murdered though it can be seen ostensibly an accidental incident: a dead woman addressing the reader. The voice of this young woman, pushed into the water by the man she loves, feels cold with the loneliness of the bereaved memory: You are betrayed at the very moment when you feel most confident. The woman is dead, but her consciousness is still alive. The story is mediated by this consciousness and the dead woman’s perspective orients the story. So, the narrator-focalizer in “I Didn’t Cry When I Died,” is the protagonist of the story. The narrator is therefore an intradiegetic-homodiegetic narrator in Genettean terms. The character-narrator-focalizer presents the reader with her postmortem narrative through which her voice shifts between different narrative levels and between temporality and spatiality. She is depicted as she is thinking over the trivialities of everyday life and reduction of human beings to mere ordinary entities. She also reflects upon the frivolities of life, death of conversation, loss of innocence, desperate view of future and vain existence. Passage of time and urbanisation bring degeneration rather than restoration. Everything dies. Human beings die as the towns die spiritually while still alive physically. Human beings die just like bugs or flies. What is more, these reflections cover memories of the past, bringing about how lonely and isolated the protagonist feels herself. This narrator-focalizer does not only tell the story but also perceives the events from within and without. Narrative fragments shifting between temporality and spatiality can be indicated although the boundaries between these fragments are impervious. A narrative map of the shifts can be sketched as follows:

¹⁵ Çıraklı, 2010: 81.

I. >>That cool taciturn face of the early morning... >>Tree budding...	Story time-In the puddle before discovery The lingering consciousness Resistance to death Persistence in existence It sounds like an address to the murderer and herself (her alter ego) at a time. Ironically the attentive reader knows there is nobody to hear it out	Temporal time Spatial time: flow of thoughts and interior monologue
I. >> I was lying in that muddy water ... how many days have I swallowed water	Story time-in the puddle before discovery The day the corpse is discovered in the puddle	First person unreliable narration “Would I ever stay here?” Free indirect speech (a maxim of interior monologue with a rhetorical question) Internal focalization
II. >> The cars passing through the main streets.	Flashback Story time-Just before murder-Night (or suicide?)	Interior monologue Internal focalization The man does not perceive what and how she perceives Indifference and silence of the so-called murderer
III. >> This constructive hole was dug last year >>We hadn’t yet met then...	Story-time Before death The history of the construction field and the puddle in the actual world Details about the sensitive and naïve character, she is lonely and desperate	Historical account / Narration Interior monologue
IV. >>Why was I pushed into that puddle? >>It was cool...	Story-time (murder night-just before murder	Narration of the drowning Internal focalization
V. >>Those who linger around by the puddle looking into the muddy water...	Story-time (after two days or a few more)	Calm and objective narration Temporal time

“I Didn’t Cry When I Died” can be considered a narrative of “remembering and forgetting. It is as if time were backwards.” Remembrance then is a sign of resistance to nonexistence.¹⁶ “I Didn’t Cry When I Died” starts with an impressionistic portrayal of the morning. The verbal indicator “cool” or “taciturn” is

¹⁶ Yilmaz, 2014: web.

a sign of the focalization that enables the reader to get beyond temporal experience and commence tunnelling processes into the mind of the persona having a vivacious past memory. It also seems that it can be a learned convention of characterizing the morning with "coolness." The suspension is clear as the reader gains entrance to the story world in *medias res*. That "in a lingering conversation going on tediously appears a face"¹⁷ implies that the persona is estranged from herself as raising a look at herself from without. The persona is witnessed to think over herself: "The secret burning inside ruined all that remained from the past."¹⁸

That "secret" is about the moment when the character is said to have been murdered by her beloved. So, the story is a postmortem story and has much in common with William Golding's *Pincher Martin*. The first person narrator, reporting that "she died [that] day," draws attention to the moment of death. Since there is still a narrator and a "postmortem" narration, the reader realizes that the character-narrator resists the idea of death. The character-narrator gives a very calm impression, but this is also a sign of her persistence and resistance to demise.

The unruffled and cool voice of the narrator not only keeps giving further details of her situation but also shifts between the narrative levels. The temporal story time covers just a few days (or hours): From the night of seemingly accidental death, murder in reality, and the preceding moment of the discovery of the corpse a few days later to its undertaking to the grave in the following days. Yet, narrative time expands so as to deal with the past events pertaining to the neighbourhood and the casual everyday life of the ordinary people around through temporal shifts, such as flashback and flashforwards and some spatial arrangements as well.

The narrator's first person point of view orients the story and she does not tell the reader much about the characters including their names. The characterization, therefore, is restricted to the poor information provided by the character-narrator as well as her limited perception that is illustrated to have been

¹⁷ Türk, 2012: 47.

¹⁸ Türk, 2012: 47.

nurtured not only by her experience but also her imagination. The technical unreliability is thus reinforced by the evading nature of the very act of narration. The postmortem information by the narrative is of crucial importance at this point. The narrative shifts between spatiality and temporality mark thoughts and imaginary pictures which establish partial/fragmented narrative parts that contribute to the sonority of narration. The protagonist, the narrator-focalizer, in Mieke Bal's terms technical and ideological speakers respectively,¹⁹ provide the reader with narrative data from the "spatial" realm of the narrative axis: thoughts, scenes, visual and auditory images and recollections are revealed through the consciousness of the character. The so-called murdered woman has already died, lying at the bottom of the puddle as a mere "corpse," who is thinking over her physical situation and recollects her past.

"I Didn't Cry When I Died" invites the attentive reader to shed light on the physical detachment of the first person narrator-focalizer and focus on the very conscious of the character, which covers thoughts, feelings, the imagery and memories that appear through the past and the present. The fact that most of the narrative is focused on the imaginary world of the first-person narrator-focalizer is what expands the temporal limits of the story. The protagonist, the murdered persona having been pushed into the puddle by her beloved, is not seen to struggle to exist as her identity has already been annihilated in society, being "pushed" to the margins and imprisoned in the fringes of life. She cannot hear the echo of her own voice, not being discerned, an invisible creature in life. The ironic and calm narration of the character, who produces an objective account of her own death and physical decay aftermath, reveals that she does not respond spiritually to her death:

[1] Living is in vain, a condescension. [2] No, I died today. [3] I died once again, tearing up a huge emptiness inside. [4] A scream came from behind the door and seized my body. [5] That nudity was

¹⁹ Bal, 1997:1-7. For further elaboration see: Rimmon-Kenan, Shlomith. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. Second Ed. London: Routledge Press, [2002] 2008.

*scary. [6] How did I start to die? [7] My footprints, my eyelids... did I die from my hands I loved once? [8] It was too early for the pomegranates to blossom then.*²⁰

[1] shows that the protagonist has no hope in life and lives on a desperate mood; and [2] shows that this is just the physical death. [3] is a reference to her spiritual agony, acute melancholy and anxiety. [6] emphasizes her self-estrangement and detachment as an “observer” narrator who is focusing on the degeneration of her physical existence. As in the case with Golding’s *Pincher*, rescue is not possible for the character, but with the act of focalization, the narrator-focalizer keeps on existing through the spatial realm of her fictional account. It will remain unsure whether all that is recounted is mere invention of the mind of the character or pure representation of what has really happened. Despite the status of the narrator-focalizer as the voice-perceiving of the lingering aftermath consciousness and the revealing protrusion of the repressed unconsciousness as well as the unreliability of first-person point of view, the calm relatively objective narration of the events is due concern. The very simplistic temporal scheme of the events covering about a few days is enriched with interior revelations and monologues and imaginary address to the “murderer” as well as to the implied narratee. The inner spatial realm of timelessness/ateporality, however, remains concerned with the external temporality of the objective world of everyday life. Penetration into the subjectivity of the character presents the implied reader with a naïve, anxious, sensitive yet almost senseless character:

[1] I was floating in that muddy water. [2] How many days have I swallowed water? [3] I could not see my body getting bloated, I could only feel it. [4] In the dark, I heard the sounds of those who came and went from afar. [5] Will I stay here forever? [6] I was lying in that pond within a few meters. [7] I was pushed. [8] I was left to die. [9] I did not close my eyes when I died. [10] They found

²⁰ Türk, 2012: 47-48. Original Text: [1]Yaşamak da bir tenezzül. [2]Hayır, bugün öldüm. [3] Kocaman boşlukları yırtıp içimde, yeniden öldüm. [4] Bir çığlık kapı arkasından geldi, yakaladı bedenimi. [5] O çıplaklık ürkünçtü. [6] Nereden ölmeye başladım ilkin? [7] Ayakucum, kirpiğim, bir zamanlar sevdiğim ellerimden mi öldüm? [8] Narçiçeklerinin çiçeğe durmasına daha vakit vardı öldüğümde.

me in a void, eyes wide open. [11] I just looked up. [13] Insects slowly entered under my clothes in the water, soaked in soft flesh and sucked my blood but I was unable to yell out, let alone eject them. [14] I did not cry when I died. [15] You think it's just a dry frost. [16] You simply feel cold. [17] Thousands of sounds come into your brain and you expel them one by one. [18] You understand that you are dead. [19] Now that you are in the water, you sink, falling down into the water. [19] The warmth of hands behind your hair gone. [20] You hear a few steps passing by.²¹

She is revealed as having been washed up at the bottom of the deep pool-like puddle, and then appeared to float beneath the surface of the muddy water. As is the case with Pincher Martin, “it seems that the narrator-focalizer invites the implied reader to perceive a situation in which the character struggles against both physical and psychological constraints.”²² However, the protagonist of “I Didn’t Cry When I Died” does not struggle against the idea of death. As the name of the story suggests, the victimized protagonist is not a passionate investor of her life. She simply gives in the natural distortions of Nature and bodily reactions of the decaying moments rather than resisting against the strict and harsh conditions of nature. The character seems to revel herself in the narration of her postmortem experience. Both characters are reduced to mere consciousness, but while Pincher plays his most striking part against death, the unknown protagonist of “I Didn’t Cry When I Died” consoles herself with the idea that eventually people would remember her:

You become to complain that there is nothing new in the passing days that repeat themselves... obsolete and worn. As I entered the apartment I lived once, the doors would be cracked to stare at me

²¹ Türk, 2012: 47-48. Original Text: [1] O çamurlu suyun içinde duruyordum. [2] Kaç gün yutmuştum suyu? [3] Bedenimin şişkinleşmesini görememiş, yalnızca hissedebilmişim. [4] Karanlıkta, uzaktan gelip geçenlerin seslerini duyuyordum. [5] Sonsuza kadar burada mı kalacaktım? [6] Yolun bir kaç metre içerisinde o gölcükte duruyordum. [7] İtilmişim. [8] Ölmeme göz yumulmuştu. [9] Ölürken gözlerimi kapamadım. [10] Bir boşluğa bakar buldular beni. [11] Ben ona baktım. [12] Ben ona baktım. [13] Böceklerin yavaş yavaş suyun içinde elbiselerimin altına girip, yumuşak yerelerime sokulup kanımı emmelerine ses edemedim. [14] Öldüğümde ağlamadım. [15] Bir kuru ayaz çıkmış saniyorsunuz. [16] Üşüyorsunuz yalnızca. [17] Beyninin içerisine binlerce ses üşüyor ve tek tek ayırıyor, hepsini atıyorsun. [18] Ölü olduğunu anlıyorsun. [19] Artık iyice içinde olduğun suyun dibine çöküyorsun. [19] Saçlarının arkasındaki elin sıcaklığı yitiyor. [20] Bir kaç adım sesi geliyor kulağına.

²² Çıraklı, 2010: 78.

*just for a while in the face. The old woman hearing the tapping of my heels, looks blankly over the glasses at me and then disappears. How many months have passed since I moved to that apartment? The doors are all shut. Nobody cares about me. My life falls routine... It looks no longer interesting. I am forgotten until that day.*²³

Here “that event” refers to the death of the protagonist, for whom life has long lost its colour. She gives the impression that life is outworn and the days are obsolete. The lonely woman has sought to find restoration through the affection of her murderer, and unlike Golding’s Pincher, has no desire to go on, to “pinch” life with the clenching abilities of the intellect. The naïve protagonist in “I Didn’t Cry When I Died” uses her ironic descriptions rather than intellectual speculations: “The flags were pinned upside down on the windowpanes of the schools.”²⁴

Regarding postmortem narratives (and the narrative agency in them,) it can be weird to mention “consciousness” in the case of a dead character. “However,” Çıraklı argues, “so-called consciousness [can be] considerably lively and “the centre” serves to represent this active consciousness.”²⁵ Nevertheless, “(un)consciousness” can be used to refer to the characters’ postmortem condition and death-resisting consciousness. The unknown protagonist in “I Didn’t Cry When I Died” resists death in a way that she adopts a very calm, somewhat serene, and sort of objective perspective towards her own death and estranges the narrating consciousness from the experiencing self. Her calmness and somewhat reserved stance against her own corpse that is neatly objectified throughout narration provides the reader objectively descriptive sections which are well associated with the temporal axis in the story whereas the narrative parts dealing with her memories and feelings reveal the elements of spatial time.

²³ Türk, 2012: 50. Original Text: “Hep günlerin bir benzerini yaşamaktan şikayet eder duruma geliyorsun bir süre sonra. Önceden yaşadığım apartmana girerken kapılar aralanıp bakılıyordu yüzüme. Topuklarımın sesini duyan yaşlı kadın gözlüklerinin üzerinden bakıyor ve içeri geçiyordu sonra. Kaç ay geçiyor üzerinden, o eve taşınmışlığım unutuluyor. Kapılar aralanmıyor. Artık rutinleşen hayatım ilgi çekmiyor. O olayın olduğu güne kadar unutuluyorum.”

²⁴ Türk, 2012: 48.

²⁵ Çıraklı, 2010: 80.

*You remember the noise in traffic, those tedious car sounds, casual beeps... they pass through the main street as usual. We roamed on lighted streets. We saw a house window, then the curtain's drawing, the light's fading. Also familiar that music behind the walls... flowing out into the streets.*²⁶

Here, the protagonist's mind flows back through the night she met her murderer. The scene, punctuated with selective omissions, is not given in detail but presented through striking visual and auditory images: "The noise in traffic," "those tedious car sounds," "casual beeps..." "music flowing out into the streets." She remembers the night with other auditory images such as "whistling," "baby crying," "a man's shout at his woman."²⁷ The sensitive character was exposed to all these sounds while the murderer was plotting his betrayal. Her sensitivity manifests itself not only in her hidden impressions of "lunapark" or "fruit and vegetable casseroles" but also in the following statement: "So are we. And I mutter, our faces just shine with powder, makeup."²⁸ She then goes on her narration: "It's just begun raining. I wrap up my mantle tightly on my back. Words fade... the vapours coming out of my mouth are running out. I rest my head on your chest, hugging strongly. You breathe fast. Your chest is like that of a bird."

The murderer, the addressee, is associated with a "bird" whose trembling breathing may not always be a sign of hope. The past reminiscence provides an important account of the crucial events; yet brings about new questions as well.: "I cannot understand the reason for the sheer silence then."²⁹ The choice of the murderer as addressee needs elaboration because the implied reader cannot make sure the woman is murdered. She may have committed suicide because as far as the reader is concerned, the character is a lonely, estranged, isolated schizophrenic persona having no pleasure from life. As she

²⁶ Türk, 2012: 48. Original Text: "Ana caddeden geçen otomobillerin o bildik sesi buluyor seni. Işıklı caddelerde dolaşmıştık. Bir evin penceresini sonra perdenin çekilişini, ışığın yitişini de görmüştük. Müziğin o duvarların ardından sokağa taşması da bildikti."

²⁷ Türk, 2012: 48.

²⁸ Türk, 2012: 48.

²⁹ Türk, 2012: 48.

says: "I died once again" the attentive reader realizes that she feels already spiritually dead. This implies that the story is about her physical death rather than her spiritual death or psychological persecution. The obsolete passage of time and the tedious days bring no happiness and the happy moments in her life are almost annihilated. The calm, relatively secure and peaceful moment of kissing and hugging can be the best moment to end. The strong heartbeat of the beloved can be a sign of the plotting against the protagonist or a sign of the anxiety of the sensitive character preparing for suicide. Since the narrator is technically and ideologically unreliable, there is no way to know certainly more about it.

The history of the construction field and the recollection of the childhood days mark another narrative level and shift to spatiality. The Kafkaesk and Beckettian references to the innocent character who is compared to "an insect" also recalls J. Alfred Prufrock. The dirty and muddy puddle is compared to the jar where the flies are imprisoned to death. Her longing for old peaceful and innocent days is represented in her love for the kites. The city where buildings obtrude into the skies are of note here since the protagonist is against dehumanization and as an ideological speaker her stance against modern life and critical implications against urbanization process calls for childhood memories through spatiality. These spatial punctuations scattered along the temporal line of the story also provides the implied reader with a proleptic element: "I remember it raining cats and dogs in the late summer, gradually filling up in the drainage with water and turning it to a dirty puddle. I ever dislike muddy ponds"³⁰ where the "dead" protagonist now addresses the implied reader. Then the temporal time is reinstated and narration shifts to the external world and clock-time. At this frame narrative level, the narrator-focalizer tells the implied reader the pivotal event (murder or suicide) of the story. As regards the implied author it is a very well complication of the truth and questioning of the truth-value of fictionality. From the perspective of the neighbourhood people it is most probably a suicide or an accident. From

³⁰ Türk, 2012: 48.

the perspective of the narrator-focalizer it is an incident of murder. From the perspective of the implied reader both are possible.

When the decayed body is discovered in the puddle, the only thing they can objectively see is a cadaver but the persona with her depth, inner side and subjectivity. The implied reader knows much more than the neighbourhood thanks to spatial data delivered throughout the story. What is more interesting is that the “up (surface/temporal) and down (inner/spatial)” structure of the narrative can be taken as a mere projection of a dead body floating up and down in the dirty water, drifting backward and forward in the murky waves.

BIBLIOGRAPHY

Çıraklı, Mustafa Zeki (2010), *Narrative Strategies and Meaning in Golding's Fiction*, Saarbrücken: VDM Publishing.

Genette, Gerard (1981), *Narrative Discourse, An Essay in Method*. Trans. J. E. Lewin. Ithaca & New York: Cornell University Press.

Golding, William (1990), *Pincher Martin*, London: Faber&Faber.

Bal, Mieke (1997), *Narratology, Introduction to the Theory of Narrative*. Second Ed. Toronto: University of Toronto Press.

Booth, Wayne C. (1991), *The Rhetoric of Fiction*. Second Ed. London: Penguin Books.

Eliot, T.S. (1917), *Prufrock and Other Observations*, www.poets.org/poetsorg/poem/

Rimmon-Kenan, Shlomith. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. Second Ed. London: Routledge Press, [2002] 2008.

Beckett, Samuel (1994), *Trilogy (Molloy, Malone Dies and The Unnamable)*. London: Calder Publications.

Güller, Gamze (2016), “İnsanlığı Kuşatan Öyküler” *Varlık Dergisi*, Şubat 2016. <http://serkan-turk.blogspot.com.tr/2016/04/insanligi-kusatan-oykuler-gamze-guller.html>

Hynes, Samuel (1987) "On Pincher Martin". *Novels, 1954-1967, A Casebook*. Ed. Norman Page. London: Macmillan.

Kafka, Franz (1972), *Metamorphosis*, Bantam Books, New York.

Karakaşlı, Karin (2012), "Uzak Yaz'a Dair" (Of Summer Far Back: A Review)," *Sabah Kitap*.

Turan, Ömer. "Şahit Olduğumuz Kişi Ve Olaylara Başka Açılardan Bakmaya Çalışıyorum: Interview with Serkan Türk. www.edebiyathaber.net.

Türk, Serkan, (2012), *Uzak Yaz (Summer Far Back)*. İstanbul: Dedalus Yayınları.

Woolf, Virginia (1996), *To the Lighthouse*. London: Penguin Books.

Yılmaz, Ercan (2014), "Remembrance of Summer Reflections: Interview with Serkan Türk," *Kül Öykü* <http://serkan-turk.blogspot.com.tr/>

TEMPORAL AND SPATIAL ARRANGEMENTS IN SERKAN TÜRK’S POSTMORTEM NARRATIVE: “I DIDN’T CRY WHEN I DIED”

Abstract: Serkan Türk’s fiction represents a new generation of storytelling bringing together universal themes as well as local issues. He bears a considerable position in modern Turkish storytelling as having employed modernist narrative techniques. This study explores narrative technique in Serkan Türk’s postmortem narrative, “I Didn’t Cry When I Died” and argues that the author plays with atemporality incorporating temporal and spatial elements through the representation of the consciousness of the protagonist, who is also the first person narrator and internal focalizer in the story. It is shown that shifts between temporal and spatial axis help to reveal the character’s past and present, her intellectual and physical condition, and her resistance to nonexistence.

SERKAN TÜRK’ÜN “ÖLDÜĞÜMDE AĞLAMADIM” İSİMLİ ÖLÜM ARDI ANLATISINDA ZAMANSAL VE UZAMSAL ÖĞELER

Özet: Serkan Türk’ün öyküleri, modern hikaye anlatımını yerel meselelerle olduğu kadar evrensel temalarla da buluşturur. Yazarın, modernist anlatı tekniklerini başarıyla kullanması bakımından Modern Türk öykücülüğünde kayda değer bir yer edineceği anlaşılmaktadır. Bu çalışma, Serkan Türk’ün “Öldüğümde Ağlamadım” adlı ölüm ardı (post-mortem) anlatısındaki tekniği irdelemekte, yazarın aynı zamanda birinci tekil şahıs anlatıcı-odaklayıcı olan kahramanın bilinci dolayımında zamansal (temporal) ve uzamsal (spatial) öğeleri karıştırarak zamandışılığı araştırdığını ileri sürmektedir. Buna göre, karakterin geçmişi ve bugünü, zihinsel ve fiziksel durumu ve ölüme yani yok oluşa karşı direnci, zamansal ve uzamsal eksenler arasındaki gelgitler aracılığıyla betimlenmektedir.

Key Words: Narrator-Focalizer, Postmortem Narrative, Temporal and Spatial Arrangements, Narrative Levels

Anahtar Kelimeler: Anlatıcı-odaklayıcı, Ölüm ardı (post-mortem) Anlatı, Zamansal ve Uzamsal Öğeler, Anlatı Düzeyleri

SİYASAL VE KÜLTÜREL YÖNLERİYLE TRABZON'DA MUHAFAZAKÂRLIK

Özge KOÇ* - M. Yavuz ALPTEKİN**

Giriş

* Sosyolog, KTÜ., Sosyal Bil. Ens.
Sosyoloji ABD. Yüksek Lisans
Öğrencisi.

** Doç. Dr. KTÜ., Edebiyat Fak.
Sosyoloji Böl. Öğretim Üyesi.

Muhafazakârlık, günümüz toplumlarının büyük kesiminde kabul edilen bir olgu ve özellikle son dönemlerde dünyada ve ülkemizde, siyasetten günlük hayata birçok yerde sıkça anılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle bir siyasi ideoloji olarak ele alınan muhafazakârlığı, bir düşünme biçimi ve mizaç olarak tanımlayanlar da bulunmaktadır. Bir anlamda, hayata bakış açısını anlatan ve çeşitli kaynaklardan beslenen muhafazakâr düşünce biçiminin, tarihsel süreçte meydana gelen birtakım olaylar sonucunda ideoloji haline geldiği ifade edilmektedir. Ortaya çıkışı itibariyle Batı kökenli olan muhafazakârlık, onu hazırlayan koşullar sebebiyle de modern bir ideoloji olarak adlandırılmaktadır. Siyasal muhafazakârlık temelde hâkim sınıfların ideolojisi olduğundan, şehir halkının muhafazakârlığına yönelik yapılan bu çalışmada muhafazakârlık, toplumsal değerlerin sürekliliği üzerinde duran kültürel muhafazakârlık bağlamında; gerek Türkiye muhafazakârlığı gerekse Trabzon ili halkının muhafazakârlığı bireysel veya toplumsal anlamda bir düşünme biçimi, duyuş ve mizaç şeklindeki muhafazakârlık tanımı doğrultusunda ele alınmıştır.

Muhafazakârlığın temel referansı 'gelenek'tir; bu ise muhafazakârlığın her yerde aynı özellikleri içeren sabit bir olgu olmadığı anlamına gelmektedir. Bunun

yanı sıra muhafazakârlığın değişen geleneği geride bırakan ve her daima mevcut durumu korumaya yönelik bir anlayış olması muhafazakâr düşüncenin çeşitliliğe sahip olduğu ve zamana göre farklılaştığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla her toplumun tarihi, kültürü ve içinde bulunduğu koşullar farklılık gösterdiğinden, muhafazakârlığın varlığı, ortaya çıkışı, gelişimi hatta değişimi de içinde bulunduğu topluma özgüdür. Bu anlamda Türkiye'deki muhafazakârlık, Batı'daki muhafazakâr düşünce ile hem benzer hem de farklı özelliklere sahip olan, onun tarihsel ve toplumsal dinamiklerinin şekillendirdiği bir olgudur.

Çalışmanın odağında yer alan Trabzon ili Türkiye'de muhafazakâr olarak anılan şehirlerden biridir. Trabzon'un özellikle son yıllarda ulusal meselelere verilen muhafazakâr tepkiler ile varlığını hissettirdiği gözlenmekte ve şehir bu bağlamda diğer kentlerin önüne geçtiği görüntüsünü vermektedir. Trabzon'un bu özel durumu, muhafazakârlık araştırmaları açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, muhafazakârlığın Trabzon'un toplumsal değer ve eylemlerindeki görünümü ve bu konuda Trabzon halkına yönelik algı doğrultusunda, Trabzon halkının muhafazakâr düşünce ve tutumlarının muhafazakâr temalar ile geleneksel unsurlar bağlamında irdelenmesi ve Trabzon kültürü ve kimliği açısından öne çıkan özellikler ile muhafazakârlık arasında ilişki kurulması amaçlanmıştır. Çalışma esas itibarıyla muhafazakâr olduğu varsayılan Trabzon halkına yönelik durum tespiti özelliği taşımaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde muhafazakârlığın tanımı, ortaya çıkışı, temel türleri ve muhafazakârlığın temel parametreleri (gelenek, aile, birey ve toplum, otorite, devlet ve hiyerarşi, toplumsal düzen, değişim ve devrim, akıl ve faydacılık, din ve ahlâk, mülkiyet ve ekonomi, özgürlük, siyaset ve demokrasi, milliyetçilik, ihtiyatlılık), muhafazakârlık-ideoloji sorunu, muhafazakârlık algısı ve yeni-muhafazakârlık kapsamında genel kavramsal ve kuramsal çerçeve aktarılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye muhafazakârlığının Batı muhafazakârlığı ile benzerlikleri ve farklılıkları, Türkiye'deki muhafazakârlık algısı, Türk muhafazakârlığının başlıca

özellikleri (Anadolucu milliyetçilik, Doğu-Batı sentezi, Türk-İslâm sentezi, devlet algısı) ve özgülüğü tartışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, çalışmanın odak noktası olan Trabzon'un, muhafazakârlık kapsamında ve araştırmanın amacına yönelik olarak ele alınabilecek temel kültürel özellikleri (aile, ataerkil yapı, kadının konumu, göç/gurbetçilik, hemşericilik, yardımlaşma/dayanışma, devlet, vatanseverlik, milliyetçilik, dil, mutfak/yemek kültürü, giyim-kuşam, futbol), Trabzon kimliği (Karadenizlilik, coğrafya, tarih ve davranış kalıpları, kent kimliği) ve yine muhafazakârlıkla ilişkilendirilmesi açısından önemli olarak Trabzon'da meydana gelen sosyo-kültürel değişimler üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın son bölümünde ise Trabzon'daki muhafazakârlığın, varlığının, derecesinin tespitinin ve Trabzon'da öne çıkan değerler doğrultusunda bu değerlere ilişkin reflekslerin ölçülmesi ile de Trabzon halkının muhafazakârlığının özelliklerinin ortaya koyulmasının amaçlandığı bir saha çalışması yer almaktadır. Saha çalışması kapsamında ulaşılan bulgular, genel anlamdaki Trabzon algısına, Trabzon halkının yörenin kültürüne ve değerlerine yönelik düşüncelerini muhafazakârlıkla ilişkilendirmek adına bu değerlere ve çalışmanın birinci bölümünde aktarılan muhafazakârlığın temel parametrelerinin Trabzon halkının düşüncesiyle örtüşme durumunu saptamaya ilişkin ifadeler ve sorularla elde edilmiştir.

Kavramsal ve Tarihsel Çerçeve

Bir kavram olarak “muhafazakârlık”, “muhafaza” ve “kâr” kelimelerinin bir biresimidir ve sonuna da bir dünya görüşünü/ideolojiyi, bir duruşu, taraflılığı/taraftarlığı ifade etmesi anlamında “lık” ekini almıştır.¹ Muhafazakârlık, Latince “conservare” ve “conservatismus” kelimelerinden türetilen ve “korumak” ya da “olduğu gibi muhafaza etmek”, “mevcut yapıya hayat veren geleneksel değer ve normları koruma taraftarlığı” anlamına gelen bir kavramdır.² “Muhafazakârlık kavramıyla vurgulanan, toplumsal dokuyu diri tutması açısından kültürel mirasın korunması, toplumsal hafızanın diri tutulması yani sürekliliktir.

¹ Coşkun ve Genç, 2015: 29.

² Akkır, 2015: 25.

Süreklilik ise daha çok örf ve adetler, gelenekler, inançlar, anılar ve tarihi miras gibi korunmaya layık görülen değerlerde kendisini gösterir.”³ Muhafazakârlığa ilişkin tanımlar, onun bir siyasal ideoloji, bir düşünce geleneği, bir üslup ya da bir mizaç olduğu konusundaki farklı görüşlere göre çeşitlilik göstermektedir.

Muhafazakârlık sürekli değişen bir duruma, kapitalist modernleşme sürecine bir tepkidir. Ama bu tepki eski olanı her haliyle koruma değil, daha yeni daha modern olan bir şeye karşı mevcut olanı korumadır. Muhafazakârlık aslında aşırı bulduğu gelişmelere karşı olup verilen tepkiyi de mevcudu kutsallaştırarak yapar. Din, devlet, otorite, cemaat, gelenek ve tarihe önem verir; ancak bunları da ihtiyaca göre hep yeniden kurar. Muhafazakârlık bu haliyle sosyolojideki tipik bir tampon kurum olarak açıklanabilir. Çünkü savunulan şey eski yapı ile yeni yapı arasında bir geçiş aşamasıdır ve eski kadar yeni olanın özelliklerini de taşımaktadır.⁴

Muhafazakârlığın tanımı üzerinde bir uzlaşma olmamakla birlikte yapılan tanımlarda çoğunlukla muhafazakârlığın, bireysel veya toplumsal anlamda bir mizaç ve bir tutum veya ideoloji olmak üzere iki şekilde ele alındığı görülmektedir. Bu sebeple muhafazakârlığın, “ontolojik muhafazakârlık” veya gündelik muhafazakârlık ve “modern muhafazakârlık” veya kültürel, ideolojik bir tavrı içeren muhafazakârlık şeklindeki en genel ayırım üzerinden tanımlanabilmesi mümkündür. “İdeolojik olmayan muhafazakârlık, bütün toplumlarda her zaman var olagelmıştır. İnsanlar, buldukları toplumun değerler sistemi içinde yaşarlar. Bu tür muhafazakârlıkta tanıdık, bildik olanı kaybetme korkusu, yeniliğin getireceği riskin bilinemez oluşu insanı korkutur. Bunun yerine yaşamın geleneksel yoluna bağlanmak insana güven verir.”⁵

Muhafazakârlık, ideolojik ve siyasal yönünün yanında bir de kişilik eğilimi olarak veya durumsal muhafazakârlık şeklinde de ele alıp incelenebilmektedir. “Kişilik eğilimi olarak muhafazakârlık, geleneksel yaşam ve çalışma biçimlerinde meydana gelen kopuşlara, köklü değişikliklere karşı, doğal ya da

³ Düzenli, 2014: 108.

⁴ Aydın, 2002: 64-65.

⁵ Vural, 2011: 42.

kültürel güdülenme yoluyla oluşan direnme eğilimidir.” Bu eğilim, her ülkede birçok kişinin günlük davranışlarına yansıyan bir mizaç, psikolojik tutum ve tavır alış biçimidir. “Bu tür muhafazakârlığın en önemli özelliği, adetlere bağlılık, durağanlık, istikrar arayışı, olağandışı ve düzensiz olana karşı duyulan ölçülülük, ait olduğu sınıfın diğer üyelerine benzemek için aşırı çaba ya da onlardan ayrı düşme endişesidir.” Bu muhafazakârlık biçiminde bireyler, sosyal çevrelerinin ve bu çevreden kaynaklanan geleneksel değerlerin ve tutumların etkisiyle, duygusal ya da pragmatik nedenlerle statükonun değişmesini istemezler.⁶

Bu bağlamda muhafazakârlığı ontolojik açıdan ele alan Oakeshott'a göre “Muhafazakâr olmak belli biçimlerde düşünme ve davranma eğiliminde olmaktır; belli tür davranışları ve beşeri durumların şartlarını diğerlerine tercih etmektir; belli tür seçimleri yapmaya eğilim göstermektir.”⁷ Muhafazakârlığın ideolojiden farklı olduğunu düşünenler, onu daha çok “insan zihninin doğal bir mizacı” şeklinde ele alma eğilimindedirler. Buna göre muhafazakârlık, böyle bir üslup olarak hiç şüphesiz her yerde tek başına bulunmamakta, çoğu kez başka üsluplar ile kesişmektedir. “Daha doğrusu muhafazakârlığın koruyacak şeylere ihtiyacı olduğu kadar, koruyacak şeyleri olanların da muhafazakârlığa ihtiyacı bulunmaktadır. Bu anlamda muhafazakârlık, her siyasal rejimde görülebilir nitelikte olan genel bir duyuş, tutum ve tavidir.”⁸

Muhafazakârlığı ideoloji olarak ele alan düşünürler, onu belli bir tarih ve sosyal duruma bağlı olması nedeniyle ideolojiyle ilişkilendirir. “Muhafazakârlık ideoloji olarak ele alındığında, genel olarak eskiyi koruyup, değişime karşı olmasının yanı sıra siyasal yaşamda, sağ kanat ideolojileri işaret eden ve geleneksel değerleri koruyucu, devrimci düşüncelere, reformlara ve modernizasyonları savunanlara karşı olanı ifade etmektedir.”⁹ Bu anlamda modern muhafazakârlık, muhafazakârlığı ideoloji olarak ele alan Mannheim'ın da söylediği gibi, “bilinçli hale gelmiş gelenekçilik”tir. “Çünkü muhafazakârlar, önceden

⁶ Ergil, 1986: 270-271.

⁷ Oakeshott, 2004: 55.

⁸ Vural, 2011: 43.

⁹ Vural, 2011: 45-46.

ontolojik muhafazakârlar iken, geleneği kaybettiklerinde, onun farkına vararak bilinçli, modern ya da “entelektüel/politik muhafazakârlar”a dönüşmüşlerdir.” İlk ayrımında bilinçdışılık ve olağanlık hâkimken, ikincisinde varoluşun muhafazakâr yanını keşfetme, bilincinde olma ve savunma hâkimdir. Bu keşif ise, Batı, geleneği kaybettiği sırada gerçekleşmiştir.¹⁰ Bu nedenle muhafazakârlık, olaylar ve düşünceler karşısında tepkisel bir duruşu ifade ettiği şekliyle bir “tutum”, düşünsel mücadele ile başlayan ve zaman içerisinde kendi iç dönüşümünü de sağlayarak toplumsal-siyasal bir projeye dönüştüğü hâliyle bir “ideoloji” olarak ele alınabilir.¹¹

Dolayısıyla muhafazakârlığın tarihini insanlık tarihinin başlangıcına kadar geri götürebilmek mümkündür. “Zira muhafazakârlığın gündelik dildeki kullanımına uygun olarak çağrıştırdığı, geçmişe ilişkin nostaljik hatırlamalar, din ve geleneksel yapının korunmasına yönelik aşırı hassasiyet ve hızlı değişmeden duyulan tedirginlik, insan toplulukları arasında tarihin hemen her devrinde görülmüştür.” Oysaki siyasal bir ideoloji olarak muhafazakârlığın varlığı, köklü yapısal değişimin hakkını en fazla veren olguya, yani devrime ve devrimci pratiklere borçludur. Böylece muhafazakârlık, devrimlerin yarattığı hızlı dönüşümün toplumsal dokuda meydana getirebileceği tahribattan duyulan kaygının ürettiği savunmacı bir yaklaşım haline gelmiştir.¹²

“Muhafazakâr fikir ve doktrinler ilk defa 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır.”¹³ Muhafazakârlığın bir düşünce akımı olarak doğup şekillenmesinde üç tarihsel olgu büyük rol oynamıştır. Bunlar Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Hareketi’dir. Bu üç olgu tarih sahnesine çıktıktan sonra, kendilerinden önce yapısal ve düşünsel olarak ne kadar kurum, gelenek, değer ve düşünce akımı varsa hepsini yadsımış ve yok etmeye çalışmışlardır. “Söz konusu tarihsel olguların alt-üst ettiği bir dünyada, bireylerin ve sosyal kümelerin içine düştüğü kargaşa ve endişe duygularıyla beslenen, istikrarın ve geleneğin erdemlerini yücelten bir siyasal akımın doğması kaçınılmazdı.”¹⁴

¹⁰ Güngörmez, 2004: 12-13.

¹¹ Vural, 2011: 47.

¹² Beriş, 2004: 49.

¹³ Çetin, 2007: 219.

¹⁴ Ergil, 1986: 269.

Bu tarihsel olgular muhafazakârlığın ortaya çıkışındaki sosyolojik, felsefi ve siyasi temeller olarak karşımıza çıkmaktadır. “Muhafazakârlık sosyolojik bakımdan Sanayi Devrimi'yle birlikte ortaya çıkan yeni sosyal şartların eski değerleri yerinden etmesine, bireyi yalnızlaştırmasına ve geleneksel sosyal yapıların çözümlenmesine yönelik eleştirilerden beslenmiş; felsefi bakımdan 18. yüzyıla damgasını vuran Aydınlanma düşüncesine yöneltilen eleştirilerle, siyasi bakımdan da yine aynı yüzyılın sonlarındaki Fransız Devrimi'nde ifadesini bulan devrimci kopuşlara yönelik tepkilerle bir siyasi ideoloji halinde belirginleşmeye başlamıştır.”¹⁵ Kısacası muhafazakârlık, kendisini önceleyen devrimin doğurduğu ve diğer tüm ideolojiler gibi modernitenin bir ürünü olan olgudur. Devrim deneyimi ideolojik, sosyo-kültürel ve siyasal açıdan dünyanın değişik yerlerinde farklı şekillerde ortaya çıkacağından, bunun sonucu olarak doğan muhafazakârlık da farklı görünümde belirecektir. Bu durum, muhafazakârlığın evrensel açıdan genel geçer öncüllere sahip, sistematik bir ideoloji olarak görünmesini engellemiştir. Devrimin, muhafazakârlığın türemesine sebep olan ve onun özelliklerini belirleyen bir olgu olması sebebiyle, herhangi bir coğrafyada beliren muhafazakârlığı anlamak için müracaat etmemiz gereken ilk adres, “devrim” olgusudur.¹⁶

Devrim karşıtı olarak ortaya çıkan modern muhafazakârlık çoğunlukla “tutuculuk”, “gericilik” ve “yobazlık”la özdeşleştirilerek mesele ilerici-gerici sorununa indirgenmiştir. Gericiler-ilerici ayrımının kaynağında Aydınlanma düşüncesinin ve ilerlemeye inancının yattığı söylenebilir. “Zira Aydınlanma, Ortaçağ toplumsal düzenini, yani geleneği ilerlemenin önünde bir engel ve geride kalmış bir aşama olarak görüyordu. Bununla birlikte gericilik Aydınlanma'nın ürettiği bir ideolojidir ve muhafazakâr bir tutum değil, tam aksine geçmişi olduğu haliyle şimdide yaşatmayı amaçlayan bir radikalizm formudur.”¹⁷ Nisbet'in de belirttiği gibi, gelenekçi-modernist tipolojisi muhafazakârlığın önemli bir özelliğidir. Bu tipolojinin ortaya çıkışının gerisinde, muhafazakârların bir yanda toprak, aile, sınıf ve dine da-

¹⁵ Yayla, 2008: 157.

¹⁶ Beriş, 2004: 50.

¹⁷ Güngörmez, 2004: 15-16.

yanan örgütlenmesiyle devrim öncesi dönem ile diğer yanda devrim demokrasisi ile sanayicilik ikiz gücünün Batı Avrupa'ya soktuğu çok daha bireyci, kişiselikten uzak ve sözleşmeye dayalı toplum türü arasında yaptıkları ayırım yatar.¹⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere muhafazakârlığın gericilikle eşdeğer görüldüğü negatif tutumun, muhafazakârlığın tarihsel ve felsefi mirası göz önüne alındığında yüzeysel olduğu soncuna ulaşılabilir. Muhafazakârlığın tutucu ve değişme karşıtı olma derecesi ise muhafazakârlık türlerine göre farklılık göstermektedir.

Yatay Farklılaşma ve Dünyada Muhafazakârlığın Belirgin Uygulamaları

“Bireysel muhafazakârlık modern ideolojilerle karşılaşınca, kolektif bir şekle dönüşerek kendi paradigmasını oluşturmuştur. Kolektif bir ideoloji olarak muhafazakârlık, kimi zaman dini bir muhafazakârlık, kimi zaman bir devlet muhafazakârlığı, kimi zaman bir ideolojik muhafazakârlık şeklinde ortaya çıkmıştır. Her ülkenin, her ideolojinin muhafazakârlığı kendi sisteminin rengini taşımaktadır.”¹⁹ Dolayısıyla bütün toplumlarda aynı özellikleri göstermeyen muhafazakârlık, ülkelerin kendi şartlarına göre şekillenmekte ve dinî, siyasi, bireysel, ekonomik ve toplumsal açılardan çeşitli şekillerde sınıflandırılabilmektedir.

Muhafazakârlığın varlığı, karşısında konumlandığı olguya bağlı olduğundan standart bir muhafazakâr anlayışa ulaşmak zordur. Fakat temel olarak ikili bir ayrıma giderek muhafazakârlığı “siyasal muhafazakârlık” ile “kültürel muhafazakârlık” biçiminde, aynı ideolojinin iki ayrı damarı olarak ele almak mümkündür. Bu iki unsur belli dönemlerde bazı keşişme noktalarında buluşabilir ya da farklı dönemlerde zıt kutuplarda yer alabilirler; ortaya çıkış koşulları, ideolojik söylemi ve iktidarla olan ilişkileri farklı bir seyir izleyebilir. “Siyasal muhafazakârlığın temel kaygısı, kurulu düzenin mümkün olduğunca değiştirilmeden, koşullar zorladığı takdirde ise ana yapıyı bozmayacak küçük değişikliklerle devam etmesi, toplumsal ilişkiler ile kurumlarda sürekliliğin sağlanmasıdır.” Bu anlamdaki muhafazakârlığın temelinde hâkim sınıfların ideolojisi olduğu söylenebilir. “Kültürel muhafazakârlar ise yüzyılların birikimi

¹⁸ Nisbet, 2002: 95.

¹⁹ Nazlı, 2007.

olarak beliren toplumsal değerlerin sürekliliği üzerinde durur. Bunlar, örneğin dinin toplumsal yaşam üzerindeki önemine vurgu yapar; bunun yanında toplumun geleneksel kültürüne ait değerlerin korunmasını savunurlar.”²⁰

Muhafazakârlığın ortaya çıktığı Batı dünyasında gelişmiş olan muhafazakârlığı ise “felsefi” ve “siyasi” muhafazakârlık olarak iki ana kategoride değerlendirmek mümkündür. Aslında bu iki muhafazakârlık tümüyle birbirinden farklı olmadığı gibi tümüyle birbirinin aynısı da değildir; ikisi arasında bir geçişkenlik ve etkileşim her zaman söz konusu olmuştur. Daha doğrusu siyasal muhafazakârlık kendisine dayanak olarak felsefi muhafazakârlığı esas almıştır.²¹ Bu muhafazakârlık türlerinden siyasi muhafazakârlığa “Kıta Avrupa’sı ve İngiliz Muhafazakârlığı”, felsefi muhafazakârlığa ise “Amerikan Muhafazakârlığı” olmak üzere iki farklı düşünce geleneği kaynaklık etmiştir.

Kıta Avrupa’sı ve İngiliz Muhafazakârlığı

Kıta Avrupa’sında Fransız ve Alman olarak isimlendirilen iki tür muhafazakârlık gelişmiştir. Fransız muhafazakârlığı daha radikal, katı, uzlaşmaz ve reaksiyoner özellikler taşıyan; gelenekleri, monarşiyi, kilise eksenli cemaat yapılarını savunan; devrim ve ilerleme düşüncesini şiddetle eleştiren ve bunlara karşı çıkan bir muhafazakârlık türüdür.²² Fransa’da gelişen siyasal muhafazakârlık, reaksiyoner ve devrimci Fransız siyasal modernleşmesine karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır.²³ Fransız muhafazakârlığına özgü bir öge olan cemaatin bu denli baskın olmasında, cemaatler olarak örgütlenmiş Fransız dinsel ve toplumsal yapının rolü büyüktür. Fransız muhafazakârlığındaki dinsel vurgu ise öncelikle kiliseye savaş açan devrime yönelik bir tepkidir.²⁴

Alman muhafazakârlığı ise pratik bir siyaset olmaksızın ziyade felsefi nitelikler taşıyan, tüm yaşam alanlarında devletin merkeziliğini kabul eden, otorite ve hiyerarşi merkezli bir muhafazakârlık türüdür. Bu

²⁰ Beriş, 2004: 51.

²¹ Çaha, 2004: 17.

²² Akkır, 2015: 39.

²³ Çaha, 2004: 17.

²⁴ Vural, 2011: 49.

farklılıklara rağmen, birisi devleti diğeri din ve gelenekleri merkeze aldığı için her iki muhafazakârlık da otoriter bir nitelik taşımaktadır.²⁵

İngiliz muhafazakârlığının en önemli özelliği gelenekçi olması; buna göre de vatanseverliği ve otoriteyi vurgulayan ve sosyal ve siyasal değişime karşı anti-modern bir tutum içerisinde olmasıdır. İngiliz muhafazakârlığı, gelenekçi olması sebebiyle var olan kurumların desteklenmesini savunarak, tarihselliğin var olan kurumlara meşruluk verdiğini düşündüğü için kurumsal düzeyde mevcut yapıdaki değişikliklere karşı çıkar. İngiliz muhafazakârlığının en temel özelliklerinden birisi de liberal özellik taşıması ve pragmatist oluşudur. İngiliz muhafazakârlığı 20. yüzyılda klasik liberal değerleri savunmaya ve kolektivizm ve devlet müdahaleciliğine karşı serbest girişim ve bireyciliği öne çıkarmaya başlamıştır.²⁶

Amerikan Muhafazakârlığı

Amerikan tecrübesi, muhafazakârlığın kaynağı olan Fransız Devrimi'nden oldukça farklı bir nitelik arz eder. ABD'nin kuruluşundan beri egemen olan anlayış liberalizm olmuş ve Amerikan muhafazakârlığı ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra ön plana çıkmaya başlamıştır. "Amerika'daki gelişmelerden etkilenen bu muhafazakârlık anlayışı, Fransız Devrimi'nin soyut, rasyonalist ve devrimci niteliğini eleştirerek modern dönemin kurumlarını geleneksel yapı ile bütünleştirmeyi amaçlamaktadır." Amerikan muhafazakârları modern toplumun kurucu ilkelerini reddetmek yerine, anayasal demokrasiyi ve serbest piyasayı sonuna kadar desteklemeyi tercih ederek yerel otoriteleri, cemaatçiliği, dinsel değerleri de muhafazakârlığa eklemektedir.²⁷ Amerikan muhafazakârlığının birtakım temel özellikleri; devamlılık, otorite, toplum, Tanrı-insan ve ahlâk, görev-haklar ve sorumluluklar, demokrasi, mülkiyet, özgürlük, meritokrasi ve anti-komünist tepkidir.²⁸

Özetle, Kıta Avrupa'sı muhafazakârlığı genel olarak Fransız Aydınlanmasında tanımlanan, rasyonalist ve devrimci teorilere kaynaklık eden Aydınlanma aklının siyasi proje ve uygulamalarına karşı devrimci bir

²⁵ Akkır, 2015: 40.

²⁶ Vural, 2011: 53-54.

²⁷ Akkır, 2015: 41-43.

²⁸ Vural, 2011: 56-58.

tepkiyi oluşturmaktadır. “Bu anlamda Fransa’da gelişen muhafazakâr düşünce ve hareket, toplumdaki devrimci düşüncelere karşı, toplumsal geri-devrimci hareketi ifade etmektedir. Yani muhafazakârlık, zaruri olunan durumlarda devrimle eskinin yeniden getirilmesini talep ederek tepkici bir tutumu amaç edinmiştir.” Buna karşılık, İskoç Aydınlanmasının düşünce geleneği içinde yer alan İngiliz muhafazakârlığı, toplumsal ilerlemeyi toplumun tarih, gelenek ve tecrübesine dayandıran evrimci bir geleneği oluşturmuştur.²⁹ Böylece muhafazakârlık İngiltere’de durumsal, Fransa’da tepkici ve Almanya’da ideal bir özellik sergilerken, Amerikan muhafazakârlığı ise değişimi demokratik gelişmenin bir parçası olarak gören bir anlayıştır.³⁰

Muhafazakârlığın Kurumsal Unsurları

Gelenek

Muhafazakârlığın temel referansı olan gelenek, insanların iradelerinden ve eylemlerinden bağımsız olarak sosyal ve siyasal hayatı ve işleyiş şekillerini tayin eden, idare eden, tarihi ve tecrübi birikimlere ve değerlere dayalı kanunlar ve uygulamalardır. Ortak bir tarihsel miras, siyasal iktidarın devamlılığı, ahlâki birlik, siyasal ve toplumsal kültür gibi temel bağlaşımların ortak kabulünü ifade eden gelenek, toplumların kuşaktan kuşağa aktardığı sosyal sermayedir. Geleneği güçlü kılan şey, onun bugünün birey ve toplumsal değerleri tarafından meşrulaştırılmaya ihtiyaç duymamasıdır. Gücünü, en büyük ulaşılmazlık olan geçmişten alan gelenek, kurallarını kendi yarattığı ve insanların farkına bile varmaksızın uyduğu, kutsallıklar ve üstünlükler atfettiği yasalara, sembollere, mitolojilere, ritüellere sahip olduğu için güçlüdür.³¹

Muhafazakârlara göre geleneksel kurum ve normlar bir toplumun tarihsel tecrübesinin somutlaşmış birikimleridir ve bu birikim tek bir insan aklının spekülâtif çabasıyla erişilemeyecek kadar derindir. Ayrıca, muhafazakârlar geleneğin sürekliliğinin toplumun kimliğinin omurgasını oluşturduğunu düşünürler.³² Toplumun ortak hafızası, kimliği, kişiliği, toplumun tecrübe yoluyla edinmiş olduğu bu değerlere

²⁹ Akkaş, 2006.

³⁰ Vural, 2011: 61.

³¹ Çetin, 2007: 232-233.

³² Erdoğan, 2004: 5.

dayanır. Bu değerler bir toplumdaki temel sosyolojik ve siyasal kurumların, yasaların ve ahlâki değerlerin de ana referansını oluşturur. Toplumsal ilişkileri belirleyen ana çerçeve de toplumun kolektif tecrübesinden süzülerek gelen gelenek ve göreneklerdir. Bu yönüyle gelenek ve görenekler bireyleri engelleyen değil, aksine koruyan birer pozitif değer olarak algılanırlar. Muhafazakârlar, gelenek ve göreneklerden kaynaklanan her tür kural ve kalıbın toplumu, dolayısıyla bireyleri koruyucu, kollayıcı ve geliştirici olduğunu kabul ederler. Gelenek ve görenekler zamanla toplumun ana yapısına uygun olacak tarzda kendini yeniler ve müdahale edilmediği zaman bu kendini yenileme fonksiyonel biçimde olduğundan toplumsal organizma zarar görmez. Bu bakımdan muhafazakârlar için gelenek ve göreneklerin kendi doğal evrimi içinde kendi değişimini yapması öngörülür.³³

Muhafazakârlar için toplumsal tecrübeye dayanan, doğruluğu ve faydalılığı zaman tarafından test edilmiş olan geleneklere saygı duyulması zorunludur. Gelenekler toplumsal yaşam sonucu oluşan, toplumu var eden ve bir arada tutan değerlerdir ve bu bakımdan mutlak surette korunmaları gerekir. Bu anlamda gelenek ve muhafazakârlık iç içedir; gelenek, muhafazakârlığın savunduğu ve korunmasını istediği biriktir.

Muhafazakâr düşüncüyü yönlendiren ana ilkelerden biri de ihtiyatlılıktır ve gelenekle iç içe bir kavramdır. Muhafazakâr düşünce geleneğinde ihtiyatlılık ilkesinin dayandığı temel, doğal düzendir. Doğa ve onun parçası olan toplum son derece karmaşıktır ve onun öğeleri arasında çok hassas dengeler oluşmuştur. Bu sebeple ihtiyatlılık, toplumu düzeltmek için atılacak her adımın çok uzun vadeli sonuçlarını önceden kestirmeyi gerektirir. Burada amaç, toplumsal istikrarı sağlamak ve sürdürmektir. Bununla birlikte ihtiyatlı bir muhafazakâr, somut durumlar karşısında savunduğu ilkelerin geçerliliği kalmayınca yeni seçimler yapmak durumunda kalabilir. Bu seçimler ise mevcut seçeneklerden birini yeğlemek biçiminde gerçekleşir. Kısacası, eski yol ve yöntemlerin başarılı olmaması durumunda muhafazakârlar çareyi değiştirmeyi benimsemekte bulur. İnançları ve

³³ Çaha, 2004: 21-22.

eğilimleri doğrultusunda değişime uymaya ve onu kendisine uydurmaya çalışır.³⁴

Birey ve Toplum

Muhafazakâr teoriye göre birey, ontolojik açıdan zayıf, sınırlı ve yetersiz olduğundan, onun aile, din, gelenek gibi kurumlarla desteklenmeye; toplumun ve geleneğin tecrübe birikiminin kılavuzluğuna ihtiyacı vardır.³⁵ “Muhafazakâr düşünceye göre, insanın mükemmel olmayan bir varlık oluşu ve sınırlı bir akla sahip olması toplumsal yaşamı zorunlu kılar. Birey, toplum içinde anlam kazanır. Muhafazakârlık, “bireyci” değil “toplumcu” bir düşüncedir.”³⁶

Toplum, muhafazakârların hassasiyetle üzerinde durdukları bir konudur. Onlara göre toplum, geçmişten gelip geleceğe uzanacak olan ve kendisine hiçbir şekilde müdahale edilmemesi gereken organik ve canlı bir yapıdır. Bir organizma olan toplumun, kendisini iç dinamiğiyle yenileme özelliği vardır. Toplumlar zamanın koşullarına göre işlevi bitmiş değerleri, kurumları ve süreçleri yenileriyle takviye ederler. Bu bakımdan, toplum söz konusu olduğunda muhafazakârlarda değişim kavramı da kendiliğinden devreye girer. Toplum sürekli değişim geçiren bir organizma olduğu için, bu organizmada değişime yönelik meydana gelebilecek yapay müdahaleler toplumun yapısını bozar. Bu nedenle muhafazakârlar, toplumsal değişimin kendi doğal evrimi içinde gerçekleşmesine özen gösterirler.³⁷

“Toplumun organik olması, onun bünyesinin ve kurumlarının tabii güçler tarafından şekillendirilmiş olduğu ve bundan dolayı toplumun dokusunun onun içinde yaşayan bireyler tarafından korunması gerektiği anlamına gelir.”³⁸ Dolayısıyla toplumun tarihten getirip geleceğe taşıyacağı değerler ve kurumların kesintiye uğramaması gerekliliği, muhafazakârların “süreklilik”e karşı duydukları hassasiyetin temelini oluşturur.³⁹

³⁴ Ergil, 1986: 282-283.

³⁵ Ardoğan, 2007.

³⁶ Akkır, 2015: 49.

³⁷ Çaha, 2004: 19-20.

³⁸ Erdoğan, 2004: 7.

³⁹ Çaha, 2004: 20.

Aile

Muhafazakârlık, toplumsal kurumlara fazlasıyla önem veren bir düşünce akımıdır. En önemli toplumsal kurumların başında da aile kurumu bulunur. Muhafazakâr teoride toplumun temel birimi, toplumsal düzenin önemli bir etmeni ve geleneksel ahlâkın da koruyucusu olma özelliğinden dolayı aile vazgeçilmez bir kurumdur.⁴⁰ Toplumun en küçük yapı taşı olan aile, geleneğin ve toplumsal değerlerin taşıyıcısı ve gelecek nesillere aktarıcısı olan, toplumsal sürekliliği ve devamlılığı sağlayan temel kurumdur.⁴¹

Aile, neslin devamı, sosyal rehabilitasyon ve sosyalleşme gibi, üstlendiği birtakım fonksiyonlarla toplumun temelini oluşturan bir kurumdur. Aile, bireylerini toplumsal değerler doğrultusunda yetiştiren bir kurum olmakla birlikte değişik inançları, gelenekleri, görüşleri ve alışkanlıkları bireylere aktarmak vasıtasıyla toplumsal çeşitliliği de sağlayan bir kurumdur. Ailenin, muhafazakârlar tarafından altı çizilen önemli işlevlerinden biri de bireylere kazandırdığı kimliktir. Aile, bireyelerine kimlik kazandırmak suretiyle onları topluma kazandıran ve bu kimlik üzerinden dayanışmaya sevk eden bir kurumdur.⁴²

Ailenin önemi, temel eğitim kurumlarından biri olarak kültürel ve toplumsal değerleri geleceğe taşıması; insanlarda toplumlarına mensubiyet ve aidiyet duygularını kuvvetlendirmesinden gelir. Aileye yapılan vurgu, muhafazakârların bireye yüklediği anlamla da ilişkilidir. “Muhafazakâr düşünceye göre, kusurlu olan insanın, iyi ile kötü arasında tercih yapabilmesi ve aynı zamanda ruhsal ve bedensel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için ailenin kurumsal rehberliğine ihtiyacı vardır.”⁴³

Din ve Ahlâk

Muhafazakârlar tarafından önem verilen ve saygı duyulan geleneksel kurumların başında din ve ahlâk bulunmakta; geleneği korumaya yönelik tepki, muhafazakârlığı dine yaklaştırmaktadır. Her din geldiği toplumda bir değişikliğe yol açmakla birlikte, za-

⁴⁰ Ardoğan, 2007.

⁴¹ Akkır, 2015: 43.

⁴² Çaha, 2004: 22.

⁴³ Akkır, 2015: 45-46.

manla kültürleşir ve gelenekleşir. Dinin getirdiği değerler dizisi, ilkeler, kurallar ve kurumlar toplumun önceki kültür, inanç ve geleneğinin yerini aldığı anda, muhafazakârlık açısından da korunması gereken bir unsur olur.⁴⁴

“Din ve muhafazakârlık arasında, tartışılması gerekemeyecek kadar açık bir ilişkinin olduğu sanılır, yani kısaca muhafazakârlığın dini, dinin de muhafazakârlığı gerektirdiği düşünülür.” Ancak din ve muhafazakârlık arasında ortaklıklar kadar farklılıklar da bulunmaktadır. Bu nedenle, her türlü muhafazakârlık tutumun dinî olmadığı, dinî tavrın da muhafazakârlık sayılmadığı sonucuna varılabilir. Muhafazakârlık ile din arasındaki ilişki daha çok toplumsal düzenin ilâhi kökenli olduğu, dinin de bu düzeni korumaya yönelik olduğu varsayımında toplanmaktadır. Hatta bu anlayışa göre devlet, otorite ve tarihe sahip çıkış da bu ilahi kökenle ilgilidir. “Şüphesiz dinin de toplumsal düzene önem verdiği; devlet, otorite ve tarih gibi toplumsallığı çerçeveleyen olguların din açısından da değerli sayıldığı doğrudur. Ancak dine göre toplumsal düzen bizatihi kutsal değildir, sapmalar gösteren bir alandır.”⁴⁵

“Muhafazakârların dini önemsemesinin ana sebebi, dinin toplum için bir motivasyon kaynağı, bir manevî kaynak ve bir ahlâki kaynak oluşturmalarıdır. Din, gelenek ve göreneklerin oluşmasında da önemli bir kaynak olarak yerini alır. Din aynı zamanda toplumsal dayanışmayı, birlik ve beraberliği sağlayan manevî bir bağdır. Muhafazakârların dine verdikleri önemin bir boyutu da cemaatle ilgilidir. Cemaat, dinî değerlerin yaşatıldığı, ayakta tutulduğu, dolayısıyla dayanışma ve birlik ruhunun beslendiği sosyal ortamlardır.” Muhafazakârlar, cemaatin üretmiş olduğu cemaatçi kültürü önemseyerek, komşuluk, arkadaşlık ve dindaşlık ilişkisinin üzerinde hassasiyetle durmaktadırlar.⁴⁶ Dini önemseme sebeplerinden hareketle, muhafazakârların dinle ilişkisinin teolojik açıdan çok, ağırlıklı olarak sosyolojik açıdan; yarar ve işlevsellik temelinde olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla muhafazakârlığın din üstündeki vurgusu dincilikten farklıdır veya en azından zorunlu olarak

⁴⁴ Ardoğan, 2007.

⁴⁵ Aydın, 2002: 65-66.

⁴⁶ Çaha, 2004: 23.

dincilik anlamına gelmez. Hatta muhafazakâr bir kişinin dinin toplumsal işlevini takdir etmesi için dindar olması bile gerekmez. Çünkü muhafazakâr, dini sadece bireysel bir kurtuluş ve manevî bir tecrübe olarak görmez; din önemli bir sosyal birleştirici olması sebebiyle muhafazakârlarca takdir edilir. Buna karşılık dincilik, muhafazakâr bir görüş değildir; çünkü o toplumu dinî değerler doğrultusunda güç yoluyla yeniden düzenlemeyi öngörür. Kısaca, muhafazakârlık dincilikle değil, ama dindarlıkla bağdaşabilen, fakat zorunlu olarak dindarlık da olmayan bir ideolojidir.⁴⁷

Muhafazakârlar dini, toplumun ruhunu oluşturan bir kurum olarak görürler. Bununla birlikte muhafazakârlar, dini, devlete ve topluma hakim olması gereken bir varlık olarak kabul etmezler; diğer bir deyişle muhafazakâr düşüncede teokratik bir din ve siyaset anlayışı yoktur.⁴⁸ Muhafazakâr düşünörlere göre dinin görevi, bireyi ahlâklandırmaktır. Dinin topluma kazandırdığı yegâne değer, bireyin ahlâklı ve erdemli davranabilme yetisidir.⁴⁹

Mülkiyet ve Ekonomi

Muhafazakârların önem verdikleri ortak değerlerin başında mülkiyet gelmektedir. “Onlara göre mülkiyet edinme hakkı, iyi bir toplum tanımının ilk şartıdır. Devletin, düzenin korunması, süreklilik kazanması, mülkiyet ve otorite ile mümkündür. Düzenin korunması bireyler açısından mülkiyetin, dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerin korunması anlamına gelmektedir.”⁵⁰

Muhafazakârlar açısında toplumsal düzenin sağlanmasında gerekli olan en önemli kurumlardan biri olan mülkiyetin temeli ailedir; biri olmadan diğerinin varlığı da söz konusu olmaz. Tarihte Platon’dan başlayıp Marx’a kadar uzanan çizgide mülkiyete yapılan saldırının aileye yapılan saldırıyla el ele gitmesi bakımından aile ile mülkiyet birbirinden kopmaz et ile kemik gibi iki varlığı oluşturmaktadır. Aile ve mülkiyet aynı zamanda toplumsal düzenin temelini oluşturduğu için, bunlarda meydana gelebilecek

⁴⁷ Erdoğan, 2007: 6.

⁴⁸ Çaha, 2004: 22-23.

⁴⁹ Dural, 2004: 125.

⁵⁰ Vural, 2011: 70-71.

olan aşınma toplumsal düzenin de aşınmasına yol açar.⁵¹

Muhafazakârlar, mülkiyet ile özgürlük arasında da kopmaz bir bağ görür. Mülkiyet, statü istikrarının, kalıcı servetin kaynağı olduğu kadar, bu toplumsal ödüllere varmanın simgesi ve özendirici bir unsurdur. Mülk sahibi olma arzusu insanı daha fazla çalışmaya ve yaratıcı olmaya iter. Özgürlük bu anlamda kişisel girişimciliğin, bağımsız çalışmanın ve kazancın en doğal güvencesi olduğu için pratik ve vazgeçilmez önemdedir.⁵²

Bütünsel bir ekonomik teorisi olmayan muhafazakârlık için önemli olan, bir kısım değerleri koruyabilecek ve üretebilecek bir yapılanmanın varlığıdır. “Konjonktür ve toplumsal şartlar toplumu bir arada tutabilecek nasıl bir örgütlenme modeli öngörürse muhafazakârlık ona yakın durur. Bu yüzden kimi muhafazakârların zaman içinde serbest piyasadan yana, kimilerinin ise buna karşı olduğu görülmüştür.” Bu anlamda ekonomik anlayışın eski ve yeni muhafazakârlarda da farklılık gösterdiği görülür. Eski muhafazakârlık mülkiyet ve hiyerarşiyi metalaşmaya, ticaretin ilerlemesine ve demokrasiye direnç aracı olarak görürken, yeni muhafazakârlıkta hükümetin ana hedefi vatandaşların tüketeceği özel hizmetler üretmek değil, daha çok mal ve hizmetin üretimini düzenleyen mekanizmanın çalışır durumda tutulmasını sağlamaktır. Bu noktada yeni muhafazakârlık, devletin ekonomideki rolünü en asgariye indirmeyi hedefler.⁵³

Siyaset ve Demokrasi

Muhafazakâr düşünür ve devlet adamları siyaseti beşeri eylemin bağımsız bir alanı olmaktan çok sınırlı bir etkinlik alanı olarak görmektedirler. Muhafazakârlığın siyasal alanda sınırlılığını savunması, onun insan anlayışıyla ilgilidir. “İnsanın mükemmel olmayışı, aklın sınırlı kapasitesi inancı ve toplumsal alana yapılan ısrarlı vurgu, bu tercihi anlamlı kılmaktadır. Kuşkusuz bunun anlamı, aklın siyasete müdahalesinin engellenmeye çalışılması gibi anlamsız bir çaba değildir.” Muhafazakârlığı belirleyici tu-

⁵¹ Çaha, 2004: 22.

⁵² Ergil, 1986: 280.

⁵³ Çetin, 2007: 226-227.

tum, tecrübe ve bilgeliğin somutlaştığı toplumun değerini vurgularken, onun yetkinlikten uzak ve kusurlu bir varlığın siyasal projelerinin nesnesi olmasını engelleme kaygısıdır.⁵⁴

Muhafazakârlık, siyasal iktidarın bir kişi veya zümrenin elinde yoğunlaşmasını reddederek, dayatmacı ve baskıcı bir hal alan yönetime karşı çıkmaktadır. Muhafazakâr düşüncede otorite önemli bir unsur olmasına rağmen, onun toplumsal kurumları yutan bir güç olmaması gerektiği vurgulanır. Çünkü siyasal otorite, toplumdaki otorite türlerinden sadece birisidir ve etkinlik alanı diğer otoritelerin etki alanının sınırına gelince durmalıdır. “Tüm saygınlığına karşı otoritenin yetkisi, başta aile olmak üzere din, gelenek ve diğer kurumların alanının sınırlarında son bulur.”⁵⁵

Siyasal yönetimin tâbi olması gereken ve toplumdaki topluma değişen sınırlılık, faydacılık vb. ilkeler, yöneten-yönetilen ilişkisinin barışçıl işleyişinin garantisidir. Muhafazakârlara göre insan doğası gereği sosyal bir varlık olduğundan toplumun dışında yaşaması ve başarılı olması mümkün değildir. Toplum ise güçlü ve etkili bir yönetimin dışında ayakta kalamaz; böyle bir yönetimin ayakta kalması ise halkın sadakatine bağlıdır. Buradan hareketle muhafazakârlar, siyasal otoriteyi hukuki ve siyasi meşruluğun ötesinde bir meşruluk zeminine oturtarak, siyasal iktidarın varolan toplumu tanıyıp işlevlerini onun rızasına uygun olarak yürütmesi gerekliliğini vurgular.⁵⁶

Muhafazakârlığın bireysel özgürlükle toplumsallığı bir arada götürme çabası ve otoritenin korunmasına verdiği önem, demokrasi açısından tartışmalı görülmüştür. Ancak muhafazakârlığın siyasal iktidarı sınırlandıran ve düzenleyen uygulamaları benimsemesi demokrasi açısından pozitif görülen bir husus olmuştur.⁵⁷ Demokrasi, siyasal iktidarın barışçıl el değiştirmesine yönelik kurallar ve yöntemler bütünü anlamıyla alındığında muhafazakârlığın bu anlamıyla demokrasiye yakın; katılım olgusunu temel alan ve halk egemenliği boyutunu öne çıkaran anlamıyla alındığında ise muhafazakârlığın genel olarak

⁵⁴ Özipek, 2011: 159.

⁵⁵ Akdoğan, 2003: 28-30.

⁵⁶ Özipek, 2011: 166.

⁵⁷ Akdoğan, 2003: 32.

demokrasiye uzak bir tutumundan söz etmek mümkündür.⁵⁸

Demokrasilerdeki eşitlik eğilimi, muhafazakârların hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir toplum düşüncesinin karşıtıdır. Muhafazakârlığın demokrasiye ölçülü yaklaşma nedenlerinden biri de, demokrasi yoluyla mevcut toplumsal durumun kötüleşeceğine olan inançtır; muhafazakârlık, demokratik yönetimin devrimcilerin tutkularını gerçekleştirmeye yol açabileceği kaygısını taşımaktadır.⁵⁹

Muhafazakâr düşünce geleneği içinde ayrıksı bir unsur olarak duran reaksiyoner muhafazakârları dışta tutarak muhafazakâr teori ve pratiğin ana akımına bakıldığında, demokrasinin yaşayabilmesi açısından hayati önem taşıyan unsurları muhafazakâr düşünce geleneğinin en temel ve merkezî kavramlarından türetmek mümkündür. Öncelikle belirtilmesi gereken, muhafazakârlığın, demokrasiyi yaşayabilir kılan ve onu destekleyen argümanları genellikle demokrasi ile doğrudan ilişkili olmayıp ancak bir sonuç olarak onu ürettiğidir. Muhafazakârlığın, beşeri aklın sınırlılığı veya yanılabilirliğine yaptığı vurgu ile aklın siyasal arenada tek güç olarak kalmasını engellemesi ve toplumsal bilinç içindeki geleneksel boyutu ön plana çıkarması demokratik bir özü simgelemektedir. Sınırlı akla yapılan vurgunun yanında siyasal gücü sınırlayan kurumlar ve normlar da demokrasiyi yeniden üreten bir muhafazakâr kaynak olarak değerlendirilebilir. Muhafazakârların siyasal normlara, toplumda varolan diğer normlara göre herhangi bir öncelik tanımıyor olması, onları asıl değerli buldukları din, ahlâk ve gelenek gibi daha temel normlara bağlı olarak anlamaları veya en fazla birçok normdan sadece biri olarak görmeleri demokrasi açısından olumludur. Çünkü bu anlayış içte siyasal iktidarı sınırlayabilecek gerçek ve somut bir çerçeve sağlamakta, dışta ise emperyalist olarak nitelenebilecek bir politikayı güçleştirmektedir.⁶⁰

Muhafazakârların toplumsal değer ve normların her ülkedeki ve her kültürdeki çeşitliliğini evrensellik aleyhine tanımaları, etnosentrizme ve bununla ilişkili olarak uluslararası dayatmalara karşı demokra-

⁵⁸ Özipek, 2011: 172-173.

⁵⁹ Vural, 2011: 101-102.

⁶⁰ Özipek, 2011: 175-178.

tik bir perspektif olarak yorumlanabilir. Muhafazakârlığın demokrasi lehine yorumlanabilecek başka bir argümanı da geri dönüşü olmayan siyasal değişim yöntemlerine kesin bir biçimde karşı olmasında somutlaşmaktadır.⁶¹ Sonuç olarak denilebilir ki, muhafazakârlığın tarihsel ve toplumsal açıdan farklılık gösteren bir düşünce akımı olması, onun demokrasi konusundaki anlayışını farklılaştırmakla birlikte muhafazakârlığın temel kabullerinin demokrasinin yaşayabilmesi açısından katkıları da bulunmaktadır.

Muhafazakarlığın Kavramsal Unsurları

Toplumsal Düzen, Otorite, Devlet ve Hiyerarşi

Muhafazakârlar, hiyerarşik toplum düzeni ve geleneksel otorite üzerinde vurgu yapar;⁶² onlara göre toplum, düzen ve otorite olmadan varlığını devam ettiremez.⁶³ Ergil'e göre, muhafazakâr düşünce geleneğinde, otoritenin olmadığı yerde kargaşa vardır. Toplumdaki kargaşayı önleyebilecek yapısal öğelerden biri ise toplumsal hiyerarşidir. Toplumsal hiyerarşi, bir dizi hak ve sorumlulukların kayıt altına alınması; yöneten ve yönetilen ayrılığının sürdürülmesi; otorite ve ona uyma eyleminin sağlanması gibi, toplumsal sürekliliğin öğelerini içinde taşır.⁶⁴ Muhafazakârlık, otoritenin daima yukarıdan aşağıya doğru işlediğini, liderliğin ve rehberliğin vazgeçilmez olduğunu savunur. Muhafazakârlara göre, otoritenin asıl üstünlüğü insanların sahip oldukları aidiyet duygusunun korunmasında, toplumsal düzenin sürdürülmesinde ve siyasal sistemin toplumsal kabul görmesinde oynadığı roldür.⁶⁵

Muhafazakârlığın, kişisel yıkıcılık şeklinde özetlenebilecek potansiyel tehdide karşı başvurduğu kurumlar içinde devlet ayrıcalıklı olarak önemlidir.⁶⁶ Muhafazakârlar için otoritenin somutlaştığı devlete saygı önemli bir unsurdur. Çünkü düzen ve otoriteyi temsil eden devlet olmaksızın toplumsal istikrarın sağlanması mümkün değildir. Bu nedenle devlete itaat ve kanunlara riayet muhafazakâr düşüncenin belirgin bir özelliğidir.⁶⁷ Muhafazakârların nazarında

⁶¹ Özipek, 2011: 179-182.

⁶² Ardoğan, 2007.

⁶³ Çaha, 2004: 21.

⁶⁴ Ergil, 1986: 281.

⁶⁵ Çetin, 2007: 225.

⁶⁶ Öztürk ve Mollaer, 2006: 136.

⁶⁷ Akkır, 2015: 46-48.

düzen, otoritenin daimi dikkatinin sonucudur ve bu amaçla otoritenin belirli şartlarının gerektirdiği şeyleri yapmasına müsaade edilmelidir.⁶⁸ Bununla birlikte devlet veya otoritenin yetkisi, muhafazakâr düşüncenin omurgası olan din, gelenek ve aile gibi kurumların sınırlarında son bulur; çünkü siyasi otoritenin meşruluğu bu kurumlara gösterilen saygıdan geçer.⁶⁹

Muhafazakârlığın otorite anlayışının temel özelliği, onun gerektiğinde devlet otoritesi olmasa bile bireyi ve toplumu düzen içinde bir arada tutmayı sağlamasıdır. “Bu anlamda otoritenin mutlaka gözle görünür bir iktidarda somutlaşması gerekmez; yaşamın sürekliliği içinde kendisine başvurulabilecek üstün bir kurallar sistemi de muhafazakârların saygı duyduğu otoriteyi simgeleyebilir.”⁷⁰ “Toplumu bir arada tutan şey, sadece devlet otoritesi değil, ondan çok daha üstün ve güçlü olarak tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlardır.”⁷¹

Milliyetçilik

Gelenekleri ve tarihsel tecrübe birikimini, din, töre ve aile gibi toplumsal kurumların değer ve gerekliliğini savunan muhafazakârlığın, bu bakımdan milliyetçilikle de yakın bir ilgisi vardır. “O, bir milleti diğer milletlerden ayırt eden özelliklerin, siyasi ve kültürel olarak ayakta tutan değerlerin korunması ve onlara bağlı kalarak dünyadaki gelişimlere uyum sağlanmasını öngörür.” Muhafazakârlık, milli kimlik ile geleneksel kurumlar arasında güçlü bir ilişki görür. Çünkü geleneksel kurumların ortaya koyduğu birtakım semboller yoluyla insanlar “biz” bilincine sahip olurlar veya bu bilinci sembollerle ortaya koyarlar. Bu nedenle toplumu bir arada tutan ve millî değerlere kaynaklık eden geleneksel kurumların muhafazası bir gerekliliktir.⁷² Bununla birlikte muhafazakârlar açısından her toplumun korunması gereken kendisine özgü sembolleri de vardır. Bireylerde “biz” duygusunun gelişmesine katkı sağlaması bağlamında nostalji ve bununla doğrudan ilintili semboller, muhafazakâr düşüncenin önemli bileşenlerinden biri olmaktadır.⁷³

⁶⁸ Hayek, 2004: 8.

⁶⁹ Akkır, 2015: 47.

⁷⁰ Özipek, 2011: 128-129.

⁷¹ Çetin, 2007: 226.

⁷² Ardoğan, 2007.

⁷³ Vural, 2011: 81-82.

Muhafazakârlığın temel unsurlarından biri olan millet, muhafazakârlık açısından geçmişle gelecek örüntüsünün kurgulandığı bir tarihsel uğraktır. Muhafazakârlık açısından bugünden söz etmek, verili bir bütün olarak millettten söz etmek demektir. “Muhafazakârlık terminolojide millet, halktan, yani o tarihsel uğrağı yaşayan kitleler toplamından yapısal olarak ayrılır. Tüm muhafazakârlık söylemlerinde milletin tanımı çok kesin bir dille verilir. Bu anlayışa göre millet, o güne dek yaşamış ve artık toprak olmuş kuşakların bütünü+ şu an yaşayanlar+ gelecekte de yaşayacak olanların toplamıdır. Bu anlayış doğrultusunda, mazisi yani geleneğı olmayan toplulukların geleceğı de yoktur.” Diğer bir ifadeyle bir toplumun ne kadar görkemli bir kültürü varsa, o kültürün üzerine bina edilecek bir de geleceğı vardır.⁷⁴ Bu bağlamda, ortak bir kültürel geçmişi sahiplenmeye dayalı cemaatçi söylem, muhafazakârlıkla milliyetçilik arasında güçlü bir ilişkiye işaret etmektedir.

Aydınlanma Kavramları Açısından Muhafazakârlık

Değişim ve Devrim

Muhafazakârlığın toplum anlayışında geleneğı yapılan vurgu ve tarihsel süreçte tecrübe edilmiş olanın önceliğı, muhafazakârlığın toplumsal değişime bakışına ışık tutmaktadır. Muhafazakârlığa yöneltilen yaygın bir eleştirisi, onun değişim karşıtı olduğudur.⁷⁵ Nazlı'nın ifadesiyle “Muhafazakârlık, değişime soğuk bakandır. Ancak, şu andaki gelenekler de, uzun bir süreç içinde sürekli bir değişime uğramış değerlerden başkası değildir. Bu da muhafazakârlığın bir iç çelişkisidir.”⁷⁶

“Bu ve benzeri eleştiriler bağlamında öncelikle belirtilmesi gereken, muhafazakârlığın toplum ile ilişkili olan her değişime karşı olmadığı, değişimin yönüne ve niteliğine bağlı olarak her durumda ayrı bir konum belirlediğidir.”⁷⁷ Muhafazakârlık açısından asıl önemli olan değişimden çok değişimin kaynağıdır. Muhafazakârlıkta, bilinmeyene duyulan güvensizliğin belirlediğı bir “değişimden çekinme eğilimi” vardır. Ancak bu eğilim, değişime genel bir karşı

⁷⁴ Dural, 2004: 126-128.

⁷⁵ Özipek, 2011: 114.

⁷⁶ Nazlı, 2007.

⁷⁷ Özipek, 2011: 114.

oluşu ifade eden tutum anlamındaki tutuculuk ile karıştırılmamalıdır. “Muhafazakârların hassasiyet gösterdikleri bir diğer husus değişimin yöntemi ve nasıl olacağıdır. Değişim köktenci ve devrimci bir yöntemle olacaksa, muhafazakârlık değişime direnme eğilimindedir. Muhafazakâr düşüncenin vurguladığı doğal düzen, kendiliğindenlik, evrim ve organizmacı toplum anlayışı, onun herhangi bir radikal değişime karşı oluşunu kesin bir biçimde açıklamaktadır. Devrim karşıtlığı muhafazakârlığın başlangıçtan itibaren var olan en temel yaklaşımlarındandır.”⁷⁸

“Bu anlamda muhafazakârlık, değişim karşıtlığı ya da her ne şekilde olursa olsun eskiye bağlılık olarak değil, belli bir değişim türünü savunmak olarak anlaşılmaktadır.”⁷⁹ Akkır'a göre, reform ile değişimin farklılıklarına dikkat çeken muhafazakârlık, ilerleme adına mevcut yapının yıkılabileceğinin endişesini taşır. Muhafazakârlara göre aslolan, tarihin içerisinde değişim gerçekleşirken sürekliliğini kaybetmemesi gereken değerlerin varlığını korumasıdır. Çünkü muhafazakârlara göre süreklilik düşüncesi değişme ve ilerleme düşüncesinden daha önemlidir.⁸⁰ Sonuçta devrim karşıtı olan muhafazakâr düşünce, değişime temkinli yaklaşmakta; eski, geleneksel ve kutsal olanın sürekliliğini değiştirmeler sonrasında da sağlamaya çalışmanın gerekliliğini savunmaktadır.

Özgürlük

Muhafazakârlıkta özgürlük, sınırları evrensel biçimde çizilebilecek bir kuram oluşturmaya izin vermeyen bir çeşitlilik ve her toplumun kendi tecrübelerini yansıtan bir kendine özgürlük taşır. Muhafazakârlar için özgürlük soyut bir konu değildir. Özgürlük, tarihsel ve toplumsal koşullardan bağımsız düşünülebilecek soyut bir ilke olmak yerine, insan hakları ve eşitlik gibi, kullanıldığı tarihsel ve toplumsal bağlamda anlamını bulan bir kavramdır. Öte yandan muhafazakârlığın özgürlük anlayışı ile otorite düşüncesi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu otorite sadece belirli bir tarihsel ve toplumsal bağlamda somutlaşmış bir kurumu değil, insanın kendisini bağlı saydığı belirli bazı üstün ilkelerin varlığını

⁷⁸ Akdoğan, 2003: 45-46.

⁷⁹ Duman, 2004: 37.

⁸⁰ Akkır, 2015: 58-59.

ifade eder. Otoritenin muhafazakârlıktaki merkezi kavramlardan biri olması durumu, özgürlüğü bir muhafazakâr değer olarak yerinden etmez. Çünkü otorite, düzen ve özgürlük kavramları muhafazakârlar açısından birbiriyle çelişmesi zorunlu olmayan, hatta ancak birlikte varolabilen değerleri ifade etmektedir.⁸¹

Muhafazakârlık mutlak özgürlüğü kabul etmez; muhafazakâr düşüncede özgürlük belli sınırlar taşır. Özgürlüğün sınırlı olması ise toplumsal yaşamın ve biraradalığın bir sonucudur. Burada özgürlüğün sınırlılığı başkalarının özgürlüklerini koruma amaçlıdır, yoksa özgürlüğün temellerini daraltma amaçlı değildir. Muhafazakârlığın modern özgürlük anlayışına yönelik eleştirileri zaman zaman özgürlük kavramına yönelik bir eleştiri olarak algılanmış olsa da onların eleştirisi mutlak özgürlük olamayacağı ve özgürlüğün toplumsal kurallar tarafından da sınırlanabileceği hususundadır.⁸²

“Özgürlüğün somutluğu, onun sadece yasal ve siyasal kurallar çerçevesinde değil adet, gelenek, görenek, ahlâk ve din gibi toplumsal normları da içerecek biçimde genel bir normlar bütünü içinde anlaşılmasıdır.” Muhafazakârlık, tarihsel olarak kendiliğinden bir süreç içinde gelişmiş olan toplumsal anlamda geçerliliği olan kuralların kendi aralarında oluşturdukları bu bütünün içinde yaşayan insanın özgürlüğünden bahseder. Bu çerçeve özgürlüğün hem kaynağı hem de sınırınıdır.⁸³ Dolayısıyla muhafazakârlığın özgürlük inancı ne mutlak ve sınırsız ne de devlet otoritesine bağlı olarak değerlendirilebilir. “Muhafazakârlar özgürlükten kasıt olarak, insanların siyasal müdahalelerden masun olmasını ve tarih ve toplum dışı bir bireysel özgürlüğün zorlanmamasını anlarlar.”⁸⁴

Akılcılık ve Faydacılık

Muhafazakârların akıl konusundaki görüşleri temelde Aydınlanma'nın bireycilik ve özerk akıl olgularına yüklediği anlamın eleştirisine dayanır. Muhafazakârlar, insanın kusurlu ve mükemmel olmayan yapısının doğal bir sonucu olarak insan aklının sınırlarına vurgu yaparlar. Bu yüzden de soyut ilkelere ve

⁸¹ Özipek, 2011: 131-137.

⁸² Akdoğan, 2003: 42-43.

⁸³ Özipek, 2011: 135-136.

⁸⁴ Çetin, 2007: 227.

düşünce sistemlerine güven duymayıp, bunların yerine tarihsel olarak doğrulanmış tecrübeleri öne çıkarırlar. Muhafazakârların bu tavrı faydacılık olarak adlandırılır.⁸⁵

Aydınlanma düşüncesi gelenek ve dinde somutlaşan mit ve hurafeye karşı, aklın gücünü savunmuştur. Bu rasyonalist bakış açısı, bireysel ve toplumsal yaşamı anlamlandırmada ve düzenlemede duyu, duygu, iç-güdü, inanç, önyargı, tecrübe vb. gibi kategoriler yerine ilk ve temel bilgi kaynağı olarak akli ön plana çıkartmıştır.⁸⁶ Muhafazakârlar bu kategorilerden soyutlanmış akıl anlayışına karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre, soyut akıl toplum meselelerinin çözümlü veya toplumun yeniden inşası için güvenilir bir rehber değildir.

Bununla beraber, muhafazakârlığın akıl karşıtlığı olarak algılanması da doğru değildir. “Çünkü, muhafazakârlar beşerî meselelerin hâlinde aklın rolünü büsbütün inkâr etmez, aklın rehberliğindeki değişme ve ilerlemeye hepten karşı çıkmazlar. Onlar daha ziyade aklın toplumsal ve siyasi meselelerdeki olumlu veya iyileştirici rolünün sınırlılığını vurgular.”⁸⁷ Sonuç olarak denilebilir ki, soyut aklın rehberliğinde gerçekleştirilen toplumsal dönüşümlerin yıkıcı sonuçlarına vurgu yapan muhafazakârlar için tecrübe, önyargı, inanç, duygu, gelenek vb. kategorilerden yardım görmeyen akıl güvenilir değildir.

Yeni Muhafazakârlık

“Yeni muhafazakârlık, 20. yüzyılın ikinci yarısında belirginleşen durum ve koşulların muhafazakâr bakış açısıyla değerlendirilmesidir.”⁸⁸ Yeni muhafazakâr hareket, İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmelerle ilişkili olup klasik muhafazakârlıkla arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Genel anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrası muhafazakârlık, giderek genişleyen müdahaleci devlet anlayışı ile komünizmin yayılması ve bu gelişmelerle giderek özgürlüğün kaybolacağı endişesi çerçevesinde şekillenen bir akım olarak ortaya çıkmaktadır.⁸⁹

⁸⁵ Çetin, 2007: 230-231.

⁸⁶ Duman, 2004: 40.

⁸⁷ Erdoğan, 2004: 7.

⁸⁸ Ergil, 1986: 284.

⁸⁹ Yılmaz, 2001: 103.

“Yeni muhafazakârlık anlayışı eski ile karşılaştırıldığında, onun eskinin birçok değerini benimsediği görülmektedir. Otoriteye uyması, geleneksel değerlerin uygulanmaya çalışılması, manevi değerlere saygı gibi konularda yeni muhafazakârlar eskiye yakın görüşler savunmaktadırlar.” Yeni muhafazakârlığın temel özellikleri ise kısaca, Keynezyen ekonomi politikalarının terk edilmesi, devletin küçültülmesi, geleneksel muhafazakârlığın vurguladığı geleneksel değerlere ve kavramlara geri dönülmesi ve güçlü bir ulusal savunma mekanizmasının oluşturulmasıdır. Yeni muhafazakârlar için devletin ekonomik ve özel yaşamdan çekilmesi, ayrıca ahlâkın ve kamu düzeninin koruyucusu olması gerekir. Bu özellikler açısından bakıldığında, dünyanın bugün en çok tercih ettiği liberal ekonomi politikasının uygulanması, bireysel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi vb. politikalar muhafazakârlık ile bütünleşmiştir. Fakat otorite ve güçlü bir merkezî yönetim fikrinin önemi açısından özünü muhafaza etmektedir.⁹⁰ Buradan hareketle, muhafazakârlıkta yeni olan şey, onun liberal değerler eklenerek günümüze daha uygun bir hâl almış olmasıdır.

Çağdaş muhafazakârlık olarak da adlandırılan yeni muhafazakârlık, 19. yüzyıl muhafazakârlığından farklı bir tür olarak ortaya çıkmış ve özellikle Amerika’da güç kazanmış bulunmaktadır. “Temel ilkeleri, 19. yüzyıl muhafazakârlığından çok farklı olmakla birlikte bu akım, dayanılan toplumsal yapının, tarihi gelişmeler sonucunda değişmiş bulunmasından ve ayrı bir toplumsal düzene ulaşıldığından dolayı farklı bulunmaktadır.”⁹¹

Erdoğan’a göre, muhafazakâr düşünce zaman içinde kısmî değişikliklere uğramış ve bazı bakımlardan yenilenmiş olmakla beraber, yine de yeni-muhafazakârlıkla muhafazakârlığın çağdaş durumunu özdeşleştirmek yanlıştır. “Çünkü, her şeyden önce, neo-muhafazakârlık klâsik muhafazakâr doktrinle ilgili olmaktan çok, Amerika’nın bugünkü statükosunun ideolojileştirilmesiyle ilgilidir. Bu ideolojinin özünü, bugünkü Amerikan siyasî kurumlarında somutlaşan şekliyle “Amerikan değerleri”nin insanlığın nihâi-evrensel durağı olduğu düşüncesi meydana getirmektedir.”⁹²

⁹⁰ Umut, 2013: 366-367.

⁹¹ Yılmaz, 2001: 108.

⁹² Erdoğan, 2004: 8.

Buraya kadar yapılan aktarımlarda, muhafazakârlığın modern öncesi dönemde de bir düşünce üslûbu olarak hep varolduğu fakat modern dönemde tutum olarak belirginleşen modern bir ideoloji hâline geldiği; büyük toplumsal değişimlerin muhafazakârlığın ortaya çıkışında itici güç olduğu ve ana teması geleneğin korunması ve mevcut toplumsal düzenin sürdürülmesi olan muhafazakârlığın bu açıdan hızlı ve kökten değişimlere karşı olduğunun üzerinde durulmuştur. Genel olarak muhafazakârlığın modernlik karşıtı olduğuna dair bir algı mevcut olmasına rağmen, muhafazakârlık modernliğe karşı olmaktan ziyade onun yol açtığı radikal değişimlere karşı bir tutum sergileyen ve eski ile yeni olan arasında bir köprü kurarak değişimlerin toplumsal yapıya uyum göstermesi adına irade gösteren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan, ülkeden ülkeye farklılık gösteren muhafazakârlığın belli bir yerdeki varlığı ve sahip olduğu özellikleri, o yerde tarihsel süreçte meydana gelen devrim, reform ve modernleşme çabaları gibi pratikler ile toplumsal ve kültürel yapının özellikleri çerçevesinde şekillenmektedir.

TÜRKİYE MUHAFAZAKÂRLIĞI

Batı ve Türkiye Muhafazakârlığının Genel Bir Karşılaştırması

Türkiye'deki muhafazakârlığa bakarak Batı muhafazakârlığına paralel bir değerlendirme yapılabilmesi için Türk muhafazakârlığıyla ilgili yeterli derecede araştırmanın henüz yapılmadığını belirten Güngörmez'e göre, Osmanlı İmparatorluğu döneminde kültürel, geleneksel muhafazakârlığın yanında siyasî, entelektüel yahut devletçi bir muhafazakârlığın olup olmadığı, varsa ne tür bir muhafazakârlık anlayışı olduğu hususunda henüz çok kapsamlı akademik bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili muhafazakârlık eksenindeki çalışmalar daha çok tarihsel olup, bu çalışmalara dayanılarak yapılan Türk muhafazakârlığı ile ilgili analizler modernleşmenin başlatıldığı Cumhuriyet dönemine ve hemen öncesi dönem olan Tanzimat'a dayandırılmaktadır.⁹³ Çiğdem, muhafazakârlığın ortaya çıkışıyla ilgili olarak Türk muhafazakârlığının, modern Türkiye'nin doğuşuna paralel olduğunu belirtmektedir.⁹⁴

⁹³ Güngörmez, 2014: 23-24.

⁹⁴ Çiğdem, 1997: 44.

Muhafazakârlığın diğer felsefelerle birlikte 19. yüzyılda ülkemize girmeye başlamış; Tanzimat sonrası dönemde diğer siyaset felsefeleri gibi muhafazakârlığın da önceleri, yenileşme ve çağdaşlaşma çabalarının hız kazandığı bir dönemde geleneği savunma, hızlı değişime ve reform hareketlerine tepki biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde özellikle Tanzimat dönemindeki yanlış uygulama ve yetersizliklere karşı bir tür muhafazakâr geleneğin başladığı söylenebilir. Bu geleneğin içindeki düşünürler, tarihsel sürekliliği sağlayacak geleneğin korunmasını benimseyerek; cansız gelenekleri yıkma konusunda devrimcilere destek vermiş; canlı geleneklerin yıkılması karşısında ise onlara cephe almışlardır.⁹⁵

Devrim ve muhafazakârlık ilişkisi göz önüne alındığında Türkiye'nin yaşamış olduğu devrim, art arda ve toplumu yeniden yaratmaya yönelik inkılaplar olmuştur.⁹⁶ İrem'in de belirttiği gibi, muhafazakârlığın Türk siyasal düşünce hayatı içinde felsefi-siyasal bir dil olarak berraklaştığı en kritik dönem erken Cumhuriyet dönemidir.⁹⁷ Türk muhafazakârlığı, Kemalizmin modernleşme anlayışının radikal politikalarına karşı eleştirel bir dille var olmuş, baskın olan bu modernleşme anlayışına karşı alternatif bir yol göstererek gelişme imkânı bulmuştur. Bu hâli ile Türk muhafazakâr düşüncesi, ideolojiler çağı olarak da adlandırılan dönemde gelişen muhafazakâr düşüncenin doğuşu ile paralellik içerisindedir.⁹⁸

Türkiye'deki muhafazakârlığın doğuşuna ilişkin bu paralellikle birlikte Batı muhafazakâr düşüncesinin temel parametreleri ekseninde de Türk muhafazakârlığı ile benzerliklerin var olduğu gözlenir. Bu durum, bir taraftan bölgeye ve zamana göre değişiklikler gösterse de, muhafazakâr düşüncüyü tanımlayan karakteristik özelliklerin Türkiye özelinde de gözlenebildiğini göstermişken, diğer taraftan onun Batı muhafazakâr düşüncesinden ayrılan yönlerini de görebilmeyi sağlamıştır.⁹⁹

Tarih çalışmalarından elde edilen veriler bakımından ülkemizde Batı'daki anlamıyla bir muhafazakâr-

⁹⁵ Vural, 2011: 135-140.

⁹⁶ Karadeniz, 2002: 90.

⁹⁷ İrem, 1997: 52.

⁹⁸ Akıncı, 2012: 336.

⁹⁹ Akıncı, 2012: 337-338.

lıktan yani, entelektüel siyasi bir gelenek olarak muhafazakârlıktan tam olarak söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu durumun temelde iki nedeni olduğu söylenebilir. Birincisi Türkiye'de muhafazakârlığın ortaya çıkış sürecinde Batılı anlamda "sınıf"ların olmayışı, ikincisi ise Batı'da ve Türkiye'deki toplumsal değişim hareketinin yönünün birbirine ters olmasıdır. İlk olarak Batı'da muhafazakârların en belirgin özelliği topluma ve tarihe yön veren güçlü bir toplumsal-siyasal sınıfa dayanmalarıdır. Türkiye'de ise muhafazakârlık, belli bir sınıfın belirleyici tavrı değil, İslam'ın rengini belirlediği kültürel ve dinî bir muhafazakârlık ekseninde yaşayan "halkın" tavrıdır. İkinci olarak, Batı'da toplumsal ve siyasî değişimin yönü toplumsal hiyerarşide aşağıdan yukarıya iken Türkiye'de değişimin yönü yukarıdan aşağıyadır. Bu durum Türkiye'de Batı'daki gibi entelektüel gelenek olarak muhafazakârlığın gelişmemesinin en önemli nedeni olarak görünmektedir. Muhafazakâr bir tutuma sahip fakat statükoya sahip olmayan geniş halk kitlelerinden Batı'daki gibi bir siyasi ve entelektüel gelenek çıkmamıştır. Bunun yerine, kendisini sandıkta, halk folklöründe ve kültüründe fazlasıyla ifade ettiği üzere kültürel, hatta otantik bir muhafazakârlığın geliştiği ve sürdürüldüğü görülmektedir.¹⁰⁰

Özetle, hem Batı muhafazakârlığı hem de Türk muhafazakârlığı modernleşme hareketleriyle yakından ilişkilidir. Her iki muhafazakârlık deneyimi de modernleşmenin bir ürünü olup, Batı ve Türk muhafazakârlığının her ikisi de, toplumu teorik prensiplere göre yeniden yapılandırmaya dayanan siyasal rasyonalizme karşı eleştirel bir tavır takınmıştır. Bu anlamda her ikisi de deneyimin yardımı olmaksızın gerçekleştirilen devrimci siyasal dönüşümlere karşı olmuş ve geçmişten radikal bir sapmayı reddetmişlerdir.¹⁰¹

İki muhafazakârlık deneyiminin farklılığı açısından; Fransız Devrimi aşağı kademedan yukarı kademeye doğru bir devrim olarak gerçekleşirken; Türk Devrimi yukarı kademedan aşağıya doğru bir devrimdir. Batı açısından muhafazakârlık bir aristokrat hareketiyken, Türk muhafazakârlığı ise yapılan reformların bir eleştirisi olarak gelişmiş ve reformları,

¹⁰⁰ Güngörmez, 2014: 24-28.

¹⁰¹ Vural, 2011: 161-163.

gelenek ve kültürle buluşturmayı amaçlamıştır. Türk muhafazakârları cumhuriyetçi rejim tarafından getirilen yeniliklere tamamıyla karşı olmayıp bu reformların daha ılımlı ve yavaş yapılması gerektiği konusunda ısrar etmekteydiler. Diğer bir fark, Türk muhafazakârlığı örneğinde Batı'daki anlamda sınıf sayılabilecek gruplara rastlanmamasıdır. Batı örneğinde muhafazakârlığın başlama noktası aristokrasinin güç kaybetmesiyle, Türk muhafazakârlığı belirli bir sınıfın güç kaybetmesinden dolayı ortaya çıkmamıştır. Batı'da Fransız Devrimi'ne daha çok siyasal tepki verilmesine karşın; Türk muhafazakârlığı siyasal ima ve içerimleri daha düşük düşünceler içermektedir. Bu bakımdan Türk muhafazakârlığı, tam anlamıyla siyasal bir oluşum olmaktan çok, ahlâki ve kültürel kurum ve değerlerin korunmasına dönük, estetik, kültürel ve ahlâki bir duygulanımı ifade eder. "Türk muhafazakârlığını Batı muhafazakârlığından ayıran bir diğer özellik ise Tanzimat sonrası canlanan muhafazakârlığın milliyetçilik, İslamcılık, liberalizm gibi akımlarla içi içe bulunmasıdır."¹⁰²

Türk muhafazakârlığında Avrupa'daki muhafazakâr çizgilerin hemen hemen tümünün görüldüğü söylenebilir. Türkiye'deki muhafazakârlık Alman ve Fransız geleneğindeki gibi aşkın, kuşatıcı ve otoriter bir devlet anlayışından, İngiliz geleneğindeki gibi liberal özellikler taşıyan bir noktaya kadar uzanır. Türkiye'deki siyasal düşüncelerdeki karmaşa, muhafazakâr gelenekte fazlasıyla bulunmaktadır.¹⁰³ Türkiye'de tarihsel süreçte muhafazakâr düşüncede zamanla değişiklikler, eklemlenmeler ve farklı temaların ön plana çıktığı ve dolayısıyla farklı muhafazakârlık türlerine yakınlığın olduğu görülmektedir.

Zamanla ortaya çıkan benzerliklere rağmen, Batı muhafazakârlığını büyük ölçüde tanımlayanın bir sosyo-ekonomik ilke olmasına karşın, Türk muhafazakârlığının Anglo-Amerikan muhafazakârlığından farklı olduğu geniş bir kabul görmüştür. Çünkü her ideoloji gibi muhafazakârlık da zorunlu olarak bulunduğu tarihsel bağlamın etkilerini taşımaktadır. Türk muhafazakârlığını Anglo-Amerikan örneğinden ayıran en önemli özelliklerden biri, -en azından çıkış

¹⁰² Vural, 2011: 164-170.

¹⁰³ Çaha, 2004: 18.

noktasında- onun farklı bir toplumsal sınıf örgütlenmesine dayanan bir toplumda yer alması ve farklı kültürel kaynaklara sahip olmasıdır. Türk muhafazakârlığında Anglo-Amerikan muhafazakârlığının temalarının Türkiye'de serpilmesi uygun toplumsal ve tarihsel koşulları gerektirmiştir. Soğuk Savaş döneminde meydana gelen toplumsal gelişmeler, Türk muhafazakârlığıyla Anglo-Amerikan muhafazakârlığını birbirine yaklaştırmıştır. 1980 sonrasındaki dönemde ise Türkiye'nin kapitalist ekonomik sistemle hızla bütünleşmesiyle birlikte, Türk ve Anglo-Amerikan muhafazakârlıkları adeta yapışık ikizler haline gelmiştir.¹⁰⁴

Türkiye'deki Muhafazakârlık Algısı

Türkiye'de muhafazakârlık genelde kendi dini değerlerine sahip çıkan ya da diğer bir ifadeyle dindar olarak nitelenen insanlar için kullanılan bir kavramdır. Hatta Türkiye'de muhafazakârlık yanlış bir biçimde sadece geleneksel-dindar kesimleri nitелеmek için kullanılmakta, tutuculuk, gericilik, dincilik ve bağnazlık ile özdeşleştirilmektedir.¹⁰⁵ Oysaki bir insan kendi için önemli olan neyi varsa; malı, fikri değerleri, ahlâk anlayışı da olsa o değerleri muhafaza etmek için bir çaba sarf eder. Bu yüzden muhafazakârlık insandan insana değişebilen bir düşünce biçimi ve tutumudur. Yani farklı kesimlerden veya farklı aidiyetleri ve özellikleri olan insanlar da muhafazakâr olabilir.

Türkiye'de muhafazakârlık olarak adlandırılan siyasal ve düşünsel tutumlar, sadece söylemlere bakılarak değerlendirilecek olursa, muhafazakârlığın yeniye, modern olana karşı, geçmişin parlak günlerine, dinsel, milliyetçi ve tarihsel özlemlere yönelik yapılan bir vurguyla anlaşıldığı ve anlamlandırıldığı görülür. Bu açıdan Türkiye'de muhafazakârlık, ilk bakışta ve genellikle Türk sağı ile temsil olunuyor gibi görünmektedir. Oysa gerçekte muhafazakârlık, sadece bir siyasal kesimle anılabilecek veya bir kesime indirgenebilecek bir olgu değildir. Bununla birlikte Türkiye'deki muhafazakârlıklar, Türkiye'de yaşayan insanların oluşturdukları temel merkezi değerler belirlenmeden, yalnızca siyasal söyleme dayanılarak da ele alınamaz. Bu nedenle Türkiye'deki muhafa-

¹⁰⁴ Mollaer , 2011: 68-69.

¹⁰⁵ Akkır, 2015: 173.

zakârlık, Türkiye'nin merkezi değerlerinin oluşturucusu, taşıyıcısı, savunucusu ve aktarıcısı olan, siyasal tercihleri muhafazakâr ruhunun uyum yeteneğine göre değişebilen, toplumsal merkezde yer alan, dine ve tarihe bakışta, gündelik siyasal tutumlarda, milliyetçilik ve İslamcılık gibi siyasal ideolojilerden hem kendilerini özenle ayıran hem de kolayca ayrılabilen ana kitlenin yaşama ve düşünme tarzını belirleyen değerler sistemi üzerinden de ele alınmalıdır.¹⁰⁶

Türk Modernleşmesi ve Muhafazakârlık

Muhafazakârlık, geleneğe yaptığı vurgu ile farklı muhafazakârlık türlerini ya da muhafazakâr düşünce biçimlerini kabul etmiştir. Muhafazakârlığın kendi temel argümanları bu anlamda tek bir muhafazakârlık olamayacağının işaretini bize vermektedir. Muhafazakâr teori, geleneği önemseydiği ölçüde her ülkenin kendi geleneğine de saygı duymaktadır. Çünkü her düşünce sistemi, içinde üretildiği, kendine özgü koşullara bağlıdır ve muhafazakârlık da bu gerçekliğin dışında değildir. Bu nedenle Türk muhafazakârlığı da Batı örneğinden farklıdır.¹⁰⁷

Akkaş'ın ifadesiyle "Türk muhafazakârlığının gelişimi Türk modernleşme tarihinde ortaya çıkmaktadır."¹⁰⁸ Kısaca Türk modernleşmesi, büyük geleneği yaratan siyasi seçkinlerin yarattıkları siyasal gelenek doğrultusunda halka ait küçük gelenek kültürünü siyasal alandan görünür bir şekilde dışlama uğraşını temsil eder.¹⁰⁹

Batılı kavram ve düşünceler Osmanlı düşünce hayatına Tanzimatla girdiği halde bu dönemde muhafazakâr bir düşünce ortaya çıkmamış; Türk muhafazakârlığı genel hatları itibariyle cumhuriyetle birlikte ortaya çıkmıştır. Türkiye'de 1920-1930 yılları arasında büyük toplumsal değişimler yaşanmış ve Türk muhafazakârlığı bu ortamda 1930'lu yıllarla birlikte Kemalizm'e ya da onun temsil ettiği radikal modernleşmeci harekete bir tepki olarak doğmuştur.¹¹⁰ Kemalizmin belirleyici vasfı ise devrimci bir ideoloji olmasıdır.¹¹¹

¹⁰⁶ Coşkun ve Genç, 2015: 30.

¹⁰⁷ Akıncı, 2012: 90.

¹⁰⁸ Akkaş, 2006.

¹⁰⁹ Dönmez, 2011: 48.

¹¹⁰ Aktaşlı, 2011: 149-150.

¹¹¹ Beriş, 2004: 52.

Bununla birlikte Türk muhafazakârlığı, cumhuriyetin kendisine değil, onun bazı uygulama biçimlerine karşı olmuş; reformların daha ılımlı yapılmasını ve kültürel değerlerle uyumlu olması gerektiğini savunmuştur. Türkiye'de muhafazakâr gelenek, cumhuriyet rejiminin getirdiği kurum, kural ve değerlere karşı değildir; eski rejime dönüşü hedeflemez. Aksine milli devlet ve muasır medeniyet seviyesine ulaşma gibi cumhuriyetin temel ideallerini benimseyen bir yol izlemiştir.¹¹²

Cumhuriyet inkılabı, Türkiye'nin Batılılaşma-modernleşme macerasının geri dönülmez bir uğrağı olarak Türk muhafazakârlığının gelişiminde hayati bir role sahiptir.¹¹³ Türkiye'de muhafazakâr düşünce Kemalizm'e bir tepki olarak ortaya çıkmasının yanı sıra, kendi modernleşme meşruiyetini de Kemalizm üzerinden sağlamıştır. Türk muhafazakârlığını buna iten sebep, modernleşmeci bir düşünce olarak kendisinin siyasi ve bürokratik yapıyı elinde bulunduruyor olması ve arkasında bir halk gücünün olmasıdır.¹¹⁴

Muhafazakârlıkla modernlik arasında bir refekat ilişkisinin olduğunu belirten Bora'ya göre bu ilişki, modernleşmeyi gecikerek yaşayan toplumlarda daha bariz görülmektedir. Buna paralel olarak Türk modernleşmesinin de muhafazakâr bir duruş ve düşünüş refekatinde geliştiği söylenebilir.¹¹⁵ Türk muhafazakârlığı Kemalizm'in radikal modernist yaklaşımını frenlemeyi amaçlayan, modernleşmenin tedrici bir biçimde gerçekleşmesini savunan ve bu anlamda modernleşmeye karşı olmayan bir ideolojidir. Aktaşlı'ya göre, geçmişe dönmeyi değil, geçmişini bugün ve gelecek için kullanmayı isteyen Türk muhafazakârlığı bu yönüyle Kemalizm'i Müslüman halkla barıştırmış ve Kemalizm'in zorlandığı modernleşme sorununu bu yolla çözmüştür.¹¹⁶

Özetle, köken itibariyle Tanzimat'ın başlangıcına giden Türk muhafazakârlığının doğuşu, modern Türkiye'nin doğuşuna paraleldir. Türk muhafazakârlığı, bir taraftan modernleşmeciliğe öykünürken diğer

¹¹² Akkır, 2015: 174-175.

¹¹³ Türk, 2004: 59.

¹¹⁴ Aktaşlı, 2011: 150.

¹¹⁵ Bora, 1997: 16.

¹¹⁶ Aktaşlı, 2011: 151.

tarafından modernleşmeyle ilişkisine bir mesafe koymaya da çalışmıştır.¹¹⁷ Bu anlamda Türk muhafazakârlığı modernleşmeden yana fakat baskın Kemalist modernleşme karşısında alternatif bir yol arama çabası olarak beliren bir düşünce geleneğidir.¹¹⁸ Çiğdem'e göre Batı ile karşılaştırıldığında Türk muhafazakârlığının karşısına koyulacak oluşum cumhuriyettir. Türk muhafazakârlığı kendi varoluşunu ancak cumhuriyetin ürettiği bir zeminde mümkün kılabilmıştır.¹¹⁹

Türk muhafazakârlığına özgül ağırlığını veren ana etmen Türkiye'nin yaşadığı geç modernleşme deneyimidir.¹²⁰ Türk muhafazakârlığında zaman zaman görülen ve muhafazakârlıkla uzlaştırılmayacak bir değişim taraftarlığı vardır. Bunun temel nedeni, Türkiye'de, Batılı muhafazakârların deneyimlediği modernleşme sürecinden farklı bir modernleşme sürecine sahip olunmasıdır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu az gelişmiş veya sanayileşmekte olan ülkelerdeki ilerleme sendromu, değişim konusundaki farklılığın nedenini açıklamaktadır.¹²¹ Buradan hareketle, Türk muhafazakârlığının ortaya çıkışı ve bunun yanında onun Batı örneğinden farkı konusunda temel olanın süreç farklılığı olduğu söylenebilir.

Akıncı'nın belirttiği gibi Türk muhafazakârlığının özellikle Batı örneği ile karşılaştırıldığında, bir taraftan değişimi benimseyip diğer taraftan eleştiren ve bu haliyle paradoksalmiş gibi görünen yönlerini anlamada Türk modernleşme sürecini hem bir süreklilik içinde hem de bir kopuş içinde okumak gerekmektedir.¹²² Bu yolla Türk muhafazakârlığının kendine özgü yanlarını keşfetmek mümkün olacaktır.

Türk Muhafazakârlığında Devlet Algısı

Türk siyasal kültürünün önemli bir damarını oluşturan muhafazakârlığın, Türkiye'deki kutsal devlet algısının şekillenmesindeki etkisi büyüktür.¹²³ Türk

¹¹⁷ Coşkun ve Genç, 2015: 36-37.

¹¹⁸ Akıncı, 2012: 87.

¹¹⁹ Çiğdem, 1997: 46.

¹²⁰ Türk, 2004: 60.

¹²¹ Akıncı, 2012: 339.

¹²² Akıncı, 2012: 143.

¹²³ Doğan, 2011: 217.

muhafazakâr düşünürlerinin devlet kavramına oldukça büyük önem verdikleri görülmektedir. Onların düşüncesinde devlet, milletin var olabilmesi için gerekli ve vazgeçilmez bir organizasyondur. Devletin önemsenmesinin temel nedeni ona yüklenen amaç yani milletin amacıdır.¹²⁴ Muhafazakâr anlayışta devlet milletin şuuru olarak görülmektedir.¹²⁵

Doğan'a göre muhafazakar kesimin Kemalist bürokrasiyle yaşadığı tarihsel gerginlik, muhafazakârların siyaset alanında, ceberrut devlet olgusuna karşı devletin etki alanını kısıtlayan bir tutum geliştirmesinin önünü açsa da, Türk muhafazakârlığının entelektüel mirasının genel olarak devlet kavramıyla barışık olduğu görülmektedir.¹²⁶ Muhafazakârların devleti, milletin vazgeçilmez bir yapılanması olarak görüp yüceltmeleri, tüm demokrasi vurgularına rağmen sınırlı bir demokrasi görüşünün oluşmasını beraberce getirmektedir.¹²⁷

Türk muhafazakâr düşüncesi, kendi fikir ve doğrularını ifade etme ve yönetimde uygulanmasını istemede, çevreyi dışarda bırakan bir demokratik modelle karşı eleştirileri ve önerileri ile demokratik bir yaklaşıma sahipken, aynı zamanda farklı olana gösterdiği müsamahasızlıkla demokratik tutumu yok eden bir düşünce yapısı da sergilemektedir. Bunun temelinde ise muhafazakârlığın bir özelliği olarak organizmacı anlayışla ilgili, topluma bireyden bağımsız olarak bir amaç atfetmesi düşüncesi yatmaktadır.¹²⁸

Sonuç olarak, evrensel bir modeli olmayan muhafazakârlığın Türkiye'de de kendine özgülüklerle gelişmiş ve sürmekte olduğu söylenebilir. Türkiye'de, özelliklerini onun tarihsel, toplumsal ve kültürel unsurlarının belirlediği ve muhafazakâr teori ile yer yer farklılaşan, çoğunlukla ana temalar açısından ve dönem dönem de farklı muhafazakârlık türleri arasında benzeşen bir muhafazakârlık görülmektedir.

¹²⁴ Akıncı, 2012: 341.

¹²⁵ Vural, 2011: 158.

¹²⁶ Doğan, 2011: 217.

¹²⁷ Akıncı, 2012, 341-342.

¹²⁸ Akıncı, 2012: 322-323.

Türk Muhafazakârlığında Sentez Düşüncesi

Mekan ve Kültür Sentezi: “Anadoluculuk”

Muhafazakârlık, en genel tanımıyla tarihsel bir birimle ortaya çıkan bir geleneğin muhafazasıdır ve bu gelenek modernleşmeye engel teşkil etmeyen bir gelenektir. Modern düşüncede ise gelenek ulusallık çerçevesinde meşruluk kazanmaktadır. Bu düşünce içerisinde tarihe ve tarihsel geçmişin oluşturduğu değerlere vurgu yapmak, muhafazakârlığı milliyetçilikle yakınlaştıran bir durumdur.¹²⁹

Akıncı'ya göre, milliyetçilikten bağımsız bir Türk muhafazakârlığından söz etmek mümkün değildir. Bu bağımlılığın en büyük nedeni, muhafazakârların milliyetçiliği toplumu bir arada tutan en uygun bağ olarak görmeleri ve milletlerin daha dayanıklı cemaat biçimi olduğu kanaatidir.¹³⁰ Erdoğan'ın belirttiği gibi, milliyetçi ve devletçi bir ideolojiyle sıkı bir ilişki içinde olmak, Türk muhafazakârlığının önemli bir özelliğidir.¹³¹ Devletin devamlılığının sağlanması, modernleşme sürecinde kültüre ait olanların korunma isteği ve zengin tarihsel mirasa sahip çıkma, muhafazakârlık ile milliyetçiliğin iç içe geçtiği alanlardır.¹³²

Milliyetçi düşünce ile mecz olmuş bir şekilde doğan Türk muhafazakâr düşüncesi,¹³³ Turancılığa da ırkçılığa da sıcak bakmayan bir kültürel milliyetçiliği savunmuştur. Ümmetçilik anlayışını tamamen dışlayan Anadoluculuk, Türk muhafazakârlığının modernleşmeci karakterinin en önemli göstergelerindedir.¹³⁴

Belirgin olarak 1917'de Turancı milliyetçiliğe, ümmetçi İslam birliğine ve Osmanlıcılığa tepki olarak doğan Anadoluculuk Hareketi, Türk kültürünün Anadolu'da temellendiğini savunmaktadır.¹³⁵ Anadolucular etnik olarak Oğuz Türk kavmine, vatan olarak Anadolu coğrafyasına, dini inanç bakımından İslamiyet'e, zihin yapısı bakımından gelenekçiliğe bağlı

¹²⁹ Aktaşlı, 2011: 154.

¹³⁰ Akıncı, 2012: 116-121.

¹³¹ Erdoğan, 2004: 6.

¹³² Akıncı, 2012: 124-125.

¹³³ Akıncı, 2012: 127.

¹³⁴ Aktaşlı, 2011: 155.

¹³⁵ Duran ve Polat, 2015.

olan kültürel birliğin kurulmasından doğmuş bir “Anadolulu” kimliğine işaret ederler.¹³⁶

Milliyetçiliği kültürel ve toprağa dayalı bir süreç olarak ele alan Anadolucular¹³⁷ için Anadolu, Türk ırkının millet haline geldiği coğrafyadır.¹³⁸ Anadolu, çok kültürlülüğü yaşatma ve korumada ve farklı etnik unsurlarla bir arada yaşama konusunda kadim bir geleneğe sahiptir.¹³⁹ Bu nedenle milliyetçilik, medeniyetçilik ve İslâm'ın bir arada olabileceği coğrafya “Anadolu” dur.¹⁴⁰

Kimlik ve Din Sentezi: “Türk-İslam Sentezi”

Türkiye’de Muhafazakârlık ve İslamcılık kavramlarının birbirleri ile eş anlamlıymış gibi kullanıldıklarına rastlamak mümkündür. Bunun başlıca nedeni, iki akımın da merkezî yönetimin elitleriyle yürüttüğü değişim politikalarına karşı oluşları ve bu karşıtıklarının da dinî inançtan besleniyor oluşudur. Ayrıca İslamcıların meşru bir dil olarak zaman zaman muhafazakâr bir dil kullanmış olması ve her iki akımın da resmi ideoloji taraftarlarınca gerici olarak nitelendirilmiş olması da diğer bir nedendir. Fakat bu faktörler her ne kadar iki akımın aynı olduğu izlenimini doğuruyorsa da, zaman algısı, siyasal pratik anlayışı ve iki akımın ortaya çıkış nedenleri gibi konular iki akımı birbirinden ayıran temel farklardır.¹⁴¹

İslamcılığın doğuştan muhafazakâr olmadığına işaret eden Bora’ya göre, İslamcılığın muhafazakârlık haline gelmesi onun Türk muhafazakâr modernleşme tecrübesinden dışlanmasıyla yakından bağlantılıdır.¹⁴² Türk milliyetçiliği ile İslamcılık arasında bir sığınma koridoru olarak algılanan muhafazakârlık ile İslamcılık arasında doğrudan herhangi bir bağ yokken,¹⁴³ İslamcılık ve milliyetçilik arasında güçlü süreklilik eğilimleri mevcuttur.¹⁴⁴ Bunun temel nedeni Türkiye’de dinin, milliyetçiliğin vazgeçemediği bir dayanak olarak işlev görmesidir.¹⁴⁵

¹³⁶ Pakiș, 2013: 132.

¹³⁷ Bingöl ve Pakiș, 2011: 117.

¹³⁸ Alver, 2001: 137.

¹³⁹ Alakel, 2011: 24.

¹⁴⁰ Bilge, 2011: 173.

¹⁴¹ Akıncı, 2012: 105.

¹⁴² Bora, 1997: 20.

¹⁴³ Akkır, 2015: 138.

¹⁴⁴ Bora, 1997: 20.

¹⁴⁵ Akkır, 2015: 138.

Türkiye’de muhafazakârlık, genelde milliyetçiliğe kendini yakın saymıştır ve İslamcılığın muhafazakârlığa dönüşmesinde milliyetçiliğin önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra Türkiyede muhafazakârlığın oluşumunda İslam’ın da önemli bir yeri vardır.¹⁴⁶ Türkiye’deki muhafazakâr düşünürlerin zihnindeki İslam algısı tasavvufçu bir algıdır ve Anadolu tasavvufu Türk hissiyatına en uygun din olarak görülmektedir. Bu bakımdan İslamiyet muhafazakârlığa ancak tasavvufçu bir İslam algısı üzerinden dahil olmuştur.¹⁴⁷

İslamiyet, Türk ulusal kültürü içerisinde temel öğelerden birini oluşturan ve Türk birliğini güçlendiren bir unsurdur.¹⁴⁸ Muhafazakâr düşünürler, yüzünü Batıya dönmüş bir milli devlet yerine Türk-İslam sentezi çerçevesinde İslam devletlerinin lideri olmayı kendilerine kalmış bir miras olarak görürler. Onların bu liderlik isteği, Doğu ile Batı arasında bir üçüncü yol olarak sentez oluşturma çabasına ve bu sentezi yapabilecek bir ülke olarak Türkiye’nin rol model oluşuna inançlarından gelmektedir. Türk muhafazakârlarının bir sentez arayışı içerisinde oluşları, Türk İslam Medeniyeti’ni ihya etme çabasının bir ürünüdür.¹⁴⁹

Medeniyetlerarası Sentez Düşüncesi: Doğu-Batı Sentezi

Türk muhafazakârlığının önemli bir özelliği Doğu-Batı çatışması ve bir sentez yoluyla bu çatışmanın aşılmaya çalışılmasıdır. Bu düşünceye göre insanlığı kurtaracak yol, maddeyle mânâyı, akılla ruhu birleştirecek olan Doğu-Batı sentezidir.¹⁵⁰ Bu sentez, Doğu ile Batı’nın, geleneksel ile modernin uyumlu hâle getirilmesi, yeni bir anlam haritası içerisinde bir yapıya kavuşturulmasıdır.¹⁵¹ Sekülerleşmeye karşın manevi alanı ön plana çıkarma, İslam’ı modernlik çerçevesinde bir medeniyetin temel kurucu ögesi, meşruluk kaynağı olarak yenileme isteği Türk muhafazakâr düşüncede yer bulan bir yaklaşımdır.¹⁵²

¹⁴⁶ Aydın, 2002: 69.

¹⁴⁷ Aktaşlı, 2011: 155-156.

¹⁴⁸ Vural, 2011: 152.

¹⁴⁹ Akıncı, 2012: 327-333.

¹⁵⁰ Aktaşlı, 2011: 156.

¹⁵¹ Vural, 2011: 145.

¹⁵² Akıncı, 2012: 246.

TRABZON KİMLİĞİ VE KÜLTÜRÜ

Trabzonluluk Kimliği

Karadenizlilik:

Doğu Karadeniz, farklı halk kültürlerinin bir arada yaşadığı bir coğrafyadır. Bu bölgede yaşayan halkların büyük bölümünün bölgeye çeşitli dönemlerde dışarıdan göçle gelmiş halklar olduğu görülür. “Farklı kültürel geçmişlerden gelerek bölgeye yerleşmiş bu halkların ve kültürlerinin yerel kültürlerle bir araya gelip ortak özelliklere sahip olmasını sağlayan en temel faktör bölgenin coğrafyası ve coğrafyanın bu kültürler üzerindeki belirleyiciliğidir. Coğrafya bir yanda kadim gelenek çeşitlemelerinin korunmasına olanak verirken diğer yandan da kültürel yenilenmenin güçlü bir şekilde yaşandığı bölgelere sahiptir.”¹⁵³

Karadeniz kimisi için; yemyeşil bir cennet, uçsuz bucaksız yaylalarıyla bir özgürlük alanıdır. “Kimisi için; Türkçeyi iyi konuşamayan, şivesi bozuk, komik insanlar diyarındır. Kimisi için de derin devletin yuvalandığı, tetikçilerin kolayca bulunabileceği, farklı düşünceye sahip insanları linç edebilecek derecede fanatizme sahip ve özellikle sol karşıtı bir halkın yaşadığı bölgedir.”¹⁵⁴

Karadeniz insanını farklı bir anlayışla öne çıkaran şey, Karadenizli olmanın ülke genelinde oluşturduğu algıdır. Bu insanın farklılığı tek bir üsluba oturmaz, değişken karakterlidir. Kimilerine göre uyanık, sivri zekalı, tez canlı, becerikli, şakacı ve bir o kadar da asabi bir tiptir. Kimilerine göre ise anlayışı kıt, geç anlayan, öğleden sonra kafası çalışmayan bir tiptir. Karalahana ve mısır ekmeği ile beslenen, hamsiden başka balık bilmeyen uzun burunlu biraz da matrak insanlardır. “Bu algılamalar kimi zaman önyargılar oluştursa da asıl önemli olan Karadenizli'nin Karadenizli olmasına kattığı değerlerdir. Temel'inden Fadime'sine, ahmaklığından uyanıklığına, horonundan yaylasına, muhafazakârlığından hoşgörüsüne ve Lazlığına kadar bugün tükenmekte olan her şey...” Karadenizlilikle iç içedir.¹⁵⁵

¹⁵³ Kolivar, 2012: 329-330.

¹⁵⁴ Tursun, 2012: 15.

¹⁵⁵ Aksoylu, 2012: 43-44.

Karadenizliyi Karadenizli yapan değerlerin içinde biraz da Laz olmak vardır. Bununla beraber, Türkiye'deki Lazlığın, etnik bir kimliğin sınırlarını aşmış, siyasi ve idari isimlendirmelerle yatay genişlemeye maruz kalmış bir söylem olduğu belirtilmelidir. Lazlığın dışında Karadeniz içinde farklı önemler atfedilen lokal alanlar da vardır; örneğin Rizeli olmak, Trabzonlu olmak ve bunların yanında Oflu, Çaykaralı olmak farklı bir özellik ve yerel kimlik aidiyetidir. Diğer yandan 'muhafazakârlık' ve inançlarıyla da Karadenizliler tartışma götürmez biçimde dine bağlılıkları ile bilinir. Katı ve tutucu tavırlarıyla zaman zaman milliyetçi çıkışların ağır bastığı Karadeniz toprakları aynı zamanda Tanzimat döneminden bu yana devrimci önderlerin yetişmesiyle de öne çıkmıştır.¹⁵⁶

Karadenizlilik algısıyla Karadenizlilik olgusu birbirinden farklılık arz eder. Toplumumuzdaki Karadenizlilik anlayışında algının çoğunlukla olgunun önünde olduğu görülür. Karadenizlilik olgusunu belirleyen en önemli unsur, Karadenizlinin o coğrafyadaki yaşam aktivitesinde yüz yıllar boyu verdiği mücadelelerdir; o aktiviteyle birlikte taşımaya çalıştığı yerel değerlerdir. Bir bakıma bu olguda asıl pay sahibi coğrafyadır, çünkü yaşam o coğrafyaya mecburdur. Burası insan yaşamı için zor bir coğrafyadır; burada yaşamak, bu doğaya uyum sağlamayı gerektirir. Burada neslin devam etmesi sırf doğaya karşı verilecek mücadele ile de bitmez; doğa üzerinde yaşayan diğer canlılara karşı sürekli üstünlük aktivitesinin de muhafaza edilmesi gerekir. İşte Karadeniz insanını öne çıkaran da o coğrafyanın zor koşullarına uyum sağlayan yaşam aktivitesidir; bu aktivitede hiç tükenmeyen dinamizmdir. Sürekliliğin sağlanması için aynı dinamizmin kesintisiz geleceğe taşınıp aktarılması gerekir; bunu ise Karadeniz insanı kâh uslu kâh deli, kâh ahmak kâh sivri zekâ ve becerisini akılla birleştirerek sağlamıştır.¹⁵⁷

Coğrafya, Tarih ve Davranış Kalıpları

“Trabzon'un jeo-stratejik konumu, onun yüzyıllarca sömürgecilerle mücadele etmesine neden olmuş; bu psikoloji, doğa koşullarının da ivmelemesiyle mücadelecü bir karakter geliştirmiştir.” Bu mücadele, 'toprağa bağlılık' tutumunun da kaynaklarından;

¹⁵⁶ Aksoylu, 2012: 44.

¹⁵⁷ Aksoylu, 2012: 45-46.

bu yüzden de bedeli ve değeri yüksektir. Bu insanlar için, emek harcıyıp her türlü tehlikeye karşı koruduğu topraklarını unutmak, kendi varlığını inkâr etmek gibidir.¹⁵⁸ “Bir Trabzonlu için Trabzon toprağı kutsal bir değer taşır. Gurbette öldüğü zaman, mutalaka ölüsünün Trabzon'a gömülmesini vasiyet eder. Kendi toprağına gömülünce, psikolojik olarak kurtuluşa ereceğine inanır.”¹⁵⁹ Karadenizli bu coğrafyada bu yaşam şekliyle kendisine Karadenizli de-dirtmiştir. O coğrafyanın engebeli yapısı ve ikliminin, düşünce ve yeteneklerinin çalışmayla birleştirilerek aşılması Karadenizlilik olgusunu ortaya koymuştur.¹⁶⁰

“Karadenizlilik ve Trabzonluluk, bir kimlik tanımından çok geleneksel toplumun kimlik biçimi olan ‘aidiyet’ biçimidir.” Trabzonluluğu biçimlendiren ana unsur bir aidiyet algısı ve onu besleyen norm ve değer dizgeleridir.¹⁶¹ Üstün'e göre Trabzon'da hemen hemen her toplumsal olayda (aile, kadın-erkek ilişkileri, toplumsal şiddet, örgütlenme, olaylar, vd.) Karadenizlilik kimliği vurgulanmakta; Trabzon'da ‘yerel kimlik’ son derece bireysel karakter tanımıyla öne çıkartılmaktadır. Yerel kimlik üzerindeki bu vurgu, yerel olan diğer öğelere (mahalle, kent, futbol takımı gibi) de aynı şekilde taşınmakta ve bunlar Karadenizlilik ile bütünleştirilerek sunulmaktadır.¹⁶² “Trabzon halkı sıra dışı bir şekilde, diğer bölge ve şehirlerin insanlarından daha fazla ‘yerel kimlik’ ve ‘aidiyet’ idrakine sahiptir. Bu yerel kimlik anlayışı, bir tür hemşericilik, bir tür şehrin değerlerini abartılı bir biçimde sevme ve ona bağlanma, nihayet bir tür milliyetçiliktir.” Trabzon'da, yerel kimlik anlayışının en önemli ve bariz araçlarından birisi olan bu milliyetçilik, daha çok vatanseverlik de denilecek vatanın bölünmez bütünlüğü düşüncesi, söylemi ve gerektiğinde icrası üzerinden; askere ve askerliğe sahip çıkma üzerinden; yabancı uluslara karşı negatif yaklaşım üzerinden kendini ifade eden bir milliyetçiliktir. “Dolayısıyla bu milliyetçilik, aynı zamanda bir ayrıcalık anlamına gelen, Trabzonluluk düşüncesi ve hatta ideolojisinin paralel bir form içe-

¹⁵⁸ Sevinç, 2014: 114-115.

¹⁵⁹ Kaya, 2006: 20.

¹⁶⁰ Aksoylu, 2012: 55-57.

¹⁶¹ Sevinç, 2014: 108-109.

¹⁶² Üstün, 2009: 363.

risinde meşruiyete veya saygın bir biçime büründürülmüş halidir. Daha temele inildiğinde bu milliyetçiliğin, öncelikle Trabzonlu bireyin aşırı özgüvenle, liderlik vasfıyla, donanımlı oluşuyla, dinamizmiyle ilişkili olduğu, mizacı gereği kendi önemini abarttığı ve kendine aşırı sempati beslediği için geliştiği ve sosyal etkileşim yoluyla bireysel boyuttan Trabzonlulara mal olmuş toplumsal bir forma da büründüğü görülecektir.”¹⁶³

Trabzonluya ilişkin iyimser taraftan girişimci, canı tez, zeki, kötümser taraftan kendini dünyanın merkezi sanacak kadar uyumsuz, asabi, narsist, inatçı, laf anlamaz gibi üretilen sıfatlar vardır.¹⁶⁴ “Trabzon halkı sıra dışı bir şekilde fevriyet olarak nitelendirilebileceğimiz tez canlı hatta kolay sinirlenebilir, asabi bir toplumdur. Ne var ki bu hali, sinirlendiğini düşünerek takınmamaktadır. Son derece tabii bir şekilde tezahür eden bir asabılıktır bu. Sinirlendiği sanılan Trabzonlu hemen ardından son derece samimi ve güler yüzlü, esprili, komik olabilmektedir.”¹⁶⁵

Trabzonlular, zekânın sekiz türünden olan hızlı düşünce grubuna girerler. Hızlı kavrama ve kavranma hızlı işleyerek işe dönüştürme özellikleri vardır.¹⁶⁶ Trabzon halkı kendine özgü bir şekilde zeki bir toplumdur; espri yeteneğiyle, nüktedanlığıyla, komiklikleriyle farklı bir zekâyâ sahip olduğunu göstermektedirler.¹⁶⁷

Trabzonlunun laf dinlemeziği, bireyciliği, medeni cesareti, silah sevgisi ve onurlu duruşunun, yöre insanının çetin geçim koşulları karşısında sahip olduğu toprağın, ailenin, ona her şeyi sunarken onu her şeye ve zor koşullara esir edişi ile beslediği söylenebilir.¹⁶⁸

Trabzon insanı bazı açılardan ve özellikle dışarıdan cimrilik olarak da algılanabilecek kendine özgü bir ‘tutumluluğa’ sahiptir. Bu tutumluluğun sosyal hayata yansımalarından bazılarını tespit edebiliriz. Mesela Trabzon insanı her şeyi iktisatlı kullanır. Parasını, elbisesini, ev eşyasını ve gıda maddelerini son derece iktisatlı kullanır. Bunlarla ilgili bir israfı

¹⁶³ Alptekin, 2014: 89-93.

¹⁶⁴ Emiroğlu, 2009: 98.

¹⁶⁵ Alptekin, 2014: 88.

¹⁶⁶ Kaya, 2006: 40.

¹⁶⁷ Alptekin, 2014: 88.

¹⁶⁸ Emiroğlu, 2009: 118.

kesinlikle düşmez. Trabzon'da tarıma uygun arazilerin son derece sınırlı oluşu ve iklimin tahıl üretimine uygun olmayışı, bu yöre insanının sosyal hareket kabiliyetini ve temel ihtiyaçlarını karşılama anlamında alternatiflerini son derece sınırlandırmaktadır. Bu anlamda Trabzon halkı adeta tabiatın kendilerine sunduğu limitleri zorlamakta ve bu sınırlarda yaşamaktadırlar. Üretirken kazanamayan yöre halkı, tüketirken kaybetmeme, tüketirken ölçülü olma eğilimine girmiştir. Bu eğilim uzun zamanlarda kültürleşmiş ve sürekli içsel özellik haline gelmiştir.¹⁶⁹

Kaya'ya göre Trabzonluların basit bir profili çizilmek istenirse bu özellikler; bilinçli olmak, sorumluluk sahibi olmak, dürüst olmak, çalışkan olmak ve cesaret sahibi olmaktır. Kaya, yukarıda belirtilen özelliklere ek olarak Trabzonluların biyolojik-psikolojik-sosyolojik temel özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır: gülyüzlü, sevimli, bağımsız, güvenilir, gerçekçi, neşeli, canlı, konuşkan, görgülü, içten, inanılır, titiz, inançlı, istekli, yufka yürekli, cesur, heyecanlı, duygulu, kıskanç, azimkâr, girişken, çalışkan, güçlü, sorumlu, sebatkâr, cefakâr, kanaatkâr, pratikzekâli, aceleci ve espritüeldirler.¹⁷⁰

Kent Kimliği

Trabzonlular, kadın ve erkek, kendilerine bir 'kent kimliği' inşa etmekte ve bu kimliğe kuvvetle, iddia ile tutunmaktadırlar. Her ne kadar büyük ölçüde eril değerler ile bezenmiş görünse de, Trabzonluluk sadece bir erkek söylemi olarak varolmamakta, Trabzonluluk kadından erkeğine, yoksulundan varısına ortak bir payda olarak ortaya çıkmaktadır. Bir kent kimliği ve aidiyet kültürü oluşturmak elbette sadece Trabzon'a ait bir olgu değildir. Trabzon'u bu açıdan farklılaştıran, onda bu olguyu özelleştiren şey, onun neredeyse günlük hayatta işleniyor, zaman zaman bir meydan okumaya dönüşüyor olmasıdır.¹⁷¹

Trabzon'un kamuoyunda 'tutucu bir kent' olarak bilinse de, gerçekte insanların sevecen ve hoşgörülü olduğunu belirten Aşut'a göre, dünya çapında onca sanatçı yetiştirmiş bir kentin yeniliklere kapalı ol-

¹⁶⁹ Alptekin, 2014: 94-95.

¹⁷⁰ Kaya, 2006: 67-69.

¹⁷¹ Üstün, 2009: 361.

ması da düşünülemez. Karadenizlilerin asabi mizacının, biraz da yaşadıkları coğrafyanın çetin koşullarından kaynaklandığı ifade edilmektedir.¹⁷²

Trabzon, bölgede 'önder' olma rolünü ve ulusal anlamda merkez olma halesini her zaman taşıyan bir şehirdir. "Trabzon, bir yandan şehirli okumuşluğunun ve dünyalılığın, bir yandan farklı ikinci kademe yerleşmelerinde temsil edilen vadilerdeki köylü geniş aile örf, gelenek ve hukukunu yaşayanların harman başkenti olmuştur. Bir yandan ülke çapında siyasetçiler, sanatçılar yetiştirirken bir yandan statü toplumu olma özelliğini sürdürmüştür."¹⁷³ 20. yüzyılın başlarına kadar Trabzon ilinin, günümüzün bağımsız illeri Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Samsun'u da kapsayan bir konumdaydı. Trabzonluların bugün bile aynı coğrafyaya egemenmişçesine davranmaları, bu yaygın zihinsel kodun bir devamı olarak okunabilir.¹⁷⁴ Bu yörede daha önce bir devletin kurulmuş olması ve bu devletin başkentliğini 250 yıldan fazla bir süre Trabzon'un yapmış olması tarihi bir gerçeği oluşturur. Trabzon'un böylesi bir politik yapılanmaya merkez olmasının ve bu yapılanmanın Trabzon merkezli bir şehir devlet niteliğinde devam etmesinin temel sebebi coğrafi konumudur. "Coğrafi bir temele istinaden oluşan bu politik yapılanma sona ermiş olsa da, bu bilgi insanların zihninde hep yaşamış ve bu insanlardaki ayrıcalıklı olma hissini takviye etmiş, onun gelişmesine ve nihayet bir yerel kimlik idrakine dönüşmesine de vesile olmuştur."¹⁷⁵

Emiroğlu'na göre gerçekte Osmanlı'nın beslenme yerinin Balkanlar oluşu gibi, Türkiye'nin beslenme yeri de Karadeniz'dir. Göçebeliğin çelişkisini yaşayarak tutunum dürtüsünü en fazla hisseden Trabzonlular, doğalarına işlemiş direnç, kararlılık ve egemen söylemlere karşı duruşla her alandaki etkinlikleri ile ülke programlarına en çok katılımında bulunanlar olmuşlardır.¹⁷⁶ Bu görüşe paralel olarak Kaya, Trabzon rüzgarının yurdun ve dünyanın dört tarafına esmekte olup, ulaştığı yere bereket, hareket ve enerji götürmekte olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁷

¹⁷² Aşut, 2009: 304-305.

¹⁷³ Emiroğlu, 1996: 130-131.

¹⁷⁴ Sevinç, 2014: 85-86.

¹⁷⁵ Alptekin, 2014: 93.

¹⁷⁶ Emiroğlu, 1996: 134.

¹⁷⁷ Kaya, 2006: 28.

Trabzon'un, Emiroğlu tarafından 'Türkiye'nin kalesi' olarak tanımlanması, kentin temsil niteliğine vurgu yapmaktadır. "Trabzon'un sorunları ulusun her yerinde benzer örneklerini bulabilmektedir; buradaki temel fark, sorunların söylem ve temsil biçimidir. Bu, biraz da tarihe sırtını vermiş yerel meselelerin ulusal düzeyde dile getirilerek dünya toplu-munda konumlanma stratejisinin ifadesidir."¹⁷⁸

Trabzon Kültürü

Dil

Trabzon halkı, bugün Azerbaycan'ın Şeki bölgesiyle büyük benzerlikler gösteren bir Türkçe kullanmaktadır. Trabzon'un batısındaki konuşmalarda genellikle Çepni ağızı yaygınken doğuya doğru gidildikçe konuşulan Türkçenin daha sert bir hal aldığını ve Kıpçak-Kuman ağızına döndüğünü görürüz. Örnek vermek gerekirse Trabzon'da sıkça kullanılan "haçan (ne zaman, mademki), uşak (çocuk, evlat), afkurmak (boş konuşmak, çemkirmek), ula (oğlan/ulan), gız (kız), kitmek (gitmek) gibi sözcüklerin öz Türkçeden gelen sözcükler olduğu ve diğer Türk devletlerindeki Kıpçak Türkçesiyle eşleştiği görülmektedir. Trabzon'da ayrıca sayısı tam bilinmemekle beraber 5.000 civarında olduğu tahmin edilen konuşucu tarafından da Romeika (Antik Roma Dili/Rumca) konuşulmaktadır. Bu dil Çaykara, Dernekpazarı, Tonya, Maçka ilçelerinde toplamda yaklaşık 45 köy insanı tarafından bilinmektedir.¹⁷⁹

Mutfak/Yemek Kültürü

Samsun-Batum arasında yer alan bölge mutfağının ayırıcı temel besinleri karalâhana, mısır ve hamsi ve çay olup, bu üçlünün çorbasından ekmeğine dek sayısız kombinasyonu bulunmaktadır. Bölgeye özgü yemeklerden en karakteristik olanları şunlardır: Mısır unundan kuymak, haçapur, hamsili ekmek, lamesli pide; karalâhanadan çorba, sarma; tatlı olarak kabak tatlısı, kabak pilavı; hamsiden buğulama, hoholli hamsi, hamsili ekmek, kaygana; fasulyeden turşu kavurma; mısırdan korkot(mısır çorbası).¹⁸⁰ Trabzon'un başlıca yöresel yemekleri: Lahana çorbası, hamsi çitlatması, hamsi kâğıtta, Trabzon döner

¹⁷⁸ Sevinç, 2014: 108.

¹⁷⁹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Trabzon#Dil>.

¹⁸⁰ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Trabzon#Mutfak>.

kebapı, Akçaabat köftesi, hamsili pide, pazılı burmalı, Lamesli pide, hamsili pilav, kuymak, Laz böreğidir.¹⁸¹ Dünyaca lezzetli Trabzon yemekleri ise: Akçaabat köftesi, döner, hamsili pilav, döner yayla kuymağı, lahana sarma, fasulye turşusu, sütlaçtır.¹⁸²

Giyim - Kuşam

Trabzon bölgesinde giyim, batı ve doğu bölgesi olarak ikiye ayrılabilir. Batı bölgesi genelde daha çok Türkmen özelliği gösterirken doğu bölgesi daha çok Kuman-Kıpçak ve Transkafkas giyim özelliği gösterir. Kadınlarda fistanlar daha çok büyük çiçeklerle süslü, renkli ve bolca işlemelidir. Kırsaldaki kadınlar içte kamis adı verilen yakasız Trabzon bezinden gömlek, başta keşan, peştemal, altta etek veya üçetek elbise (zibun) ve rengi yöreden yöreye değişen peştemal vardır. Üstte fermene veya kadife adı verilen yelek vardır. Şehirdeki kadınlarda ise başta tepelik, tapla, koursi, hotoz adı verilen gümüş ya da altın sırmalı yuvarlak tepelik; içte kamis, üzerine zibun (üçetek) belde peştemal, lahor veya trablus. Köylü ya da şehirli olsun Trabzon kadını (Rize ve Artvin sahilinde yaşayan Lazlar gibi) kesinlikle şalvar giymemektedir. Erkekler ise bölgenin yerel giysisi olan zıpka, kukula, körüklü üçlüsünü kullanmaktadır. Başta iki ucu üzerinden sarık gibi dolanarak uzun kulaklı bir düğümle bağlanan ve kukula adı verilen siyah başlık vardır. Üstte beyaz mintan ve üzerine siyah aba yelek vardır. Altta bacak arası körüklü bacak kısmı dar zıpka adı verilen siyah şalvar vardır.¹⁸³

Aile

Karadeniz'de ve özelinde Trabzon'da, toplumsal örgünün ağırlığını taşıyan birim olan aile, yüzyıllardır parçalanmış ve zor bir toprağın temel ekonomik birimi olmuştur. Geleneğinde mücadelecı ve kavgacı olmak olan bu birimin canlı, hareketli ve rekabetçi kültürünün, dilinin, müziğinin, folklorünün ifadesi Karadenizlilikidir. Dayanışma ve yaşama kurallarında karşılılık ilkesinin, yüz yüze ilişkilerin ve yerel bağların önemli olduğu bir toplumsal yapıya sahip olan Karadenizlilerde ahlâki ve moral değerler çoğunlukla aile değerleri etrafında şekillenerek günlük

¹⁸¹ Canalıoğlu, 2002: 8.

¹⁸² Kaya, 2006: 44.

¹⁸³ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Trabzon#Giyim-ku.C5.9Fam>.

yaşamın pratik ağırlığını taşımaktadır. Hem dayanışma hem rekabet ilişkileri ailenin yaşatılması ve sürdürülmesi amacına hizmet eder.¹⁸⁴

Ataerkil Kültür ve Sosyal Yapı

Trabzon, Türkiye'de güçlü bir ataerkillikle şekillenen 'erkeklik' söz konusu olduğunda son yıllarda ilk akla gelen, ilk dile getirilen yerlerden biri olarak öne çıkmakta ve son derece ataerkil bir şehir olarak görülmektedir. Trabzon erkeğinin bir yandan milliyetçi, muhafazakâr, dindar ve ailesine bağlı özellikleri ön plana çıkarılırken diğer yandan da Trabzon erkekliği anlatısı dile getirilmektedir. Bozok'a göre Trabzon'un bir erkek şehri olarak kurulmasının ardında birbiriyle ilişkili üç etmen bulunmaktadır. Bunların ilki, Trabzon'un her geçen gün işsizliğin ve yoksullaşmanın arttığı bir kent haline gelmesi ile birlikte işsiz, umutsuz, şiddet kullanmaktan kaçınmayan ve son derece ataerkil erkeklerin şehrin kamusalını denetlemekte olmasıdır. İkincisi, Trabzon'da en çok Trabzonlu olmak ve Trabzonspor'dan gurur duyulmasıdır ve bu iki noktada da, gerilimleri ifade etme tarzları kolayca birbirine aktarılabilen (mikro)milliyetçilik ve Trabzonspor (futbol) taraftarlığı bulunmaktadır. Hem sağcılık, hem de futbol taraftarlığı ataerkilliği ve ataerkil erkeklik kodlarını yücelterek ve söylemsel düzlemde bunlardan yararlanarak etkin olmaktadır. "Üçüncü alan ise 1989'da Türkiye-Gürcistan sınırının açılmasından günümüze değin uzanan süreçte nataşalar dolayısıyla, cinselliğin kadınların ezilmişlik ve ikincilleştirilmesini topyekûn pekiştirerek deneyimlemesidir."¹⁸⁵

Kadının Konumu

Karadeniz kadınına atfedilen gücün kaynağında, kırsal kesimde kadının aile ekonomisinde taşıdığı merkezi rolün olduğunu belirtilmektedir. Kadının gücü ve rolü daha çok aile içinde kurulmaktadır. Aile dışındaki toplumlaşma süreçleri daha çok erkeklerin egemenlik alanıdır. Karadenizde erkeklerin sırtlarına sepet almaları ayıp; dışarıda varolamamaları, güç ve geçim sağlayamamaları daha gizli bir şekilde de olsa küçültücü bir şeydir. Buna karşın kadınların aldığı inisiyatifler onların toplumsal pratiklerde farklı roller üstlenmelerini getirdiği için, toplumsal

¹⁸⁴ Üstün, 2009: 366-367.

¹⁸⁵ Bozok, 2012: 413-415.

dayanışma ve gündelik işlerin büyük çoğunluğunda kadınlar vardır.¹⁸⁶

Karadeniz bölgesinde kadının ailenin tüm yükünü taşıdığını söylemek bir abartı değildir. Erkek, geçimini sağlamak için gurbete gidince, ailenin bütün yükü kadınların omuzlarına biner; tarla ve bahçe işleri, hayvan bakımı, pazar işleri, çocuk bakımı Karadeniz kadınının günlük yaşamından kesitlerdir.¹⁸⁷

Göç/Gurbetçilik

Doğu Karadeniz'in demografik yapısının karakteristik bir özelliği olan bu yatay sosyal hareketliliğin oluşmasında; arazinin elverişsiz durumu, denize yakınlık ve sanayinin zayıflığı etkilidir.¹⁸⁸ Trabzonlular her ne kadar güçlükler karşısında kolay pes etmeyen, inatçı ve direngen insanlar olsa da, yaşam ve geçim koşulları onları göçe zorlamış; tarih boyunca ülkenin çeşitli bölgelerine ve yurtdışına dağılmışlardır.¹⁸⁹ Trabzonlu doğduğu yerde istediğini bulamayınca, onu bulmak için, yurdun ve dünyanın dört tarafına dağılıp onu bulmak zorunda kalmaktadır.¹⁹⁰

1970'li yıllarda zirveye çıkan iç göçten Karadeniz bölgesi de fazlasıyla nasibini almış; büyük şehirlere akın akın göç eden Karadenizlilerin sayısı bölgede yaşayanların sayısını aşmıştır. Karadeniz'deki ekonomik olumsuzluklar nedeniyle, zaten ataları gurbetçi olan kimi Karadenizliler için göç etmek bu bağlamda bir yerde zorunlu bir çıkış yolu olmuştur.¹⁹¹

Hemşericilik, Yardımlaşma/Dayanışma

Göç sonucunda büyük şehirlerde ayakta durabilmenin güçlülüğü kentlerde hemşericilik anlayışını öne çıkartmaktadır. İnsanlar ilk dayanışmayı hemşerisinin yanına ve yakınına yerleşmekle sağlamakta ve zaman içinde dayanışmayı güçlendirmek için örgütlenmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Karadenizlilerin deşehirlilerdeki ilk örgütlenmelerindeki amaç dayanışma olduğundan sık sık dayanışma dernekleriyle karşılaşmaktadır.¹⁹²

¹⁸⁶ Üstün, 2009: 382-384.

¹⁸⁷ Güner, 1994: 256.

¹⁸⁸ Sevinç, 2014: 98-99.

¹⁸⁹ Aşut, 2009: 305.

¹⁹⁰ Kaya, 2006: 28.

¹⁹¹ Aksoylu, 2012: 59-60.

¹⁹² Aksoylu, 2012: 66.

Trabzon'da hemşericilik iki şekilde tezahür etmektedir. Birinci tip, şehir dışındaki hemşeri ve gurbetçi dayanışmasıdır. “Bu hemşericilik biçimi, genellikle “Bize her yer Trabzon” söylemiyle moral-psikolojik bir temele oturtulur ve meşrulaştırılır.” Hemşericiliğin ikinci tipi ise şehir içinde ama yabancıya karşı depreşen biçimdir ve şehir dışından, yabancı denebilecek üçüncü bir kişinin araya girmesi veya bunun ihtimalinin bile belirmesi halinde kendini hissettirmektedir.¹⁹³

Karadeniz'de öne çıkan bir başka özellik de insanlık tarihi kadar eski olan yardımlaşma geleneğidir. Bu yardımlaşmalar bireysel olarak yapıldığı gibi asıl önemli olan toplu bir şekilde yapılan imece usulü yardımlardır.¹⁹⁴

Devlet, Vatanseverlik, Milliyetçilik

“Doğu Karadeniz'de toplumsal tabanı ve yerel kimliği tamamlayan ve onu bu şekilde dünya ile bütünleştiren tarihsel unsur devlet ve devlet tarafından taşınan ulusal kimlik olmuştur. Trabzonlular kimliklerinin büyük oranda diğer yarısını oluşturan devlet/vatan/milliyetçilik kavramlarını günlük hayatlarında, hatta karı-koca ilişkilerinin tariflerinde dahi kolayca kullanabiliyorlar.”¹⁹⁵

Kente (Trabzonlu) ve ülkeye (milliyetçilik, vatanseverlik) duyulan aidiyetler kolayca yalın, yaygın ve kapsayıcı olarak benimsenmekte ve bu aidiyetler toplumsal çatıyı tamamlayıcı bir mekanizma olarak işlemektedir. “Bu toplumsallaşma biçimi, bu yüzden, neredeyse diğer aidiyet referanslarını dışlayan iki kutuplu bir melezlenme gibi görünüyor.” Devlet Karadenizlinin neredeyse tek çatısı durumundadır. Bu yüzden Karadenizli devlete, vatana ait olan tartışmalı sorunları kolayca ve kendiliğinden içselleştirmeye, kendi sorunları haline getirmeye çok eğilimlidir.¹⁹⁶ Milliyetçilik de Trabzon'da devlete ve vatana tutunuşun bir ifadesi olmaktadır.¹⁹⁷ Kaya'ya göre vatansever olan Trabzonlular için vatanseverliğin çağrıştırdığı nitelikler; bayrak, barış, fedakârlık, koruma, kutsal, millet, toprak, sevgi ve uğruna can

¹⁹³ Alptekin, 2014: 90.

¹⁹⁴ Aksoylu, 2012: 57.

¹⁹⁵ Üstün, 2009: 364.

¹⁹⁶ Üstün, 2009: 368-369.

¹⁹⁷ Üstün, 2009: 376.

vermedir.¹⁹⁸ Nihayet Trabzonlunun milliyetçiliği ussal değil hissi bir milliyetçiliktir; modern değil, ilkinici (primordialist) ve sembolcü karışımı bir milliyetçiliktir. Milliyetçiliği Trabzonluya cazip kılan, içeriği ve kapsamından çok refleksiv karakteridir.

Futbol

Trabzonluların yerel kimlik anlayışında, şehrin değerlerini abartılı bir şekilde sevmeye ve bu değerlere bağlanma anlamında futbol en ideal örneği teşkil etmektedir. “Trabzon’da Trabzonsporlu olmak, bireysel bir seçim, eğilim veya bir eğlence aracı değil, aksine “Trabzonluyum” diyebilmenin ön şartı, Trabzon’un değerlerine sahip olduğunu göstermenin en “ulvi” biçimi ve adeta Trabzon’da onurlu ve tutarlı bir “insan olma”nın gereğidir.”¹⁹⁹

Trabzonlular, şehrin kendileri açısından bu en önemli değerine abartılı bir bağlılık hissi besleyip, bunu hayatlarına her fırsatta yansıtarak, bunun üzerinden yerel kimliklerini vurgulamaktadırlar. Bu anlamda Trabzonspor da vurgulanmak istenen bu yerel kimlik hissi için bir araç konumundadır.²⁰⁰

Trabzon’da futbol, kimlik inşasına yardımcı olarak dayanışmacı, milli/yerel değerler ekseninde bir araya gelen bir hayali cemaat şeklinde, kimliğin ‘biz’ olarak kurulmasını sağlayan bir unsurdur.²⁰¹ Trabzonlular Trabzonspor’a, bir parça katı milliyetçilikle harmanlanmış bir değer atfetmekte ve Trabzonspor Trabzon’da hiçbir şeyi olmayan kitlelerin tek şeyi hâline gelmektedir.²⁰²

Futbol Trabzon’da artık, zihin yapısının ve siyasal kültürün çok önemli bir belirleyeni haline gelmiştir. “Trabzonspor’un futboldaki başarısı Trabzonlunun kendi farklılığı ve üstünlüğü düşüncesine çok önemli bir katkı yapmıştır. Trabzonspor’un sonraki yıllardaki görece gerilemesini de Türk futbolundaki hakim yönetsel çevrelerin komplosu olarak açıklamak, Trabzonlunun ruhen içe kapanmasını kolaylaştırmakta, Trabzonlunun Trabzonludan başka dostu olmadığı düşüncesine yol açabilmektedir.”²⁰³

¹⁹⁸ Kaya, 2006: 28-29.

¹⁹⁹ Alptekin, 2014: 90

²⁰⁰ Alptekin, 2014: 91.

²⁰¹ Bozok, 2012: 426.

²⁰² Bozok, 2012: 479.

²⁰³ Eroğul, 2009: 355.

Trabzon'da futbol, hem şehrin egemenliğinin sembolü, hem onun modernleşen yüzünün sağlıklı formu hem de toplumsal dayanışmanın sağlayıcılarından biri olarak işlevselleştirilmiştir. Dolayısıyla spor ve özelinde futbol, bir kentin ve bölgesel iktidarının yeniden inşasında önemli figürasyonel unsurlardan biri olmuştur.²⁰⁴

TRABZON'DA MUHAFAZAKÂRLIK: SAHA ÇALIŞMASI

Araştırmanın Konusu, Kapsamı ve Metodu

Bu çalışmanın temel konusu modern toplumların önemli olgularından biri olan muhafazakârlık olup, muhafazakâr olarak bilinen Trabzon halkının bu özelliğinin analitik bir analize tabi tutulmasıdır.

Bu çalışma, Trabzonluların muhafazakâr olma durumunu tespit etme, Trabzon'a özgü olduğu düşünülen değerlere ilişkin reflekslerin ölçülerek muhafazakârlıkla ilişkilendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Muhafazakâr teorideki temalar ile Trabzon kültürü ve Trabzonluluk kimliği referans alınarak esas olarak kent kimliği-muhafazakârlık ilişkisini ölçmeyi amaçlayan bu araştırma, muhafazakâr şehir bağlamında Trabzon'da yapılacak durum tespiti açısından önem taşımaktadır.

Nicel araştırma yöntemi kullanarak gerçekleştirilen bu çalışmada, katılımcıların belirlenmesinde basit rasgele örnekleme, verilerin toplanmasında survey yönteminin anket tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın evreni Trabzon'da yaşayan Trabzonlular; örneklem grubu ise Trabzon'da yaşayan 18 yaş ve üzeri 100 Trabzonludur. Örneklemin 50'si kadın, 50'si erkek katılımcılardan oluşmaktadır.

Trabzonluların muhafazakârlık durumunun tespiti ve muhafazakârlık-kimlik ilişkisini ölçmek için hazırlanan ankette 33 soru mevcuttur. Anketteki 1,2,3 ve 4'üncü sorular katılımcıların demografik özelliklerini ölçmeye yönelik hazırlanmış sorulardır. Diğer sorulardan 6,7,8,9,10 ve 11'inci sorular muhafazakârlığı ve muhafazakârlığa ilişkin parametrelerle ilgili düşünceleri ölçmek adına hazırlanmış seçenekli sorulardır; 12-33 arasındaki sorular ise Trabzon kültür, değer ve kimliğine ilişkin önermeler ve

²⁰⁴ Sevinç, 2014: 134-135.

bu önermelere verilen refleksleri ölçmeyi amaçlayan likert ölçekli sorulardır.

Araştırmanın sonunda elde edilen veriler SPSS adı verilen bilgisayar programına geçirilmiş ve elde edilen sonuçlar SPSS programının analiz özelliğine göre yorumlanmıştır. Bu bilgilerin yorumlanması esnasında değişkenler arasında çapraz tablolama, frekans analizi istatistik teknikleri kullanılmıştır.

Bu araştırma, Trabzon insanının muhafazakâr olduğu ama bununla birlikte değişen durumlara göre değişik biçimler alabildiği varsayımı üzerinden gerçekleştirilmiş ve bu anlamda araştırma ile bir durum tespiti yapılması amaçlanmıştır.

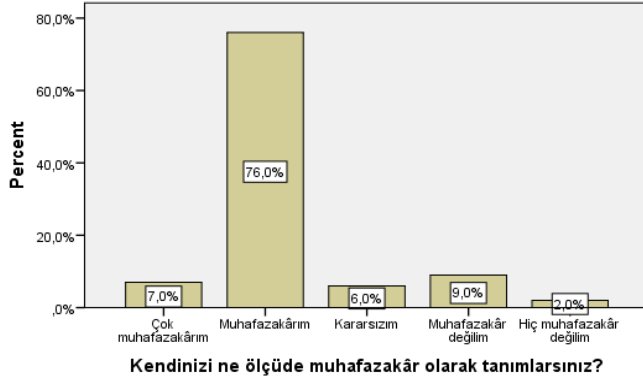
Araştırma, Trabzon'da yaşayan 18 yaş ve üzeri 100 Trabzonlu ile; gerek zaman gerekse mali açıdan büyük oranda Trabzon merkez ve Akçaabat ilçesinde yaşayan Trabzonlularla sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Bulguları ve Tabloların Yorumu

Araştırmaya katılanların 50'si kadın 50'si erkektir. Medeni durum açısından katılımcıların %62'si evli, 38'i bekârdır. Örneklem yaş bağlamında şöyle bir dağılım göstermiştir: Katılımcıların %26'sı 18-25 arası, 21'i 26-35 arası, 16'sı 36-45 arası, 28'i 46-55 arası, 8'i 56-65 arası, 1'i 65 ve üstüdür.

Öğrenim durumu açısından bakıldığında; 17 kişi ilköğretim, 30 kişi ortaöğretim, 11 kişi ön lisans, 41 kişi lisans, 1 kişi lisansüstü mezunudur.

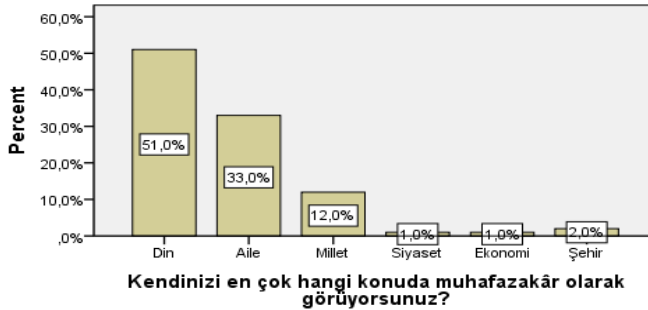
Katılımcıların "Kendinizi ne ölçüde muhafazakâr olarak tanımlarsınız?" sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir: %76'sı "*muhafazakârum*", 9'u "*muhafazakâr değilim*", 7'si "*çok muhafazakârum*", 6'sı "*kararsızım*", 2'si "*hiç muhafazakâr değilim*" cevabını vermiştir. Dolayısıyla katılımcıların % 83'ü kendini muhafazakâr olarak tanımlarken % 11'i muhafazakâr olarak tanımlamamaktadır. Muhafazakârlık oranının, Türkiye için yüksek bir oran olduğu pekâlâ iddia edilebilir.

Grafik 1: Katılımcıların Kendilerini Muhafazakârlık Açısından Tanımlama Durumları

Cinsiyet açısından bakıldığında kendini muhafazakâr olarak tanımlayan kadın katılımcı sayısı 44, erkek katılımcı sayısı 39'dur. Yaş açısından bakıldığında ise 18-25 yaş arası 26 katılımcının 24'ü, 26-35 arası 21 katılımcının 17'si, 36-45 arası 16 katılımcının 15'i, 46-55 yaş arası 28 katılımcının 23'ü, 56-65 yaş arası 8 katılımcının 3'ü, 66 yaş ve üstü 1 katılımcının kendisini muhafazakâr olarak tanımlamaktadır. Kendini muhafazakâr olarak tanımlamayan 11 katılımcı ise 18-25 yaş grubunun dışındaki yaş gruplarında yer almaktadır. Medeni durum açısından bakıldığında 38 bekâr katılımcının 34'ü, 62 evli katılımcının 49'u kendini muhafazakâr olarak tanımlamaktadır. Kendini muhafazakâr olarak tanımlamayan 11 katılımcının ise 10'unun evli olduğu görülmektedir.

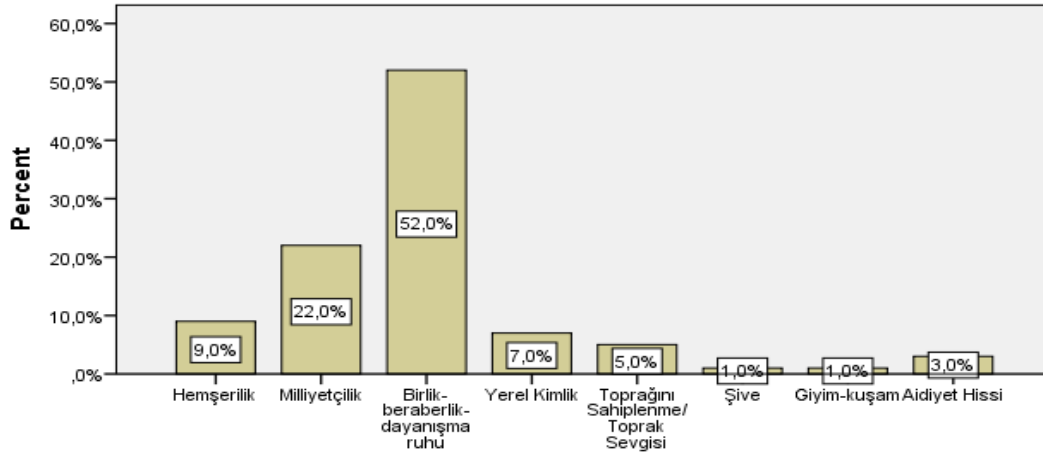
Katılımcıların "Kendinizi en çok hangi konuda muhafazakâr olarak görüyorsunuz?" sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir: %51'i "din", 33'ü "aile", 12'si "millet", 2'si "şehir", 1'i "siyaset", 1'i "ekonomi" konusunda kendini muhafazakâr olarak görmektedir.

Grafik 2: Katılımcıların Kendilerini En Çok Muhafazakâr Olarak Gördükleri Konular

Cinsiyet açısından bakıldığında kadın katılımcıların 32'si din, 13'ü aile, 5'i millet konusunda en çok kendini muhafazakâr olarak görmektedir. Erkek katılımcıların 20'si aile, 19'u din, 7'si millet, 1'i siyaset, 1'i ekonomi konusunda en çok kendini muhafazakâr olarak görmektedir.

“Trabzon’da muhafaza edilmesi gereken en önemli değer nedir?” sorusuna verilen yanıtlar şu şekildedir: Katılımcıların %51'i “birlik-beraberlik-dayanışma ruhu”, 22'si “milliyetçilik”, 9'u “hemşerilik”, 7'si “yerel kimlik”, 5'i “toprağını sahiplenme-toprak sevgisi”, 3'ü “aidiyet hissi”, 1'i “şive”, 1'i “giyim-kuşam”ı Trabzon’da muhafaza edilmesi gereken en önemli değer olarak görmektedir.

Trabzon'da muhafaza edilmesi gereken en önemli değer nedir?

Grafik 3: Katılımcıların Trabzon’da Muhafaza Etmek İstedikleri En Önemli Değerler

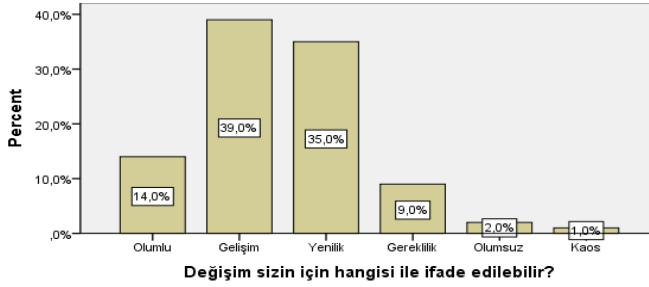
Cevaplara cinsiyet açısından bakıldığında değerlerin sıralanması açısından kadın ve erkek katılımcılar arasında önemli bir fark olmamakla birlikte farklı olarak erkek katılımcıların şive ve giyim kuşamı da tercih ettiği görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında değer sıralaması oranlarında yaş grupları arasında pek fark görülmemekle birlikte farklı olarak aidiyet hissini 18-25 ile 46-55 yaş gruplarındaki katılımcılar tarafından; şivenin 18-25 yaş grubundaki ve giyim-kuşamın 26-35 yaş grubundaki katılımcılar tarafından tercih edildiği görülmektedir.

Yine öğrenim durumu kategorileri arasında değer sıralaması oranlarında pek farklılaşma görülmemekle birlikte farklı olarak şivenin lisans grubundaki; giyi-

min önlisans grubundaki; aidiyet hissinin ortaöğretim, lisans ve lisansüstü gruplarındaki katılımcılar tarafından tercih edildiği görülmektedir.

Bu sonuçlar Trabzon insanının en çok Trabzon'un kültürel anlamda öne çıkan bir değeri olan dayanışma ruhunu, Trabzon'un yerel kimliği ve bunun araçları olan milliyetçilik ve büyük oranda gurbetçiliğin ortaya çıkardığı hemşeriliği ve genel olarak da inşa edilen kent kimliği ve aidiyet kültürünü muhafaza etmek istediğini yansıtmaktadır.

Katılımcılara "Değişim sizin için hangisi ile ifade edilebilir?" sorusu yöneltilerek, değişimi ifade etmek için olumlu, gelişim, yenilik, gereklilik, olumsuz, korkutucu, kaos seçenekleri sunulmuştur. Katılımcıların %39'u "gelişim", 35'i "yenilik", 14'ü "olumlu", 9'u "gereklilik", 2'si "olumsuz", 1'i "kaos" ifadesini tercih etmiştir.

Grafik 4: Katılımcıların Değişim Kavramına Yükledikleri Anlam

Katılımcıların %97'si değişime pozitif anlam yüklerken 3'ünün negatif anlam yüklediği görülmektedir. Cinsiyet açısından bakıldığında olumsuz ve kaos gibi negatif ifadeleri tercih eden 3 katılımcının kadın olduğu görülmektedir. Bu katılımcıların 2'si 46-55 yaş grubunda ve öğrenim durumu ilköğretim olan katılımcılardır. Değişimin negatif bir anlam ifade ettiği 3 katılımcının kendini çok muhafazakâr olarak tanımlayan katılımcılardan olduğu görülmektedir. Kendisini çok muhafazakâr olarak tanımlayan 7 katılımcının kalan 4'ü değişim konusunda yenilik ve gelişim gibi olumlu ifadeleri tercih etmiştir.

Trabzon insanının değişime ağırlıklı olarak olumlu bakılması, hem coğrafi konum olarak hem sosyal hareketlilik hem de yetiştirdiği önemli isimler dolayısıyla yeniliğe kapalı olması beklenmeyen Trabzon algısı ile paralel gözükmektedir. Muhafazakâr teorinin değişim konusundaki düşünceleri doğrultusunda Trabzon insanının da değişim karşıtlığı içinde değil,

değişim sonrasında da değerli olanın sürekliliğinin sağlanması düşüncesinde olduğu söylenebilir. Türk muhafazakârlığının özgül yanı da bu anlamda, bir yandan değişimi isteyen diğer yandan da değişime karşı eleştirel durmasıdır. Trabzon insanının az bir miktar da olsa değişime yüklediği negatif anlam da bu doğrultuda değerlendirilebilir.

Katılımcılara, “Farklılıklar sizin için hangisini ifade eder?” sorusu yöneltilerek bir arada yaşam, zenginlik, uyumsuzluk, karmaşa, tehdit ifadelerinden birini tercih etmeleri istenmiştir. Katılımcıların %40’ı “zenginlik”, 40’ı “bir arada yaşam”, 10’u “uyumsuzluk”, 8’i “karmaşa”, 2’si “tehdit” cevabını vermiştir. Katılımcıların %80’i farklılıkları pozitif anlama gelen kavramlarla ifade ederken, 20’si negatif anlamlı kavramlarla ifade etmiştir.

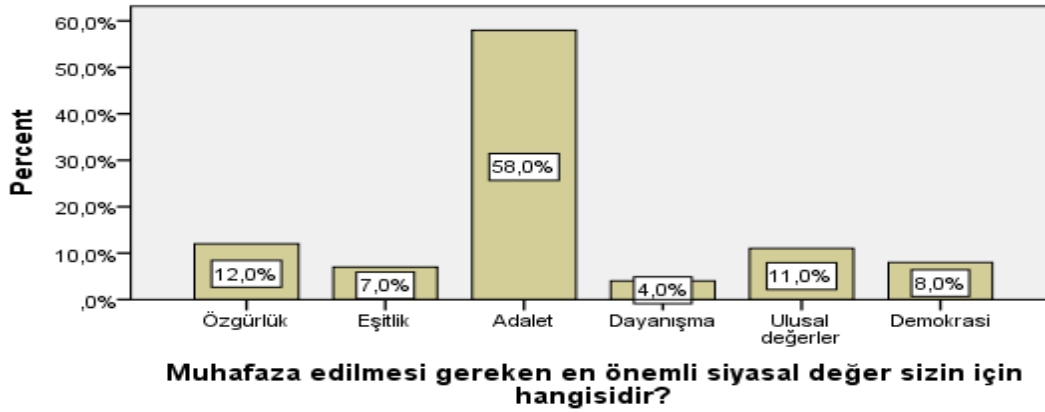
Grafik 5: Katılımcıların Farklılıklara Yükledikleri Anlam

Cinsiyet açısından bakıldığında verilen cevapların oranları arasında pek fark görünmemektedir. Farklılıklar için negatif ifadeleri tercih eden 20 katılımcının 18-55 yaş aralığındaki bütün yaş gruplarından oluştuğu görülmektedir. Bu katılımcılar, lisansüstü eğitim haricindeki diğer öğrenim durumlarına dağılmış olup, bu 20 katılımcının 9’unun öğrenim durumu ortaöğretimdir. Farklılıklara negatif anlam yükleyen 20 katılımcının 18’inin kendini muhafazakâr olarak tanımladığı görülmüştür.

Muhafazakârlığın, bulunduğu yere göre değişiklik gösteren bir demokrasi ve farklılıklara bakış açısı bulunmaktadır. Soruya verilen cevaplardan hareketle Trabzon’da büyük oranda farklılıklara olumlu yönden bakıldığı söylenebilir. Aynı zamanda farklılıklara bakıştaki olumsuzluğu yansıtan yüzde yirmilik oranda görülen farklı olana gösterilen müsamahasızlıkta ise muhafazakârlığın bir özelliği olarak topluma bireyden bağımsız olarak atfettiği amaç ve düzen düşüncesinin yattığı söylenebilir. Bununla birlikte, bu % 20’lik oran hiç de azımsanamayacak

yüksek bir orandır ve duruma göre negatif sonuçlar da üretebilecek büyük bir potansiyeldir.

Bu noktada katılımcılara yöneltilen “Muhafaza edilmesi gereken en önemli siyasal değer sizin için hangisidir?” sorusu önem taşımaktadır. Bu soruya katılımcıların %58’i “adalet”, 12’si “özgürlük”, 11’i “ulusal değerler”, 8’i “demokrasi”, 7’si “eşitlik”, 4’ü “dayanışma” cevabını vermiştir.

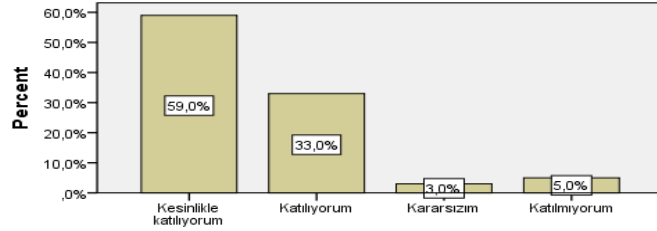
Eşitlik vurgusu sadece kendini muhafazakâr olarak tanımlayanlarda olmakla birlikte, demokrasi vurgusu kendini çok muhafazakâr olarak tanımlayanların dışındaki katılımcılarda bulunmaktadır. Burada önemli nokta; farklılıklara olumsuz anlam yükleyen 20 katılımcının 11’inin adalet, 4’ünün özgürlük, 3’ünün ulusal değerler, 1’inin eşitlik, 1’inin demokrasiyi muhafaza edilmesi gereken en önemli siyasal değer olarak görmesidir. Farklılıklara uyumsuzluk, karmaşa ve tehdit anlamını yükleyen katılımcıların özgürlük, eşitlik ve demokrasi vurgusu bir çelişkiyi ifade etmektedir. Bu sonuç bile, Trabzonlunun sofistike bir muhafazakarlık anlayışının bulunduğunu ve hal, şart ve duruma göre dinamik, Karadeniz iklimi gibi değişken bir muhtevaya sahip olduğunu göstermeye yeterlidir. Bununla beraber, adalet vurgusunun, Trabzonspor’un son on yıllardaki seyriyle ilişkilendirilmesi zorlama bir ilişkilendirme olmayacaktır. Bu vesileyle bir kez daha, Trabzonspor perspektifinin her alanda kendisini hissettirdiği söylenebilir.

Bu aşamadan sonra katılımcılara Trabzon’un gelenek, değer ve kültürüyle ilgili olduğu düşünülen ve Trabzon denilince öne çıkan durumlarla ilgili ifade-

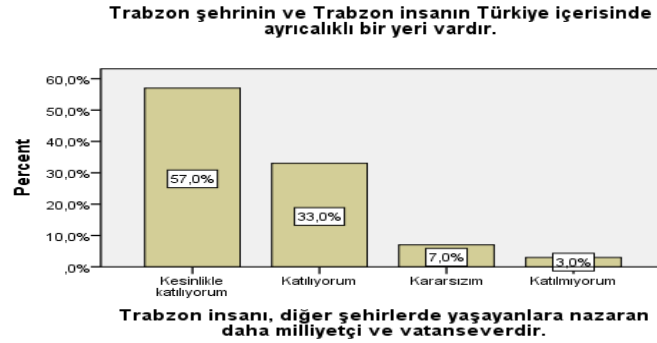
Grafik 6: Katılımcıların Muhafaza Etmek İstedikleri En Önemli Siyasal Değerler

ler sunulup bu ifadelere katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Bu ifadelere verilen yanıtlar doğrultusunda Trabzon insanının refleksleriyle muhafazakârlık arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

Katılımcıların “Trabzon şehrinin ve Trabzon insanının Türkiye içerisinde ayrıcalıklı bir yeri vardır.” önermesine yanıtları şu şekildedir: Katılımcıların %92’sinin bu ifadeye olumlu, 5’inin olumsuz baktığı, 3’ünün kararsız olduğu görülmektedir (Grafik 7). Katılımcıların “Trabzon insanı, diğer şehirlerde yaşayanlara nazaran daha milliyetçi ve vatanseverdir.” ifadesine yanıtları şöyledir: Katılımcıların %90’ının olumlu, 3’ü olumsuz baktığı, 7’si kararsız olduğu görülmektedir (Grafik 8). Bu önermelere yüzde doksanlık oranda olumlu yaklaşımın yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca Kesinlikle Katılmıyorum diyen kimsenin bulunmaması da ayrıca kayda değerdir. Trabzonlu kendisini son derece önemli görmekte, ülke içinde önemli bir yere oturtmaktadır.

Grafik 7: Katılımcıların Trabzon Şehri ve İnsanına Yönelik Algısı

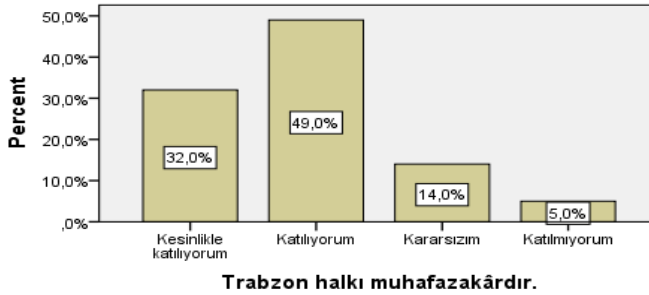

Grafik 8: Katılımcıların Trabzon İnsanının Milliyetçiliğine Yönelik Algısı

Katılımcıların %92 gibi büyük bir çoğunluğunun Trabzon’u ve Trabzon insanını Türkiye içerisinde ayrıcalıklı bir konumda görmesi, Trabzon halkının diğer bölge ve şehirlerin insanlarından daha fazla yerel kimlik ve aidiyet anlayışına sahip olduğu algısıyla paralel gözükmektedir. Trabzon insanının yerel kimlik üzerindeki bu vurgusu yerel olan diğer öğelere de taşınan ve kendini milliyetçilik aracılı-

ğıyla gösteren bir konumdadır. Dolayısıyla bu milliyetçilik, bir ayrıcalık anlamına gelen Trabzonluluk düşüncesi içerisinde meşruiyete bürünmüş gibi görünmektedir. Bu ayrıcalık algısını yine Trabzon insanının aşırı özgüveni, liderlik vasfı gibi karakteristik özellikleri de beslemektedir. Kent kimliğine kuvvetle tutunan Trabzon insanı lider olma rolünün zihinsel kodunu da böylelikle devam ettirmektedir. Katılımcıların %90'ının Trabzon insanını diğer şehirlerde yaşayanlara nazaran daha milliyetçi vatansever olarak görmesi, Trabzon'un toplumsal tabanı ve yerel kimliğini tamamlayan önemli unsurun devlet ve ulusal kimlik olması ile ilişkili görünmektedir. Trabzon insanının kente ve ülkeye duyduğu aidiyetlerin yüksek düzeyde olması, Trabzonluların ülke meselelerinde ön plana çıkan bir durum sergilemesi, Trabzon insanının daha milliyetçi ve vatansever olduğu algısı ile paraleldir.

Katılımcıların "Trabzon halkı muhafazakârdır." ifadesine verdikleri yanıtlar şu şekildedir: Katılımcıların %81'inin ifadeye olumlu, 5'inin olumsuz baktığı, 14'ünün kararsız olduğu görülmektedir.

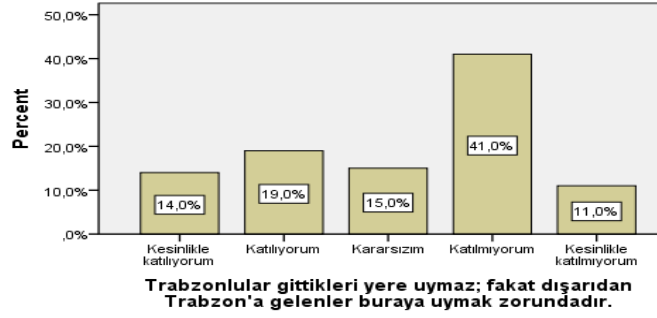

Grafik 9: Katılımcıların Trabzon Halkının Muhafazakârlığına Yönelik Algısı

İfadeye yüksek oranda olumlu bakıldığı, Hiç Katılmıyorum seçeneğinin tercih edilmediği görülmektedir. %14'lük kararsız kesimin daha çok 26-35 yaş aralığında yoğunlaştığı; kararsız olan 14 katılımcının 13'ünün kendini muhafazakâr olarak tanımladığı; Trabzon halkının muhafazakâr olduğu ifadesine katılmayan 5 katılımcıdan 3'ünün de kendini muhafazakâr olarak tanımladığı görülmektedir. Kararsız kesimdeki katılımcıların 7'si din, 6'sı aile, 1'i millet konusunda kendini en çok muhafazakâr olarak görmektedir. Bu sonuçlardan hareketle, Trabzon halkının muhafazakâr olduğu ifadesine katılmayan ve kararsız olan 19 katılımcının, kendi muhafazakârlık tanımlarıyla bütün Trabzon halkının genel durumu arasında bir ilişki kuramadıkları veya kendilerini

muhafazakâr gördükleri ama başkalarınınkini yetersiz buldukları söylenebilir. Zira baştaki “Kendinizi ne ölçüde muhafazakâr tanımlarsınız?” sorusuna verilen % 83'lük olumlu yaklaşım, başkalarının muhafazakarlığını değerlendirmede % 2'lik bir düşüş göstermiştir. Bu da Trabzon insanının Trabzonlu'dan kolektif ölçekte daha fazla muhafazakârlık beklediğinin diğer ifadesidir. Daha başka bir yorum da, Türkiye'nin genelinde olduğu gibi, Trabzon'da da insanların kendinden çok başkasının özveri göstermesini beklediği şeklindedir.

Katılımcıların “Trabzonlular gittikleri yere uymaz; fakat dışarıdan Trabzon'a gelenler buraya uymak zorundadır.” önermesine yanıtları şöyledir: Katılımcıların %52'sinin bu ifadeye olumsuz, 33'ünün olumlu baktığı, 15'inin ise kararsız olduğu görülmektedir.

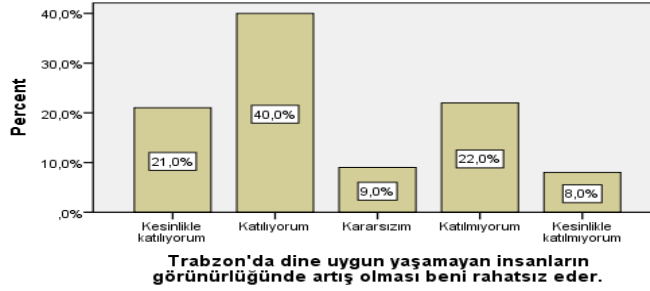

Grafik 10: Katılımcıların Trabzon Halkına İlişkin Algısı

Dışarıdan Trabzon'a gelenlerin bulunması kültürel etkileşim dolayısıyla toplumsal yapıda bir farklılık yaratıp önemli oranda bir kesim tarafından hoş karşılanırsa da, bir kesim tarafından farklılıklara hoş bakılmadığı görülmektedir. Bu ifadeye katılan ve kararsız olan 48 katılımcının 40'ünün farklılıklara olumlu olarak bakması da bir çelişki ifade etmektedir. Trabzon'da mevcut kalıplara uygun davranıldığında bir baskı ve engelleme olmayıp mevcut kalıpların dışına çıktığında denetim ve baskının görünür hâle gelmesi, farklılıkların Trabzon kimliği ve kültürü açısından, mevcut düzenin bozulmasını istemeyen muhafazakâr bir tepki olarak değerlendirilebilir.

“Trabzon'da dine uygun yaşamayan insanların görünürlüğünde artış olması beni rahatsız eder.” ifade-

sine katılımcıların verdiği yanıtlar şöyledir: Katılımcıların %61'inin ifadeye olumlu, 30'unun olumsuz baktığı, 9'unun kararsız olduğu görülmektedir.

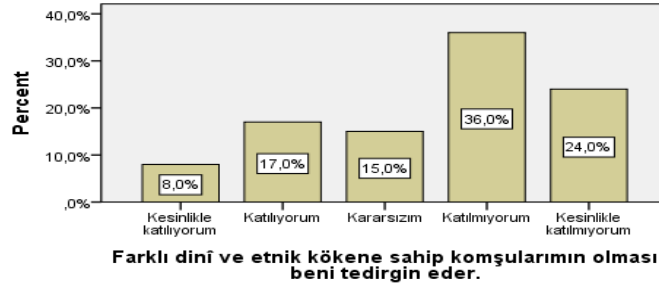
Grafik 11: Katılımcıların Dine Uygun Yaşamayanlara Yönelik Algısı

Bu ifadeye olumlu bakan katılımcıların 36'sı kendini en çok din konusunda muhafazakâr olarak görmektedir. Kendisini en çok din konusunda muhafazakâr olarak gören 51 kişinin ise 36'sı dine uygun yaşamayanların görünürlüğünde artış olmasının onları rahatsız edeceğini ifade etmiştir. Kendini çok muhafazakâr olarak tanımlayan 7 kişiden 6'sının; kendini muhafazakâr olarak tanımlamayan 11 kişiden 4'ünün bu ifadeye katıldığı görülmektedir. Farklılıklara olumsuz bir anlam (uyumsuzluk, karmaşa, tehdit) yükleyen 20 katılımcının 14'ünün bu ifadeye katıldığı görülmektedir. Farklılıklara pozitif anlam yükleyen 80 katılımcının ise 47'si bu ifadeye katılmıştır. Buradan soruların detaya indikçe, katılımcıların cevaplarının değiştiği veya çelişkili hale geldiği çıkarılabilir.

Dolayısıyla önermeye % 61'lik bir olumlu yaklaşımın son derece yüksek olduğu söylenebilir. Bu sonucun kırsaldan fazla nüfus çekmeyle ilişkilendirilmesi bir açıklama yolu olabilir. Başka bir açıklama da özellikle bu yeni nüfusun üniversiteli gençlerin yaşam tarzına çok alışık olmadıkları veya bunu henüz tolere edebilecek demokratik olgunluğa ulaşamadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Muhafazakârlık ve dine bağlılığıyla bilinen yöre insanının, farklılıklara bakış açısı ve muhafazakârlık tanımındaki ölçü değişse de, dine uygun yaşama konusundaki hassasiyetin yüksek olduğu, dinin bu anlamda yöre halkının zihninde önemli bir yerde durduğu söylenebilir. Mevcut olanın korunmasından yana olan bu muhafazakâr tavır hem dinin toplumsal işlevine yönelik algıyla hem de bildik olanı bilinmeyene tercih etme ve böylelikle toplumsal düzeni devam ettirme düşüncesiyle açıklanabilir.

Katılımcıların toplumsal farklılıklarla ilgili düşüncesini ölçen “Farklı dinî ve etnik kökene sahip komşularının olması beni tedirgin eder” önermesine yanıtları şu şekildedir: Katılımcıların %60'ının ifadeye olumsuz, 25'inin olumlu baktığı, 15'inin kararsız olduğu görülmektedir.

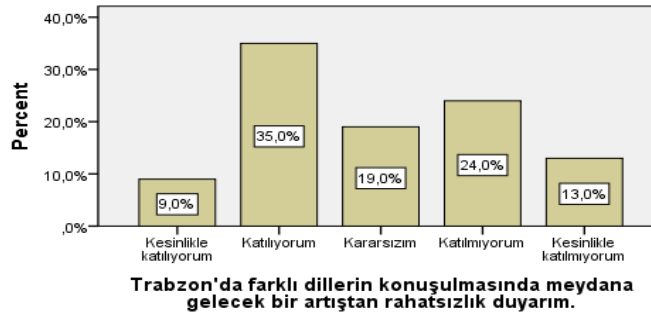
Grafik 12: Katılımcıların Farklı Dine ve Etnik Kökenle Sahip İnsanlara Bakışı

Cinsiyet açısından bakıldığında, bu ifadeye katılan 25 katılımcıdan 14'ünün kadın olduğu görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında, ifadeye katılan 25 katılımcının 12'si 46-55 yaş aralığında bulunmaktadır. Bu ifadeye katılmayanlar ise en çok 18-25 yaş aralığında yoğunlaşmıştır; bu yaş aralığındaki 26 katılımcıdan 21'inin bu ifadeye katılmadığı görülmektedir. Öğrenim durumu açısından bakıldığında bu ifadeye katılanların öğrenim durumu ortaöğretim olan grupta yoğunlaştığı; ifadeye katılan 25 katılımcıdan 10'unun bu öğrenim durumunda olan katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Yine bu ifadeye katılan 25 katılımcıdan 22'sinin kendini muhafazakâr olarak tanımladığı; 18'inin farklılıklara olumlu bir anlam yükleyen katılımcılardan oluştuğu görülmektedir.

Cevaplardan hareketle, dine uygun yaşamayan insanların görünürlüğünde bir artış olmasından rahatsız olunduğu kadar farklı dinî ve etnik kökene sahip komşulara sahip olunmasının katılımcılar tarafından rahatsızlık olarak algılanmadığı söylenebilir. Bu anlamda katılımcıların farklı dinden ziyade mevcut olan dine dair bozulmalardan daha fazla rahatsızlık duydukları ve dine uygun yaşamın muhafaza edilmesi yönünde bir düşünceye sahip oldukları sonucuna ulaşılabilir. Dolayısıyla, farklı düşünceye sahip insanlara yönelik negatif tutuma sahip oldukları düşünülen Trabzon insanının, bu farklılıkların içerisine göre düşüncesinin değiştiği görülmektedir. Katılımcıların kendilerini büyük oranda din konusunda

muhafazakâr olarak görmeleri de din konusundaki farklılıklara yönelik düşünceleriyle paraleldir.

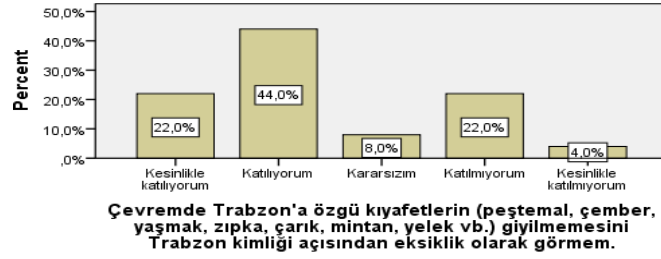
Katılımcıların “Trabzon’da farklı dillerin konuşulmasında meydana gelecek bir artıştan rahatsızlık duyuyorum.” ifadesine yanıtları şu şekildedir: Katılımcıların %44’ünün ifadeye olumlu, 37’sinin olumsuz baktığı, 19’unun kararsız olduğu görülmektedir.

Grafik 13: Katılımcıların Farklı Dillerin Konuşulmasına Yönelik Algısı

Cinsiyet açısından bakıldığında ifadeye katılan 44 katılımcıdan 24’ünün kadın olduğu görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında ifadeye katılanların yoğunlaştığı yaş aralığı 17 katılımcı ile 46-55; ifadeye katılmayanların yoğunlaştığı yaş aralığı ise 12 katılımcı ile 18-25’tir. Öğrenim durumu açısından bakıldığında ifadeye katılımında en fazla oran, öğrenim durumu ortaöğretim olan grupta (17 katılımcının 12’si) görülmektedir. İfadeye katılanların 29’unun farklılıklara olumlu anlam yüklemesi yine çelişki olarak ifade edilebilirken, farklılıklara olumsuz anlam yükleyen katılımcıların çoğunun (20 katılımcıdan 15’i) bu ifadeye katılması anlamlı görünmektedir. Farklı dillerin konuşulmasında meydana gelecek artıştan rahatsızlık duyan katılımcıların, Trabzon’da muhafaza edilmesi gereken en önemli değer olarak hemşerilik, yerel kimlik ve şiveyi tercih ettikleri görülmektedir.

Katılımcıların “Çevremde Trabzon’a özgü kıyafetlerin giyilmemesini Trabzon kimliği açısından eksiklik olarak görmem.” ifadesine yanıtları şöyledir: Katılımcıların %66’sının önermeye olumlu baktığı, “katılıyorum”, 26’sının olumsuz baktığı, 4’ünün kararsız olduğu görülmektedir.

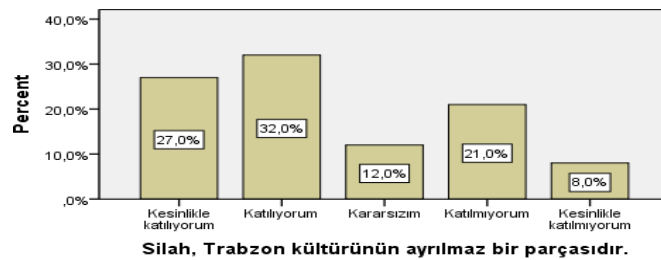

Grafik 14: Katılımcıların Trabzon'a Özgü Giyim-Kuşama Yönelik Algısı

Cinsiyet açısından bakıldığında ifadeye katılan kadın katılımcıların (39) erkek katılımcılara (27) nazaran daha fazla olduğu görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında, ifadeye katılanların en çok yoğunlaştığı yaş aralığı 18-25'tir. Öğrenim durumu açısından bakıldığında her grubun katılımcı oranı göz önünde bulundurulduğunda, bu ifadeye katılmayanların, öğrenim durumu ilköğretim (17 katılımcıdan 5'i) ve önlisans (11 katılımcıdan 4'ü) olan gruplarda yoğunlaştığı görülmektedir.

Bu ifadeye katılanların büyük kısmının kendini muhafazakâr olarak tanımladığı ve Trabzon'da muhafaza edilmesi gereken en önemli değerlerin giyim-kuşam olduğunu belirten 1 katılımcının da bu ifadeye katılması göz önünde bulundurulursa, giyim-kuşamın Trabzon kimliği açısından bu kimliği oluşturan diğer unsurlara göre daha az önemde olduğu söylenebilir.

Katılımcıların "Silah, Trabzon kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır." ifadesine verdikleri yanıtlar şu şekildedir: Katılımcıların %59'unun ifadeye olumlu, 29'unun olumsuz baktığı, 12'sinin kararsız olduğu görülmektedir.

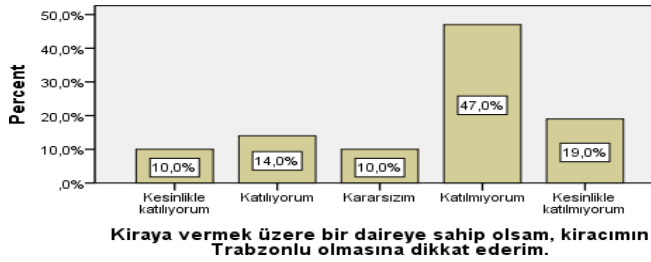
Grafik 15: Katılımcıların Trabzon'daki Silah Kültürüne Dair Algısı

Cinsiyet açısından bakıldığında, ifadeye katılan 59 katılımcının 24'ünün kadın, 35'inin erkek olduğu görülmektedir. İfadeye katılmayan 29 katılımcının ise 21'i kadın, 8'i erkektir. Yaş gruplarının katılımcı sayısı açısından dağılımı göz önünde bulunduruldu-

ğunda, ifadeye katılımın 36-45 yaş aralığındaki katılımcılarda (16 katılımcıdan 11'i) yoğunlaştığı görülmektedir. Öğrenim durumu açısından bakıldığında ifadeye katılımın yoğunlaştığı grup öğrenim durumu önlisans (11 katılımcıdan 9'u) olanlardır.

Trabzon insanının silah sevgisi dolayısıyla şehrin bir kültürel ögesi haline gelen silahın, katılımcıların yarısından çoğu (özellikle erkekler) için kültürün ayrılmaz bir parçası olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

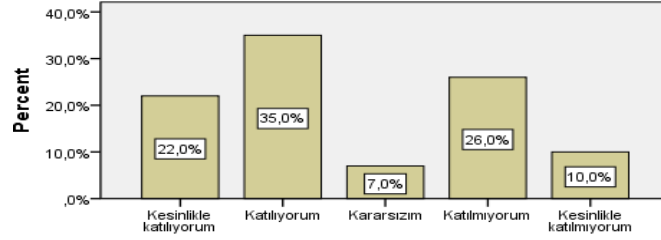
Katılımcıların “Kiraya vermek üzere bir daireye sahip olsam, kiracımın Trabzonlu olmasına dikkat ederim.” ifadesine verdikleri yanıtlar şöyledir: Katılımcıların %66'sının ifadeye olumsuz, 24'ünün olumlu baktığı, 10'unun kararsız olduğu görülmektedir.

Grafik 16: Katılımcıların Alışveriş Faaliyetindeki Hemşerilik Algısı

Bu ifadeye olumlu cevabını veren 24 katılımcının 15'inin erkek olduğu ve ifadeye katılanların 46-55 yaş aralığındaki grupta yoğunlaştığı görülmektedir. Yine öğrenim durumu ortaöğretim olan katılımcıların bu ifadeye katılımlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu noktada, Trabzon'da muhafaza edilmesi gereken en önemli değeri hemşerilik olarak gören 9 katılımcının 4'ünün bu ifadeye katılırken 3'ünün katılmaması ve 1'inin kararsız olması durumu anlamlı gözükmektedir.

Katılımcıların “Mahallemde, genel olarak aynı fiyatla satış yapan iki bakkal olsa Trabzonlu olandan alışveriş yapmayı tercih ederim.” ifadesine verdikleri yanıtlar şu şekildedir: Katılımcıların %57'sinin olumlu, 36'sının olumsuz baktığı, 7'sinin kararsız olduğu görülmektedir.

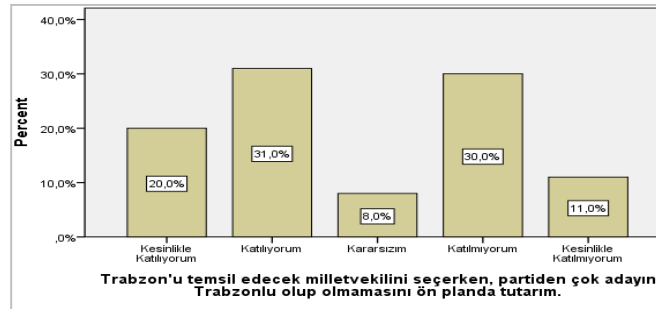
Grafik 17: Katılımcıların Ekonomik Faaliyetteki Hemşerilik Algısı

Mahallede, genel olarak aynı fiyatla satış yapan iki bakkal olsa, Trabzonlu olandan alışveriş yapmayı tercih ederim.

İfadeye olumlu yanıt verenlerin 31'inin kadın olduğu; 36-55 yaş aralığındaki (30 kişi) katılımcıların ve öğrenim durumu ilköğretim olan (17 kişiden 14'ü) katılımcıların bu ifadeye katılımlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Trabzon'da muhafaza edilmesi gereken en önemli değeri hemşerilik olarak gören 9 katılımcıdan 6'sının ifadeye katıldığı görülmektedir.

Kiracısının Trabzonlu olmasına dikkat edeceği cevabını veren 24 katılımcının 21'inin alışverişini Trabzonlu olandan yapmayı tercih edeceği cevabını verdiği görülmektedir. İki soru karşılaştırıldığında ise kiracının Trabzonlu olmasının, alışveriş yapılanın Trabzonlu olmasından daha az tercih edildiği görülmektedir.

Katılımcıların "Trabzon'u temsil edecek milletvekilini seçerken, partiden çok adayın Trabzonlu olup olmamasını ön planda tutarım." ifadesine verdikleri yanıtlar şöyledir: Katılımcıların %51'inin ifadeye olumlu, 41'inin olumsuz baktığı, 8'inin kararsız olduğu görülmektedir.

Grafik 18: Katılımcıların Siyasal Tercihlerindeki Hemşerilik Algısı

Trabzon'u temsil edecek milletvekilini seçerken, partiden çok adayın Trabzonlu olup olmamasını ön planda tutarım.

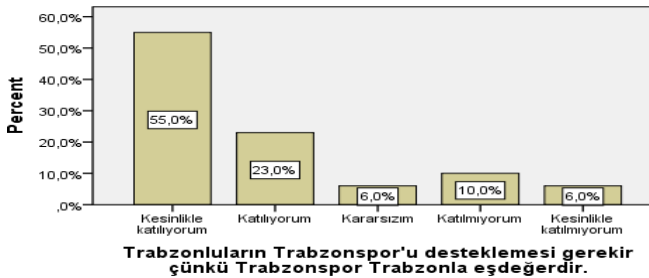
Cinsiyet açısından bakıldığında ifadeye olumlu yanıt veren 51 kişiden 28'inin erkek, 23'ünün kadın olduğu görülmektedir. İfadeye katılımın ağırlıkta olduğu yaş aralığının 46-55; ifadeye katılmayanların ise daha çok 18-25 ve 56-65 yaş aralığındaki gruplarda

yoğunlaştığı görülmektedir. Öğrenim durumu açısından bakıldığında, ifadeye katılanların daha fazla ilköğretim ve ortaöğretim gruplarında yoğunlaştığı; ifadeye katılmayanların ise daha çok öğrenim durumu lisans olan katılımcılar olduğu görülmektedir. İfadeye katılan 51 kişiden 46'sının kendini muhafazakâr olarak tanımladığı görülmektedir.

Bu ifade açısından önemli olan bir husus da kendini en çok siyaset konusunda muhafazakâr olarak gören 1 kişinin ve kendini en çok şehir konusunda muhafazakâr olarak gören 2 kişinin bu ifadeye katılıyor olmalarıdır. Trabzon'da muhafaza edilmesi gereken en önemli değeri hemşerilik (9 kişiden 7'si) ve yerel kimlik (7 kişiden 4'ü) olarak gören katılımcıların bu ifadeye katılımlarının daha fazla olduğu görülmektedir.

Katılımcıların % 51'i bu ifadeye katılsa da, ifadeye katılmayan % 41'lik kitlenin önemli görüldüğü; bu kitlenin ise Trabzon'u temsil edecek milletvekilini partiye göre seçebileceği çıkarımı yapılabilir.

Katılımcıların "Trabzonluların Trabzonspor'u desteklemesi gerekir çünkü Trabzonspor Trabzon'la eşdeğerdir" önermesine verdikleri yanıtlar şu şekildedir: Katılımcıların %78'inin ifadeye olumlu, 16'sının olumsuz baktığı, 6'sının kararsız olduğu görülmektedir.

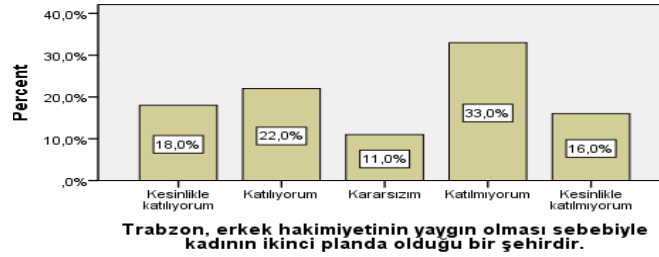
Grafik 19: Katılımcıların Trabzonsporlu Olmaya İlişkin Algısı

Cinsiyet açısından bakıldığında bu ifadeye katılanların 34'ünün kadın, 44'ünün erkek olduğu görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında, 36 yaş ve üzeri katılımcıların ifadeye katılımının daha yoğun olduğu görülmektedir. Öğrenim durumu açısından bakıldığında, ifadeye katılanların daha çok ilköğretim, ortaöğretim ve önlisans gruplarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu ifadeye katılımında grupların kendi içindeki oranlarına bakıldığında en fazla, kendini

çok muhafazakâr olarak tanımlayan 7 kişiden 6'sının; kendini hiç muhafazakâr değilim diye tanımlayan 2 katılımcının 2'sinin de katıldığı görülmektedir.

Kendini en çok şehir konusunda muhafazakâr olarak gören 2 katılımcının 2'sinin de ifadeye katıldığı; Trabzon'da muhafaza edilmesi gereken en önemli değer olarak yerel kimlik, hemşerilik ve milliyetçiliği gören katılımcıların bu ifadeye katılımının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Trabzon Spor'un, Trabzonlular tarafından muhafaza edilmesi gereken değerlerden olduğu ve böyle görüldüğü kesinlikle söylenebilir.

Katılımcıların "Trabzon, erkek hâkimiyetinin yaygın olması sebebiyle kadının ikinci planda olduğu bir şehirdir." ifadesine verdikleri yanıtlar şöyledir: Katılımcıların %49'unun ifadeye olumsuz, 40'ının olumlu baktığı, 11'inin kararsız olduğu görülmektedir.

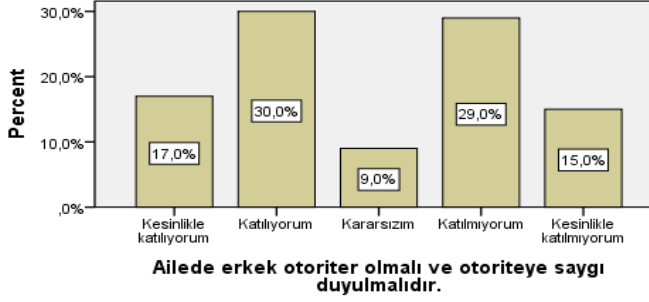

Grafik 20: Katılımcıların Erkek-Kadın Varlığı Üzerinden Trabzon'a Bakışı

Cinsiyet açısından bakıldığında kadın ve erkeklerin bu ifadeye katılım oranları arasında pek fark olmayıp, her iki cinsiyetten de katılımcıların yarısının ifadeye katılmadığı görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında her yaş grubunda ifadeye katılan ve katılmayanların oranları birbirine oldukça yakındır. Öğrenim durumu açısından çıkan sonuçlarda da yine her gruptaki katılımcıların ifadeye katılıp katılmama oranlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

İfadeye katılmayanların büyük kısmının, kendini muhafazakâr olarak tanımlayan ve kendini ne ölçüde muhafazakâr olarak tanımlayacağı konusunda kararsız olanlardan oluştuğu görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle, ülke genelinde büyük ölçüde Trabzon'da ataerkil hâkimiyetin olduğu ve kadının ikinci planda olduğu algısı, Trabzonlu katılımcıların yarıya yakını tarafından kabul görürken yine yarıya yakın bir kesimi tarafından kabul görmemektedir.

Katılımcıların “Ailede erkek otoriter olmalı ve otoriteye saygı duyulmalıdır.” ifadesine verdikleri yanıtlar şöyledir: Katılımcıların %47'sinin ifadeye olumlu, 44'ünün olumsuz baktığı, 9'unun kararsız olduğu görülmektedir.

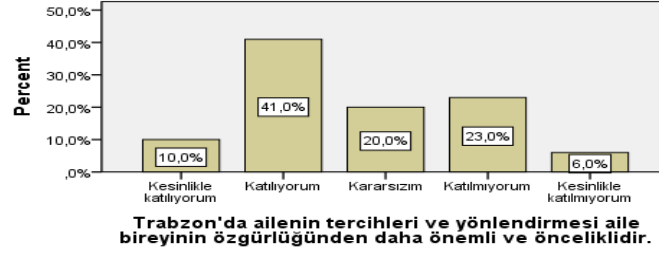

Grafik 21: Katılımcıların Ailedeki Erkek Otoritesine Yönelik Algısı

Cinsiyet açısından bakıldığında, ifadeye katılanların 35'inin erkek 12'sinin kadın olduğu görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında bu ifadeye katılımın daha çok 18-35 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Öğrenim durumu açısından bakıldığında, bu ifadeye katılanların en fazla öğrenim durumu ilköğretim, ortaöğretim ve önlisans olan katılımcılarda yoğunlaştığı görülmektedir.

Kendini çok muhafazakâr olarak tanımlayan 7 katılımcının 6'sının ifadeye katıldığı ve çoğunlukla da ifadeye katılanların kendini muhafazakâr olarak tanımladıkları görülmektedir. Kendini en çok aile konusunda muhafazakâr olarak gören 33 katılımcının yarısının bu ifadeye katıldığı; Trabzon'da muhafaza edilmesi gereken en önemli değer konusundaki oranlara bakıldığında ise yerel kimlik cevapları verenlerin bu ifadeye daha çok katıldığı görülmektedir. Demokrasi, eşitlik ve adaletin muhafaza edilmesi gerektiği cevabını veren katılımcıların yarısının bu ifadeye katılması da bir çelişki olarak değerlendirilebilir.

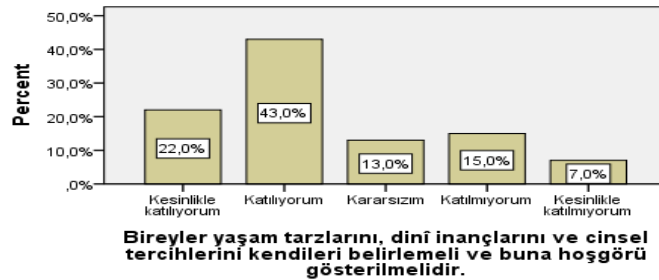
Katılımcıların “Trabzon'da ailenin tercihleri ve yönlendirmesi aile bireyinin özgürlüğünden daha önemli ve önceliklidir.” ifadesine verdikleri yanıtlar şöyledir: Katılımcıların %51'inin ifadeye olumlu, 29'unun olumsuz baktığı, 20'sinin kararsız olduğu görülmektedir.

Grafik 22: Katılımcıların Ailenin Tercih ve Yönlendirmesine Bakışı

Cinsiyet açısından bakıldığında, ifadeye katılan katılımcıların 28'inin erkek 23'ünün kadın olduğu görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında, 46-55 yaş aralığındaki katılımcıların ifadeye katılma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. İfadeye katılımın daha çok öğrenim durumu ilköğretim ve önlisans olan katılımcılarda yoğunlaştığı görülmektedir. Kendini muhafazakâr olarak tanımlayan ve muhafazakâr olarak tanımlamayan katılımcıların bu ifadeye katılma oranları ise her grupta yarı yarıyadır. Özgürlüğün muhafaza edilmesi gereken en önemli siyasal değer olduğu cevabını veren 12 katılımcının 4'ünün bu ifadeye katıldığı görülmektedir. Dolayısıyla özellikle özgürlüğün bir değer olarak korunması gerektiği cevabının diğer cevaplarla çeliştiği ve içtenlikli bir cevap olmaktan uzak olduğu intibasını uyandırmaktadır.

Bu noktada katılımcıların "Bireyler yaşam tarzlarını, dini inançlarını ve cinsel tercihlerini kendileri belirlemeli ve buna hoşgörü gösterilmelidir." ifadesine verdikleri yanıtlar bir önceki ifade açısından önemli olup şu şekildedir: Katılımcıların %65'inin ifadeye olumlu, 23'ünün olumsuz baktığı, 13'ünün kararsız olduğu görülmektedir.

Grafik 23: Katılımcıların Bireysel Seçime ve Özgürlüğe Bakışı

Cinsiyet açısından bakıldığında ifadeye katılmayan katılımcıların 13'ünün kadın, 9'unun erkek olduğu görülmektedir. İfadeye katıldığını belirten birkaç katılımcı ise cinsel tercihler dışındaki özgürlüğe hoşgörü gösterilebilir ifadesinde bulunmuştur. Yaş

açısından bakıldığında, ifadeye katılmayanların daha çok 36-55 yaş arasında yoğunlaştığı görülmektedir. İfadeye katılmama oranının, öğrenim durumu ilköğretim ve ortaöğretim olan katılımcılarda daha fazla olduğu görülmektedir.

Muhafazakârlık açısından bakıldığında ifadeye katılmayanların, muhafazakârlık tanımını gruplarındaki oranlar doğrultusunda daha çok kendini çok muhafazakâr olarak tanımlayanlar (7 katılımcıdan 4'ü) ve kendini hiç muhafazakâr değilim diye tanımlayanlar (2 katılımcıdan 1'i) olduğu görülmektedir. İfadeye katılmayan 22 katılımcıdan 13'ü kendini en çok din konusunda muhafazakâr olarak görmektedir. Yine bu ifadeye katılmayan 22 katılımcının 13'ü, muhafaza edilmesi gereken en önemli siyasal değere adalet cevabını verdiği görülmektedir.

Bir önceki ifadeye (Trabzon'da ailenin tercihleri ve yönlendirmesi, aile bireyinin özgürlüğünden daha öncelikli ve önemlidir) katılan 51 katılımcının 31'nin, 'bireylerin yaşam tarzlarını, dini inançlarını ve cinsel tercihlerini kendileri belirlemeli ve buna saygı gösterilmelidir' ifadesine de katılması bir çelişki olarak görülebilir. Bu sonuçtan hareketle muhafazakârlık açısından Trabzon'da ailenin ya da grubun ve genel olarak toplumun bireyden ziyade ön plana çıktığı söylenebilir.

Katılımcıların "Dirlik ve düzenin sağlanması adına, özgürlükler toplumsal kurallar tarafından sınırlandırılmalıdır/sınırlanmasında bir sakınca yoktur." ifadesine verdikleri yanıtlar şu şekildedir: Katılımcıların %65'inin ifadeye olumlu, 20'sinin olumsuz baktığı, 15'inin kararsız olduğu görülmektedir.

Grafik 24: Katılımcıların Toplumsal Kurallar Ve Özgürlük İlişkisine Bakışı

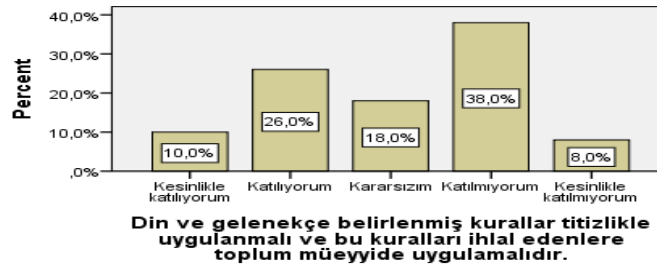
Katılımcıların 65'i ifadeye katılırken 20'si katılmamaktadır. Cinsiyet açısından bakıldığında bu ifadeye katılım oranlarında önemli bir fark görülmemektedir. Yaş açısından bakıldığında, ifadeye katılanların

en fazla 46-55 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. İfadeye katılanların daha çok öğrenim durumu ilköğretim ve ortaöğretim olan katılımcılar olduğu görülmektedir. Kendini muhafazakâr olarak tanımlayan katılımcıların bu ifadeye katılma oranının daha fazla olduğu ve bununla birlikte kendini muhafazakâr olarak tanımlamayan 11 kişinin 6'sının da bu ifadeye katıldığı görülmektedir. Bu sonuç aslında, kişilerin kendilerini daha çok siyasal açıdan muhafazakâr olarak tanımladıkları ihtimali göz önünde bulundurulursa anlamlı görülebilir.

Kendini en çok millet, siyaset, ekonomi ve şehir konusunda muhafazakâr olarak gören katılımcılar bu ifadeye katılırken (16 kişiden 11'i), kendini en çok din konusunda muhafazakâr olarak gören 51 kişiden 30'unun, kendini en çok aile konusunda muhafazakâr olarak gören 33 kişiden 20'sinin ifadeye katıldıkları görülmektedir. Yine ifadeye katılan katılımcıların, Trabzon'da muhafaza edilmesi gereken en önemli değer olarak milliyetçilik, hemşerilik ve yerel kimlik vurgusu bu ifade açısından anlamlı görülmektedir.

Muhafaza edilmesi gereken en önemli siyasal değeri özgürlük olarak gören 12 katılımcının 5'inin ifadeye katıldığı, 1'inin katılmadığı, 6'sının da kararsız olduğu görülmektedir. Muhafazakârlıkla ilişkisine bakıldığında bu sonuçların, muhafazakârlıktaki toplumsal düzen vurgusuyla ve toplumsal kuralların oluşturduğu bütün içerisindeki insan özgürlüğü anlayışıyla paralel olduğu söylenebilir.

Bu noktada katılımcıların "Din ve gelenekçe belirlenmiş kurallar titizlikle uygulanmalı ve bu kuralları ihlal edenlere toplum müeyyide uygulamalıdır." ifadesine verdikleri yanıtlar önemli olup şu şekildedir: Katılımcıların %46'sının ifadeye olumsuz, 36'sının olumlu baktığı, 18'inin kararsız olduğu görülmektedir.

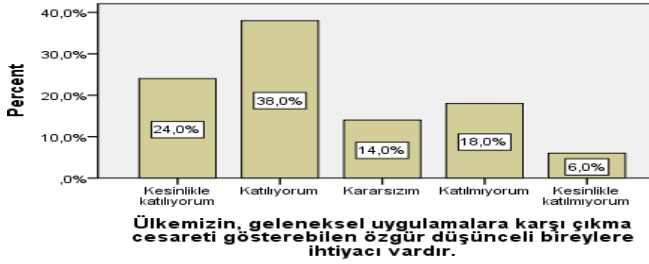

Grafik 25: Katılımcıların Din Ve Gelenekçe Belirlenmiş Kurallara Yönelik Algısı

Cinsiyet açısından bakıldığında, ifadeye katılanların 22'sinin erkek 14'ünün kadın olduğu görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında, ifadeye katılanların 46-55 yaş aralığında yoğunlaştığı, yaş gruplarındaki katılımcı oranları kendi aralarında karşılaştırıldığında 56-65 yaş grubunda ifadeye katılmayanların daha fazla olduğu görülmektedir. İfadeye daha çok öğrenim durumu ortaöğretim olan katılımcıların katıldığı, ifadeye katılmayanların ise daha çok öğrenim durumu lisans olan katılımcılar olduğu görülmektedir.

Muhafazakârlık açısından bakıldığında, kendini muhafazakâr olarak tanımlayan 83 katılımcının 33'ü ifadeye katılırken 35'inin katılmadığı ve 15'inin kararsız olduğu; kendini muhafazakâr olarak tanımlamayan 11 katılımcının ise 8'inin ifadeye katılmadığı görülmektedir. Kendisini en çok din konusunda muhafazakâr olarak gören 51 katılımcının 26'sının ifadeye katılmadığı görülmektedir.

Katılımcıların "Ülkemizin, geleneksel uygulamalara karşı çıkma cesareti gösterebilen özgür düşünceli bireylere ihtiyacı vardır." ifadesine verdikleri yanıtlar bu noktada önceki iki ifade ile de ilişkili olup şu şekildedir: Katılımcıların %62'sinin ifadeye olumlu, 24'ünün olumsuz baktığı, 14'ünün kararsız olduğu görülmektedir.

Grafik 26: Katılımcıların Geleneksel Uygulama-Özgür Düşünce İlişkisine Bakışı

Cinsiyet açısından bakıldığında ifadeye katılımın birbirine yakın oranlarda olduğu görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında 36-45 yaş arasındaki katılımcıların bu ifadeye katılımının diğer yaş gruplarına oranla daha fazla olduğu; öğrenim durumu açısından bakıldığında ise öğrenim durumu ortaöğretim olanların ifadeye katılımının daha az olduğu görülmektedir.

Muhafazakârlık açısından bakıldığında ifadeye katılmayan 24 kişinin 23'ünün kendini muhafazakâr ola-

rak tanımlayan katılımcılar olduğu; kendinin muhafazakâr olarak tanımlamayan 11 kişiden 9'unun ifadeye katıldığı görülmektedir.

'Dirlik ve düzenin sağlanması adına özgürlükler toplumsal kurallar tarafından sınırlandırılmalıdır/sınırlandırılmasında bir sakınca yoktur.' ifadesine katılan 65 katılımcıdan 36'sının bu ifadeye de katıldığı görülmektedir. Yine 'Din ve gelenekçe belirlenmiş kurallar titizlikle uygulanmalı ve bu kuralları ihlal edenlere toplum müeyyide uygulamalıdır.' ifadesine katılan 36 katılımcıdan 19'unun bu ifadeye de katıldığı görülmektedir.

Katılımcıların "Toplumda farklı sesler çıkaran veya farklılık oluşturan, sıra dışı grup veya kişileri toplum susturmalıdır." ifadesine verdikleri yanıtlar şu şekildedir: Katılımcıların %53'ünün ifadeye olumsuz, 31'inin olumlu baktığı, 16'sının kararsız olduğu görülmektedir.

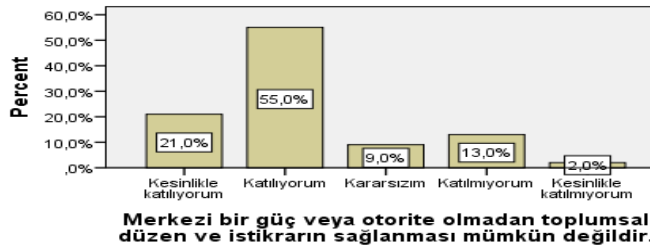
Grafik 27: Katılımcıların Farklılıklar-Toplumsal Düzen-Özgürlük İlişkisine Bakışı

Cinsiyet açısından bakıldığında, ifadeye katılmayanların 18'inin erkek 13'ünün kadın olduğu görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında, ifadeye katılanların 26-35 ve 46-55 yaş arasında yoğunlaştığı; öğrenim durumu ortaöğretim olan katılımcıların ifadeye daha çok katıldığı görülmektedir. Farklılıklara olumlu bir anlam yükleyen 80 katılımcının 23'ünün bu ifadeye katıldığı görülmektedir. Bununla birlikte bu önermeye katılmayan % 53'lük oran esas alınarak Trabzon insanının farklılığı olumlama eğiliminde olduğu söylenebilir.

'Ülkemizin, geleneksel uygulamalara karşı çıkma cesareti gösterebilen özgür düşünceli bireylere ihtiyacı vardır.' ifadesine katılan 62 katılımcının 17'sinin de bu ifadeye katılması bir çelişki olarak görülebilir. Buradaki çelişkinin daha çok sorudaki "cesaret" kelimesinden kaynaklandığı ve bu kelimenin katılımcıları manipüle ettiği ileri sürülebilir. 'Din ve gelenekçe

belirlenmiş kurallar titizlikle uygulanmalı ve bu kuralları ihlal edenlere toplum müeyyide uygulamalıdır.' ifadesine katılan 36 katılımcıdan 21'inin bu ifadeye de katılması anlamlı görünmektedir.

Katılımcıların "Merkezi bir güç ya da otorite olmadan toplumsal düzen ve istikrarın sağlanması mümkün değildir." ifadesine verdikleri yanıtlar şöyledir: Katılımcıların %76'sının ifadeye olumlu, 15'inin olumsuz baktığı, 9'unun kararsız olduğu görülmektedir.

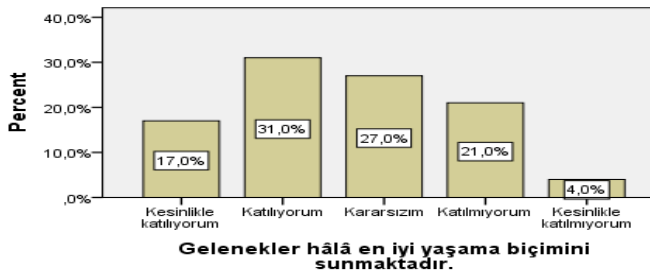

Grafik 28: Katılımcıların Otorite-Toplumsal Düzen İlişkisine Yönelik Algısı

Cinsiyet açısından bakıldığında ifadeye katılanların 40'ının kadın 36'sının erkek olduğu görülmektedir. Yaş ve öğrenim durumu açısından katılımcıların verdikleri yanıtların oranları birbirine yakın görünmektedir. Muhafazakârlık açısından önemli nokta, kendini çok muhafazakâr olarak tanımlayan 7 katılımcının hepsinin ifadeye katılmış olmasıdır.

Bu sonuçlar ile muhafazakârlığın otoriteye ve onun toplumsal düzeni sağlamadaki önemine vurgu arasında bir paralellik olduğu görülmektedir.

Katılımcıların "Gelenekler hâlâ en iyi yaşama biçimini sunmaktadır." ifadesine verdikleri yanıtlar şu şekildedir: Katılımcıların %48'inin ifadeye olumlu, 25'inin olumsuz baktığı, 27'sinin kararsız olduğu ve kararsız kesimin burada önemli bir oranda olduğu görülmektedir.

Grafik 29: Katılımcıların Geleneklerin Mevcut Yaşamdaki Yerine Yönelik Algısı

Cinsiyet açısından bakıldığında, ifadeye katılanların 28'inin erkek 20'sinin kadın olduğu görülmektedir.

Yaş açısından bakıldığında, 36-45 yaş aralığında hem ifadeye diğer yaş gruplarına oranla daha çok katılımın olduğu hem de diğer yaş gruplarına oranla kararsız olanların daha az olduğu görülmektedir. Öğrenim durumu açısından bakıldığında ifadeye katılımın ortaöğretim kategorisinde yoğunlaştığı ve öğrenim durumu lisans olanlar arasında kararsızların daha fazla olduğu görülmektedir. Geleneklerin hâlâ en iyi yaşam biçimini sunduğunu düşünenlerin oranı önemli olmakla birlikte, kararsız kesimin fazla olması ve bu kesimin öğrenim durumunun lisansta yoğunlaşması Trabzon'da geleneksel-modern birlikteliğinin varlığı ile ilişkilendirilebilir.

Sonuç

Mevcut yapıya hayat veren geleneksel değer ve normları koruma taraftarlığı olan muhafazakârlıkta, toplumsal yapıyı diri tutması açısından kültürel mirasın korunması ve toplumsal hafızanın diri tutulması yani süreklilik vurgulanmaktadır. Bu süreklilik ise korumaya layık görülen değerlerde kendisini göstermektedir. Bunun yanı sıra muhafazakârlık eski olanı her haliyle korumaya değil mevcut olanı koruma ve mevcut olanı kutsallaştırmaya işaret etmektedir. Muhafazakârlık günün değerlerini korumaya odaklanır. Geçmişte var olup, korunan ve korunmak istenen unsurlar bugün mevcut olmadığı için koruma refleksi kapsamına girmeyecektir. Aynı durum bugün var olup, gelecekte mevcut olmayacak unsurlar için de aynen geçerlidir.

Bir dünya görüşü, refleks ve tutum olarak ele alınan muhafazakârlık, tüm toplumlarda rastlanan bir olgu olmakla birlikte her yerde aynı özellikleri göstermektedir. Bunun sebebi, muhafazakârlığın vurgu yaptığı geleneğin toplumdan topluma farklılık göstermesidir. Kültürün özerk oluşu ve geleneğin beslendiği referansların farklılaşması, muhafazakârlığın farklılaşmasını göstermektedir.

Muhafazakârlığın, genel algının aksine sadece dindarlık olmadığı, insanların değer verdiği her şey konusunda muhafazakârlık olabileceği düşünüldüğünde, muhafazakârlığın ne kadar kapsayıcı ve bu anlamda çeşitlilik gösterebilen bir olgu olduğu sonucuna ulaşılabilecektir.

Bu çalışma kapsamında ele alınan hâliyle bir tür dünya görüşü olarak muhafazakârlık, her ülkede birçok kişinin günlük hayatına ve davranışlarına yansıyan bir tutum ve tavır alma biçimidir. Bu tür muhafazakârlıkta görülen en önemli özellikler arasında geleneksel değerlere bağlı olma, istikrar ve düzen arayışı, düzensiz olana karşı mesafeli olma ve ait olunan toplumun üyelerine benzeme çabası ile onlardan ayrı düşme endişesi bulunur. Bu muhafazakârlık türünde bireyler, toplumsal çevrelerinin ve bu çevreden kaynaklanan geleneksel değer ve tutumlarının etkisiyle birtakım nedenlerle mevcut durumun değişmesini istemezler. İşte bu anlamda muhafazakârlık bir düşünce biçimi ve mizaç olarak tanımlanmaktadır, çünkü koruyacak şeyi olanların muhafazakârlığa ihtiyacı bulunmaktadır.

Muhafazakârlığın değişik anlayışlar üzerinde yükselmesi, onun eklektik ve esnek bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanların ve geniş anlamda toplumun değer verdiği şeyler farklı olduğundan ortak bir muhafazakârlık anlayışına tam anlamıyla ulaşamamaktadır. Batı'da ortaya çıkan muhafazakârlıkta gelenek, aile, toplum, düzen, din, milliyetçilik, ihtiyatlılık gibi unsurlar temel özellikler olarak belirlemektedir. Bunların haricinde muhafazakârlığın değişime, özgürlüğe, demokrasiye farklı bir bakış açısı bulunmaktadır.

Muhafazakârlık açısından Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de modernleşme deneyiminin bir sonucu olarak, Batı ile benzerlik ve farklılıkları bulunan bir muhafazakâr geleneğin oluştuğu söylenebilir. Bu geleneğin oluşumunda Batı'yla benzer şekilde, köklü değişim olgusunun en büyük etken olduğu fakat Türkiye'de daha çok kültürel anlamda beliren ve modernleşme karşılığında ziyade değişimlerin mevcut olanla uyumluluğu talebinin bu geleneğin baskın karakteristiği olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de, kendi tarihsel, toplumsal ve kültürel özelliklerinin ve geç modernleşme deneyiminin şekillendirdiği; milliyetçilik, İslâm ve devlet gibi unsurların ön plana çıktığı bir muhafazakâr gelenek oluşmuştur.

Muhafazakârlığın coğrafyadaki çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda Türkiye içinde de farklı anlayışlar ve düşünce biçimlerinin varlığından söz

edilebilir. Türkiye’de bu anlamda bazı şehirlerin modern, rahat ve kozmopolit; diğer bazılarının ise muhafazakâr şehir olarak tanımlandıkları görülmekte ve çalışmanın odağındaki Trabzon da bu şehirler arasında kabul edilmektedir.

Trabzon halkının muhafazakâr olduğu varsayımıyla yola çıkılan bu saha çalışmasında elde edilen sonuçlar, kendini muhafazakâr görenlerin % 83 ve katılımcıların Trabzon halkını muhafazakâr görme değeri olan % 81’lik oranlar bu varsayımı destekler niteliktedir. Büyük oranda halkın din konusunda kendini muhafazakâr olarak görmesi, din-muhafazakârlık ilişkisi ve genel muhafazakârlık algısı açısından anlamlı görülmeyle birlikte bir yandan bu sonucun halkın zihnindeki muhafazakârlık kavramının belirsizliğine işaret ettiği düşünülmektedir.

Trabzon’da muhafaza edilmesi gereken en önemli değerlerin oranları göz önüne alınarak sırasıyla; birlik-beraberlik-dayanışma ruhu ve milliyetçilik ile hemşerilik ve yerel kimlik vurgusunun yani kültürel değerler ve kimlik muhafazasının ön plana çıkması, çalışmanın temel amacına yönelik önemli bir sonuç görünümündedir.

Muhafazakâr temalar açısından değişime ve farklılıklara genel anlamda olumlu bir anlam yüklense de toplumsal değerler söz konusu olduğunda bu anlamın negatif bir tutuma büründüğü gözlenmiştir. Tepkisellik olarak adlandırılabilir bu durumun muhafazakâr düşünce ile uyumlu olduğu düşünülmektedir. Toplum söz konusu olduğunda düzenin devamı için düşünsel yaklaşımlar değişiklik gösterebilmektedir. Halkın adalet vurgusunun özgürlük ve demokrasiden büyük oranda fazla olmasının da bu bağlamda ele alınabilecek anlamlı bir sonuç olduğu düşünülmektedir.

Trabzon’un gelenek, değer ve kültürüyle ilgili ifadelerle ilişkin refleksler bağlamında Trabzonluların; Trabzon’un ülke içindeki ayrıcalıklı yerine, milliyetçilik ve vatanseverliğine vurgusunun yüksek olması, bu değerlerin halkın muhafazakârlığının önemli bileşenleri olduğunu göstermektedir. Yine halkın muhafaza etmek istediği en önemli değer olan dine uygun yaşama konusundaki hassasiyet muhafazakâr bir tavır olarak değerlendirilmektedir. Aile tercihlerinin ve toplumsal düzenin bireyin özgürlüğünden

daha öncelikli ve önemli olması muhafazakâr düşünce-
nin aile ve topluma önem atfeden öncelikli yakla-
şımıyla paraleldir. Özgürlüğe yaklaşım, toplum-bi-
rey ilişkisi ve toplumsal düzen söz konusu oldu-
ğunda, değişim ve farklılıklara yaklaşımda olduğu
gibi, muhafazakâr refleksin negatif bir eğilime gir-
diği görülmüştür.

Muhafazakâr düşüncedeki otorite vurgusunun Trab-
zon insanında da güçlü olduğu görülmüştür. Bu an-
lamda devlet, din ve aile otoritesinin üstünlüğünde
otoritenin insanların sahip oldukları aidiyet duygu-
sunu korumasında oynadığı rolün önemli olduğu dü-
şünülmektedir.

Çalışmada, Trabzon halkının muhafazakârlığında
öne çıkan bazı temalar bulunmaktadır. Milliyetçilik,
yerel kimlik, ataerkil yapı, hemşerilik, devlet ve oto-
rite, din ve Trabzonspor ile ilgili savunu şeklindeki
ifadelerin ön planda olduğu görülmüştür. Milliyetçi-
lik, bir milleti siyasi ve kültürel olarak ayakta tutan
değerlerin korunmasını öngörürken, yerel kimlik
yöre halkını diğerlerinden ayırt eden özelliklerin ko-
runması anlayışına işaret etmektedir. Milli ve yerel
değerlerin biz duygusunun güçlenmesinde ve düze-
nin sağlanmasında etkili olması anlamında Trabzon
halkının milli kimlik ile geleneksel kurumlar ara-
sında güçlü bir ilişki kurduğu düşünülmektedir.

Trabzon'da her geçen gün farklı olaylarla kimlik ye-
niden inşa edilmekte ve koşullara uygun muhafaza
edilecek değerler yeniden üretilmektedir. Yeniliğe
kapalı olmayan Trabzon halkı, inşa ettiği kent kim-
liği ve aidiyet kültürünü muhafaza etmeye kararlı
görünmektedir. En az yenilikçi olduğu kadar da mu-
hafazakâr bir karaktere sahiptir. Prensipte yeniliğe
kapalı olmayan ama pratikte muhafazakârlığa daha
yakın duran bir tutum içerisindedir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Yalçın (2003), *Muhafazakâr Demokrasi*,
Ankara: Ak Parti Yayınları.

Akıncı, Mehmet (2012), *Türk Muhafazakârlığı - Çok
Partili Siyasal Hayattan 12 Eylül'e*, İstanbul: Ötüken
Neşriyat.

Akkaş, Hasan Hüseyin (2006), “Türk Modernleşme Tarihinde Muhafazakâr Siyasi Düşünce”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2.

Akkır, Ramazan (2015), *Türkiye’de Muhafazakârlık*, İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları.

Aksoylu, Kamil (2012), “Karadeniz Deyince”. Uğur Bir Yol (drl.), *Karardı Karadeniz*, içinde (43-73), İstanbul: İletişim Yayınları.

Aktaşlı, Hasan Ufuk (2011), “Türk Muhafazakârlığı ve Kemalizm: Diyalektik Bir İlişki”, *Doğu Batı*, içinde (147-161), Sayı 58, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Alakel, Murat (2011), “İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye’si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İnkilemine Dair Teorik Tartışmalar”, *Gazi Akademik Bakış*, içinde (1-30), Sayı 5(9).

Alptekin, M. Yavuz (2014), “Sosyolojide Coğrafyacı Yaklaşım ve Trabzon’da Toplumsal Karakterin Ekolojik Yorumu”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, içinde (77-98), Sayı 15.

Alver, Köksal (2001), “Anadoluculuk ve Hilmi Ziya Ülken”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, içinde (133-138), Sayı (1) 3.

Ardoğan, Recep (2007), “İslâm Açısından Muhafazakâr Teorinin İlkeleri”, *Köprü*, Sayı 97.

Aşut, Attila (2009), “Trabzon’un Kültürel Yaşamından Kesitler”, G. Bakırezer ve Y. Demirer (drl.), *Trabzon’u Anlamak*, içinde (281-310), İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, Mustafa (2002), “Bir Muhafazakârlık Olarak Din ve İslâm”, *Tezkire*, içinde (62-71), Sayı 27-28.

Beriş, Hamit Emrah (2004), “Kemalist Devrimden Muhafazakâr Kemalizme”, *Liberal Düşünce*, içinde (49-58), Sayı 34.

Bilge, Muhittin (2011), “Nurettin Topçu ve Medeniyete Milli Bir Alan Açma Çabası Olarak Anadolucu Medeniyet”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, içinde (167-182), Sayı 13/2.

Bingöl, Yılmaz ve Ahmet Pakiş (2011), "Anadoluculuk Hareketi ve Üç Tarz-ı Siyaset", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, içinde (113-137), Sayı 50.

Biryol, Uğur (2012), "Çayın Tarihsel Yolculuğu, Karadeniz'e Getirilişi ve Şimdiki Ahvali Üzerine", Uğur Biryol (drl.), *Karardı Karadeniz*, içinde (77-95), İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2012), "Sunuş: Neden Karardı Karadeniz?", Uğur Biryol (drl.), *Karardı Karadeniz*, içinde (11-12), İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, Tanıl (1997), "Muhafazakârlığın Değişimi ve Türk Muhafazakârlığında Bazı Yol İzleri", *Toplum Ve Bilim*, içinde (6-31), Sayı 74.

Bozok, Mehmet (2012), "Yoksullaşma, Sağcılık, Trabzonspor Taraftarlığı ve Nataşaların Gölgesinde Trabzon Erkekliği", Uğur Biryol (drl.), *Karardı Karadeniz*, içinde (413-444), İstanbul: İletişim Yayınları.

Canalıoğlu, Mehmet Volkan (2002), *Trabzon Gelenek ve Görenekleri*, Trabzon: Trabzon Erol Ofset.

Coşkun, Tuba ve Ernur Genç (2015), "Muhafazakârlık ve Türkiye Muhafazakârlıklarının Bazı Halleri", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, içinde (27-40), Cilt-Sayı: 8(1).

Çaha, Ömer (2004), "Muhafazakâr Düşüncede Toplum", *Liberal Düşünce*, içinde (15-24), Sayı 34.

Çetin, Halis (2007), *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Ankara: Orion Kitabevi.

Çiğdem, Ahmet (1997), "Muhafazakârlık Üzerine", *Toplum ve Bilim*, içinde (6-31), Sayı 74, İstanbul.

Doğan, Necmettin (2011), "Türk Muhafazakârlığının Devlet Algısı: Nurettin Topçu Örneği", *Doğu Batı*, içinde (213-228), Sayı 58, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Dönmez, Rasim Özgür (2011), "Adalet ve Kalkınma Partisi: İslâmcılıktan Post Kemalist Bir Anlatıya Doğru", *Doğu Batı*, içinde (37-57), Sayı 58, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Duman, Fatih (2004), "Edmund Burke "Muhafazakârlık, Aydınlanma ve Siyaset"", *Muhafazakâr Düşünce*, içinde (31-53), Sayı 1.

Dural, A. Baran (2004), “Muhafazakârlığın Tarihsel Gelişimi ve Muhafazakâr Söylem”, *Muhafazakâr Düşünce*, içinde (123-133), Sayı 1.

Duran, Hasan ve Aydın Polat (2015), “Nurettin Topçu’da Milliyetçilik ve Anadolu Milliyetçiliği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, içinde (65-70), Sayı 28(28).

Düzenli, Yaşar (2014), “Dinamik Dinden Statik Muhafazakârlığa ya da Söylenenden Söyleyene Dindarlığımız”, Osman Alacahan (ed.), *Bir Kimlik İnşası Olarak Muhafazakârlık*, içinde (93-116), Sivas: Sivas Kemal İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları.

Emiroğlu, Kudret (1996), “Türkiye’nin Kalesi: Trabzon Şehri”, *Birikim*, içinde (129-134), Sayı 86-87, İstanbul: Birikim Yayıncılık.

Emiroğlu, Kudret (2009), “Trabzon Ne Yetiştirdi?”, G. Bakırezer ve Y. Demirer (drl.), *Trabzon’u Anlamak*, içinde (97-125), İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdoğan, Mustafa (2004), “Muhafazakârlık: Ana Temalar”, *Liberal Düşünce*, içinde (5-9), Sayı 34.

Ergil, Doğu (1986), “Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri: Muhafazakârlık ve Yeni Muhafazakârlık”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, içinde (269-292), Cilt: 41, No: 1-4, Ankara.

Eroğul, Ali (2009), “Trabzonspor Tarihi Üzerine Bir Deneme”, G. Bakırezer ve Y. Demirer (drl.), *Trabzon’u Anlamak*, içinde (337-360), İstanbul: İletişim Yayınları.

Güner, Ömer (1994), *Gök Renginde Trabzon*, Trabzon: Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Güngörmez, Bengül (2004), “Muhafazakâr Paradigma: “Dogma” ve “Önyargı””, *Muhafazakâr Düşünce*, içinde (11-30), Sayı 1.

Güngörmez, Bengül (2014), “Batı Muhafazakârlığı ve Türk Muhafazakârlığı: Genel Bir Mukayese”, Osman Alacahan (ed.), *Bir Kimlik İnşası Olarak Muhafazakârlık*, içinde (19-32), Sivas: Sivas Kemal İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları.

Gür, Şengül Öymen (2009), “Trabzon’da Kentsel Kimlik ve Dönüşüm”, G. Bakırezer ve Y. Demirer (drl.), *Trabzon’u Anlamak*, içinde (317-335), İstanbul: İletişim Yayınları.

Hamsici, Mahmut (2012), "Karadeniz'in İmajını Yenileyen Yeni Toplumsal Hareketler: HES Karşıtı Mücadeleler", Uğur Biryol (drl.), *Karardı Karadeniz*, içinde (289-302), İstanbul: İletişim Yayınları.

Hayek, F. A. (2004), "Niçin Muhafazakâr Değilim?", *Liberal Düşünce*, içinde (5-17), Sayı 34.

İrem, Nazım (1997), "Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi- Muhafazakârlığının Kökenleri", *Toplum ve Bilim*, içinde (52-101), Sayı 74, İstanbul.

Karadeniz, Sıtkı (2002), "Kemalist Modernleşme Sürecinde Türk Muhafazakârlığı ve Günümüze Yansımalar", *Tezkire*, içinde (88-100), Sayı 27-28.

Kaya, Mustafa (2006), *Trabzon ve Trabzonlular*, İstanbul: İstanbul Matbaacılık.

Kolivar, Ayşenur (2012), "Karadeniz-rock", Uğur Biryol (drl.), *Karardı Karadeniz* içinde (321-364), İstanbul: İletişim Yayınları.

Mollaer, Fırat (2009), *Muhafazakârlığın İki Yüzü*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Mollaer, Fırat (2011), "Klasik Muhafazakârlıktan Tekno-Muhafazakârlığa: Tanım Sorunları, Temeller ve Değişmeler", *Doğu Batı*, içinde (59-71), Sayı 58, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Nazlı, Ahmet (2007), "Muhafazakârlık ve Değişim", *Köprü*, içinde, Sayı 97.

Nisbet, Robert (2002), (Çev. Erol Mutlu), "Muhafazakârlık", *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde (93-127), Ankara: Ayraç Yayınevi.

Oakeshott, Michael (2004), "Muhafazakâr Olmak Üzerine", (Çev. İsmail Seyrek), *Muhafazakâr Düşünce*, içinde (55-78), Sayı:1, Ankara.

Özipek, Bekir Berat (2011), *Muhafazakârlık- Akıl, Toplum, Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları.

Öztürk, Armağan ve Fırat Mollaer (2006), "Muhafazakârlığın İdeolojik Künyesi ve Akıl Tartışması", *Cogito*, içinde (132-153), Sayı 44-45, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Pakiş, Ahmet (2013), "Anadolucu Söylemde "Öteki" İmgesi", *Spectrum*, içinde (117-135).

Sevinç, Bayram (2014), *Trabzonluluk Kimliği: Bir Şehrin Ruhu*, Trabzon: Serander Yayınları.

Tursun, Vahit (2012), “Sancılı Geçmişten Sessiz Sona”, Uğur Biryol (drl.), *Karardı Karadeniz*, içinde (15-42), İstanbul: İletişim Yayınları.

Türk, Bahadır (2004), “Doğu Bahçelerinde Batılı Bir Bakışın Huzur(suzluk)u: A. H. Tanpınar ve Türk Muhafazakârlığı”, *Liberal Düşünce*, içinde (59-66), Sayı 34, Ankara.

Umul, Ercan (2013), “Dünyada Değişen Muhafazakârlık Bağlamında Türk Siyasal Hayatında “Muhafazakâr Demokrasi” Söylemi”, Ümit Güneş (ed.), *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı II*, içinde (357-378), Bursa: Star AjansMatbaacılık.

Üstün, İlknur (2009), “Trabzon’un Misafirleri”, G. Bakırezzer ve Y. Demirer (drl.), *Trabzon’u Anlamak*, içinde (361-402), İstanbul: İletişim Yayınları.

Vural, Mehmet (2011), *Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık*, Ankara: Elis Yayınları.

Yılmaz, Aytekin (2001), *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Ankara: Vadi Yayınları.

İnternet Kaynakları:

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Trabzon#Dil> (erişim: 12.04.2016).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Trabzon#Mutfak> (erişim: 12.04.2016).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Trabzon#Giyim-ku.C5.9Fam> (erişim: 12.04.2016).

SIYASAL VE KÜLTÜREL YÖNLERİYLE TRABZON'DA MUHAFAZAKÂRLIK

Özet: Muhafazakarlık, toplumsal değer olarak geçmişten şimdiki zamana kalan her şeyin sürdürülmesine yönelik korumacı tutum ve davranıştır. Bu çalışmada genelden yerele geniş kapsamlı bir muhafazakarlık incelemesi yapılmaktadır. Önce Avrupa ve Amerika örnekleri incelenmektedir. Ardından Türkiye muhafazakarlığı ele alınmaktadır. Bu kapsamda Anadoluculuk, İslamcılık ve Türk-İslam Sentezi gibi akımlar, Türkiye'de muhafazakarlığın incelenen önemli bileşenleri olarak görülmektedir. Nihayet üçüncü olarak Trabzon'da muhafazakarlık ele alınmaktadır. Trabzon kendine özgü yönleriyle öne çıkan bir şehirdir. En önemli özelliklerinden biri de dayanışmacı yaklaşımı, insanını koruma ve kollama refleksi ve nihayet kültürel, yerel değerlerine olan düşkünlüğüdür. Bununla birlikte, subjektif olarak, Trabzon insanı "muhafazakarlık" denince ne anlamaktadır. Trabzon insanı gerçekten ve klasik anlamıyla muhafazakar olarak değerlendirilebilir mi? Yoksa kendine özgü bir muhafazakarlıktan mı bahsedilebilir? Bütün bu konu ve soruların cevabı verilebilmek üzere 100 kişiyle anket yapılmış ve bu anketler gündelik hayattan elde edilen etnografik gözlemler eşliğinde yorumlanmıştır.

CONSERVATISM IN TRABZON WITH POLITICAL AND CULTURAL PERSPECTIVES

Abstract: Conservatism is a protectionist attitude and behavior to maintain all as a social value left from past to contemporary times. In this study a comprehensive conservatism examination is being done from general to local. Pattern of Europe and America being examined first of all. Then Turkish conservatism be treated secondly. In this scope some movements such as Anatolyism, Islamism and Turk-Islam Synthesis are considered as important components of conservatism in Turkey. Final conservatism exploration is been doing on Trabzon. Trabzon is a city come forward with distinctive aspects. One of the most important characteristics are solidaristic approach, reflex of preservation and watching self person and finally addiction to cultural and local values. However what understand Trabzon people subjectively, when "conservatism" be said? Can Trabzon people be really evaluated as conservative in terms of classical? Otherwise can be revived a characteristic conservatism? To answer all of these subjects and questions a survey has been conducted contain 100 person and these are interpreted in company with ethnographic observations collected from daily life in Trabzon.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakarlık, Türkiye'de Muhafazakarlık, Trabzon'da Muhafazakarlık.

Key Words: Conservatism, Conservatism in Turkey, Conservatism in Trabzon.

TRABZON KAMUOYUNUN GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURİYELİLERE BAKIŞ AÇISI

Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER*

* Doç. Dr., Karadeniz Teknik
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji, Trabzon
mgozubuyuk@hotmail.com

Giriş

Suriye krizi genelde soğuk savaştan bu yana yaşanan en kötü insanlık dramı olarak resmedilmektedir. Başlangıçta Arap ülkelerinde meydana gelen halk isyanları ve protestolar, Tunus ve Mısır'dan başlayarak tüm bölgeyi etkilemiş ve 15 Mart 2011 tarihinden itibaren Suriye'ye sızramıştır.¹ Bu tarihten itibaren de, ortaya çıkan çatışma ortamı ülkeyi bir iç savaşa doğru sürüklemiş ve savaşın ülke geneline yayılmasıyla hayat yaşanmaz duruma gelmiştir. Temel ihtiyaçlarını ve güvenliklerini karşılayamaz duruma düşen Suriyeliler çareyi ülkelerini terk etmekte bulmuşlardır.

Türkiye'nin "açık kapı" politikası sayesinde günden güne artan sayıda Suriye Arap Cumhuriyeti (Suriye) vatandaşı Türkiye'ye uluslararası koruma bulmak amacıyla gelmektedir. Dört yıl içerisinde % 44'lük kabul oranı ile Suriye'ye komşu ülkeler arasında en fazla Suriyeli sığınmacıyı ağırlayan ülke durumuna gelmiştir.² 2016 yılı itibariyle Suriye'den ülkemize gelen geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin sayısı üç milyona yaklaşmış durumdadır.³ Bu rakam, Cumhuriyet tarihinde 1920-1990 yılları arasında Türkiye'ye göç edenlerin neredeyse iki katına teka-bül etmektedir. Böylesi yoğun bir göç daha önce hiç

¹ Suriye Kriz Faaliyet Raporu 2012: 1.

² Tunç, 2015: 5.

³ 3RP Mid-Year Report 2016: 2.

yaşanmamıştır.⁴ 2011 krizinden bu yana beş yıllık bir süre zarfında ülkemize iki buçuk milyon üzerinde bir göç dalgasının gerçekleştiği göz önüne alındığında, Türkiye'nin karşılaştığı bu durumun ne denli ciddi ve önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Başlangıçta sınıra güvenli bir bölgede hazırlanan yaşam çadırlarında toplanan geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler, zaman içerisinde Türkiye'nin farklı illerine dağılmışlardır.

Suriye'de görünür bir gelecekte barışın ve huzurun tesis edilemeyeceğine ve buna bağlı olarak da sığınmacı akınının devam edeceğine ilişkin ciddi emareler bulunmaktadır.⁵ Bu da Türkiye'ye gelen Suriyeli sayısının her geçen gün artmasına ve gelenlerin de süreç içerisinde ülkede kalma eğilimleri göstermesine vesile olmaktadır. Bu durum göçün doğasına uygun bir biçimde evrensel olarak dünyanın başka yerlerinde de gözlemlenen ve beklenen bir durum olarak görülmekle birlikte bugün Suriye'deki iç savaş sona erse dahi Suriyelilerin büyük bir kısmının, yıkılan yerleşim yerleri tekrar yaşanabilir hale getirilene kadar ülkelerine dönmeyeceği tahmin edilmektedir.⁶ Dolayısıyla, artık beşinci yılına giren Suriye'den gelerek ülkemize sığınan insanların, kalıcılığına, geri dönmeyeceklerine ve hatta Türkiye vatandaşlığına alınmasına dair bir takım varsayımlar yaygınlık kazanmaktadır. Bu gibi söylemlerin, varsayımların ya da inanışların toplum tarafından ne denli kabul görüp görmeyeceği de önem arz etmektedir. Zira farklılıkları bünyesinde bulunduran Türkiye'nin Suriye insanına bakış açısının olumlu/olumsuz olması, birlikte uyumlu bir şekilde yaşamının anahtarı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, ülkelerin uygulamakta olduğu göç politikalarının ortaya koyduğu yasalar ve kurallar göçmenlerin yaşam tarzlarında belirleyici olsa da, ev sahibi toplumun özellikleri ve tutumları da oldukça belirleyicidir. Bu yüzden, kamuoyunun konuya ilişkin yaklaşımını ya da bakışını öğrenmek göç politikalarının da önceliklerin belirlenmesinde ve atılacak adımların desteklenmesinde yol gösterici olmaktadır.

⁴ Kirişçi, 1996: 12.

⁵ Erdoğan, 2014: 6.

⁶ Tunç, 2015: 13.

Amaç

Suriye’de devam eden iç savaştan kaçarak ülkemize sığınan Suriyeliler konusuna ilişkin Trabzon kamuoyunun bakış açısını tespit etmek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla öncelikle Trabzon kamuoyunun geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye’ye kabul edilme gerekçesine ve Suriyelilere ilişkin öngörülen politikalar hakkında sürecin nasıl yönetilmesi ve neler yapılmasına dair bakış açısı tespit edilmiştir. Ardından geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye’deki kalıcılıkları konusunda öngörüler ortaya konularak Trabzon insanının konuya uzun vadede bakışı değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Trabzon özelinde Türk toplumunun geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler konusundaki düşünceleri ve beklentileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, Trabzon kamuoyu penceresinden Türkiye’deki geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler konusunda “her şeyi açıklama” iddiası ve niyetini taşımamaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerden, gerek Trabzon’un coğrafi konumu gerek sosyo-kültürel yapısı göz önüne alınarak ilgili literatüre farklı bir bakış açısı sağlayacağı umut edilmektedir. Araştırma sonuçları tüm Trabzon insanının görüşlerini yansıtmamakla birlikte Trabzon’dan bir kesitle genel bir durum tespiti, genel bir duruşu sergilemektedir.

Metod

Çalışma, betimsel bir araştırmadır. Bu araştırma türünde verilen bir durum olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlanır. Konuya ilişkin mevcut durum ortaya konmaya çalışılır. Bunun için öncelikle ilgili yazın taranmış ve akabinde nicel yöntemde kullanılacak olan anket formunda yer alan sorular dizayn edilmiştir. Nicel yöntemde kullanılan teknik tarama (survey) tekniğidir. Bu tekniğe bağlı olarak hazırlanan anket soruları kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Soru kâğıdı iki ana bölümden oluşmaktadır. Katılımcıların sosyo-demografik bilgilerini (yaş, cinsiyet, medeni durum, Trabzon’da yaşam süresi, eğitim düzeyi, mesleği) içeren sorular sorulmuştur. İkinci bölümde katılımcıların geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler konusuna ilişkin bakış açısı, Suriyelilerin Türkiye’ye geçici koruma statüsünde olarak kabul edilme gerekçesi, daha önce bir

Suriyeli ile karşılaşp karşılaşmadığı, komşuluk yapıp yapmama isteği, Suriyeliler'in çalışma ve eğitim durumu, ülkelerine geri dönüp dönmeyeceklerine dair öngöröleri, Suriyelileri nasıl tanımladıkları ile Suriyelilere yönelik uygulanan politikalara katılıp katılmadıklarına dair ipuçları sunan sorular yer almaktadır. Hazırlanan anket sorularının 9'u konuyla ilgili, 7'si demografik bilgiye yönelik olmak üzere toplam 16 sorudan oluşmakta olup genelde 5'li likert (kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum) şeklinde hazırlanan sorular üzerinden uygulanmıştır. Bu sorular kapalı ifadeler olup katılımcılara kendilerine okunan ifadelere katılıp katılmadıkları, kararsız olup olmadıkları ya da kesinlikle katılıp katılmadıkları seçenek olarak sunulmuştur. Kendilerine okunan ifadeleri bu beşli ölçek kapsamında değerlendirmeleri ve birini seçmeleri istenmiştir. Araştırma 0,95 güven sınırları içinde +/- 2,5 hata payı ile sonuçlandırılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Trabzon'da ikamet etmekte olan insanlar oluşturmaktadır. Trabzon, bünyesinde geçici koruma kapsamındaki Suriyelileri barındırması ve bu konuda daha önce bir saha çalışmasının yapılmamış olması üzerine seçilmiştir. Türkiye'de kamplar dışında bulunan Suriyelilerin illere göre dağılımı Trabzon için rakam 330 olarak verilmiştir.⁷ Örneklemen hesaplanmasında ise Trabzon'un nüfus büyüklüğü göz önüne alınmıştır. 2015 yılı itibariyle Trabzon'un nüfusu 768.417 olup bunun % 49,41'i erkek, % 50,59'u kadındır. Çalışmada örneklem büyüklüğü, 0,95 güven düzeyi, $\alpha=0,05$ için 185 kitle genişliği ve 0,05 hoşgörü miktarına göre 306 kişi olarak hesaplanmıştır. Çalışma sırasında toplam 301 soru kâğıdı uygulanmış ve değerlendirmeye dâhil edilmiştir. Araştırma Mart-Nisan 2016 tarihleri arasında yürütölmüştür.⁸ Anket çalışması genellikle Trabzon Ortahisar merkezde bulunan ve her gün yüzlerce kişinin gelip-geçtiği "Meydan" semtinde gerçekleştirilmiş, kadın ve erkek dağılımının eşit olmasına özen gösterilmiştir.

⁷ AFAD, 2014: 1.

⁸ Araştırmanın saha boyutunda-anket çalışması kısmında, 2015-2016 akademik dönemde sosyoloji bölümü son sınıftan iki öğrenci yer almıştır.

Veri Toplama ve Değerlendirme Teknikleri

Araştırmanın saha boyutunda kullanılmak üzere yapılandırılmış bir anket formu hazırlanmış, hazırlanan anketin güvenilirliğini sağlamak pilot çalışma akabinde amacıyla öncelikle cronbach alpha analizi yapılmıştır.⁹ Bu anket için cronbach alpha (α) değeri 0,72 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç anketimizin geçerli bir güvenilirlikte ve tutarlılıkta olduğunu göstermektedir. Anket formunun güvenilirliği hesaplandıktan sonra sorular çoğaltılmış ve saha çalışmasında kullanılmıştır. Saha taramasından elde edilen veriler SPSS 18 ortamına girilerek frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmıştır.

Literatür Tarama

Suriyeli mülteciler/sığınmacılar konusunda yabancı literatür tarandığında genelde yayınlanan çalışmaların büyük kısmının Suriyeli mültecilerin mevcut durumlarının ortaya komasına ve mültecilerin farklı ihtiyaçlarının-barınma, iş, eğitim, sağlık vb.-belirlenmesi ve bununla nasıl baş edilebileceğine dair getirilen öneriler üzerine yoğunlaştığı görülür.¹⁰ Bu çalışmalar arasından Washington, DC merkezli düşünce kuruluşu Brookings Enstitüsü'nün katkılarıyla Kirişçi tarafından yürütülen "Suriyeli Mülteciler ve Türkiye'nin Sorunları: Misafirperverlik Sınırlarının Ötesinde" başlıklı çalışma ile Türkiye'ye yönelik göç süreci-mülteci akını tarihsel süreçte ele alınmış ve Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye geliş süreci sayısal verilerle birlikte değerlendirilmiştir. Mülteci krizi ile baş edebilme, krizin ortaya çıkardığı sorunlar-istihdam, eğitim, barınma, sağlık, siyasi ve idari alanda-ve bu sorunlar karşısında Türkiye Cumhuriyeti tarafından alınan önlemler dile getirilmiştir. Uluslararası işbirliğinin gereği vurgulanarak çeşitli önerilerle çalışma tamamlanmıştır. Birleşmiş Milletler bünyesinde Lübnan ve Ürdün'de yürütülen dört aylık bir saha çalışmasında ise Suriyeli mülteci çocukların içinde bulunduğu kriz ortamında karşılaştığı sorunlar ve bu sorunlarla yüzleşmenin çocukların dünyasına ne ölçüde yansıdığı irdelenmiştir.¹¹

⁹ Güvenilirlik analizi için kullanılan temel analiz cronbach alpha (α) değerinin bulunmasıdır. Her bir madde için tek bir α değeri olabileceği gibi, tüm soruların ortalama bir α değeri de olabilir. Tüm sorular için elde edilen α değeri o anketin toplam güvenilirliğini gösterir ve 0,7'den büyük olması beklenir, bu değerden düşük α değerleri anketin zayıf güvenilirliği olduğunu gösterir.

¹⁰ Kirişçi, 2014: 1; UNHCR, 2013: 2; UNICEF, 2010: 3.

¹¹ UNHCR, 2013: 2.

Yerli kaynaklar tarandığında ise son yıllarda özellikle üniversite bünyesinde kurulan farklı merkezler (çocuk çalışma birimi, göç ve siyaset araştırma merkezi gibi), sivil toplum kuruluşları ile araştırma merkezleri çatısı altında kapsamlı-makro ölçekli çalışmaların yapıldığını görmek mümkündür. Bu çalışmalardan biri, İstanbul Bilgi Üniversitesine aittir. Anılan üniversitenin, Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOÇA) tarafından “*Suriyeli Mülteci Çocukların Türkiye Devlet Okullarındaki Durumu, Politika ve Uygulama Önerileri*” başlıklı bir çalışma yürütülmüştür (2015). Bu çalışmada, Suriyeli öğrencilerin ve sınıflarında Suriyeli öğrenci bulunan Türkiyeli öğretmenlerin eğitim sisteminde karşılaştıkları sorunları araştırılmış ve belirlenen sorunlara yönelik politika ve uygulama önerilerinin yer aldığı bir rapor hazırlanmıştır.

Çalışma konusu ile doğrudan ilgili olan bir araştırma, Hacettepe Üniversitesi, Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezince yürütülen (2014) “*Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*” başlıklı çalışmadır.¹² Çalışmada öncelikle bir durum tespiti yapılmış, ardından Suriyelilerin Türkiye’deki kalıcılıkları konusunda öngörüler ortaya konulmuş, bunu takiben de Türk toplumunun konuya uzun vadede bakışı konusu değerlendirilmiştir. Ocak-Ekim 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilen çalışma kapsamında, Türkiye’nin 6 ilinde, sınır bölgesindeki Gaziantep, Kilis ve Hatay’da; sınır bölgesi dışında ise İstanbul, İzmir ve Mersin’de 72’si Suriyeli, 72’si yerel halktan olmak üzere toplam 144 kişi ile Şubat-Mart 2014’de derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalara ek olarak, 21 genel/ulusal, 56 yerel medya kuruluşlarının web üzerinden paylaştıkları haber, yorum ve değerlendirmeler üzerinden medya analizi yapılmış; bölgede ya da bölge dışında konuyla ilgili çalışmalar yapan 38 farklı ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ile görüşmeler gerçekleştirilmiş, bu kurumların çalışmaları değerlendirilmiş ve konuyla ilgili çalışmalar yapan kamu kurumlarının neredeyse tamamının yöneticileri ve bölge yetkilileri ile görüşmeler yapılmış ve ayrıca bütün bu çalışmalar Hacettepe Üniversitesi’nde ko-

¹² Erdoğan, 2014: 3.

nunun uzmanları ve üst düzey yetkili kişilerle uluslararası bir çalıştayda ele alınmış, buradaki çıktılar da raporda sunulmuştur.

Bir diğer çalışma Oytun ve arkadaşı tarafından Orta-doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) ile Türkiye Sosyal ve Ekonomik Etütler Vakfının (TESEV) işbirliğinde (2015) hazırlanmış olup “*Türkiyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri*” başlığını taşımaktadır. Çalışma da Suriyelilerin Türkiye’de yarattığı toplumsal, ekonomik, siyasi ve güvenlikle ilgili etkileri incelenmiş ve sonuçlar rapor haline getirilmiştir. Çalışma da ulaşılan tespitler şu şekilde özetlenebilir: ilki, Türkiye’deki Suriyelilerin önemli bir kısmının ya uzun yıllar sonra ülkesine dönecek ya da bundan sonraki yaşamlarını Türkiye’de sürdüreceği yönündedir. İkincisi, bu gerçekten hareketle yerel halkın tepkisini önlemeyi de içeren geniş kapsamlı Suriyeli mülteci politikasının hayata geçirilmesidir. Konunun bir sosyal uyum meselesi olarak ele alınması gerektiği savunulmakta ve sonuç kısmında karar alıcılara yönelik somut öneriler sunulmaktadır. Üçüncü tespit ise Suriyeli sığınmacılar konusunun entegrasyon sürecinin başarılı yönetilmesi durumunda uzun vadede Türkiye’nin toplumsal zenginliği ve çok kültürlü yapısının gelişmesine katkı sağlayacağı yönünde olmuştur.

Ulutaş ve arkadaşları tarafından SETA Vakfı bünyesinde 2015 yılında gerçekleştirilen “*Sınırları aşan kriz: Suriye*” başlıklı çalışma ise Suriye krizinin geldiğimiz noktadaki vaziyetini askeri boyutuna ağırlık vererek incelemeyi amaçlamaktadır. Siyasi bir çözüme ulaşılabilmesi için hayati öneme sahip olan sahadaki askeri durumun her geçen gün değişmekte olduğu, alan hakimiyetlerinde kaymalar olduğu ve yeni ittifakların kurulduğu belirtilmektedir. Krizin Suriye’yi aşan boyutlarının olması hasebiyle krize yönelik uluslararası pozisyonlar ve uluslararası aktörlerin içerisinde yer aldığı eksenler de son derece önemlidir. Nihayetinde Suriye meselesi sadece Suriyeli taraflar eliyle çözülebilecek bir mesele olmaktan çok uzun süre önce çıkmıştır. Bu sebepten uluslararası aktörlerin pozisyonları, bu aktörlerin oluşturduğu eksenler ve birbiriyle çarpışan bu eksenlerin Suriye’deki yansımaları, Suriye krizinin etraflıca anlaşılması için hayati öneme haizdir.

Türkiye Sosyal ve Ekonomik Etütler Vakfı-TESEV, Freidrich Naumann Vakfı ortaklığı ve Mersin Ticaret ve Sanayi Odasının işbirliğiyle Mersin’de “AB’nin Göç Politikaları Çerçevesinde Türkiye’deki Suriyeli Göçmenlerin Yönetimi” konulu bir konferans düzenlenmiştir (2015). Konferansa konuşmacı olarak gelen kamu otoriteleri, akademisyenler ve Suriyeliler ile AB Göç politikaları çerçevesinde Türkiye’de göç yönetimi, Türkiye’deki Suriyeli Göçmenlerin Yönetimi, Türkiye’de Suriyeli göçmen olmak başlıkları altında hem Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin hem de göç yönetiminin sorunları tartışılmış ve çeşitli politikalar önerilmiştir.

Tunç tarafından yayınlanan (2015) “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme” başlıklı makalede, Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin davranışını; göç alan toplum davranışı ile Türk toplumunun davranışını karşılaştırmak, bu suretle Suriyeli mülteci krizindeki davranışların evrensel bir nitelik taşıyıp taşımadığını tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışma, göç eden ve göç alan toplum davranışlarını belirlemeye yönelik olarak yapılan saha araştırmalarının bulgularına dayanmaktadır. Çalışma neticesinde, Türkiye’ye göç eden Suriyelilerin ve bu göçü kabul eden Türk toplumunun davranış, beklenti, algı ve kaygılarının evrensel nitelik taşıdığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, Suriyelilerin Türkiye’ye etkilerini analitik bir gözle değerlendirebilmek, mülteci krizinin güçlü ve zayıf yönlerini belirleyebilmek, fırsat ve tehditleri belirleyebilmek amacıyla çeşitli analizler yapılmış ve bunun neticesinde, toplumsal kabul ile sosyal uyum sürecinin eş zamanlı ve birbirini destekleyici politikalar ile yürütülmesinin önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Bir diğer çalışma, Dinçer ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen (2013) “Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye Sonu Gelmeyen Misafirlik” başlıklı çalışma olup Suriyeli mülteciler ve Türkiye’deki insani durum, krizin siyasi ve güvenlik boyutları, uluslararası işbirliği ve yük/külfet paylaşımı gibi konular ele alınmıştır. Kap tarafından yürütülen “Suriyeli Mülteciler: Türkiye’nin Müstakbel Vatandaşları” başlıklı çalışmada ise Suriyeli mülteci sorunu, siyasi, ekonomik, güvenlik, hukuki, toplumsal boyutlarının yanı

sıra insani yönü ile değerlendirilmektedir. Yerlerinden edilmiş milyonlarca Suriyelinin iltica talebinin, uluslararası hukukun kendilerine tanıdığı temel bir insan hakkına dayandığını hatırlatan Kap, Suriyeli mülteciler ile Türkiye'nin baş edebilmesi, başta AB ve ABD olmak üzere, tüm uluslararası aktörlerin daha fazla katkı sunmaları ve Türkiye'nin bu katkının sağlanması konusunda daha etkin bir çaba göstermesini gerektirdiğine dikkat çeker.

Demir'in "*Göç Politikaları, Toplumsal Kaygular ve Suriyeli Mülteciler*" başlıklı çalışması, Türk halkının Suriyeli mülteciler ve uygulanan politikalara yaklaşımını ortaya koymaktadır. Türkiye'de Suriyeliler konusunda zaman zaman olumsuz tavırlara rağmen genelde "toplumsal kabul" düzeyinin olağanüstü yüksek olduğunu ifade etmektedir. Ancak toplumsal kabul ucunun açık, sonsuz ve bugünkü hali ile sürdürülebilir bir durum olmadığını da altı çizilmektedir. Türk toplumunun olağanüstü mali ve insani fedakârlıklarla ortaya koyduğu toplumsal kabulün devamının ancak sürecin toplumun da desteğini alacak ve katılımını sağlayacak bir yönetim ile sağlanabileceği belirtilmektedir. Yani "Suriyelilerle birlikte yaşamamızın" sadece "onlar bizim kardeşlerimizdir" söylemi ile sürdürülemeyeceğine dikkat çekilmektedir. Bu çalışma çerçevesinde yapılan kamuoyu araştırması sonuçları ilginç tespitlere ulaşmıştır. Buna göre, Türk toplumu, Suriyeliler ile arasına çok ciddi bir kültürel mesafe koyduğunu, onlara vatandaşlık verilmesine hiç sıcak bakmadığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu nedenlerle bilimsel yöntemlerle verilerin toplanması ve politikaların bunun üzerine bina edilmesi son derece önemli olduğuna işaret edilmektedir. Önemli bir husus da kamunun sağlıklı veri paylaşımını bugüne kadar gerçekleştirememiş olmasında kendini göstermektedir. Sürecin çok daha fazla "hak temelli" yürütülmesi, bu konuda evrensel hukuk kurullarının önemsenmesi ve sivil topluma mümkün olan en yüksek düzeyde inisiyatif verilmesinin son derece önemli olduğu vurgulanmaktadır.

T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından "*Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar*" başlıklı bir saha çalışması yürütülmüştür. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların demografik, eğitim ve sosyo-ekonomik

özelliklerini aydınlatmaktır. Saha çalışmasından elde edilen veriler rapor halinde sunulmuştur. Raporunda, Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin birçok özelliği ve Türkiye'deki yaşamlarının çeşitli yönleri hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bilgiler arasında; Suriyeli sığınmacıların, Türkiye'ye gelmeden önce, Suriye'de yaşadıkları yerlerin coğrafik dağılımı ve Türkiye'de yerleşmeyi seçtikleri yerlerin coğrafik dağılımı; Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların, Türkiye'deki hukuki statüsü ve kayıt durumu; Suriyeli sığınmacıların Suriye'den ayrılış nedenleri, Türkiye'ye girişte izledikleri yollar ve Türkiye'yi hedef ülke olarak seçme nedenleri; demografik ve eğitimsel özellikleri; Suriyeli sığınmacıların, Suriye'de iken ve Türkiye'ye geldikten sonra parasal (mali) durumları; Suriye'deki iç savaşın, Suriyeli sığınmacıların geride bıraktıkları evlerine verdiği hasar ve aile üyelerinin iç savaş dolayısıyla maruz kaldıkları olumsuzlukları; Suriyeli sığınmacıların Türkiye'deki konut koşulları; sağlık sorunları; kamplarda yaşayan Suriyeli sığınmacıların kampta yaşama tercihlerinin nedenleri; Kamplarda sunulan çeşitli hizmetlerin, kampta yaşayan Suriyeli sığınmacılar tarafından değerlendirilmesi ve son olarak Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların gelecek ile ilgili planları hakkında veriler bulunmaktadır.

Son olarak, Suriye'den yoğun bir şekilde devam eden göç sebebiyle, göç politikaları da mercek altına alınmıştır. Zira böylesi yoğun bir göçle Türkiye ilk kez karşı karşıyadır ve buna ilişkin olarak gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması gündeme gelmiştir. Dolayısıyla bu yönde yapılan çalışmalarda literatürde yerini almıştır. TÜBİTAK tarafından desteklenen ve Koç Üniversitesi, Göç Araştırmaları Merkezi tarafından yürütülen "*Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikalarının, 1923-2023*" başlıklı projeye dair raporda Türkiye'nin uluslararası göç ve sığınma politikaları tarihsel süreç içerisinde kapsamlı ve sistematik bir şekilde ele alınmakta, bu politikaların güncel konumu ve gelecekteki dönüşüm süreçleri irdelenmektedir. Diğer bir çalışma Güleç'in "*Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları*" başlıklı çalışmasıdır. Burada Avrupa Birliği ile Türkiye'nin göç politikaları tarihsel süreçte ele alınmıştır. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinin etkisine rağmen, uzun vadeli gelişmeleri inceleyerek gerekli politikaları oluşturabilecek bir ulusal göç stratejisi

hazırlayamaması sorununa değinerek söz konusu durumun altında yatan sebepleri anlamaya çalışmıştır. Türkiye'nin gerek tarihi gerekse coğrafi konumu itibarı ile göç kavşağında yer alan bir ülke olarak görüldüğü ancak buna rağmen 2000'li yıllara kadar kapsamlı bir göç politikası oluşturamadığı belirtilmektedir. Bununla beraber, Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde, göç politikası konusundaki mükte-sebat uyumu çerçevesinde öngörülen değişikliklerin bir kısmını gerçekleştirildiğini kalan kısımların ise gerçekleştirileceğinin taahhüt edildiği ifade edilmiştir. Tüm bu hususlar dahilinde bu çalışmada, Avrupa Birliği'nin ve Türkiye'nin göç politikalarında kat ettikleri yol tarihsel arka plan ışığında ele alınmıştır.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Bu başlık altında öncelikle çalışmada sıklıkla kullanılan ve çalışmanın anlaşılmasına temel teşkil eden geçici koruma, geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler ve göç olmak üzere üç temel kavrama yer verilmiştir. Geçici koruma yönetmeliği¹³ *geçici korumayı*, ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen ve sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma olarak tanımlar. *Geçici Koruma kapsamındaki Suriyeliler* şeklindeki tanımlama ise yine anılan yönetmeliğin yürürlüğe girmesiyle birlikte kullanılmaya başlamıştır. Başlangıçta Suriye'den iç savaş nedeniyle ülkemize gelen insanların statüsüne ilişkin kullanılan tanımlamalar net değildi. Bu insanlara yönelik yazılı ve görsel medyada "misafir", "mülteci", "sığınmacı", "göçmen" gibi kavramlar sıkça kullanılmakta ve bu sebeple bir kavram kargaşası yaşanmaktaydı. Esasen, Türkiye Ekim 2011'den itibaren, Suriyeli "misafirlerini" İçişleri Bakanlığı 1994 Yönetmeliği'nin 10. maddesi gereğince "geçici koruma rejimi"ne almıştır.¹⁴ Nisan 2014 tarihinde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye'de bulunan mültecilerin hukuki statüsü açıklığa kavuşturulmuştur. Zira söz konusu kanun bu yönde bazı maddeleri içermektedir. Ardından, bu kanuna dayanarak Ekim

¹³ Geçici Koruma Yönetmeliği.

¹⁴ Kirişçi, 2015: 28; Öner, tarihsiz: 4.

2014'te Geçici Koruma Yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmelikle, Türkiye'de kendilerine "geçici koruma statüsü" verilen Suriyelilerin bağlı oldukları geçici koruma rejimine bir düzenleme getirilmiş, Suriyeli mültecilerin yasal statüleri, hakları ve alacakları sosyal yardımları netleştirilmiştir.¹⁵ Dolayısıyla, çalışmada Suriye'deki iç savaştan kaçarak ülkemize sığınan kişileri tanımlamak üzere geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler ibaresi kullanılmıştır.

Göç olgusuna da açıklık getirmek gerekir. Bu kavramın farklı bağlamlarda "yurtdışına göç", "yurtiçine göç", "geçici göç", "kalıcı göç", "sığınma ya da mülteci hareketi", "sınır geçişleri" anlamında kullanıldığı da olmaktadır.¹⁶ Ancak göç kısaca "bireysel ya da kitlesel yer değiştirme eylemi" olarak tanımlanmaktadır.¹⁷ Daha geniş anlamda ise klasik bir yer değiştirme hareketinin yanı sıra insanların belirli bir süreyi veya tüm yaşamlarını geçirmek için farklı bir yörede yerleşmeleri konusunu da kapsayan¹⁸ göç kavramı, toplumsal düzeni ve ülkelerin politikalarını etkileyen sosyal bir olgu olarak kabul edilmektedir. İnsanların farklı coğrafyalar arasındaki bu hareketi bireysel ya da küçük topluluklar halinde bildiği gibi, özellikle savaş durumlarında kitlesel düzeyde de olabilmektedir.¹⁹ Bu bağlamda, Suriye'deki çatışmalar neticesinde Türkiye'ye doğru kitlesel nüfus hareketleri ivme kazanmış ve göç kapsamında ele alınmıştır. Bu noktada, Suriyelilerin yaşadığı yerdeki şartlar gereği Türkiye'ye yoğun bir nüfus akışına tanık olunmaktadır. Dolayısıyla, bu yöndeki göç olgusunun sığınma ya da mülteci hareketi şeklinde cereyan ettiğini söylemek mümkündür.

Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın kuramsal çerçevesini Zygmunt Bauman'ın insani ilişkiler yaklaşımı ile Norbert Elias'ın yerleşikler ve dışarıklar kuramı oluşturmaktadır. Her iki yaklaşıma yaslanma nedeni, "bizden" ve "bizden olmayan" konusunun sosyolojik açıdan sürekli ele alınan bir konu olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle, öteki yabancı ya da dışarıdaki gruptan bahsederken Bauman'ın söz konusu durum

¹⁵ Kap, 2014: 22.

¹⁶ İçduygu ve ark., 2014: 42.

¹⁷ Şahin, 2001: 10.

¹⁸ Aksoy, 2012: 17.

¹⁹ Aksoy, 2012: 18.

hakkında düşünceleri yol gösterici olmuştur. Bauman'ın modernizmden postmodernizme uzanan süreci genel olarak özetlediği "Postmodern Etik" kitabında, insanlık tarihi boyunca, fiziksel ve toplumsal yakınlığın örtüştüğü ya da bağıntı içinde olduğu belirtilmektedir.²⁰ Ona göre, biyolojik olarak insanlık dünyası, birbirinden ayrı tutulan ve nadiren karıştırılan "komşular dünyası ve yaratıklar dünyası" olmak üzere iki bölüme ayrılır. Bu ayırmadan hareketle, Bauman bir yaratık'ın, fiziksel yakınlık alanına ancak üç sifattan biriyle girebileceğini söyler: mücadele edilmesi ve kovulması gereken bir düşman olarak, özel alanlara hapsedilmesi ve yalıtıcı ritüelin katı usulleriyle zararsız hale getirilmesi gereken geçici bir konuk olarak ya da komşu gibi gösterilmek zorunda olan komşular gibi davranması sağlanan müstakbel bir komşu olarak.²¹ Bu bağlamda yabancı olarak düşünülen grup diğerleri açısından bir dünya yaratmış olur. Yani bir şekilde yanı başında yaratık olarak var olan grup, yüzü olmayan bedenlerin yaşadığı düşünsel veya değil bir yabancı dünyayı yaratıyor. Komşuluk dünyası ise mahremiyet alanında yer alır ve yaratıklar dünyasından farklı olarak düşmanlığa olduğu kadar, sevgiye, çatışmaya ya da dayanışmaya yer açabilmektedir. Fiziksel komşuluk yabancıların olmaması bakımından toplumsal mekânın geri kalanını aşabilmektedir. Komşuyu diğerinden ayıran şey sempati değil, potansiyel olarak görüş alanı içinde kalabilmesi ve mahremiyet kutbuna yakın olmasıdır.²² İnsanın sosyal bir varlık olmasının bir sonucu olarak, kendini yaratıklardan/komşulardan izole edemez ve onlardan kaçamaz. Bauman, yaratıklar ve komşular dünyasına modernizmle yeni bir insanlık dünyasının eklendiğini ilan eder: Yabancılar dünyası. Bauman, yabancıları toplumsal olarak uzak ama fiziksel olarak yakın olanlar, fiziksel olarak erişilebilir olan yaratıklar, menzilin dışında kalan komşular olarak tanımlar. Tanımda da görülebileceği gibi yabancılar, yaratıklar ve komşular arasında kalan bir insanlık dünyasına karşılık gelmektedir. Bu dünya toplumsal olarak aynı değerleri paylaşmasa da fiziksel olarak yakınımızda olan bir dünyaya işaret eder. Yabancıların, komşular ve yaratık-

²⁰ Bauman, 2011: 113.

²¹ Bauman, 2011: 113.

²² Bauman, 2011: 114.

lar arasında sıkışmasının nedenini ise Bauman, onların ne komşu ne yaratık olmalarına bağlamaktadır.²³ Yabancılarla kurulan ilişkiye bakıldığında, biçimsel, yüzeysel ve sahte bir ilişki olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, yabancılarla bir arada yaşamaktan çok az insan hoşlanır. Fakat kent içinde yabancıların işgal ettiği ya da paylaştığı alandan uzak durmak imkânsızdır. Yabancılarla birlikte yaşamın sağlanması sorununa Bauman, bir çözüm yolu sunar. Tam bir karşılaşma olmayan, karşılaşma olmadığını iddia eden bir karşılaşma: sahte karşılaşmadır.²⁴

Elias'ın yerleşikler ve dışarılıklar kuramında yerliler ve sonradan gelenler arasındaki süreçten bahsedilmektedir. Nitekim çalışmasında İngiltere'de yabancı olmadıkları hâlde bir bölgeye dışarıdan gelenlerin, "dışarıdan birisi" olarak nitelendirildiği ve "bu bizden biridir" algısına ulaşamadığı anlatılmaktadır. Burada önemli nokta dışarıdan birisi olarak nitelendirilen bu grupların birer tehdit olarak algılanmalarıdır. Bu anlamda temel soru, bu insanların topluma bir tehdit mi yoksa bir kazanç mı olduklarının ortaya konmasıdır. Elias'ın yerleşikler ve dışarılıklar üzerine yazdıklarını alıntılaman Bauman, birlikte yaşama deneyimi üzerine ilginç nüveler sunar.²⁵ Buna göre belli bir yerleşik grup, içeriye "işgal eden" dışarıdan kişilerin gelişiyi rahatsız olmaya başlarlar. İki grup arasındaki farklar ne kadar az olursa olsun bu durum iç grup tarafından her zaman kendi yaşam tarzına karşı bir kafa tutuş olarak algılanır.²⁶

Elias, yerleşikler ve dışarılıklar teorisinde önyargı üreten duruma ilişkin kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Dışarılıkların içeriye akın etmesi, yeni gelenlerle eski sakinler arasındaki farklılık ne kadar belli belirsiz olsa bile, her zaman yerleşik hayat tarzına bir kafa tutuş demektir.²⁷ Yeni gelenlere yer açma zorunluluğundan ve dışarılıkların kendilerine yer bulma ihtiyacından doğan gerilim iki tarafı da farklılıkları abartmaya iter. Farklı koşullarda göze çarpmadan geçirilebilecek, genelde küçük özellikler şimdi göze batar ve birlikte yaşamının önündeki en-

²³ Bauman, 2011: 114.

²⁴ Bauman, 2011: 114.

²⁵ Bauman, 2013: 98.

²⁶ Bauman, 2013: 98.

²⁷ Bauman, 2013: 99.

geller olarak sunulur.²⁸ Dışarıklılar yalnızca yabancı ve farklı olmakla kalmazlar, orada olmaya hak kazanmamış “istilacılar” ve işgalciler olarak görülürler.²⁹

Bulgular

Katılımcılara yöneltilen anket sorularına verilen cevaplar iki başlık altında toplanmıştır. İlki katılımcıların sosyo-demografik bilgilerini (yaş, cinsiyet, medeni durum, Trabzon’da yaşam süresi, eğitim düzeyi, mesleği) içeren cevaplardan oluşmaktadır. İkinci başlık altında yer alan bilgiler ise katılımcıların Suriyelilere ilişkin bakış açısını ortaya koymaya yönelik cevaplardan oluşmaktadır. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, aşağıdaki tabloda (1) yer almaktadır. Buna göre öncelikle katılımcıların erkek ve kadın dağılımının eşit olmasına özen gösterilmiştir. Bu kapsamda, araştırmaya katılanların % 49’unu kadın ve % 51’ini erkekler oluşturmaktadır. Yine katılımcıların medeni durumları incelendiğinde, yarıdan fazlasının (% 53) evli olduğu, yarıya yakınının (% 44) bekar olduğu ve geriye kalanının dul/boşanmış olduğu görülmüştür.

		<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	151,00	49
	Erkek	155,00	51
Medeni durum	Evli	162,00	53,94
	Bekâr	134,00	43,79
	Dul/Boşanmış	9,00	2,94
	Diğer	1,00	0,33
Nereli:	Trabzon	303,00	99,20
Yaş	18-24	75,00	24,51
	25-34	116,00	37,91
	35-44	68,00	22,22
	45-54	30,00	9,80
	55+	17,00	5,56
Eğitim Düzeyi	Sadece okur-yazar	1,00	0,33
	İlkokul	24,00	7,84
	Ortaokul/ilköğretim	23,00	7,52
	Lise	136,00	44,44
	Üniversite	116,00	37,91
	Lisansüstü	5,00	1,63
	Diğer	1,00	0,33

Tablo 1: Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri

²⁸ Bauman, 2013: 99.

²⁹ Bauman, 2013: 99.

Yine tablo 1'e göre, katılımcıların neredeyse tamamına yakını (% 99) Trabzon doğumlu olup ortalama 30 yılı aşkın süredir Trabzon'da yaşamaktadırlar. Katılımcıların yaş dağılımları dikkate alındığında, 25-34 yaş aralığındaki (% 38) katılımın yüksek olduğu görülür. Bu yaş aralığını % 24 ile 18-24 yaş; % 22 ile 35-44 yaş; % 10 ile 45-54 yaş ve son olarak % 5 ile 55 ve üzeri yaş aralığı izler. Bu çerçevede katılımcıların yarısından fazlasının (% 62) 18-34 yaş aralığında yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Katılımcıların eğitim düzeyleri irdelendiğinde, lise eğitim seviyesinde (% 44) yoğunluğun olduğu görülür. Lise mezunlarını % 38 ile üniversite mezunları takip eder. Bu durum, katılımcıların % 82'lik bir oranla lise ve üniversite mezunu olduğuna işaret etmektedir. Katılımcıların eğitim seviyesinin yüksek oranda olduğu söylenebilir. Son olarak katılımcılara ne iş yaptıkları ya da herhangi bir mesleğe sahip olup olmadığı sorulmuştur. Buna göre, katılımcıların % 19'u ev hanımı/ev kızı, % 21'i öğrenci, % 14'ü serbest meslek sahibi (esnaf, sanatkar, şirket sahibi vb.), % 13'ü özel sektör çalışanı, % 11'i işçi/hizmetli sınıfında çalışan, % 9'u memur, % 4'ü işsiz, % 3'ü emekli olduğunu beyan etmiştir.

Katılımcıların sosyo-demografik bilgilerini derlemeyi içeren soruların ardından, Trabzon kamuoyunun geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere ilişkin Türkiye'ye kabul edilme gerekçeleri ve öngörülen politikalara ilişkin görüşleri sorgulanmıştır. Bu doğrultuda katılımcılara soru formunda yer alan iki ana başlık altında toplam 10 önerme okunmuş ve kendilerine okunan ifadeleri beşli ölçek kapsamında (kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum) değerlendirmeleri ve birini seçmeleri istenmiştir. Verilen cevaplar arasında katılıyorum/kesinlikle katılıyorum; ya da katılmıyorum/kesinlikle katılmıyorum seçenekleri zaman zaman verilerin sunumunda birlikte değerlendirilmiştir.

S1. Suriye'de devam eden savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin, Türkiye'ye kabul edilmelerine ilişkin aşağıdaki önermelere ilişkin görüşünüzü belirtir misiniz?		Kesinlikle katılıyorum (%)	Katılıyorum (%)	Kararsızım (%)	Katılmıyorum (%)	Kesinlikle katılmıyorum (%)
S1-1	Suriyelilerin, Türkiye'ye kabul edilmesi <i>ülkemizin tarihinden, coğrafyasından kaynaklanan bir zorunluluktur.</i>	5,88	16,67	14,05	50,98	12,42
S1-2	Suriyelilerin, dinine, diline, etnik durumuna bakılmaksızın <i>kabul edilmesi insanlık görevimizdir.</i>	16,67	59,48	8,5	12,09	3,27
S1-3	Suriyelileri, kabul etmemiz <i>din kardeşliğimizin gereğidir.</i>	13,40	50,33	11,76	15,36	9,15
S1-4	Bu durum Suriye'nin iç işidir, sığınmacıların <i>kabul edilmemesi gerekir.</i>	7,52	18,63	15,36	46,73	11,76
S7. Türkiye'nin Suriyelileri ilişkin politikası ne olmalıdır?						
S7-1	Suriyeliler, sadece kamplarda barındırılmalıdır	13,4	37,25	17,32	24,51	7,52
S7-2	Suriyeliler, Türkiye'nin sorunu değildir, ülkelerine geri gönderilmelidir.	6,86	20,92	17,32	43,14	11,76
S7-3	Suriyeliler, Türkiye vatandaşlığına alınmalıdır.	2,29	7,52	13,4	38,56	38,24
S7-4	Suriyeliler, sınır boyunda Suriye topraklarında tampon bölge oluşturularak orada kurulacak kamplarda bakılmalıdır.	15,03	51,31	16,01	12,09	5,56
S7-5	Suriyelilerin Türkiye genelinde yerleşmeleri sağlanarak, çalışmaları ve topluma uyum sağlamaları için politikalar geliştirilmelidir.	16,67	20,92	20,59	32,03	9,8
S7-6	Bundan sonra Suriyeli sığınmacı kabul edilmemelidir.	17,32	34,64	18,95	19,61	9,48

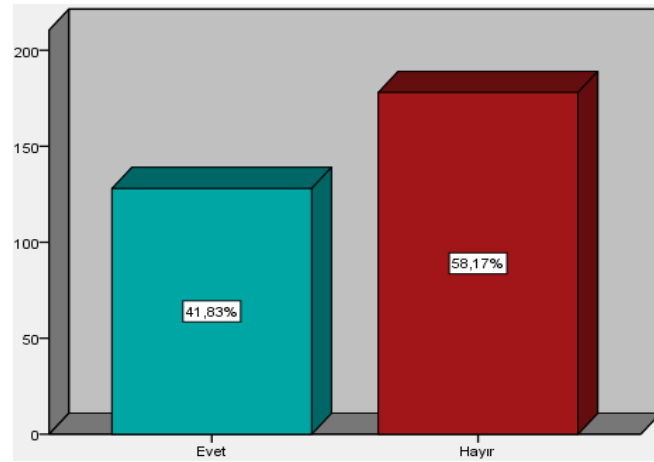
Tablo 2: Trabzon Kamuoyunun Geçici Koruma Kapsamında Suriyelilere İlişkin Aşağıdaki Önermelere Katılım Oranları

Verilen cevaplar incelendiğinde (Tablo-2), “Suriyelilerin Türkiye'ye kabul edilmesi *ülkemin tarihinden, coğrafyasından kaynaklanan bir zorunluluktur*” ifadesine katılımcıların % 22'si katıldıklarını ve % 63'ü katılmadıklarını dile getirmişlerdir. Katılımcıların, anket formunda yer alan ikinci önermeye, “*Suriyelilerin dinine, diline, etnik durumuna bakılmaksızın kabul edilmesi insanlık görevimizdir*” katılım oranı % 76 ile gerçekleşmiştir. Üçüncü önerme olan “Suriyeli sığınmacıları kabul etmemiz *din kardeşliğimizin gereğidir*” ifadesine katılım oranı ise % 64'tür. “Bu durum Suriye'nin iç işidir, sığınmacıların *kabul edilmesi gerekir*” şeklindeki son önermeye katılımcıların % 26'i katıldıklarını % 58'i katılmadıklarını dile getirmişlerdir.

Tablo 2'de yer alan soruların ikinci kısmında, **Türkiye'deki Suriyeli Politikasına İlişkin Öngörülere ilişkin Trabzon kamuoyunun bakış açısını ortaya koyabilmek amacıyla** “*Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılara ilişkin politikası ne olmalıdır*” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya ilişkin katılımcılara altı önerme okundu. İlki “Suriyeliler, sadece kamplarda barındırılmalıdır” şeklindeydi. Katılımcıların yarısı bu ifadeye katıldıklarını, % 32'si katılmadığını beyan etmiştir. İkinci önerme olan “Suriyeliler, Türkiye'nin sorunu değildir, ülkelerine geri gönderilmelidir” ifadesine katılımcıların % 55'i katılmadıklarını, % 28'i katıldıklarını söylemiştir. Üçüncü önerme “Suriyeliler, Türkiye vatandaşlığına alınmalıdır” ifadesine katılımcıların dörtte üçü (% 77) katılmadıklarını belirtmiştir. Dördüncü önermeye “Suriyeliler, sınır boyunda Suriye topraklarında tampon bölge oluşturularak orada kurulacak kamplarda bakılmalıdır” ifadesine katılım oranı yüksektir (% 66). Beşinci önerme olan “Suriyelilerin Türkiye genelinde yerleşmeleri sağlanarak, çalışmaları ve topluma uyum sağlamaları için politikalar geliştirilmelidir” ifadesine katılım oranı % 37 iken katılmayanların oranı % 42 olarak tespit edilmiştir. Son olarak, “Bundan sonra Suriyeli sığınmacı kabul edilmemelidir” ifadesine katılanların oranı (% 52) katılmayanların oranından (% 29) yüksek çıkmıştır.

Tablo-2'de yer alan önermelerin yer aldığı bu iki ana başlığın yanısıra, katılımcılara yöneltilen soru formunda üç kapalı ifadeye daha yer verilmiş, katılımcıların bu ifadelere kendilerine okunan seçenekleri

işaretlemeleri ölçüsünde cevap vermeleri istenmiştir. Bu sorulardan ilki katılımcıların bugüne kadar hiç Suriyeli sığınmacı ile karşılaşmış olup karşılaşmadığına ilişkindir. Katılımcıların neredeyse tamamına yakını (% 97) karşılaşmış olduğunu beyan etmiştir. Bir diğer soru “Suriyeli sığınmacılarla komşuluk yapmanın kendilerini rahatsız edip etmeyeceği” yönündeydi. Aşağıdaki grafiğe (1) göre katılımcıların % 58’i rahatsız duymayacağını söylerken % 42’si rahatsızlık duyacağını söylemiştir.

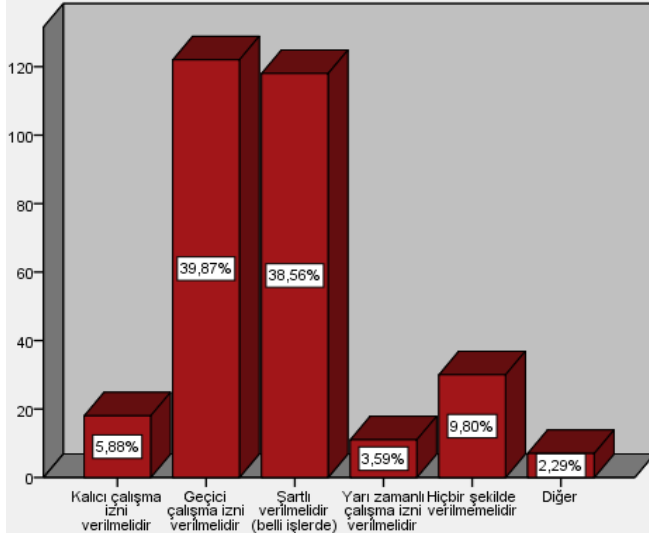

Grafik 1: Suriyeli biri ile komşuluk yapmaya dair görüşler

Rahatsızlık duyacağını söyleyenlere, hangi açıdan kendilerini rahatsız hissedecekleri sorulduğunda katılımcıların % 17’si Suriyeli sığınmacıların kendisine ve ailesine zarar vereceklerini düşündüğü için, % 11’i Suriyeli sığınmacıların kendi ülkelerinde yaşadıkları politik tavrı desteklemedikleri için Suriyelilerle komşuluk yapmak istememektedir. Bununla birlikte katılımcıların % 7’si Suriyelileri kültürel olarak kendilerine yakın bulmadıkları için, % 4’ü ise medyada Suriyeliler hakkında çıkan olumsuz haberler nedeniyle komşuluğa sıcak bakmazken kalan % 4’ü diğer nedenler seçeneğini işaretlemiştir.

Suriyeliler konusunda en yoğun olarak tartışılan konulardan birisi de çalışma haklarıdır. Belirli bir süre Türkiye’de yardımlarla ya da elindeki mali kaynaklarla yaşayan Suriyeliler, sürenin uzaması ile birlikte çalışma hayatında yer almayı ve kendi hayatlarını kendileri idame ettirmeyi istediklerini ortaya koymuşlardır³⁰. Buna ilişkin Trabzon kamuoyunun görüşleri grafiklere (2) şu şekilde yansımıştır.

³⁰ Erdoğan, 2014: 32.

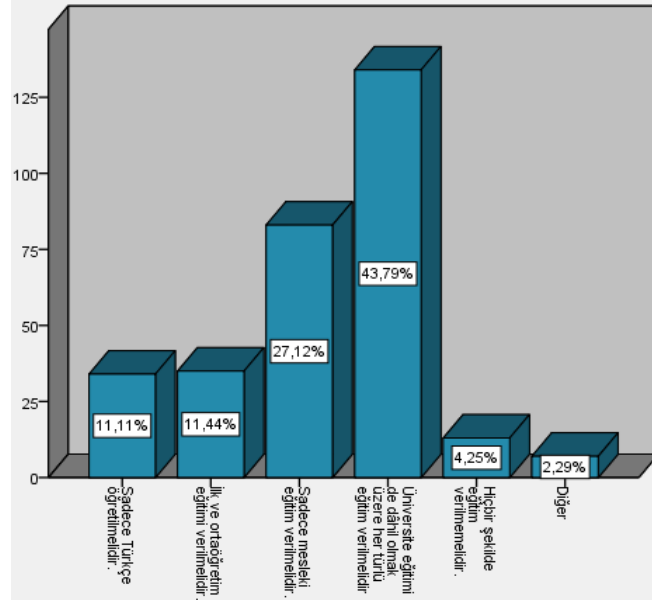
Grafik 2: Suriyeli sığınmacılara Türkiye içinde çalışma iznine ilişkin görüşler

Katılımcıların % 10'u Suriyeli sığınmacılara kesinlikle çalışma izni verilmemesi gerektiğini düşünüyor. "Geçici çalışma izni verilmelidir" seçeneğini işaretleyenlerin oranı % 40 iken "Belli şartlarda, belli işlerde çalışma izni verilmelidir" seçeneğini işaretleyenlerin oranı % 38'dir. Bu meyanda, Trabzon insanının Suriyelilerin "iş ya da süre bazlı" sınırlamalar çerçevesinde çalışmalarına sıcak bakıldığı görülmektedir. Suriyelilerin her türlü işte her zaman çalışmasına izin verilmesini talep edenlerin oranı sadece % 6 olarak tespit edilmiştir.

Eğitim açısından da bir soru yöneltilmiştir. Bu konuda, Türkiye'de bulunan Suriyeli nüfusunun³¹ özellikleri önemli bir detayı sunar. Buna göre 0-4 yaş arası grubun toplam nüfus içindeki oranı % 19,9; 4-11 yaş oranı % 20,3; 12-17 yaş arası grubun oranı % 14; 18-59 yaş arası nüfusun oranı ise % 42,4'tür. Dolayısıyla nüfusun önemli bir bölümünü (% 40) okul çağındaki çocuklar oluşturmaktadır. Buna karşın, devlet okullarında ise sadece pasaport ile ülkeye giriş yapanlar-polis kaydı olanlar veya ikamet izni olanlar eğitim alabilmektedir. Devlet okullarında eğitim alanlar açısından dil sorunu yaşanmaktadır.³² Trabzon kamuoyuna Suriyeli sığınmacıların çocuklarına Türkiye'deki okullarda eğitim verilmesine ilişkin ne düşündüğü sorulduğunda alınan cevaplar aşağıdaki grafikte (3) gösterilmiştir.

³¹ 2016 yılı Haziran ayı itibarıyla toplam 2.743.497 bin kayıtlı Suriyelinin % 50,8'ini erkekler, % 49,2'si kadınlar oluşturmaktadır. <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224> (Erişim tarihi 10.06.2016).

³² Oytun ve ark., 2015: 19.

Grafik 3- Suriyeli sığınmacıların çocuklarına Türkiye'deki okullarda eğitim verilmesine ilişkin görüşler

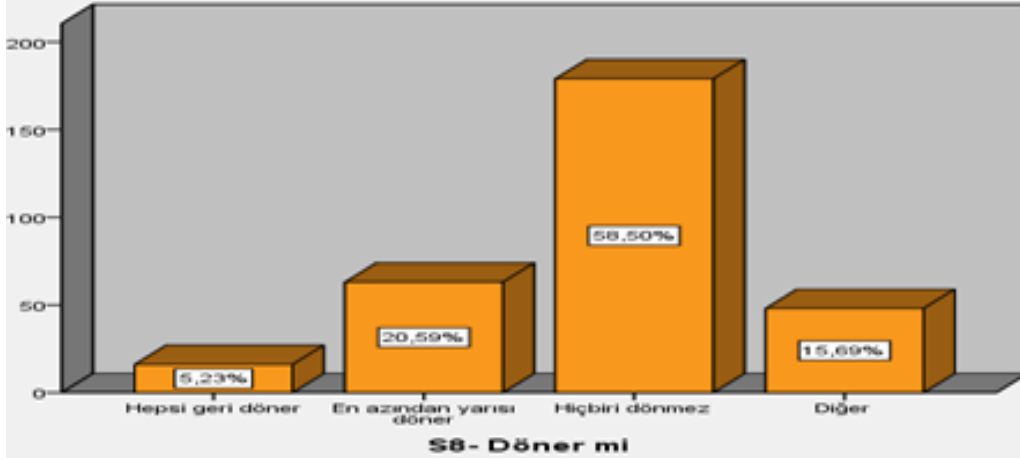
Grafik 3'e göre, Suriyelilere üniversite de dâhil, her türlü eğitimin verilmesi gerektiğini düşünenlerin oranı % 44 iken; ilk, orta ve mesleki eğitim verilmelidir şeklinde görüş beyan edenlerin toplam oranı % 38'dir. Hiçbir şekilde eğitim verilmemesi gerektiğini söyleyenlerin oranı ise oldukça düşüktür (% 4).

Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin, Türkiye'de kalıcılığı yine son yıllarda tartışma konusudur. Bugün geçici olduğu kabul edilen Suriyelilerin kalıcı olacakları değerlendirilmektedir.³³ Uzmanlar, Suriyeli mülteciler konusunda toplumun şaşkıncı derecede, tepkisiz, ilgisiz ve sessiz olduğunu düşünmektedirler.³⁴ Bu konuda yapılan araştırmaların hemen hepsinde gözlenen ortak nokta, halkın ve yardım kuruluşlarının, devlet desteği beklemezsizin Suriyeli misafirlere destek olmalarıdır³⁵ Bu meyanda, Trabzon insanının ne düşündüğü nasıl tepki verdiği ortaya konmak istenmiştir.

³³ Demir, 2015: 17.

³⁴ Erdoğan, 2015: 32.

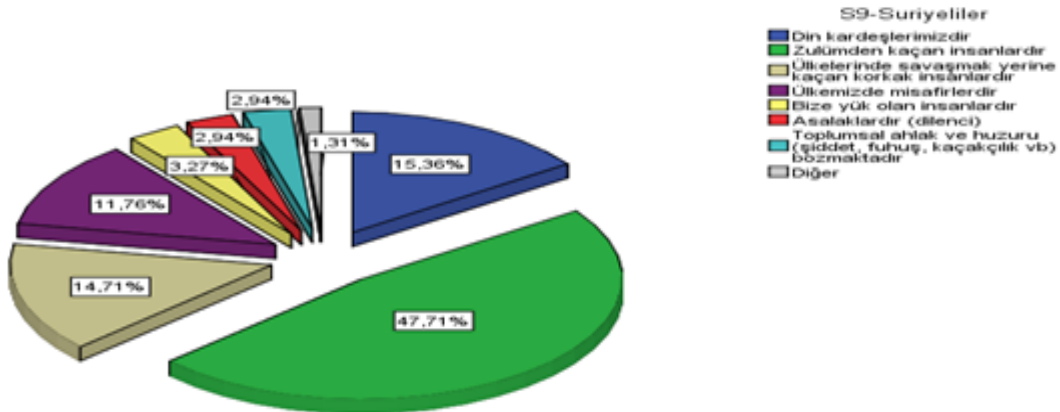
³⁵ Demir, 2015: 18.

Grafik 4'e göre, katılımcıların yarıdan fazlası (% 58) Suriyeliler'in tamamının savaş bitse dahi ülkelerine dönmeyeceklerini beyan etmişlerdir. En azından yarısı döner şeklinde cevap verenlerin oranı (% 21) hepsi geri döner şeklinde cevap verenlerin oranından (% 5) yüksektir.

Grafik 4: Suriye'deki savaş bittikten sonra Türkiye'deki Suriyelilerin Kalıcılıklarına Bakış

Son olarak, toplumda mültecilere yönelik hoşgörülü yaklaşımlara rağmen, uzmanlar ilerleyen süreçlerde mültecilerin çok çeşitli olumsuzluklara yola açabileceğinin de altını çizmektedir.³⁶ Zaman zaman basına yansıyan haberlerde Suriyeli mültecilerin de karıştığı olaylara karşı halkın yaklaşımının oldukça katı görüldüğü dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Trabzon kamuoyunun bu insanları nasıl tanımladığı/gördüğü sorulmuştur. Katılımcılardan alınan cevaplar aşağıdaki grafikte (5) görsel hale getirilmiştir.

Grafik 5: Trabzon kamuoyuna göre Türkiye'deki Suriyeliler

³⁶ Demir, 2015: 18.

Katılımcıların % 48'i Suriyelileri zulümden kaçan insanlar olarak görüyor. % 15'i bu kişileri din kardeşimiz, % 12'i ülkemizde misafir olarak tanımlamaktadır. % 14'ü ülkelerinden savaşmak yerine kaçan korkak insanlar olarak gördüklerini beyan etmişlerdir. Bize yük olan insanlardır şeklinde cevap verenlerin oranı ise % 3'dür. Suriyeli sığınmacıların buldukları yerde şiddet, hırsızlık, kaçakçılık ve fuhuş gibi suçlara bulaşarak toplumsal ahlak ve huzuru bozduğunu düşünenlerin ile asalak (dilenci) olduğunu düşünenlerin oranı ise % 3'dür.

Sonuç

İlk günden itibaren Suriyeli sığınmacılara kapılarını açan Türkiye, onlara pek çok imkanı sunmuş ve sunmaya da devam etmektedir. Bu süreçte milyonlarca Suriyelinin Türkiye'ye yerleşmesi, kurumsal düzeydeki yapılanmaları, işbirliğini, göç mevzuatı ile politikasında değişiklikler yapılmasını gündeme getirmiştir. İdeolojik yaklaşım, kültürel davranışlar, ekonomik beklentiler veya çıkarlar, kişisel deneyimler ve daha çok medyadaki yansımalar bir ülkede halkın göçmenlere yönelik düşüncelerini, inanışlarını ve tutumlarını etkilemektedir.³⁷ Sayıları günden güne artış gösteren Suriyeliler hakkında Türk halkının geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere ve uygulanan politikalara mesafeli yaklaştığı farklı kamuoyu araştırmaları ve düşünce kuruluşlarının raporlarına yansımaktadır.³⁸ Bu çalışmada, Trabzon yerelinde kamuoyunun geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler ile uygulanan politikalara bakış açısı sorgulanmıştır. Bu kapsamda, araştırmaya toplam 301 kişi dahil edilmiştir. Katılımcıların kadın-erkek dağılımının eşit olmasına özen gösterilmiştir. Trabzon doğumlu olan ve 30 yılı aşkın bir süredir Trabzon'da ikamet etmekte olan katılımcıların yarıdan fazlası (% 62) 18-34 yaş aralığında yoğunlaşmıştır. Eğitim düzeyleri irdelendiğinde % 82'lik bir oranla lise+üniversite mezunu olduğu, yarıya yakınının bekar ve yarıdan fazlasının evli olduğu görülmüştür. Bu genel profile sahip katılımcı kitlesinden elde edilen sonuçlar ışığında bazı tespitlere ulaşılmıştır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür;

- Trabzon kamuoyunun geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye'ye kabulüne

³⁷ Demir, 2015: 19.

³⁸ Demir, 2015: 19.

ilişkin olarak bu meselenin ülkemizin tarihinden, coğrafyasından kaynaklanan bir zorunluluk olmasından ziyade bunun bir insani görev olduğunu düşünmekte ve bunun din kardeşliğimizin bir gereği olduğuna dair bir inancı paylaşmaktadır. Bu bağlamda, Trabzon kamuoyunun Suriyeliler konusundaki toplumsal kabul düzeyinin son derece yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

- Trabzon kamuoyunda artık yeni sığınmacı alınmaması, Suriyelilerin kamplarda barındırılması ya da sınır boyunda Suriye topraklarında tampon bölge oluşturularak oralarda barındırılması gibi düşünceler yaygındır. Katılımcıların yarısı (% 51) Suriyelilerin, sadece kamplarda barındırılmasını düşünmekle birlikte Türkiye'ye sığınan insanların ülkelerine geri gönderilmelerine taraftar olmadıklarını beyan etmektedirler. Öte yandan, katılımcıların % 52'si ülkeye daha fazla Suriyeli'nin alınmamasına dair ortak bir görüşü paylaşmaktadır.
- Katılımcıların en büyük itirazı Suriyelilere vatandaşlık verilmesi konusunda gözlenmiştir. Bu husus katılımcıların dörtte üçünün (% 77) olumsuz cevap vermesiyle çok net bir şekilde reddedilmektedir. Bu durum onlara vatandaşlık verilmesine hiç sıcak bakılmadığını açık biçimde ortaya koymaktadır.
- Trabzon kamuoyunun yarısından fazlası (% 58) Suriyelilerin ülkede kalacağına dair bir algıya sahiptir. Bu doğrultuda katılımcıların yarıdan fazlası Suriyeliler'in tamamının savaş bitse dahi ülkelerine dönmeyeceklerini beyan etmişlerdir.
- Katılımcılar Suriyelilerin Türkiye genelinde yerleşmeleri sağlanarak, çalışmaları ve topluma uyum sağlamaları için politikalar geliştirilmeli ifadesine % 42 ile karşı çıktıklarını belirtmişlerdir. Ancak bu önermeye katılanların oranı da % 37 olup bu yöndeki politikaya ciddi bir destek göstergesidir.
- Suriyelilerin çalışması konusunda ise katılımcılar ikiye ayrılmıştır: bir kısmı "geçici çalışma izni verilmelidir" derken bir kısmı

“belli şartlarda, belli işlerde çalışma izni verilmelidir” demektedir. Bu meyanda, Trabzon insanının Suriyelilerin “iş ya da süre bazlı” sınırlamalar çerçevesinde çalışmalarına sıcak baktığı görülmektedir.

- Katılımcıların yarıya yakını % 44 Suriyelilere üniversite de dâhil, her türlü eğitimin verilmesi gerektiğini düşünmektedir. İlk ve orta öğretime eğitimi verilmelidir şeklinde cevap verenlerin oranı % 23 iken sadece mesleki eğitim verilmesinden yana olanlar % 27 olarak tespit edilmiştir.
- Katılımcıların % 48’inin Suriyelileri “zulümden kaçan insanlar” olarak, % 27’si ise “Türkiye’deki misafirlerimiz”, “din kardeşlerimiz” olarak tanımlaması din kardeşliği, “komşuluk” vb. hususlar yerine “zulümden kaçanlara destek” zihniyetinin ön planda olması dikkat çekicidir. Suriyelilerin huzuru ve düzeni bozacağına dair bir endişe gözlenmekle beraber bu oran oldukça düşüktür (% 3).Yine Suriyelilerin Türkiye’ye ekonomik yük oldukları algısı oldukça düşük çıkmıştır (% 3).

Çalışma sonuçları Zygmunt Bauman’ın insani ilişkiler yaklaşımı ile Norbert Elias’ın yerleşikler ve dışarıklar kuramı çerçevesinde değerlendirilecek olursa, özellikle Trabzon kamuoyunun Suriyeli algısını ve bu yöndeki politikalara bakışını dikkate almak gerekir. Bauman’ın özellikle, öteki yabancı ya da dışarıdaki gruptan bahsederken söz konusu durum hakkında düşünceleri yol gösterici olmaktadır. Yaratıklar ve komşular dünyasına modernizmle yeni bir insanlık dünyasının- *yabancılar* dünyası- eklendiğini ilan eden Bauman, yabancıları toplumsal olarak uzak ama fiziksel olarak yakın olanlar, fiziksel olarak erişilebilir olan yaratıklar, menzilin dışında kalan komşular olarak tanımlar. Bu bağlamda, her ne kadar Suriye’den gelen insanlar din kardeşliğimizin ya da insanlık görevimiz gereği olarak kabul görse de bu insanların kamplarda barındırılması ya da sınır boyunda Suriye topraklarında tampon bölge oluşturularak oralarda barındırılması talebi menzilin dışında kalan Suriyelilerin aynı zamanda fiziksel bir yakınlığın dışına itilmek istendiğinin de bir göstergesidir.

Bauman yabancılarla kurulan ilişkinin biçimsel, yüzeysel ve sahte bir ilişki olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla, yabancılarla bir arada yaşamaktan çok az insan hoşlandığını, kent içinde yabancıların işgal ettiği ya da paylaştığı alandan uzak durmanın imkânsız olduğu ifade edilir. Elias'ın yerleşikler ve dışarılıklar üzerine yazdıklarını alıntılamanın Bauman (2013), belli bir yerleşik grubun, içeriye "işgal eden" dışarıdan kişilerin gelişimiyle rahatsız olmaya başlayacağını, iki grup arasındaki farkların ne kadar az olursa olsun bu durumun iç grup tarafından her zaman kendi yaşam tarzına karşı bir kafa tutuş olarak algılanacağını vurgular. Nitekim katılımcıların neredeyse tamamı Suriyelilerle karşılaşmasına rağmen yarıdan fazlası Suriyelilerle komşuluk yapmak istemediğini belirtmiştir. Bu noktada Suriye'den gelenlerin Bauman'ın ifadesiyle "dışarıdan birisi" olarak nitelendirilen, bizden biri olmayan bu grupların birer tehdit olarak algılanmaları söz konusu olabilmektedir. Katılımcılardan Suriyelilerle komşuluk yapmak istemeyenlerin cevaplarına bakıldığında "Suriyeli sığınmacıların kendilerine ve ailelerine zarar verebilir" ihtimaline karşılık komşuluk yapmak istemedikleri görülmüştür. Bu durum medyada Suriyeliler hakkında çıkan olumsuz haberler nedeniyle de desteklenmektedir. Aynı zamanda, Suriyelileri kültürel ve toplumsal olarak kendilerine uzak gören katılımcılarda komşuluğa sıcak bakmadıklarını dile getirmişlerdir.

Elias'ın, yerleşikler ve dışarılıklar teorisinde, önyargı üreten duruma ilişkin olarak dışarılıkların içeriye akın etmesi, yeni gelenlerle eski sakinler arasındaki farklılık ne kadar belli belirsiz olsa bile, her zaman yerleşik hayat tarzına bir kafa tutuş anlamına gelebileceğine işaret edilmektedir. Yeni gelenlere yer açma zorunluluğundan ve dışarılıkların kendilerine yer bulma ihtiyacından doğan gerilim iki tarafı da farklılıkları abartmaya iter. Bu noktada özellikle yapılan araştırmalar³⁹ çalışma süreçlerinde vasıf aranmaz hale gelmesiyle iş güvenlikleri tehdit altına giren vasıflı işçilerin bir takım kaygı ve endişelere sahip olduğunu; Suriyelilerin yerel halkın işlerini ellerinden aldıklarına dair özellikle o bölgelerde ciddi bir kaygı yarattığını ortaya koymaktadır. Suriyelilerin çalışma iznine ilişkin olarak Trabzon kamuoyu,

³⁹ Oytun ve ark., 2015: 4.

Suriyelilerin kalıcı ya da geçici çalışma izni verilmesine karşı çıkmakta “iş ya da süre bazlı” sınırlamalar çerçevesinde çalışmalarına sıcak bakmaktadır. Ayrıca, katılımcıların yarısından fazlası Suriyelilerin tamamının savaş bitse dahi ülkelerine dönmeyeceklerine inanmaktadırlar. Bu sonuç aynı zamanda, bu insanların topluma bir tehdit mi yoksa bir kazanç mı olduklarının ortaya konmasını gündeme getirmektedir.

Sonuç olarak, bu sürecin kısa ve uzun vade de farklı alandaki öngörülerıyla birlikte kapsamlı ve açık bir şekilde değerlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu noktada bilimsel yöntemlerle verilerin toplanması, politikaların bunun üzerine bina edilmesi, konuyla ilgili kurum ve kuruluşların işbirliği ve koordinasyonu son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), (2013), *Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar*, Saha Araştırması Sonuçları, Ankara.

Aksoy, Z. (2012), Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. *The Journal of International Social Research*, 5(20).

Bauman, Z. (2011), *Postmodern Etik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2013), *Sosyolojik Düşünmek*. (çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Demir, O. Ö. (2015), *Göç Politikaları, Toplumsal Kaygılar ve Suriyeli Mülteciler*. Global Political Strateji. Göç Çalışmalar Merkezi. Global Analiz.

Dinçer, O. B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi, K. ve Çarmıklı, E.Ö. (2013), *Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye Sonu Gelmeyen Misafirlik*. Brookings Enstitüsü-Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu (USAK), Ankara.

Dinçer, O. B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi, K. ve Çarmıklı, E. Ö. (2013), *Suriyeli Mülteci Çocukların Türkiye Devlet Okullarındaki Durumu, Politika ve Uygulama Önerileri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOÇA).

Erdoğan, M.M. (2014), *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi.

Güleç, C. (2015), Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları. *Tesam Akademi Dergisi-Turkish Journal of TESAM Academy* Temmuz - July (2). 81 - 100.

İçduygu, A., Erder, S., Gençkaya, Ö. F. (2014), *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. Koç Üniversitesi, Göç Araştırmaları Merkezi-MiRe-Koç Proje Raporları 1/2014 TÜBİTAK 1001_106K291, Eylül 2009.

Kirişçi, K. (2014), *Syrian Refugees and Turkey's Challenges: Beyond the Limits of Hospitality*. The Brookings Institution. 1775 Massachusetts Avenue, N.W., Washington, D.C.

Kap, D. (2014), Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Mültektakbel Vatandaşlar. *Akademik Perspektif*

Oytun, O. ve Gündoğar, S. S. (2015), *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu*, ORSAM- TESEV Rapor No: 195, Ankara.

Öner, S.G. (tarihsiz), Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası. *Ortadoğu Analiz*. Mart-Nisan Cilt: 6 Sayı: 61

Şahin, C. (2001), Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), Ankara.

TESEV (2015), *AB'nin Göç Politikaları Çerçevesinde Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Yönetimi*. 20 Ekim 2015 Mersin Mersin Ticaret ve Sanayi Odası, Raporu.

Tunç, A.Ş. (2015), Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme. *Tesam Akademi Dergisi*, Temmuz-July 2 (2).

Ulutaş, U., Kanat, K.B., Acun, A. (2015), *Sınırları Aşan Kriz: Suriye*. SETA|Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

United Nations High Commissioner for Refugees - UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği-BMMYK)UNHCR, (2014), *Global Trends, Mid-Year Trends Report*. The UN Refugee Agency.

Elektronik Kaynaklar

T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), (2014), *Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri: Kardeş Topraklarındaki Misafirlik*

<https://www.afad.gov.tr/upload/Node/3931/xfiles/webformatisuriyedenturkiyeyenufushareketleri.pdf> (Erişim tarihi 21.05.2016)

Suriye Kriz Faaliyet Raporu 2012 <http://www.kizilay.org.tr/dosyalar> (Erişim tarihi 23.05.2016)

3RP Mid-Year Report 2016 <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> (Erişim tarihi 10.10.2016).

United Nations-UN (Birleşmiş Milletler-BM) (2015), *Regional Refugee ve Resilience Plan 2015-2016. Regional Strategic Overview*. (Erişim tarihi 01.11.2016)

<http://www.3rpsyriacrisis.org/wp-content/uploads/2015/01/3RP-Report-Overview.pdf>

United Nations Development Programme-UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı-BMKP), (2015), *Regional Refugee ve Resilience Plan 2015-2016. Regional Strategic Overview*In Response to the Syria Crisis. (Erişim tarihi 23.05.2016)

<http://www.3rpsyriacrisis.org/wp-content/uploads/2015/01/3RP-Report-Overview.pdf>

United Nations High Commissioner for Refugees-UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği-BMMYK), (2011), *Global Trends Report*. (Erişim tarihi 23.05.2016)

<http://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/576408cd7/unhcr-global-trends-2015.html>

United Nations High Commissioner for Refugees-UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği-BMMYK), (2013), *The Future of Syria: Refugee Children in Crisis*.

<https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/unhcr-campaigns/childrensreport/Future-of-Syria-UNHCR-v13.pdf> (Erişim tarihi 19.09.2016).

Geçici Koruma Yönetmeliği <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler> (Erişim tarihi 19.09.2016).

TRABZON KAMUOYUNUN GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURIYELİLERE BAKIŞ AÇISI

Özet: Suriye’de 2011 yılı Mart ayından itibaren baş gösteren kriz ortamı ve bugüne değin süren çatışmalar sonucunda milyonlarca Suriyeli can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla ülkelerini terk etmek zorunda kalmış, daha iyi yaşama olanakları bulmak umuduyla başta Türkiye olmak üzere Lübnan, Mısır, Irak, Ürdün ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerine rotalarını çevirmişlerdir. Suriyelilerin diğer ülkelere yönelik bu seyri pekçok ülkeyi derinden etkilemektedir. Türkiye sınır komşusu olması hasebiyle bu süreçten en fazla etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Coğrafi yakınlığının yanı sıra, dini, tarihi ve kültürel bağının bulunması da bu etkinin daha fazla hissedilir olmasına vesile olmuştur. Suriye’de devam eden iç savaştan kaçarak ülkemize sığınan Suriyeliler konusuna ilişkin Trabzon kamuoyunun bakış açısını tespit etmek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla öncelikle Trabzon kamuoyunun geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye’ye kabul edilme gerekçesine ve Suriyelilere ilişkin öngörülen politikalar hakkında sürecin nasıl yönetilmesi ve neler yapılmasına dair bakış açısı tespit edilmiştir. Ardından Suriyelilerin Türkiye’deki kalıcılıkları konusunda öngörüler ortaya konularak Trabzon insanının konuya uzun vadede bakışı değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Trabzon özelinde Türk toplumunun geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler konusundaki düşünceleri ve beklentileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geçici Koruma, Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler, Göç

THE PERSPECTIVE OF TRABZON PUBLIC ON THE SYRIANS IN THE SCOPE OF TEMPORARY PROTECTION

Abstract: As a result of the crisis environment that started in Syria in March 2011 and the conflicts that have been going on until today, millions of Syrians have had to leave their countries in order to provide life and property security and to find better life opportunities. They have migrated towards foremost

Turkey, Lebanon, Iraq, Jordan and European Union (EU) countries. This movement of the Syrians towards other countries deeply affects many countries. Due to the fact that Turkey is a neighboring country, it is one of the countries most affected by this process. Besides its geographical proximity, the presence of religious, historical and cultural ties has also been instrumental in making this effect more noticeable. The aim of this study is to determine the issues about Syrians who fled from the ongoing civil war in Syria and took refuge in Turkey from the point of view of the public in Trabzon. For this purpose, firstly, Trabzon public opinion has been established on the basis of acceptance of the Syrians within the temporary protection to Turkey and the perspective on how to manage and

what to do about the policies envisaged for the Syrians. Then the predictions about the permanence of the Syrians in Turkey were put forward and the view of the people of Trabzon on the long term was evaluated. However, in the case of Trabzon, it was tried to reveal the thoughts and expectatitions of the Syrian people under temporary protection of the Turkish society.

Key Words: Temporary Protection, Syrians in the scope of Temporary Protection, Migration

TÜRKİYE'DE ORMAN MÜLKİYETİ, YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Hüseyin AYAZ* - Cantürk GÜMÜŞ**

*Yrd.Doç.Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, hayaz@ktu.edu.tr

**Prof.Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, canturk@ktu.edu.tr

Giriş

Türkiye'de orman mülkiyetinin temelleri Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında atılmıştır. Gerek ormanların korunmasını sağlama ve bu kaynaktan planlı yararlanmayı düzenleme çabaları ve gerekse de arazi ve dolayısıyla ormanların sahip ve sınırlarının tespiti amacıyla 1839 tarihinden itibaren mevzuat çalışmaları başlatılmıştır. Özellikle 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi ve 1870 tarihli Orman Nizamnamesi önemli kilometre taşlarıdır. Arazi Kanunnamesi ile özel toprak mülkiyeti teşvik edilirken bir kısım devlet ormanlarının da her nasılsa sahiplenildiği görülmektedir. Orman alanlarının özel mülkiyete konu edilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar sürmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte, bir taraftan ormansızlaşmanın ülkenin yaşanılabilir olmaktan çıktığı endişesi ile bu doğal kaynağın korunması için çabalar sarf edilirken diğer yönden de göçmenlerin orman içlerine yerleştirilmesi, yeterli kontrol sağlanmadan halka tapular verilmesi, orman içi ve yakınındaki halkın orman örtüsünü tahribi de sürmüştür. Ülke ormanlarının sahip ve sınırlarının belirlenmesini de içeren ilk kapsamlı kanun 1937 yılında yürürlüğe konulabilmiştir. Bu kanun aynı zamanda devletten başkasına ait, belli nitelikteki ormanların istimlakini de içermektedir. Sonrasında ise 1945 tarih ve 4785 sayılı kanun ile o tarihte var olan

özel ve tüzel ormanların tamamına yakını devletleştirilmiştir. Bu değişiklikle birlikte, gerek 3116 sayılı Kanuna göre ve gerekse de 6831 sayılı Orman Kanununa göre orman teşkilatı tarafından orman tahdit ve sonrasında da orman kadastro çalışmaları sürdürülmektedir.

Ormanların sahip ve sınırlarının bir an önce tespiti amaçlanmış olmakla birlikte, ülkemizde 3116 sayılı yasaya göre 1937-1950 yılları arasında sadece 3 582 386 hektar alanda orman tahdit çalışmaları tamamlanabilmiştir. 1987 yılı itibariyle orman tahdit ver kadastrosundaki gerçekleşme ise 9 811 775 hektara olmuştur. Görüldüğü üzere orman tahdit ve kadastrosunda tespit edilmiş hedeflerin çok uzağında kalınmıştır. Orman kadastrosundaki bu gecikme, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM) tarafından gerçekleştirilen tapulama çalışmaları için de sorun oluşturmaya başlamıştır. Kurumlar arasında ortaya çıkan ve halkın da yoğun şikayetlerine sebep olan kadastro sorununda eşgüdüm sağlanabilmesi için 1987 yılından itibaren 3402 sayılı Kadastro Kanunu kabul edilmiş ve yasa kapsamında Devlet ormanlarını da içerecek şekilde arazi kadastrosunun yapılmasına başlanmıştır.

Kadastro çalışmaları sürecinde halkın orman mülkiyeti yönünden yoğun itirazları bulunmaktadır. Örneğin 1990’lı yıllarda Tonya ilçesi İskenderli Belde-sinde 1000 adeti aşkın, yine Gümüşhane ile Süle Köyünde 1998 yılında 80 adet dava açılmıştır. Birçok yerde kadastro çalışmalarını dahi engelleyen karşı çıkışlara rastlanmaktadır. Nitekim, Hayrat ilçesine bağlı birçok köyde halen kadastro çalışmaları tamamlanamamıştır. Kadastro çalışması sonrasında çok sayıda davalar açılmakta, ülkemiz mahkeme kararlarında istediği sonuca ulaşamayan çok sayıda kişi AİM’de hak arama yoluna gitmektedir.

Türkiye’de yaşanan orman mülkiyet uyuşmazlığının tarihi nedenleri vardır. Bu nedenlerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilerek, mevzuatın ve dolayısıyla mülkiyet tespiti uygulamalarının buna göre şekillendirilmesi gerekir. Bu makalede, orman mülkiyetinde yaşanan sorunlar ve nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, olası çözüm yolları konusunda da öneriler geliştirilmiştir.

¹ Anonim, 1989.

1. Orman Mülkiyetinde Tarihi Süreç

1.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Orman Mülkiyeti

Osmanlı İmparatorluğu döneminin son 50-60 yılına kadar, yönetimin orman varlığına yönelik ilgisinin sınırlı olduğu söylenebilir. Devlet, İstanbul ve birkaç toplu yerleşim biriminde, orman mahsulünün (yapacak ve yakacak odun, reçine vb.) temininde sorun yaşanmaması, içme suyu sağlanan yerler ile avlak sahalarının bozulmaması için önlemler almıştır. Yine, tophane, tersane, kömür ocağı vb. yerlerin enerji ve yapılacak odun hammaddesi ihtiyacının karşılanması için belli yerlerdeki ormanlardan yararlanma kısıtlanmıştır. Bunlar dışında alelumum ormanlardan serbestçe yararlanılmış, orman örtüsü tahrip edilen yerler, tarım, yerleşim veya otlak olarak kullanılmıştır. Bu dönemde, kişilerin ev ve yarım dönüme kadar bahçeleri dışındaki arazi özel mülkiyete konu değildir. Dolayısıyla ormanlarda da özel mülkiyet yoktur.

Osmanlı'da belli yerlerdeki sınırlı miktarda ormanlık alan hariç olmak üzere, ülke ormanları "*cibali mubaha*"² olarak kabul edilmiştir. Tunçsiper (1964), 1857 tarihinden önce Osmanlı İmparatorluğu'nda bir ormancılık davası olmadığını, saray, ordu ve donanmanın odun ihtiyacını karşılayacak nispette orman olduğundan ve ormanların sosyal ve kültürel değerleri de henüz anlaşılmadığından, devletin konuya tamamen ilgisiz kaldığını yazmaktadır. Genel olarak ormanların korunması hakkında önlemler alınmamış ve ormanların büyük bir kısmı, su, hava gibi değerlendirilerek serbest yararlanmaya açık tutulmuş, tükenmez bir varlık gibi görülmüş, düzensiz ve yıkıcı faydalanmalara konu olmuştur.³ Diker de (1947), Tunçsiper'in görüşlerini benimsemektedir. Ormanların, özellikle Meşrutiyete kadar, tabiatın insanlara bahsettiği bir gelir kaynağı olarak görüldüğünü ve ancak gelir sağlanması için ilgilenilen bir mal olduğunu yazmaktadır. Bingöl ise (1990), Tanzimat'a kadar ormanların korunması ve ondan yararlanmanın düzenlenmesi bakımlarından sistemli bir girişim olmadığı tespitini yapmaktadır.

² Hiç bir kimsenin mülkiyeti altında bulunmayan dağlar. (Osmanlıcada yazılışı: cibal-i mübâha)Halkın serbestçe yararlanmasına açıktırlar.

³ Fırat, 1971.

1839 yılında, Devletin ülke ormanlarından hasat edilen ürünler için vergi alınması amacıyla İstanbul’da bir Orman Müdürlüğü kurulması konusundaki girişimi tepkilerle karşılanmış ve bu karar, sınırlı alanda bir yıldan az süre uygulandıktan sonra iptal edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda 1858 yılında Arazi Kanunnamesi kabul edilmiştir. Ancak, Kanunname sonrasında da ormanların gelişi güzel faydalanmaya açık tutulmuş olduğu görüşü hâkimdir. Tunçsiper (1964), Kanunnamede ormanların hukuki durumu hakkında bilgi olmadığını, tartışmalı olduğunu yazmaktadır. Aynı eserde; Köprülü’ye dayanılarak, Arazi Kanunu’na göre, “*cibali mubaha*”nın hiçbir arazi grubuna girmediği ve Barksız’ın görüşü olarak ta bu yerleri mevat arazi içinde değerlendirmek gerektiğini yazmaktadır. 1858 tarihli Arazi Kanunu’nun orman mülkiyeti ile ilgisi bulunan maddelerine bakıldığında; 19. Maddede⁴ tapu ile sahip olunan topraklardaki ormanların tarım alanına dönüştürülebileceği, 30. Maddede⁵ bölge halkına tahsisli ormanların tarım yapılmak üzere kişilere tapu ile verilemeyeceği, 104. Maddede⁶ ise “*cibali mubaha*” ormanların bir veya birden çok kişiye tapu ile verilmesinin yasaklanmış olduğu görülmektedir.

1859 tarihli Tapu Tüzüğü’nün 13. Maddesi ile, cibali mubaha ve menfaati umuma terk edilmiş yerler için kimseye senet verilmemesi ve tasarruf ettirilmemesi emredilmiştir. Gerek Arazi Kanunu ile köy baltalıkları ve serbest ormanlardan tasarrufun, bu yerlerden “*hakkıkarar*”⁷ yolu ile tapu verilmesinin yasaklanmış olması, gerekse de, umumun yararına terk edilmiş yerlerin tasarrufunun yasaklanmış olması,

⁴ Madde 19. Orman ve pırnallık gibi mahallere müstakillen batapu mutasarrıf olan kimse ol mahalli açıp ziraat etmek üzere tarla ittihaz edebilir. Fakat o makule mahallere müştereken mutasarrıf olanlardan biri diğer şerikinin izni olmadıkça ol mahallerin mecmuunu veyahut bir miktarını açıp tarla yapamaz. Yaptığı surette şeriki ol açılan yere dahi müşterek olabilir.

⁵ 30. Cibali mübaha ile ahaliî kuraya mahsus olan orman ve korulardan maada eşcarı hudayı nâbit olup ihtitaben âbâ ecdâd veyahut âhardan teferruğan tasarruf oluna gelen korular tapu ile tasarruf olunarak eşcarını yalnız mutasarrıfı kat’eder. Ecanipten biri kat’edecek olursa memuru marifetiyle menedilir. Ve eğer kat’etmiş ise ol eşcarın kaimeten kıymeti canibi mirî için alınır ve bunların mahalleri için dahi canibi miriden öşre muadil icarei zemin alınır ve bu makule korular hakkında dahi arazii saire muamelesi olunur.

⁶ 104. Minelkadim ahaliye mahsus kuru ve ormanlardan olmayıp cibali mubahadan addolunan dağlardan ve balkanlardan herkes odun ve kereste katedebilip yekdiğer müdahale edemez ve bunlardan husule gelen giyahtan ve kat olunan eşcardan öşür alınmaz ve bu makule cibali mubaheden bir miktarı bilifraz müstakillen veya müştereken kuru ittihaz olunmak üzere memuru tarafından kimseye batapu tasarruf ettirilmez.

⁷ 78 – Bir kimse arazii miriye ve mevkufeye bila niza 10 sene ziraat ve tasarruf etmiş olur ise hakkı kararı sabit olup gerek yedinde mamulünbih senet bulunsun ve gerek asla senet bulunmasın ol araziye mahallu nazariyle bakılmayıp yedine meccanen ve müceddeden tapu senedi verilmek lazım gelir.

ormanlar için zilyetliğe dayalı tasarrufun önünü kesmiş olup⁸ bu temel kabul halen sürmektedir.

1869 yılında ülke ormanlarını düzenlemeye tabi tutan Orman Nizamnamesi yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunun sadece devlete ait olan ormanları kapsayan düzenlemeler içerdiği kabul edilmektedir. Zira, özel mülkiyete ilişkin kurallar “*Mecelle*”⁹de, bulunmaktadır. Dolayısıyla, Kanun’da özel ormanlarla ilgili hükümler yer almamaktadır. Ormanların büyük bir kısmını oluşturan “*cibali mubaha*” kavramı da Kanun’da açıklanmamıştır. Toygar (1964), 1869 yılından 1937 tarihine kadar, orman anlayışını, orman mülkiyeti ve esaslarını düzenleyen kuralların Orman Nizamnamesinde (Tüzük) yer aldığını belirtmektedir. Nizamnamede ormanın tarifi yoktur. Ormanlar mülkiyet bakımından 4 öbeğe ayrılmıştır. Bunlar;

- Devlete ait bulunan ormanlar,
- Vakıf ormanlar,
- Kasaba ve köylerin kullanımına bırakılmış ormanlar ve
- Özel ormanlar, olarak sıralanmıştır.

Arazi Kanunnamesi sonrasında özellikle 1872 yılından itibaren şahısların kullanımındaki arazinin özel mülk olarak bu kişiler adına tapulanması yeni bir çığır açmıştır. Tapulamada arazi başında inceleme de yapılmadığından, ormanların özel mülkiyete intikali yasaklanmış olsa da bir kısım Devlet ormanları da şahıslar adına tapuya tescil edilmiştir. Bu süreçte, Devlet ormanlarından yararlananlardan bedel alınmaya başlanması da ormanlara sahip olma arzusunu kamçılamıştır. Çoğu kez, ormanlara yakın tarım alanlarının sınırları orman aleyhine genişletilerek ağaçlık alanlar da sahiplenilmiş ve böylece özel ormanlar oluşturulmuştur. Tüdeş ve Bıyık (1994), ormanların özel kişilerce sahiplenilmesinin 1926 tarihli Medeni Kanun ile de sürdüğünü, bu tarihten sonra diğer miri araziler gibi ormanların bir kısmının da özel mülkiyete konu edildiğini yazmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında kapsamlı ve düzenli bir orman yasası çıkarılarak orman kıyımının önlenmesi ve orman varlığının güvenceye

⁸ Bingöl, 1990; Özmen, 1986; Usluoğlu, 1987.

⁹ Osmanlı Devleti zamanında, İslam Hukukuna bağlı kalarak hazırlanan ve asil ismi Mecelle-i Ahkâm-i Adliye olan meşhur kânun. Mecelle, lügatte; içinde hikmet bulunan sahife, ciltlenmiş kitap, dergi vs. matalarına gelir. 1877 yılında Abdülhamit Han zamanında tatbik edilmeye başlanmış. 1926’da yürürlükten kaldırılmıştır.

alınması yolunda çabalar görülmektedir. Bunlardan en önemlileri, farklı zamanlarda Hoca Ali Rıza Efendi ile Veit ve Stöger, Bernhard tarafından hazırlanmış yasa taslaklarıdır. Bu taslaklardan hiç birisi yasalaştırılamamıştır. Özdönmez ve ark. (1998), Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerini; ülke ormancılığını yeni bir düzene sokmak amacıyla iyi niyetli bir takım girişimlerde bulunulduğu, ancak köklü ve kalıcı önlemlerin hayata geçirilemediği bir evre olarak değerlendirmektedirler.

1.2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Orman Mülkiyeti

1.2.1. 1937 Yılına Kadar Orman Mülkiyeti

Cumhuriyetin kuruluşundan 1937 yılına kadarki dönem ormancılık yönünden oldukça hareketlidir. Diker (1947), bu dönemi, “*inceleme, araştırma ve karar verme*” devresi olarak adlandırmaktadır. Yıllarca süren savaş nedeniyle harap olmuş bir memleket ve sınırsız ihtiyaçların kısmen de olsa karşılanması çabaları sonucu ormanlar, istismarı pahasına, özel girişimciler eliyle işletilmiştir. Yeni devleti şekillendirme çabalarının yaşandığı yıllarda çıkarılan ilk yasalardan birisi de ormancılıkla ilgili olan 39 Sayılı Baltalık Kanunu’dur. Savaşlar nedeniyle yorgun ve fakir düşmüş halk kitlelerini hayata bağlayacak bir itici güce ihtiyaç bulunmakta idi. Ayrıca, 1917 yılında yürürlüğe konulan, “Ormanların Usulü İdarei Fenniyeleri Hakkında Kanun” yoğun şikâyetlere neden olmakta idi. Halkın hoşnutsuzluğunu kaldırmak ve savaşa katılımı sağlamak için, ulusal servet olan ormanların bir ölçüde sömürülmesine olanak tanımak gerekli görülmüştü. Baltalık Kanunu’nun 1. maddesi ile; orman köylülerine hane başına 18 “*atik dönüm*”¹⁰ baltalık orman verilmesi kuralı getirilmiştir.¹¹

Bingöl (1990b), Diker’den de alıntılar yaparak, “*vatanı vatan için istismar etmek*” gerekçesi ile kabul edildiğini yazdığı Baltalık Kanunu’nun, halkın şikâyetlerine son verdiğini ve halkın savaşa sevkini kolaylaştırdığını bildirmektedir. Gümüş (2004),

¹⁰ Dönüm (atik) = 4 evlek = 1600 zirai² = 918,672 m² (bir kenarı 40 arşın (zirai) olan kare.

¹¹ BİRİNCİ MADDE. Odunculuk, kömürcülük ve kerestecilik ile melûf olan veya âzami yirmi kilometre mesafe ile büyük ormanlara mücaveret ve münasebeti bulunan köylere, beher haneye âzami on sekiz atik dönüm itibarıyla ve orman memurlarının riyasetinde mahallî mühendis ve tapu memurlarından ve karye heyeti ihtiyariyesinden ikişer zattan mürekkep bir heyet marifetiyle baltalık tefrik ve mevcut baltalıklar bu nispete iblâğ edilmek suretiyle tevsiyen yeniden tahdit ve köy namına meccanen kaydi resmisi icra olunur, işbu baltalıkların hüsnü muhafazasıyla emri intifai heyeti ihtiyariyenin nezaret ve mesuliyeti tahtında karye halkına ait bulunur. Evkaf ormanları alelittlak müstesnadır.

Yasa'nın esasında uygulama sonuçları önceden ayrıntısıyla dikkate alınarak hazırlanmadığı, yeterli eleman olmayışı nedeniyle yaygın bir şekilde uygulanamadığı, amaç ne olursa olsun, ormanların tahribine veya önemli endişelere neden olduğu değerlendirilmektedir.

Baltalık Kanunu'nun kabul edilmiş gerekçesi, dönemin koşulları ve iptaline kadarki sonuçları üzerinde çok büyük görüş farklılığı bulunmamaktadır. Yasa bir zorunluluk ürünüdür. Etki ve sonuçları önceden iyi hesaplanmadan, koşullar gereği, acele ile kabul edilmiştir. Kanun'un uygulama sonuçlarının, orman varlığının devlet mülkü olması gerektiği görüşünün kuvvetlenmesine, aksi halde, kesilerek tahrip edileceği endişesinin yaygınlaşmasında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir.¹²

1.2.2. 1937 Tarih ve 3116 Sayılı Orman Kanununun Dönemi

Cumhuriyet dönemi ormancılığını tüm yönleri ile şekillendiren ilk düzenleme 1937 tarih ve 3116 sayılı Orman Kanunudur. Hoca Ali Rıza Efendi ve yabancı uzmanlar tarafından hazırlanmış kanun tasarıları da dikkate alınarak kabul edilmiş bu yasa önce ormanın tanımı yapılmış, ormanlar mülkiyet yönünden 4 öbekte toplanmıştır. Bunlar;

- Devlet Ormanları,
- Umuma Mahsus Ormanlar (köy, belediye ve idari hususiyetler gibi hükmi şahsiyeti haiz amme müesseselerine ait ormanlar),
- Vakıf Ormanları ve
- Özel Ormanlardır.

Mülkiyet yönünden gruplandırmada 1870 tarihli Orman Nizamnamesi ile tam bir uyum vardır. Aradaki fark, devletten başkasına ait ormanların da bu Kanun kapsamına alınması ve devletin gözetimi altında olmasıdır.

3116 sayılı Orman Kanunu, ülkenin doğal kaynaklarının devlet elinde bulunması gerektiğini savunan geniş bir kitle tarafından memnuniyet ve övgü ile karşılanmaktadır. Diker (1947) yasayı; "*orman davasının bir medeniyet davası olduğunun anlaşılması olmasının göstergesi*" Özdönmez ve ark. (1998) ise;

¹² Ayaz, 2002.

“ormancılık tarihimizde bir reform niteliği taşıyan ilkeler içeren ilk orman kanunu” olarak ifade etmektedirler. Yasa, Cumhuriyet rejiminin genel anlayışı ve karakterine uygun ormancılığın başlangıcı olarak değerlendirilmektedir.

Kanunda ormancılık bir düzene sokulmak istenirken bir taraftan da devletten başkasına ait ormanların da kamulaştırılmasını amaçlamaktadır. Bunun için, önce 1924 Anayasa’sı değişikliği ile özel mülklerin istimlâki mümkün hale getirilmiştir. Sonrasında ise, 3116 sayılı Orman Kanunu’nun 14 ve 15. Maddeleri¹³ gereği belirtilmiş ormanların istimlâki veya orada oturanların başka yerlere nakli mümkün hale getirilmiştir. Kabul edilen Kanun’un geçici 1. Maddesi¹⁴ ile de belirtilmiş nitelikteki devletten başkasına ait ormanların bedeli karşılığında istimlâki ve bu işlemin Yasa’nın kabulünden itibaren 2 yıl içinde tamamlanması ön görülmüştür.

Bu dönemde, orman varlığının amansız biçimde yok edilmekte olduğu ve ülkenin yakın bir gelecekte orman ürünlerine olan ihtiyacının karşılanamayacağı savunulmaktadır. Hatta, bir kısım aydınlar, orman varlığındaki tahribatın ülkenin yaşanabilirliğini tehdit ettiğini savunmaktadır. Bu dönemde sağlıklı bir veri olmamakla birlikte, aşağıdaki tabloda (Tablo 1.) da görüleceği üzere, ülke orman varlığının yaklaşık 9 Milyon olduğu tahmin edilmektedir. Bu ormanların yaklaşık % 95’inin devlet mülkiyetinde olduğu düşünülmektedir.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, ülke ormanlarının yaklaşık % 95’inin devlete ait olduğu

¹³ Madde 14. Devlet ormanlarının ağaçlı veyahut ormandan açılmış çıplak yerlerindeki yaylak, kışlak, otlak ve sulama gibi her nevi haklarla binalar ve hızarlar ve her nevi mallar istimlâk olunabilir veya bunlar mukabilinde bunların sahiplerine rızalar ile değerince arazi ve emlak verilebilir. Binalar ve hızarlar gibi mallarını söküp götürmek isteyenlere müsaade olunur.

Madde 15. Sınırlanmış Devlet ormanları içinde veya dışında bulunan köylerin ve dağılık evlerin ve açılmış tarlaların ormanlara ziyarı dokunduğu anlaşılır veya halkın, memleketin sıhhat, selâmet ve menfaati icabı orman olmyan muayyen bir sahada orman yetiştirmek icab ederse, burada oturanlar Vekiller Heyeti karar ile başka yerlere aldırılabilir. Bunların bıraktıkları gayrimenkuller orman mefhumuna girer. Bu suretle orman mefhumuna giren bu malların bedellerimin sahiplerine ödenmesi ve bu yerlerde oturanların nakilleri ve yerleştirilmeleri 2510 numaralı İskân Kanunu hükümlerine göre yapılır.

¹⁴ Muvakkat madde 1. Mülkiyeti Devletten başkasına aid ve bu kanunun mer'iyeti tarihinde mevcut olan ormanlardan:

A - Devlet ormanlarına bitişik olanlar; köylülerin şahsî mülkiyetinde olup da sahaları miktarı elli hektarı geçmeyenler hariç olmak üzere miktarları ne olursa olsun,

B - Devlet ormanlarına bitişik olmıyanlar; sahaları miktarı bin hektarı geçenler Devletçe istimlâk olunur.

Köy ve belediye orta malı ormanlarla mazbut vakıflardan olan ormanlar bu hükümden müstesnadır.

Bu istimlâk muameleleri kanunun mer'iyeti tarihinden itibaren nihayet iki sene içinde ikmal olunur.

tahmin edilmektedir. Geriye kalan % 5 ormanın ise haksız el atmalar ile sahiplenilmiş ve yanlış politika

Sahibi	Niteliğine Göre Orman Alanı (ha)		Toplam Orman Alanı (ha)	%
	Koru	Baltalık Orman		
Devlet ormanı	4 440 608	4 327 573	8 768 181	94,19
Umuma ait orman	-	62 600	62 600	0,67
Vakıf ormanları	56 408	71 792	128 200	1,38
Özel ormanlar	84 804	144 396	229 200	2,46
Mülkiyeti tartışmalı orman	18 180	103 020	121 200	1,30
TOPLAM	4 600 000	4 709 381	9 309 381	100,00

1937 Yılında tahmini orman varlığı ve mülkiyet dağılımı. (Bingöl, 1990b.)

ve uygulamalar sonucu devletten başkalarının mülkiyetine geçmiş olduğu kabul edilmektedir. Ormanların milli ekonominin en önemli kaynaklarından biri olduğu, Türkiye'nin orman varlığı yönünden fakir olduğu, ormanlardan ürün alma süresinin çok uzun, temel yatırım gereklerinin çok yüksek bedelli ve özel girişim için uygunsuz olduğu vb. gerekçelerle ormanların tamamının devlet elinde bulunması gerekli görülmektedir. Kayganacıoğlu vd. (1976), ormanların servet kaynakları olmasının yanı sıra, varlığı ile doğurduğu diğer faydaların, "memleketin insan barındırma kabiliyetini belli eden unsur" olduğunu yazmaktadır. Toplum hayatı için vazgeçilmez öneme sahip olduğu bilinen ormanların, 3116 Sayılı Yasa'da öngörülmesi olmasına rağmen, ormanların sınırlandırılması işinin bitirilmesi bir tarafa 1950 yılına kadar sadece 3 582 386 hektar alanda orman tahdidi bitirilememiş¹⁵ 2 yıl içinde yapılması gerekli istimlakler gerçekleştirilememiştir.

1.2.3. 1945 Yılında Ormanların Devletleştirilmesi ve Bir Kısımının İadesi

Uygulamaya konulmuş 3116 sayılı Orman Kanunu'na göre özel ormanların kamulaştırılmasında, ön görülen hedefin çok uzağında kalınmıştır. Devletten baş-

¹⁵ Anonim, 1989.

kasına ait ormanların yaklaşık 320 000 hektar olduğu ve bu ormanların sadece 33 804 hektarının istimlak edildiği görülmektedir.¹⁶ Gümüş (2015), istimlak işinin bitirilememesini önemli ölçüde orman sayılan alanların belirli olmamasına yani nerelerin orman olduğu ve sonra da nerelerin “özel veya tüzel kişilik” ormanı olduğunun bilinmemesine, böyle olunca istimlak işiyle görevlendirilen personelin bu belirsizlik içerisinde 28 adet ormanı bulabilmiş olmasını bile başarı olarak görmek gerektiğini ileri sürmektedir. Ayrıca, orman tahdit çalışmaları sırasında da çok sayıda özel mülkiyet iddiaları ile karşılaşıldığı, bu konuda davaların açıldığı ve ülke ormanlarının tahdidinin yapılamadığı dolayısıyla milli servet olan orman varlığının korunmasının da sekteye uğradığı kabul edilmektedir. Bu meselenin daha köktenci bir yaklaşımla çözülmesi gerektiği düşünülmeğe başlanmıştır. Hazırlanan yasa taslağı TBMM tarafından 1945 yılında kabul edilmiş ve 4785 sayılı Kanun ile devletten başkalarına ait ormanların tamamına yakını devletleştirilmiştir.

Çıkarılan bu yeni yasanın devletleştirme yöntemi farklıdır. Yeni yonteme göre, devlet (orman idaresi) artık devletleştirmek istediği ormanı kendisi aramayacaktır. Devletleştirme orman sahiplerinin başvurusu gibi tek yönlü ve haksız bir uygulamayla yapılacaktır. Bu kanun ile bazı istisnalar dışında bütün ormanların hiç bir işlem ve bildirim gerek duymadan¹⁷ devletleştirilmesi amaçlanmıştır. Bazılarına göre ormanların korunmasında önemli rol oynamış, bazılarına göre ise, daha başlangıçta, 1945 yılında çıkarılan orman yangınları ile ilişkili görülmüştür.¹⁸

Meclis görüşmeleri sırasında kanun aleyhine görüşler de öne sürülmüştür. Nitekim; Pekel (TBMM,

¹⁶ İstanbullu, 1978.

¹⁷ “Madde 1- Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte var olan gerçek veya tüzel kişilere, vakıflara ve köy, belediye, özel idare kamu tüzel kişiliklerine ilişkin bütün ormanlar hiçbir işlem ve bildirim lüzum olmaksızın Devlete geçer.

Madde 2- Aşağıda yazılı ormanlar birinci madde hükmü dışındadır;

A) Devlet ormanlarının veya bu kanunla devletleştirilen ormanların içinde veya bitişiğinde bulunmamak şartıyla 3116 Sayılı Orman Kanunundaki ödevlerle ve izinlere dayanılarak ekim veya dikim yoluyla emek harcanıp yetiştirilmiş ormanlar;

B) Sahipli fıstık çamı, palamut meşesi ve aşısız kestane ormanları;

C) Devlet ormanları ve bu kanunla devletleştirilen ormanların içinde olmayan topraklarda ekim ve dikim yoluyla özel emekle yetiştirilmiş kavak, söğüt, kızılgağaç, akasya, okaliptüs ve servi ormanları;

D) Devlet ormanlarına veya bu kanunla devletleştirilen ormanlara bitişik olmadığı ve çevresinin güzelliğini sağladığı Tarım Bakanlığınca belli edilecek olan köy, belediye, özel idare kamu tüzel kişiliklerine ilişkin ormanlar (layıkıyla korunup bakılmak şartıyla)” Resmi Gazete, 1945.

¹⁸ Gümüş, 2015.

1945a), dünyanın hiçbir yerinde belediye ve komünlerin ormanlarına devletin el koymadığını, böyle bir şeyin yapılamayacağını savunan bir konuşma yapmıştır. Konuşmada ayrıca, ormanların tümünden devlet mülkiyetine geçmesinin orman tahribatını durdurmayacağı görüşünü açıklamıştır. Tasarının ilk iki maddesi adeta yürütme organı ile Pekel arasında atışma şeklinde görüşülmüştür. Hükümet, ormanların bakımı, verimli işletilmesi ve tahribinin önlenmesi için devletleştirilmesinin gerekliliğini çeşitli örneklerle savunmaktadır. Pekel ise, yukarıda rapora ek olarak açıklanan görüşlerini savunarak, devletleştirmeyi sınırlamaya çalışmaktadır.¹⁹

4785 sayılı Yasa ile ormanların devletleştirilmiş olduğu mülki amirlikler ve orman teşkilatı tarafından halka duyurulmuştur. Kısa süre içinde 204 763 hektar orman alanı bedeli ödenerek devletleştirilmiştir.²⁰ Devletleştirme yurt genelinde gerçek veya tüzel kişilerin müracaatları üzerine gerçekleştirilmiştir. Bu yerlerin çoğunda, devletleştirme öncesi veya sırasında her hangi bir orman tahdit çalışması yapılmamış olup sadece başvurular değerlendirilmiş, istekte bulunan kişilerin mülkiyet hakkının varlığı ile yerin vasfı değerlendirilerek kamulaştırma yapılmıştır.

Bedeli ödenerek kamulaştırılmış ormanlar “devletleştirilen ormanlar”; tespiti yapılmamış, bedeli ödenmemiş, ancak Yasa gereği devlet mülkiyetine geçmiş ormanlara da “devletleştirmeye tabii ormanlar” olarak nitelendirmektedir.²¹ Devletleştirilen ormanların sayısı, yer ve büyüklüğü bellidir. Ancak, devletleştirmeye tabii ormanların ne miktarda ve nerede olduğu belli değildir. Zira, devletleştirme hiçbir işlem ve bildirim olmaksızın yapılmıştır. Devletleştirilen yerlerin özel mülkiyet kayıtları iptal edilmediği gibi, bu yerler arazi üzerinde de belirlenmemiştir. Durum böyle olunca, kadastrosu yapılmamış birçok yerleşim biriminde bu yerler halkın kullanımında olup, alınıp satılmakta, miras yoluyla alt soya intikal etmektedir. Bu yerler için vergi ödenmekte, taşınmazlar ipotek edilebilmekte, teminat gösterilebilmektedir. Bu belgelere dayanılarak teşvik ve krediler alınabilmektedir.

¹⁹ TBMM, 1945a ve b.

²⁰ İstanbullu, 1978.

²¹ Polat, 1998.

Halk sahipliğindeki ormanların devletleştirilmesini istememektedir. Nitekim, ormanların devletleştirildiği 1945 yılı ve ertesi yılda (2 yıl içinde) ülkemizde eski yıllarda görülmedik sayı ve büyüklükte orman yangınlarının çıkarıldığını ve 290 422 hektar orman alanının yakıldığını bildirilmektedir.²² Devletleştirme tarihi öncesinden beri sahiplenilmiş ve kullanılmakta olan yerlerin kadastro sırasında devletleştirilmiş olduğu gerekçesi ile devlet ormanı sayılması, halk ile devlet arasında çok ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Konu hakkında görüşlerini açıklayan kişilerin yaklaşımları arasında da farklılıklar bulunmaktadır.

Atbaşoğlu (2003), “Devletleştirme Yasa’sı olmasaydı, bugün Türkiye’de kolay kolay bir ağaç bulamazdınız, 1945’te günün şartlarına göre Yasa çıkmış ve vatandaş da hakkını almıştır. O zamanki zorunluluk Devletleştirme Yasa’sının gereğini ortaya koymuştur.” değerlendirmesi yaparak Yasa’nın gerekliliğini savunmaktadır. Özdönmez ve ark. (1998), Yasa’nın, 3116 Sayılı Orman Kanunu’ndaki devletleştirme ilkesini geliştirmek amaçlı olduğunu bildirmektedirler. Diker (1947); 3116 Sayılı Kanun’da ön görülmesine rağmen, ormanların kadastro ve kamulaştırılmasında çok geri kaldığını ve devlet ormancılığının sağlanabilmesi için ormanlara el konulması gerektiğini ve bununla 4785 Sayılı Yasa ile yapıldığını açıklamaktadır. Çağlar (1979), özel orman olduğu iddia edilen önemli miktarda ormanlara ait belge olmadığını, bu yerlerin tapusuz olarak işletildiğini, kamulaştırma bedeli ödenmesi için iyelik belgesi ve vergi kaydı ile orman idareleri ya da o yer yönetimine başvurulması gerektiğini, belge olmayışı nedeni ile başvuru olmadığını yazarak, Yasa’nın miras kalıntısı, işgalle elde edilmiş ormanları ortadan kaldırdığını savunmaktadır.

Gümüş (2000), devletleştirme ve özelleştirmeyi bir tercih meselesi olarak görmektedir. Önemli olan, amacın gerçekleşmesine en uygun tercihin yapılmasıdır. Yasa’nın, ormanları koruma bakımından iyi bir araç olduğunun söylenemeyeceği tespitini yapmaktadır. Bu görüşünü de, Yasa sonrasında orman suçlarında artış olduğu tespitine dayandırmaktadır. Yazar, günümüzde de Yasa’nın birçok haksızlıklara ve tepkilere neden olmaya devam ettiğini, orman-köylü

²² Çağlar, 1979.

ilişkilerinin önemli ölçüde bozulmasına, içinden çıkılması zor ormancılık sorunlarına neden olduğunu öne sürmektedir. Geniş halk kitlelerinin Yasa'dan haberdar olmadığı, bu kesimin ancak orman kadastrosu yapılırken öğrendiği devletleştirme nedeniyle de kadastroya karşı çıktığı açıklanmaktadır.

Tokmanoğlu (2000), örnek bir olay anlatarak, Devletin verdiği tapulara güvenerek hareket edenlerin mağdur olduğunu, bir kurumun verdiği belgenin diğer kurum tarafından geçersiz görüldüğünü, orman idaresinin her zaman ve her durumda itiraz ederek özel mülklere el atabilmesinin haksızlığını savunmaktadır. Özdönmez (1965), Türkiye'deki orman suçlarını araştırdığı eserinde, 1945 ve 1946 yıllarında orman suçlarında önemli bir artış olduğunu açıklamakta, ancak, bu artışın sebebi olarak çok partili rejime geçişin etkisini öne çıkarmaktadır.

Ormanların devletleştirilmesinden 5 yıl sonra, bu kez, devletleştirilmiş ormanlardan bir kısmının isteyen eski sahiplerine veya mirasçılara iadesi gündeme gelmiştir. Nihayet 1950 yılında 5658 sayılı Kanun ile Yasa'da **belirtilmiş nitelikteki ormanların**²³ eski sahiplerine iadesi için yasal alt yapı oluşturulmuştur. Ayrıca, 5658 sayılı Kanun'la 4785 sayılı Yasa ile ön görülen süre içinde başvurarak devletleştirilen ormanın bedelini alamamış olanlar için ek süre sağlamıştır. Geçici Madde ile "4785 Sayılı Kanunun 5. maddesindeki yazılı müracaat müddetini geçirenler bu kanunun yayımı tarihinden itibaren bir yıl içinde müracaat ederler." şeklinde bir hak sağlanmıştır. İade edilmiş orman alanı konusunda her hangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Bu konuda orman idaresi tarafından yapılmış bir tespit yoktur.

1.2.4. 1956 Sonrası Orman Mülkiyeti

Ormanın tanımı yapılarak sahip ve sınırlarının belirlenmesi çalışmalarının başlatıldığı tarihten yaklaşık 20 yıl sonra yeni bir Orman Kanunu (6831 Sayılı

²³ "9.7.1945 tarihli ve 4785 Sayılı Kanunla Devletleşmiş ormanlardan, Devlet ormanları içinde olmayan ve etrafı tarla, bağ, bahçe, gibi kültür arazisi, özel orman, şehir kasaba, köy merası ve Orman Kanununun birinci maddesine göre orman sayılmayan yerlerle çevrili olmak şartıyla Devlet ormanlarından tamamen ayrılmış bulunan köy, belediye tüzel kişiliklerine ve gerçek kişilere ait ormanlar, sahipleri veya mirasçılara istedikleri takdirde geri verilir.

İade edilecek ormanlardan Devletleştirme karşılığı ödenmemiş bulunanlar bir işleme tabi tutulmaksızın sahiplerine intikal eder ve müracaatları üzerine keyfiyet Orman İdaresince kendilerine yazılı olarak bildirilir."

Kanun) kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur. Kabul edilen yeni Kanun orman tanımı ve mülkiyeti bakımından 1937 yılındaki 3116 sayılı Kanuna yakın bir mantık taşımaktadır. Kanununun 1. Maddesi ile **ormanın ve istisnalarının tarifi**²⁴ yapılmış, ormanların tahdit ve kadastrosunun tamamlanması amaçlanmıştır. Sonraki zaman içinde ise devlet mülkiyetinden taviz verilmemekle birlikte, orman tanımının istisna bentleri değiştirilerek, yeni tarifler eklenerek orman sayılmayan alanlar çoğaltılmış, bu şekilde orman alanları daraltılmış, ilmen ve ekolojik olarak orman olan bir kısım arazi, orman sayılmayarak özel mülkiyete konu edilmesinin yolu açılmıştır.

İlim ve fen bakımından orman vasfı taşıyan ancak çeşitli zamanlarda yapılan kanun değişiklikleri ile orman tanımı dışında bırakılan yerler konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Örneğin; Orman Kanunu’nun 1. maddesi “G” istisna bendinde²⁵ 30 Dekardan daha küçük sahipli ağaçlık yerler orman sayılmamaktadır. Üç hektardan küçük sahipli ağaçlık alanların orman sayılmaması uzmanlar tarafından eleştirilmektedir. İstanbullu, Almanya örneğini vererek, bu ülkedeki orman işletmelerinin çoğunda alanın üç hektarın altında olduğunu bildirmektedir. Gümüş (2004) ise, bu hükmün ormansızlaşma lehine ve sübjektif kriterler taşıyan bir kural olduğunu, bilimsellik ilkelerine de zıt olduğunu açıkla-

²⁴ Madde 1 - Tabii olarak yetişen ve emekle yetiştirilen ağaç ve ağaççık toplulukları yerleriyle birlikte orman sayılır. Ancak:

- A) Sazlıklar;
- B) Step nebatlarıyla örtülü yerler;
- C) Her çeşit dikenlikler;
- Ç) Parklar;
- D) Şehir mezarlıklarıyla, kasaba ve köylerin hudutları içerisindeki mezarlıklarda ağaç ve ağaçlıklarla örtülü yerler,
- E) Sahipli arazide bulunan ve civarındaki ormanlarda tabii olarak yetişmiyen ağaç ve ağaççık nevelerinin bulunduğu yerler;
- F) Sahipli ziraat arazisi olarak kullanılan ve dağınık, yer yer küme ve sıra halinde bulunan her nevi ağaç ve ağaççıklar,
- G) Orman sınırları dışında olup, yüzölçümü üç hektarı aşmayan sahipli arazideki her nevi ağaç ve ağaççıklarla örtülü yerler,
- H) Sahipli arazide ve muhitin hususiyetlerine göre yetişmiş veya yetiştirilecek olan fıstık çamlıkları ve palamut meşelikleri dahil olmak üzere her nevi meyvalı ağaç ve ağaççıklar;
- İ) Sahipli arazideki aşılı ve aşısız zeytinliklerle, hususi kanunu gereğince Devlet Ormanlarından tefrik edilen ve edilecek olan ve imar, ıslah ve temlik şartları yerine getirilmiş bulunan yabancı zeytinlikler ile 6777 sayılı Kanunda tahriş edilen yabancı veya aşılansız fıstıklık, sakızlık ve harnupluklar.
- J) Funda veya makilerle örtülü orman ve toprak muhafaza karakteri taşımayan yerler, orman sayılmaz.

²⁵ Orman sınırları dışında olup, yüzölçümü üç hektarı aşmayan sahipli arazideki her nevi ağaç ve ağaççıklarla örtülü yerler... orman sayılmaz.

maktadır. Bir yerin toprak koruma, su rejimini düzenleme vb. özellik taşısa dahi orman sayılmamasını anlamak olanaklı görülmemektedir.²⁶

Sahipli arazideki aşılı ve aşısız zeytinliklerle, özel kanunlar gereğince devlet ormanlarından ayrılmış ve imar ıslah ve temlik şartları yerine getirilmiş bulunan yabancı zeytinlikler, fıstıklık, sakızlık ve harınluklar da orman sayılmamıştır. Funda ve maki-liklerle örtülü orman ve toprak muhafaza karakteri taşımayan yerler de orman rejimi dışında bırakılmıştır. Bu hükümler, orman alanını daraltan ve bilim ve fen bakımından orman rejimi içinde kalması gereken yerlerin her türlü tahribata açık durumda kalmasına neden olmaktadır.

1.2.5. Anayasalarda Orman Mülkiyeti

Ormanların, ülkenin milli serveti ve yaşanabilirliğini sağlayan “*olmazsa olmaz*” koşulu olduğunu düşünen önemli bir çoğunluk, ormanların anayasal güvenceye kavuşturulması gerektiğini savunmaktadır. Özellikle 1950 yılından itibaren çok partili yönetim biçiminin hayata geçişi sonrasında, orman varlığı ve devamlılığı yönünden endişe doğurucu gelişmeler görülmektedir. İnal (1971), çok partili döneme geçiş sonrasında; “*ormancılık tekniği gereklerinin yerine getirilemediği, ülkede çizilen ormancılık politikası amaçlarına sadık kalınmadığı, kanunların gereği gibi uygulanmadığı ve orman konusunun siyasi amaçlara alet edildiği*” bir dönem olarak nitelendirmektedir. Özdönmez ve ark. (1998) bu süreci; “*...bazı orman alanlarının orman rejimi dışına çıkarılması ön görülerek bu yerlerin, ormancılık dışı kullanımlara geçmesi yolu ile yalnız Türkiye ormanlarının değil topraklarının da geleceğini olumsuz etkileyecek bir evrenin açılışı*” olarak nitelendirmektedirler. 27 Mayıs 1960 hareketi sonrası bir anayasa hazırlığına gidilmesi fırsat olarak görülmüş ve ormanlar için de anayasa güvenliğinin sağlanması gerektiği fikri ağırlık kazanmıştır.

Anayasalarda ormancılıkla ilgili ayrıntılı kuralların bulunması gereği Aksoy tarafından da savunulmaktadır. Bu yasalaştırma hareketinin yadırganmaması gerektiğini savunan Aksoy (1987); “*Devletin yaşamı bakımından özel önem taşıyan her hüküm artık anayasalara girmektedir.*” değerlendirmesini yapmakta,

²⁶ İstanbullu, 1978.

“hele ülkemiz gibi, orman varlığının korunması ve hatta geliştirilmesi, insanların yaşamı ve devletin geleceği bakımından olağanüstü önem taşıyan bir ülkede, bunun olmasının yadigarlanmaması gerektiğini” ifade etmektedir. Bayraktaroğlu (1968) da; *“Ormanlar bu günkü kuşaklar ve hele gelecek kuşaklar için var olmak sorunu olduğunu, gün geçtikçe anayasaların memleket için önemli sayılan konuları kapsar şekilde genişletildiğini, bu bağlamda, ormancılıkla ilgili kuralların anayasalarda yer bulmasını uygun olduğunu”* ifade etmektedir.

Ormancılıkla ilgili temel kuralların anayasada yer almasının gerekliliği birbiri ile örtüşen, birbirini tamamlayan görüşlerle açıklanmaktadır. Bununla birlikte açıklanması gerekli bir konuda; kuralın anayasada yer bulmasının sağlayacağı özelliğin ne olacağıdır? Diğer bir anlatımla, bir kuralın anayasada yer alması ile diğer kanunlar içinde yer almasının farklılığı nedir? Genel olarak bilinmekle birlikte, bu konuya kısaca değinmede fayda görölmüşür. Ülkemizde ilke olarak, bükölmez (sert) anayasa kuralı benimsenmiştir. Bu çerçevede, anayasal kurallar hiyerarşik olarak diğer tüm mevzuata göre üstünlüğe sahip olduğu gibi, anayasal kuralların TBMM tarafından değıştirilebilmesi de zorlaştırılmıştır. Anayasa içinde, anayasal kuralların değıştirilebilmesi için gerekli nitelikli çoğunluk konusu da açıklanmıştır. Ayrıca, kanunların anayasaya uygunluğu Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmekte ve aykırı kurallar iptal edilmektedir.

Türkiye’de gerek 1961 ve gerekse de 1982 Anayasası’nda, ülke ormanlarının devlet güvencesine alınması ve hiçbir durumda devlet ormanlarının özel mülkiyete konu edilmemesi kuralı benimsenmiştir. 1982 Anayasası’nın 169 maddesi²⁷ ile sağlanan bu güvenceye rağmen ormanların yeterince korunamadığı yolunda eleştiriler vardır. Yine, özellikle 1961 Anayasası’nın 1970 yılında değışikliğe uğratılması ve 1982 Anayasası’nda orman örtüsü yok edilerek, tarım, toplu yerleşim veya meraya dönüştürülen alanların orman sınırları dışına çıkarılması sorun olarak görölmektedir.

²⁷ Devlet, ormanların korunması ve sahalalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.

Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz. Devlet ormanları kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

2. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Günümüzde, dünya ormanlarının % 14'ü özel mülkiyete konudur. Türkiye'de ise bu oran % 1 seviyesinde kalmaktadır. Orman mülkiyeti tercihinde, tarihsel, siyasi, sosyo-kültürel, ekonomik birçok etmen rol oynamaktadır. Örneğin, Slovakya'da ormanların devletleştirilmesi rejime dayalı değişimden kaynaklanırken,²⁸ Endonezya'da olduğu gibi, politikacıların ormanları evvelinden beri devlet malı olarak algılamaları nedeni de öne çıkabilmektedir.²⁹ Durum böyle olmakla birlikte, dünyada orman mülkiyeti bakımından durağan bir yapının olmadığı, ülkelerin arasında farklılıklar olabileceği gibi, aynı ülkede de zaman içinde de değişimlerin olduğu görülmektedir. Nitekim, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağıldıktan sonra, Bulgaristan, Romanya gibi bazı ülkelerde, devletleştirilmiş ormanların eski sahiplerine ve mirasçılara devredilmekte olduğu bilinmektedir.

Türkiye coğrafyası açısından bakıldığında, 19. yy. ortalarına kadar topraklar üzerinde bugünkü anlamda özel mülkiyet bulunmamaktaydı. 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi sonrasında halka dağıtılan topraklar için intifa hakkı kapsamında bir tapu senedi tanzim edilip veriliyordu. Hak sahibi, tahsisli araziye bir başkasına bedelli veya bedelsiz olarak devredebiliyor, tasarruf hakkı tahsis edilen kişinin ölümünden sonra kanunî mirasçılara intikal edebiliyordu. Araziye, sürekli ekilip biçildiği sürece el konulmamaktaydı. Ancak, bu hakkın herhangi bir vakfa tahsis söz konusu değildi. Bu şekilde dağıtılan topraklar, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra özel mülk olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1874 yılına kadar Şer'iyet Mahkemeleri tarafından tutulan "*mülk arazi*" kayıtlarına dayalı olarak "*Hüccet*" yerine tapu daireleri tarafından mülkiyet belgeleri verilmeye başlanmıştır.³⁰

Genel anlamda, ülke toprakları üzerinde "*özel mülkiyetin*" 1850'li yıllardan sonra doğduğu ve yaygınlaştığı söylenebilir. Hatta Osmanlı Ülkesi'nde, yabancıların da toprak sahibi olmasını sağlayacak biçimde bir kanuni düzenleme yapılması için baskı

²⁸ Niksova, 2001.

²⁹ Carino, 1997.

³⁰ Esmer, 1976.

yaptıkları ve 1858 tarihli Arazi Kanunnamesinin kabulünde etkili oldukları belirtilmektedir. Kanunun kabulü sonrasında yabancıların dolaylı yollarla mülk edinmeleri mümkün hale gelmiştir.³¹ Günümüzde olduğu gibi o dönemin mevzuatında da umumun kullanımına açık ormanlar üzerinde özel mülkiyet kurulması yasaklanmıştır. Bununla birlikte, 1945 yılına gelindiğinde, sınırlı miktarda da olsa (ülke orman varlığının % 5’i kadar tahmin edilmektedir.³² Bir kısım ormanlar, gerek yoklama kayıtları ile gerekse de iskanen verilmiş tapular, mübadele tapuları ve tevzi tapuları ile gerçek ve tüzel kişiler adına tescil edilmiştir. Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yapılmış bir araştırmada ise 2000’li yıllarda, Bölge orman varlığının yaklaşık % 6’sı üzerinde belgeye dayalı mülkiyet iddiasının bulunduğu tespit edilmiştir.³³

Ormanların devletleştirilmesi gerektiğini savunanlar, Türkiye’deki özel mülkiyet iddiasında bulunan ormanların önemli kısmının, bir şekilde devlet ormanından koparılmış parçalar olduğu, emekle yetiştirilmemiş (doğal orman) olduğu, sahiplenilmesi ve tapuya bağlanmasının bazı ihmal, hata, belki de hileler de içerebileceği, bazen yasalara da aykırı şekilde özel kişilere verilmiş olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu yerler için, yüz, hatta yüzelli yıldan beri sahiplenmelerin, miras yoluyla el değiştirmelerin, bedeli devlete ödenerek satın almaların, devlet kontrolü ve izini ile nakil yoluyla yerleşmelerin varlığı da bilinmektedir. Yasalar gereğince “devletleştirilen ormanlar” konusunda bir sorun yoktur. Ancak, “devletleştirmeye tabii ormanlar” olarak ifade edilen yerlerin bir kısmı kişiler tarafından devletten bedeli karşılığında satın alınmıştır. 4785 sayılı Yasa gereğince, bu yerlerin mülkiyeti “hiçbir işlem ve bildirim lüzum olmaksızın” devlete geçmektedir. Ormanlar üzerindeki tapuya dayalı özel mülkiyetin bu şekilde yok sayılması, bazı halde devlete para ödeyerek satın alınan arazinin “devletleştirmeye tabii ormanlar” olduğu ve süresi içinde başvurulmadığından bu arazi için sahibine her hangi bir bedelinde ödenmemesi haklı yakınmalara sebep olmaktadır.

Şahıslar adına tapulu olan ormanların “devletleştirmeye tabii ormanlar” olduğu gerekçesi ile özel mül-

³¹ Özakıncı, 2015.

³² Bingöl, 1990b.

³³ Ayaz, 2004.

kiyetinin reddi iç hukukta davalara konu edilmektedir. Davalar, bu yerlerin 4785 sayılı Kanun ile “hiçbir işlem ve bildirim lüzum olmaksızın” devletleşmiş olduğu gerekçesi ile reddedilmektedir. Nitekim; Yargıtay kararında (Yarg. 7. HD, T. 30.10.1990, E. 1990/14430, K. 1990/12522)³⁴ bu durum açıkça görülmektedir.³⁵ Gerçekte, 4785 sayılı Kanunda, çağdaş hukuk devleti ilkeleriyle bağdaştırılamayacak biçimde özel mülkiyete müdahale edilmektedir. Kamu yararına da olsa, fertlerin özel mülklerinin herhangi bir bedel ödemeksizin devlete geçtiğinin kabulü mümkün olamaz. Bildirimsiz bir kamulaştırmada, “zamanında başvurarak bedel istenmemiş” olunması maliklere bedel ödememek için haklı neden olarak kabul edilemez. İç hukukta istediği karara ulaşamayan bazı kişiler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine müracaatla hak arayışlarını sürdürmüşler ve birçok kez Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Ek Protokolünde belirtilmiş “mülkiyet hakkına esaslı müdahale” olduğu gerekçesi ile ülkemiz tazminat ödemek durumunda kalmıştır. Son yıllarda tapulu ormanlar bakımından, Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuruda bulunan maliklere kamulaştırma bedeli alınmasına yönelik kararlar verilmektedir. Bu doğrultuda, Yargıtay’ın da özellikle 2010 yılından itibaren orman vasfında olduğu için tapusu geçersiz sayılan arazi için kamulaştırma bedeli ödenmesine yönelik kararları onadığı görülmektedir.

Türkiye’de özel orman mülkiyeti konusunda yaşanan sorunların yargı yoluna gidilmeden çözülmesi mümkün olabilir. Bunun için öncelikle, tapu ile şahıslar adına kayıtlı ormanları iki alt gruba ayırabiliriz. Bunların bir kısmı devlet ormanı içinde parçalar halinde dağınık vaziyettedir. Bu ve benzeri şekilde bulunup, devlet ormanı bütünlüğünü bozan, ormancılık hizmetlerini aksatacak özel ormanlar, yasal olarak kabul edilen büyüklükleri (tapu miktarı) esas alınarak kadastro sırasında veya sonrasında kamulaştırı-

³⁴ Gerçek ve tüzel kişilere ait ormanlar 4785 sayılı Kanunla Devletleştirilmiş olduğundan, Devletleştirilmeden önceki döneme ait tapu kayıtları hukuksal değerini yitirdiği gibi orman sınırlamasına karşı yasal süresi içinde bir dava açılmamakla, orman tahdidini kesinleşmiş kişilerin bu tür taşınmazlarda hakları kalmamıştır...dava konusu taşınmaz üzerinde sürdürülen zilyedlik, zilyedine bir hak kazandırmayacağı gibi önceki döneme ait tapu kaydı da hukuksal değerini yitirmiş olduğundan taşınmazın Hazine adına tapuya tesciline karar verilmesi doğrudur.” Yarg. 7. HD, T. 30.10.1990, E. 1990/14430, K. 1990/12522

³⁵ www.kazanci.com

labilir. Bu uygulamada, kamulaştırma bedeli ödeneceğinden ve kamusal yararın gözetilmesi söz konusu olacağından önemli sorunlar çıkmayacaktır.

Diğer bir durum ise tapulu ormanların, tarım alanları içinde ve küçük parçalar halinde bulunmasıdır. Bu şekildeki arazinin mülkiyetine dokunmadan, sahipleri adına “*özel orman*” olarak sınırlandırılıp orman varlığının devamlılığı sağlanabilir. Küçük orman parçalarının özel kişiler tarafından ticari amaçla işletilmesi de verimli olamayacaktır. Zaten bu yerlerde kapsamlı bir orman işletmeciliği düşünülmemelidir. Köylüler, kendi ihtiyaçları için gerekli duyduğu orman ürünlerini bu yerlerden sağlayabileceklerdir. Devlet, bu ormanların devamlılığını güvenceye alacak yasal düzenleme getirebilir ve özel mülkiyetteki bu orman alanlarından faydalanma, orman mühendisleri kontrolünde yapılabilir.

Ortaya atılmış bu öneriler için yasa ve yönetmelik değişikliklerine ihtiyaç olacaktır. Farklı bir yaklaşım olarak, devletleştirme ve devlet mülkiyeti konusunda her hangi bir değişikliğe gidilmeden, yerleşim yerleri yakınlarında bulunan, tarım ve yerleşim alanları ile iç içe geçmiş durumdaki ormanlardan yararlanma konusunda o yerde yaşayan halka bir takım ayrıcalıklar ve bu ormanlardan tasarrufta bulunma hakları sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Aksoy, M., 1987. Anayasalarımız ve Ormanların Korunması, Cumhuriyet Dönemi Ormancılığımızda 3116 Sayılı Orman Yasası ve Sonrası Sempozyumu, Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları No: 10, Ankara.

Anonim, 1989. Kuruluşunun 150. Yılında Ormancılığımız, Orman Genel Müdürlüğü Yayın No.: 673, Seri No.: 30, Ankara.

Atbaşoğlu, F., 2003. Orman Kanununun 2/B Maddesinin Uygulanması ve Değerlendirilmesindeki Sorunlar, TMMOB-Orman Mühendisleri Odası Merkez Şubesi Paneli Konuşma Metinleri Kitapçığı, Mart 2003, Ankara.

Ayaz, H., 2002. Türkiye Ormancılığında Özel Orman Mülkiyeti, II. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi,

Bildiriler Kitabı I. Cilt, 105-111, 15-18 Mayıs 2002, Artvin.

Ayaz, H., 2004. Türkiye Ormancılığında 4785 Sayılı Yasanın Uygulanması ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma (Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği), KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cantürk GÜMÜŞ, Trabzon.

Bayraktaroğlu, H., 1968. Türk Anayasa Rejimi İçerisinde Ormancılıkla İlgili Hükümler ve Bunların Değerlendirilmesi Şartları, İÜ. Orman Fakültesi, Ayrı Baskı, Seri: B, Cilt: XVIII, Sayı: 2, 24, İstanbul.

Bingöl, İ.H., 1990a. Geçmişten-Günümüze Ormanlarımız ve Ormancılığımız, Ormancılık Eğitim Vakfı Yayın No: 4, Matbaa Teknisyenleri Basımevi, Cilt I, İstanbul.

Bingöl, İ.H., 1990b. Geçmişten-Günümüze Ormanlarımız ve Ormancılığımız, Ormancılık Eğitim Vakfı Yayın No: 4, Matbaa Teknisyenleri Basımevi, Cilt II, İstanbul.

Carino, J., 1997. Yerli Halklar, Orman Köylüleri, Kadınlar ve Yerel Topluluklar, XI. Dünya Ormancılık Kongresi 13-22 Ekim 1997, Bildiriler Kitabı, Cilt: 5, Antalya.

Çağlar, Y., 1979. Türkiye’de Ormancılık Politikası (Dün), Çağlar Matbaası, Ankara.

Diker, M., 1947. Türkiye’de Ormancılık Dün-Bugün-Yarın, T.C. Tarım Bakanlığı OGM Yayınlarından, Sayı: 61, Akın Matbaası, Ankara.

Esmer, G., 1976, Mevzuatımızda Gayrimenkul Hükümleri ve Tapu Sicili, Olgaç Matbaacılık, Ankara,

Fırat, F., 1971. Ormancılık İşletme İktisadı, İÜ. Orman Fakültesi Yayınları, İÜ. Yayın No: 1541, OF. Yayın No: 156, Kurtuluş Matbaası, XII+336, İstanbul.

Gümüş, C., 2000. Ormancılık Politikası, KTÜ. Orman Fakültesi, Ders Notları Yayın No: 62, VII+394, Trabzon.

Gümüş, C., 2004. Ormancılık Politikası, KTÜ. Orman Fakültesi, Ders Notları Yayın No: 62, Trabzon.

Gümüş, C., 2015: Cibal-, Mubahadan Devlet Ormancılığına Türkiye’nin Ormancılık Serüveni,

Türkiye’nin Ormancılık Serüveni, Örgütlenmesi ve Ormancılıkta Kadının Yeri Paneli, Türkiye Ormanlıklar Deneği, Ankara.

İnal, S., 1971. Türkiye’de Anayasa-Ormancılık İlişkileri, İÜ. Yayın No: 1647, Orman Fakültesi Yayın No: 171, Kurtuluş Matbaası, İstanbul.

İstanbulu, T., 1978. Türkiye’de Devletten başkasına Ait Ormanların İdare ve İşletilmesi Üzerine Araştırmalar, İ.Ü. Orman Fakültesi Yayınları, İ.Ü. Yayın No: 2485, Orman Fakültesi Yayın No: 263, Çelikcilt Matbaası, İstanbul.

Kayganacıoğlu, M.R., Renda, N., Onursan, G., 1976. Gerekçeli-Açıklamalı-İçtihatlı Orman Kanunu İlgili Mevzuat, Olgaç Matbaası, Ankara.

Niksova, N., 2001. Forest Ownership, niksova@geodezy.gov.sk., Erişim 29 Mayıs 2001.

Özakıncı, C., 2015. Türkiye’nin Siyasi İntiharı Yeni- Osmanlı Tuzağı, Belgesel, Otopsi yayınları, ISBN 975-8410-71-7, 27. Baskı, İstanbul.

Özdönmez, M., 1965. Türkiye’de Orman Suçları Nевileri, Sebepleri ve Önlenmesi Çareleri Üzerine Araştırmalar, T.T. Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınlarından, Sıra No: 422, Seri No: 21, Dizerkonca Matbaası, İstanbul.

Özdönmez, M., Akesen, A., Ekizoğlu, A., 1998. Cumhuriyet Ormancılığındaki Dönüm Noktaları, Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ormancılığımız Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 21-23 Ekim 1998, İ.Ü. Yayın No: 4187, Fakülte Yayın No: 458, İstanbul.

Özmen İ., 1986. Eski ve Yeni Hukukumuzda Gayrimenkul Mevzuatı, Feryal Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti., 1494, Ankara.

Polat, M., 1998. Orman Mülkiyeti, Seminer Notları, Yayınlanmamıştır, 27 sayfa, Antalya.

TBMM, 1945a. Zabıt Ceridesi, Cilt: 19, Ref: 000-4, D: 07, C: 19, Ankara.

TBMM, 1945b. TBMM Kavanin Mecmuası, Ref: 0001, K: 256 1944-45, Cilt: 27, K: 2, Ankara.

Tunçsiper, M.N., 1964. Türk Hukuk Tarihi, İdare Hukuku ve Medeni Hukuk Muvacehesinde Orman Mev-

zuatımız İle İlgili Araştırmalar, Orman Genel Müdürlüğü Yayınlarından, Sıra No: 364, Seri No: 106, Güven Basımevi, İstanbul.

Tokmanoğlu, T., 2000. Tapuya Güvenebilmeliyiz, Orman Mühendisliği Dergisi ISSN 1301-3572, Yıl: 37, Sayı: 11, Ankara.

Toygar, S., 1964. Eski ve Yeni Hükümlere Göre Orman Anlamı ve Ormanların Mülkiyet Bakımından Bölünüşü, T.C. Tarım Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü Yayınlarından Sıra No: 370, Seri No: 107, Güven Basımevi, 102, İstanbul.

Tüdeş, T., Bıyık, C., 1994. Kadastro Bilgisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Genel Yayın No: 174, Fakülte Yayın No: 50, Trabzon.

Usluoğlu, H.A., 1987. Ormanı Yasal Tanımında Arama Ormana Yararlı Olmadı, Ormancılığımızda 3116 Sayılı Orman Yasası ve Sonrası Sempozyumu, Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları No: 10, Ankara.

Yargıtay. 7. HD, T. 30.10.1990, E. 1990/14430, K. 1990/12522 (www.kazanci.com) (08.10.2014).

TÜRKİYE’DE ORMAN MÜLKİYETİ, YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Özet: Dünya kara yüzeyinin yaklaşık % 30’unu kaplayan ormanlar hayatın sürdürülebilirliği için vazgeçilmez doğal kaynaktırlar. Aynı zamanda yadsınamaz ekonomik değeri de olan bu doğal kaynak, toplum ve kişilerce sahiplenilmekte, faydalanılmaktadır. Bu konuda, oturmuş bir tavır ve kararlı bir mevzuat oluşturamamış ülkelerde, ormanların kimin mülkiyetinde olması gerektiği ve faydalanma biçiminin nasıl olacağı hususlarında tartışmalar, çekişmeler yaşanmaktadır. Bu uyuşmazlıkların yaşandığı ülkelerden birisi de Türkiye’dir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. yy. ortalarından itibaren ülke tarım topraklarının özel mülkiyete konu edilmesi sürecinde ormanlar da sahiplenilmeye başlanmıştır. Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yaklaşık onbeş yıllık zaman diliminde ise milli servet olan ormanların özel mülkiyete konu edilmesinin kabul edilebilirliği ve ortaya çıkmış özel orman mülkiyetinin meşruiyeti sorgulanmaya başlanmıştır. Nihayet, orman varlığı, mülkiyeti ve tüm ormancılık etkinliklerini kapsayan 1937 tarihli Orman Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunda belli nitelikteki ormanların istimlakı ön görülmüştür. 1945 yılında ise radikal bir yaklaşımla, çok sınırlı miktarda istisnalar dışında, ülke sathındaki tüm ormanlar devletleştirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilmiş tüm yasalarda ormanların özel mülkiyete konu edilmesi yasaklanmıştır. Hatta, 1961 ve 1982 anayasalarında da ormanlarla ilgili kısıtlayıcı kurallara yer verilmiş, Devlete ait ormanların hiçbir şekilde özel mülkiyete konu edilemeyeceği ifade edilmiştir.

Günümüzde ülkemiz orman varlığının tamamına yakını (yaklaşık %99,9) Devlete aittir. Bununla birlikte, orman mülkiyeti konusundaki uyuşmazlıklar devam etmektedir. Önceki yıllarda özel kişiler veya kurumlar tarafından sahiplenilmiş, çoğu zaman da kendi veya murisleri adlarına tapulu olan ormanlar gerek kadastro sürecindeki işlemlerle ve gerekse de sonrasında davalar açılarak Devlet ormanı olarak tespit ve tescil edilmektedir. Bu kararlara itirazı olan kişiler, sahiplenmiş oldukları taşınmazlara ait eski tapularını da dayanak göstererek, iç hukuk yolu tükendikten sonra uyuşmazlığı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİM)’ne taşımaktadırlar. Mahkeme birçok kararında mülkiyet hakkına müdahale edildiği gerekçesi ile ülkemizi tazminat ödemeye mahkûm etmekteydi. Günümüzde, Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkı tanınması ile birlikte, son yıllarda tapuları geçersiz sayılan maliklere kamulaştırma bedeli ödenmesi yolu açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orman Mülkiyeti, Ormanların Devletleştirilmesi, Orman Mülkiyet Uyuşmazlıkları,

FOREST OWNERSHIP IN TURKEY; PROBLEMS AND SOLUTIONS

Abstract: Forests cover almost 30 percent of the land area in the World and are vital natural resources for the sustainability of life. Moreover, these natural resources are of economic value and thus subject to ownership and use by society and individuals. In this regard, there have been severe conflicts and discussions in countries where a sound legal foundation is lacking as to the ownership (who owns it) and the utilization of the resources (how it should be utilized). Turkey is one of the countries struggling with these problems.

During the Ottoman Empire, since the mid 19. Century, Forest lands had also been opened to private ownership as part of the process of privatization of agricultural lands. However, within fifteen years after the establishment of the new republic in 1923, the acceptability of forest lands being a subject to private ownership and the legitimacy of the private forest ownership thus emerged were discussed and argued. As a result, a forestry law was passed in 1937, legally defining forest, ownership and forestry activities. With this law, expropriation of some private forest lands had been envisaged. However, a radical amendment to this law was passed in 1945, redefining and nationalising all forests across the country with some exceptions.

All laws that have been put into effect since the establishment of the Turkish Republic make no provision for private ownership of forested lands. Moreover, some constraining statements were included in the constitutions of 1961 and 1982, stating that public forests could under no circumstance be a subject matter for privatization.

Almost all forest areas (99,9%) are publicly owned (state forest). However, ownership disputes still continue. Forested areas previously owned by individuals or organizations have been recorded and registered as the state forest through land and forest cadastre and court decisions. Those who object the court decisions, after the exhaustion of domestic remedies, lodge an application with the European Court of Human Rights (ECHR) providing the court with the necessary land ownership certificates and other legal documents. The ECHR has in the past convicted Turkey due to the violation of right of property. Today, with the public introduction of Individual Application to the Turkish Constitutional Court, a way was opened for the compensation of the expropriated forest lands for which ownership certificates were declared null and void.

Key Words: Forest Ownership, Forests Nationalising, Forest Ownership Conflicts.

DÜZELTME

Dergimizin Cilt: 1, Sayı: 1, Aralık 2015, 119-151 sayfaları arasında Dr. Yakup Ahbab tarafından hazırlanan "İngiliz ve Amerikan Basınında İkinden İsyanı (1903)" başlıklı makalenin kaynakçası yazar kaynaklı sehven yanlış yayımlanmış olup, yazarın talebi doğrultusunda kaynakçada yapılan düzeltmeler aşağıda bilgilerinize sunulmuştur.

Sayfa 124, 25. dipnot: Yüksel Kabadayı, The Times Gazetesine Göre 1896-1897 Yıllarında Ermeni Sorunu, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006, s. 49,257;<http://www.yysam.org/zilan-katliami-komkujiya-geliye-zilan-103h.htm>; <http://hurbakis.net/content/zilan-katliami-komkujiya-geliye-zilan>; Ozan Arif Bodur, "Osmanlının Son Yüzyılında Terör Örgütleri ve Eylemleri", 21. Yüzyıl, sayı 14, Şubat 2010, s. 53-69; Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", Osmanlı Araştırmaları, IX 1989, s. 209-234; Hakan Tan, "Bulgar Komite Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, (2013 - I), s. 45-69; The New York Times, Monday, 10 August 1903.

Sayfa 124, 6. dipnot: Hasip Saygılı, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyollarının Bulgar Komitacıları ile İlişkileri", İGÜSBD, Cilt: 1 Sayı: 2Ekim, s. 197-226; Kırmızı, 2013: 973-74.

Sayfa 123, 24. dipnot: http://www.balkanpazar.org/mehmet_hacisalihoglu2.asp; <http://www.cerezforum.net/konu/osmanlinin-terrorle-imtihanı>; <http://www.filozof.net/Turkce/nerdir-ne-demek/14970-makedonya-tarihi-makedonya-meselesi-1878-1913-hakkında-bilgi.html?showall=1>; <http://meydangazetesi.org/gundem/2015/02/osmanlıda-anarsizm2-osmanlı-döneminde-bulgar-ve-ermeni-hareketlerinde-anarsizm-etkisi/>; <http://www.radikal.com.tr/dizi/1903-1908-yılları-arası-makedonyada-devrimci-surec-888288/>; <http://www.dostyakasi.com/yirminci-yuzyil-tarihi/5446-ikinci-mesrutiyet-1908-ayaklanması-print.html>; İSAM, H.H.P, no. 164/3; ayrıca bkz. Dikici, 2010: 75-108; Bayur, 1991: 173; Beydilli, 1986: 96; İrtem, 1999: 240; Tokay, 1996: 44-46.

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

2016 cilt volume 2 sayı number 2

Pantelis CHARALAMPAKIS

SHORT NOTES ON THE PROSOPOGRAPHY OF THE BYZANTINE THEME OF KOLONEIA (PART I)

Yücel DURSUN

XV. YÜZYILDAN XX. YÜZYILA ÜÇ MERKEZLİ BİR NAHIYE: YOMRA NAHIYESİ ÖRNEĞİ

İsmail KÖSE

RUSSIA'S NEW IRREDENTIST FOREIGN POLICY APPROACH & ENERGY CARD

Ülkü ELİUZ - Elif ÖKSÜZ GÜNEŞ

MİTTEN ANLAMA: ÇIRPINIRDIN KARADENİZ ŞİİRİNİ GÖSTERGEBİLİMSEL AÇIDAN OKUMA

Mustafa Zeki ÇIRAKLI - Öznur YEMEZ

TEMPORAL AND SPATIAL ARRANGEMENTS IN SERKAN TÜRK'S POSTMORTEM NARRATIVE: "I DIDN'T CRY WHEN I DIED"

Özge KOÇ - M. Yavuz ALPTEKİN

SİYASAL VE KÜLTÜREL YÖNLERİYLE TRABZON'DA MUHAFAZAKÂRLIK

Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER

TRABZON KAMUJOYUNUN GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SÜRİYELİLERE BAKIŞ AÇISI

Hüseyin AYAZ - Cantürk GÜMÜŞ

TÜRKİYE'DE ORMAN MÜLKİYETİ, YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES